

I. FOLIA COLLECTA

Éveim

Demeter István önéletírása

RÓMAI KATOLIKUS
EGYHÁZI GYŰJTEMÉNY
SÁROSPATAK

Éveim

|

Demeter

|

István

önétírása

FOLIA COLLECTA

I.

ÉVEIM
Demeter István önéletírása

Sárospatak, 2014

I.

FOLIA COLLECTA

ÉVEIM

Demeter István önéletírása

RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZI GYŰJTEMÉNY
SÁROSPATAK

Sorozatszerkesztő: Szabó Irén

Szerkesztette, az előszót írta és jegyzetekkel ellátta: Barna Gábor

Szöveggondozás: Barna Gábor, Csalog Judit, Feczko Ágnes és Gál Tibor

Az eredeti kéziratot digitalizálta:

Csalog Judit, Kelecseny Mónika és Lastóczkiné Kájel Gabriella

Kiadja a Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény

H-3950 Sárospatak, Szent Erzsébet u. 13.

Tel.: +36 47/314-107

E-mail: info@rkegy.hu, honlap: www.rkegy.hu

Felelős kiadó: Szabó Irén

A borítóképen Demeter István.

A fotót ifj. Bohanek Miklós készítette 1974-ben.

Borítóterv: Tóth Péter

Tipográfia: Polefkó Márta

Megjelent a Devotio Hungarorum Alapítvány (Szeged) támogatásával

© A kiadó minden jogot fenntart, beleértve a részletek közlésének jogát írott vagy elektronikus formában egyaránt.

© Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak

© Barna Gábor

Hová mégy? – A századikat keresem.
Erős lendülettel, nyugtalan szívvel, szakmai izgalomban, minden úton és módon,
huszadikszázadosan.
(*Demeter István fölszentelés előtti jegyzete, 1937*)

Demeter István, 1935

TARTALOMJEGYZÉK

Érseki köszöntő.....	9
Előszó a sorozathoz.....	11
Előszó	13
1. fejezet.....	21
2. fejezet.....	39
3. fejezet.....	51
4. fejezet	56
5. fejezet.....	79
6. fejezet	89
7. fejezet.....	115
8. fejezet.....	143
9. fejezet	167
10. fejezet.....	196
11. fejezet	208
12. fejezet.....	229
13. fejezet	249
Irodalom	254
Demeter István munkássága	257

Az elmúlt években személyesen is végigkísérhettem annak az építkezésnek a folyamatát, amely során a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény megújult. Igényes külső és belső tereivel megfelelő körülményeket biztosít egy katolikus kulturális intézménynek, méltóképpen tudja fogadni a látogatókat, kutatókat, turistákat és a Szent Erzsébet szülővárosába érkező zarándokokat.

A most induló könyvsorozat azokat a láthatatlan értékeket teszi hozzáférhetővé, amelyek a múzeumnak, a könyvtárnak a látogatók előtt zárt ajtóinak mögött rejtőznek. A sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény az elmúlt évtizedek során gyűjtögette az Egri Egyházmegye rejtett kincseit. Ezek között talált rá Demeter István, egykori sajozsentspéteri plébános hagyatékában a festményei, versei, egyéb írásai mellett önéletrajzára, naplójegyzeteire. Ezekből az önvallomásokból egy különleges ember, egy elkötelezett pap és sokoldalú tehetség tárul föl.

A naplójegyzetek elárulják, hogy Demeter István – akit paptársai elneveztek prófétának –, mindenek előtt pap volt, aki Krisztus fényét és melegét sugározta köröskörül mindenkire, miközben egy pillanatra sem vesztette szem elől a Mestert, akihez napról napra közelebb került.

Festői tehetségét kiállítások sorozata és művészettörténészek elemzései igazolták. De egyéniségébe korának talán legnagyobb festője, Kondor Béla szavai világítanak be legmélyebben, aki így vallott róla Demeter István káplánjának: „Nagyobb tehetség, mint én. Az a baj, hogy pap.” Amikor kedves barátja és lelki atyja megkérdezte tőle, mi a véleménye a festményeiről, Kondor Béla szerényen így válaszolt: „Pista bácsi, te művész vagy, én csak mesterember.” Őt hívta halálos ágyához. Ő temette el. Demeter István „művészete” több volt, mint festői mesterség. Ez a Krisztus nyomában járó, sokoldalú, művészi érzékenységgel megáldott papi élet keresztútjárás is volt. Megtapasztalta, hogy különecnek tekintették, aki beleütközött a hivatal és a megszokás rendjébe. Éppen ezek az ütközések teszik érdekessé és értékessé naplójegyzeteit.

Az önéletrajz, napló önmagában is érdekes műfaj, mert az egyszeri és megismételhetetlen, személyes életet tárja elénk. Különleges jelentőséget ad ennek a kötetnek, hogy egy római katolikus pap önéletírását adja az olvasók kezébe. Ezen a sajátos szemüvegen keresztül láthatjuk a történelem eseményeit, a társadalom hétköznapijait, és nemcsak az egyház életének talán ismeretlen vonásait ismerhetjük meg belőle, hanem egy pap életútját, szellemi érdeklődését, lelki alkatát, viszonyát az őt körülvevő világhoz.

A sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény Folia Collecta kiadványsorozata katolikus múltunk és abban gyökerező jelenünk mélyebb megismerését szolgálja.

Dr. Ternyák Csaba
egri érsek

ELŐSZÓ A SOROZATHOZ

Folia Collecta. Összegyűjtött lapok. Ezzel a címmel indítjuk útjára ezt a könyvsorozatot, ami a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjteményben őrzött, és a működése során megszületett értékeket kívánja közkinccsá tenni.

A Gyűjtemény hivatalosan 1967-ben kezdte meg működését múzeumi, könyvtári, leltári és adattári tevékenységi körrel. Alapítója Kuklay Antal, akit fiatal papként '56-os tevékenysége miatt bebörtönöztek. Hat év börtön után, 1963-ban Sárospatakra jött haza. 1973-ban kapta meg a nyilvános papi működési engedélyt az Állami Egyházügyi Hivaltól. Mégis, néhány év alatt, pezsgő szellemi élet alakult ki körülötte. A város művelődésre vágyó értelmisége, tanárok, fiatalok gyűltek köré. Zenehallgatás, koncertek szervezése, beszélgetős esték felváltva követték egymást. Megkapta a plébánia könyvtárának rendezési feladatát.

A középkori sárospataki plébánia ún. kiváltságos plébánia (parochia exempta) volt az Árpád-korban, majd amikor Sárospatak az ország különböző főrangú családjainak birtokába került, a kegyúri templom és plébánia akkor is gazdag javadalmakkal volt ellátva. Így jelentős volt a plébániai könyvtár is. Ezt minden korban erősítette a plébániai iskola. Sárospatak iskolavárosi hírnevét a magas színvonalú plébániai iskola alapozta meg. Itt született 1489–90-ben az első ismert magyar tankönyv, a Szalkai-kódex. A mai plébániaépület, az egykori jezsuita rendház mellett állt a Ratio Studiorum elvei alapján működő kisgimnázium. A rend pataki könyvtárának néhány darabja máig megtalálható Gyűjteményünkben.

A jelenleg több mint 20 000 kötetes könyvtár becses értéke több ősnymtatvány, köztük Petrarca műveinek 1496-os bázeli kiadása, számos könyvritkasága: egy RMK unikum, Vizsolyi Biblia, 1506-os színezett fametszetes cseh Biblia, a sajládi pálosok szertartáskönyvei, a pataki Windisch-Grätz könyvtár több száz kötete és Historia Domusok. 1964-ben kezdődött el a sárospataki plébániatemplom régészeti feltárása és műemléki helyreállítása. A feltárás során előkerült épület- és sírkőtöredékeket a plébánia udvarán helyeztük el. A gótikus faragványok, falmaradványok és sírkőtöredékek az elmúlt évtizedek hányódásai után ma a Gyűjtemény raktárában és nyitott kőtárában, dokumentálva és méltóan bemutatva várják a látogatókat és kutatókat.

Az 1960-as években az Iparművészeti Múzeum munkatársai az ország területén felmérték a védett műtárgyakat. Az Egri Főegyházmegye területén Kuklay Antal és Szántó Erzsébet nővér kísérte őket. Így végigjárva a templomokat, plébániákat, számtalan hasz-

nálaton kívüli, kallódó, sokszor pusztulásra ítélt liturgikus tárgyat, egyházművészeti alkotást találtak, melyeket a sárospataki plébániára begyűjtve jött létre a műtárgygyűjtemény, és gazdagodott a könyvtár muzeális könyvvállománya.

Az ásátásokon dolgozó régészek, restaurátorok, a felméréseket végző művészettörténészek baráti munkája és támogatása segítette a műtárgyvédelmi és feldolgozó szakmai munkát azokban az években, amikor az egyházi múzeumok, könyvtárak nem kaptak állami támogatást a fenntartáshoz és működéshez.

A papság körében hamar elterjedt a gyűjtő szenvedélyű paptársuk híre, és így újabb tárgyakkal, hagyatékokkal bővült a már működési engedéllyel rendelkező Gyűjtemény. Kiemelkedő Demeter István (1914–1977) pap, költő és festőművész képzőművészeti, kézirat- és könyvanyaga, de itt található Boros Vilma és Harangi László hagyatéka, a plébánosok közül a kassai teológiai akadémia egykori tanára, a nagyműveltségű Bartha Béla kézirat-hagyatéka.

A mintegy 8000 darabból álló muzeális gyűjtemény tárgyai: festmények, szobrok, faragványok, oltárok, oltártöredékek, liturgikus tárgyak, relikviák, zárdamunkák, miseruhák, bútorok – nagyrészt a magyar barokk művészet kincsei közé tartoznak. A Gyűjteményben kortárs képző- és iparművészek alkotásai is találhatók.

Az intézmény életében minőségi változást hozott 2007. Sárospatak Árpád-házi Szent Erzsébet születésének 800. évfordulóját ünnepelte. Ebből az alkalomból nyílt meg a Gyűjteménynek otthont adó Szent Erzsébet Ház. Az intézmény önálló épületbe költözve saját állandó és időszakos kiállításokkal, szakmai programokkal, a város és a régió érdeklődő közönségét megszólító előadás-sorozatokkal értéket teremtő, értékközvetítő nyilvános tevékenységet kezdett el.

A Gyűjteménynek mint önálló katolikus kulturális intézménynek a létrejötte Sárospatakon nem a véletlen műve, hanem egy sok évszázados katolikus vallási és kulturális tradíciónak a szerves továbbélése, megmutatkozása új formában. A Folia Collecta könyvsorozat folytatása az elődök gyűjtőmunkájának. Betakarítás. Az eddigi termés számbavétele és egyben megosztása, hogy az itt őrzött és itt születő szellemi javak közkinccsé váljanak és százszoros termést hozzanak.

*Szabó Irén
sorozatszerkesztő*

Demeter István önéletírásához*

„Most beadom az életem történetének dolgozatát, első fogalmazásban, úgy is mondhatnám: piszkozatban. Mindegy, regényt nem tudok írni, legalábbis nem tanultam, a szabályok riasztottak, nem fognak rajtam, szerkeszteni nem tudok, stilizálni nem érek rá, a »betisztázás« előtt úgyis meghalok. Most egy kis pihenőhöz érkeztem, ezért, mielőtt lelkem megnyugodna, ellenállhatatlan kényszer hajt, hogy megmutassam még magam, elsőnek szóljak hozzá »produkciómhoz«, valljak még, igazoljam az életemet, igazoljam magamat. De: szürke élet az enyém. Igen, mert egy emberé. De hát ez nem érdekes! De igen, hiszen az enyém. Hogy nem kíváncsi senki rá? Ezer gátlás! Valamiképp átlépek rajtuk. Egyetlen nagy felelősség, amitől megszabadulni lehetetlen: hogy igazat kell mondanom. Írásban reménytelen hazudni.” – kezdte önéletrajzát Demeter István.

Az „egy kis pihenőhöz” érkezés újszentmargitai plébánosnak kinevezése volt 1949-ben. Újszentmargita a Hortobágy északi peremén lévő egykori cseléd falu volt. Bár több tanya tartozott hozzá filiaként, a lelkipásztori teendők jobban megengedték, hogy Demeter István több időt fordítson az írásra.

Demeter István 1914. december 13-án, Luca napján született a jászapáti tanyavilágban. Édesapja nem jött vissza az orosz frontról. Édesanyja, magára maradván a négy gyerekekkel és a tanyai gazdasággal, felőrlődött, 1918-ban meghalt. A négy Demeter testvér árván maradt. A nagyszülők nevelték őket. Az árvaság egész életén végigkísérte. Ez a fájdalmas érzés állandóan felbukkan önéletrajzában is. Tábori lelkészként is apja nyomát keresi, aki akár élhetett is még az 1940-es évek elején, amikor a fiatal pap tábori lelkészként Ukrajnában a megszálló csapatoknál szolgált.

Az elemi és a gimnázium első négy osztályát Jászapátiban végezte. Évtizedekkel később írta meg önéletrajzában szellemi-lelki fejlődését, papi hivatásának kibontakozását, megkísértésének emlékét – máig megrendítő olvasmány. Majd Egerbe jelentkezett 1929-ben az első ízben megnyitott papi kisszemináriumba. A ciszterci gimnáziumban tanult. A gimnázium, majd a papnevelő szeminárium terelte határozott irányba és nevelte a mindig is minden szépre és jóra fogékony, harmóniára és igazságra vágyó fiataalt. A teológiai stúdiumok mellett verseket, könyvkritikákat írt, melyek budapesti és egri lapokban, főleg a francia katolicizmus hatására akkoriban alakult katolikus folyóiratokban jelentek meg (*Ujkor*, *Vigilia*). Ez nem volt gond nélküli, mert a szeminaristák publikálási tilalom alatt álltak. Az Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi és Egyházművészeti Társulatának, ami 1836-37-ben alakult meg, Demeter István a centenáriumi 1937. évben elnöke lett.

* Az életrajz feldolgozása az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport munkatervének keretében készült.

Utóda Pájer Antalnak,¹ Tárkányi Bélának² és Mindszenty Gedeonnak³. Az Ujkorban és a Vigiliában megjelent friss szemléletű könyvkritikái és versei meghozták a kor egyik meghatározó katolikus szellemi irányítójának, Possonyi Lászlónak barátságát. Erről Possonyi László levelei tanúskodnak Demeter István hagyatékában.

Verseinek tartalmát leginkább a modern kor emberének sok-sok érzelmi bizonytalansága, saját belső vívódása adta. Ezt fejezi ki verseinek fájdalmas, lemondó, sokszor tragikus hangulata. A költeményeket olvasva és hallgatva feltűnik, hogy már ekkor szinte képeken gondolkodott. Sok versét azonnal vászonra vihetnénk. Más verse pedig szinte ritmus, zene, ismét más belső történet, érzelem, meditáció. A költészetben Ady Endre, a prózában Szabó Dezső⁴ és Prohászka Ottokár⁵ példaképe. Versei alapján jó jellemrajzot ad róla Csalog Judit.⁶ A II. világháború után versei a katolikus Új Ember hetilapban jelentek meg.⁷

Olvasmányélményei és saját tapasztalatai alapján rádöbben a társadalmi visszasságokra. Hiszen maga is egyszerű családból származik. Szülővárosáról, Jászapátiról még teológus korában szociográfiai tanulmányt készített, amivel országos második díjat nyert. Sajnos, ennek kézirata máig lappang valahol. Lesújtó volt a véleménye a korabeli magyar úri, urizáló társadalomról. De egyházának egyes tagjairól is.

1938-ban szentelték pappá. 1938. június 19-én mutatta be első szentmiséjét a jászapáti templomban, amit igazi, akkor szokásos „paplakodalom” követett. Keresztespüspökiben (Mezőkeresztes, 1938), Sajószentpéteren (1939) és Kisvárdán (1941) volt káplán, majd 1942–43-ban tábori lelkész a megszálló csapatok körében, Ukrajnában. Ezt a feladatát is lelki ismeretesen teljesíti. Kritikus a német megszállókkal és jó néhány magyar tisztársával szemben, megértő a helyi lakosság iránt.⁸ Ezután hitoktatóként és káplánként Jászárokszállás (1943), Kunszentmárton (1947–1949) és Tiszafüred (1949) volt állomáshelye. Minden helyen meggyűlt a baja a kommunista hatóságokkal. Perbe is fogták. Majd tíz évig Újszentmargita, 1958-ig, 1958-ban Heves, 1959-től haláláig (1977) Sajószentpéter plébánosa.

1 Pájer Antal (Maklár, 1817 – Budapest, 1881) római katolikus pap, költő. *KatLex X.* 2005. 426–427. Részletes életrajzát és költészetének értékelését Lisztóczy László végezte el. Lásd: Pájer 2014.

2 Tárkányi Béla (Miskolc, 1821 – Eger, 1886) római katolikus pap, egri kanonok, költő, az MTA levelező, majd rendes tagja. *KatLex XIII.* 2008. 675–676.

3 Mindszenty Gedeon (Jolsva, 1829 – Eger, 1877) római katolikus pap, költő. *KatLex IX.* 2004. 180.

4 Szabó Dezső (Kolozsvar, 1879 – Budapest, 1945) író, publicista.

5 Prohászka Ottokár (Nyitra, 1858 – Budapest, 1927) katolikus egyházi író, székesfehérvári püspök, a magyar keresztényszocializmus képviselője, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

6 Csalog 2004. 125–127.

7 Összegyűjtésüket Tóth Sándor költő, szerkesztő és az Új Ember munkatársai végezték el, köszönet érte!

8 Remélhetőleg hamarosan napvilágot lát majd tábori lelkései naplója is!

A plébánosi évek már az új, kommunista/szocialista rendben teltek. A nagyon tehetséges, papként és lelkipásztorként is kiváló Demeter István periferiára szorult egyházában is.⁹

Keresztspüspökiben nagy hatással volt szemléletére a Gyömörey család: Gyömörey Antal és főleg felesége, Almássy Georgina grófnő, akik mindketten erősen Hitler-ellenes konzervatív katolikusok, s nagyon művelt emberek voltak. Almássy Georgina maga is író, aki *Kurgan* címmel németül írt regényt. Demeter István verseiből is többet németre fordított.¹⁰ Bensőséges kapcsolatukról jó képet festenek a Demeter-hagyatékban olvasható levelek a család tagjaitól, s a fényképalbumban őrzött sok-sok fotó. Ők erősítették fel Demeter Istvánban a náciellenes érzést, és segítségükkel adott hírt később, a megszállt Ukrajnában tábori lelkési szolgálatot teljesítő fiatal pap a német katonák zsidóellenes atrocitásairól.

Kápláni működési helyein nemcsak lelkipásztorként, hitoktatóként működött eredményesen, de irodalmi estek, zenei és irodalmi műsorok összeállításában, misztériumjátékok színrevitelében is. Hagyatékában fennmaradt plakátok, programok tanúskodnak széleskörű és hatékony munkájáról. Nyilván ezért került összeütközésbe már 1945 után a kommunista hatóságokkal, akik az egyház szerepét minden vonalon vissza akarták szorítani.

Valószínű, a jászapáti nagyszülői házból hozta magával a gyógynövények ismeretét. Levelek százai igazolják, hogy a lélek mellett a test orvosa is volt. Gazdag könyvtára tükrözi érdeklődésének széles ívét: teológia, filozófia, művészet, orvostudomány, grafológia, frenológia (arcisme), asztrológia, asztrokarakterológia. Ezekről azonban önéletrajzában nem ír, legfeljebb csak egy-egy utalás található rájuk vonatkozóan, hiszen az elbeszélés fonala 1943-ban megszakad.

Többször említi azonban elmélkedéskötetét, amit kisvárdai kápláni és hitoktatói évei alatt formált könyvvé, s 1947-ben jelentetett meg *Föl, a hegyekre!*¹¹ címmel. Gondolatai máig frissként hatnak. E munka második kötete *Szakadékok fölött* címmel azonban még kéziratban van.¹²

Az európai keresztény, humanista, s modern katolikus értékrendet képviselő Demeter István 1961-től festett.¹³ Filozofikus gondolatait elementáris erővel vetette papírra. Tizenhat évet átölelő festői munkássága során autodidakta módon kutatta a színek, formák, vonalak és anyagok törvényeit. Képjegyzékeinek adatai szerint 19 754 darab, nagyrészt papírlapra, vegyes technikával festett műve született. Míg a korábbi éveket inkább a költészet uralta, az 1961-től haláláig tartókat a festészet.

9 Életrajza megjelent még a jászapáti papokról szóló könyvben is. Lásd: Molnárné Szikszai 2007. 259–264.

10 Ziegerhofer-Prettenthaler 2006.

11 Demeter István: *Föl, a hegyekre! Elmélkedések*. Szalézi Művek, Lelki Kultúra Könyvei 26. Rákospalota, 1944.

12 Kézirata megvan Demeter István hagyatékában. A munka legépebb, véglegesített változatát Vasadi Péter vette magához még Demeter István halála után, hogy kiadáshoz segítse, ám az az évek során elkallódott.

13 Művészetéről lásd Szepesi 1988a, 1988b.

Első kiállítása 1971-ben, a Miskolci Képtárban nyílt. Résztevője volt az 1970-es évek alternatív művészetét bemutató *balatonboglári kápolnatárlatok*nak.¹⁴ Halála után jelesebb kiállításai voltak Sajóladon, Sátoraljaújhelyen, Budapesten, 2012-ben Kunszentmártonban, 2013-ban és 2014-ben pedig Egerben, Miskolcon, Sárospatakon és Jászapátiban.

Beszélgetés közben járkált, mozgott a keze, mindig gesztikulált. Lényéből mégis valami belső biztonság, gondolati és lelki stabilitás sugárzott. Főbb képciklusai (az *Anyaghimnusz* és a *Néger ima*) vallási és irodalmi indíttatásúak. Egy erős belső világ, lélek, szellem kivetülései. Nehezebben befogadhatók, de elgondolkodtatók. Az élet elbeszélhető, elmondható és megérezhető vonatkozásait fejezik ki. A felszín alatt rejtőzködő világ iránti érzékenységet. Egyfajta határátlépések ezek az egyes művészeti területek között: zene – kép, érzelem – kép. Kereste és szerette a szépet, a harmóniát mindenben: zenében, költészetben. 1968-ban *Elnevezték prófétának* címmel filmet készítettek róla.

Sajószentpéteri plébániáján igazi szellemi találkozóhely alakult ki, mely a kor legjelesebb művészeit (Kondor Béla, Feledy Gyula, Csohány Kálmán, Kass János) vonzotta. Velük együttműködve kezdte meg a templom kifestését. Befejezését halála megakadályozta. A Farkasréti temetőben ő temette Kondor Bélát.¹⁵

Papi hivatástudata szilárd. Tudta, leírta, hogy „[...] a papságban minden benne van, ami szerettem volna lenni, és ami még lehettem volna”. Lelkipásztorként lelkiismeretes volt. Nyitott szívvel és lélekkel fordult mindenki: gyermek és felnőtt, egészséges és beteg felé. Szerette az ifjúsági munkát. Különös figyelme volt az elesettekre, a kisemmizettek, elnyomorodottakra. Ám élete mégsem volt konfliktusmentes sem az egyházban, sem a szocialista világban: egy pap művész?

Az 1970-es években papi csoporttal járt Rómában, ismerősökkel Csehszlovákiában (a Felvidéken) és Lengyelországban.¹⁶

Demeter István 1943 december végéig írta meg, s gépelte le, azaz véglegesítette élettörténetét. Életének későbbi alakulásáról, plébánosi kinevezéseiről, festővé válásáról, amiről fentebb már említés történt, semmit sem tudunk meg. Kisvárdai hitoktatóként hívták be katonának és lett 1942 szeptemberétől tábori lelkész a megszállt Ukrajnában. Életének ezt a szűk másfél évét naplószerűen, sokszor nagyon részletezőn vetette papírra. Írása szépen bemutatja egy lelkiismeretes tábori lelkész tevékenységét, jó látélet a magyar és a német hadsereg mentális állapotáról, s mindezt nagyon sok fényképpel illusztrálta. Sajátos jellege

14 Az alternatív művészek kiállítóhelyeként elhíresült balatonboglári kápolnatárlaton Demeter István 1971. június 8–15. között állított ki. V. ö.: Klaniczay–Sasvári 2003. 22, 43, 97, 100–101.

15 Barna Gábor visszaemlékezése. Lásd még: Tarczy 1998.

16 Demeter István gyógynövényismeretére és közös római zárandókútjukra emlékezik Tóth Sándor az *Új Emberben* megjelent cikkében, amit születési centenáriuma írt. Tóth 2014.

miatt az életrajznak ez a része hadtörténeti értelmezést is igényel. Közzétételét ezért egy másik kötetben tervezzük. Az életrajz ebben a kötetben tehát 1942 augusztusában lezárul.

Demeter István szellemi hagyatéka: képei, naplói és kéziratai, valamint legutoljára könyvtára a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjteménybe került. Festőként és költőként is a 20. századi magyar művelődés nagyszerű képviselője. Újszentmargitán tudós gyógyítónak bevonult a helyi mondák világába. Kunszentmártonban utcanév őrzi emlékét.¹⁷ A sajószentpéteri plébánián állandó kiállítás mutatja be festészetét. Nagy műveltség, minden szép és jó iránti nyitottsága, önzetlensége, vendégszeretete pedig sokakat rabul ejtett, sokaknak példaként szolgált. Halála után Sajószentpéter díszpolgárává választották. Életében semmilyen kitüntetést nem kapott. A tanítványok, barátok, pályatársak, testi-lelki meggyógyultak szeretete és ragaszkodása pótolta (?) ezt. Jutalmat mindenért Odaát kapott.

„Demeter István (1914–1977) a modern magyar piktúra izgalmas, eredeti egyénisége. Látomásos erejű képeivel egyenértékű irodalmi, költői munkássága is, melynek nagy része máig feltáratlan, s ezért néhány darab kivételével ismeretlen is. Demeter verseiben a festő értékei – kivételes vizuális érzékenység, merész képi fantázia – társulnak a fogalmi világosság erejével. Legfőbb jellemzői a nagyfokú hitelesség s a rendkívüli szuggesztivitás. Demeter István költői munkássága e kötettel méltán válhatna a II. világháború utáni modern magyar líra részévé. Pap-költőként a vallásos és istenes költészet új, igényes megformálását nyújtja az egész magyar irodalom számára.” (Kabdebó Lóránt)

Önéletrajzát hatalmas, hömpölygő elbeszélésfolyamként írta meg Demeter István. A fejezetekre bontás már a szöveget digitalizáló és gondozó Csalog Judit munkája, ami tagolja és jobban áttekinthetővé teszi az élettörténetet.

Felmerült annak a lehetősége, hogy kissé rövidítve, helyenként stilizálva és átírva jelentessük meg az eredeti kéziratot. Így kimaradtak volna a hosszú versidézetek, a beiktatott Parsifal-, Picula tanár úr-, Zarathustra-betétek. Ám ezekben Demeter István gondolkodása mutatkozik meg, véleménye fogalmazódik meg a világ dolgairól, a költészetről, a művészetekről, a papságról, hitről, a méltó emberi életről. Ezért ezeket a részeket a kézirat végső változatában meghagytuk, azaz az életrajz az eredeti terjedelemben jelenik meg. Csupán a tördelésben, a nagyon hosszú részek bekezdésekre bontásában, a sok-sok gondolatjel és tagolást jelző jel elhagyásában követtük Csalog Judit szöveggondozását. Más vonatkozásban híven ragaszkodtunk az eredeti kézirathoz. A latin és más idegen nyelvű szövegrészeket igyekeztünk maradéktalanul magyarra fordítani, forrásukat megjelölni. Néhány esetben azonban ez nem sikerült. Ugyancsak eredménytelen maradt több esetben a sok-sok monogrammal jelzett szereplő, pályatárs azonosítása is. A feloldásoknál – itt is a következetességre törekedve – minden hazai és külföldi, ismert vagy kevésbé ismert

17 Józsa 1990. 78–79.

papot, tudóst, művészt név szerint megemlítnék, jelölve születési és halálozási helyét, évszámát és művészetének, munkájának területét, jellegét. A helyesírás vonatkozásában is meghagytuk Demeter István írásmódját (pl. programm – így, két m-mel), kivételt tettünk azonban az éppen szóval, amit Demeter István következetesen egy p-vel, *éppen*nek írt. Törekedtünk az idézőjelek következetes alkalmazására is. A régi írógépeken csupán a „...” jelölés volt használatos, ám az idézetben belüli idézések kiemelésére a »...« jelölést használjuk. A hosszú magánhangzókat (ú, ű) Demeter István kézzel javította önéletrajzában, lévén sok régi írógépen nem voltak ilyen betűk. A kéziratban sűrűn előforduló aláhúzásokat a kiadásban dőlt betűs szedésre alakítottuk.

Az életrajzot a hagyatékban őrzött néhány fontos fényképpel és dokumentummal illusztráltuk.

Barna Gábor

ÉVEIM

1. FEJEZET

Most beadom az életem történetének dolgozatát, impurumban, első fogalmazásban, úgy is mondhatom: piszkozatban. Mindegy, regényt nem tudok írni, legalábbis nem tanul-tam, nem tudtam tanulni, a szabályok riasztottak, nem fognak rajtam, szerkeszteni nem tudok, stilizálni nem érek rá, meghalok a „betisztázás” előtt. Egy kis pihenőhöz érkeztem most,¹ ezért a lelki megnyugvás előtt valami ellenállhatatlan kényszer hajt, hogy mentsem még magam, valljak még, szóljak hozzá elsőnek az előadásomhoz, igazoljam életemet. De: szürke élet. Igen, mert emberé. De: nem érdekes. Igen, mert az enyém. Hogy nem kíváncsi senki rá? Akkor mindenkit érdekel. Ezer gátlás? Átlépek mindegyiken. Jóváhagyás? Majd valahogy „post mortem”². Egyetlen nagy felelősségtől nem tudok szabadulni: igazat kell írnom, mert írásban hazudni reménytelen.

Március 13-a körül kezdődött, 1914-ben, jászapáti délnyugati határában, egy kis tanyán. Akkor kezdődött, amikor kezdődtem, édesapám és édesanyám félelmetes tavaszi nagyvállalkozásával, nyilván az első ragyogó napon, amelyet már a háború réme borított be délután, egy kiáltással, hogy nem állhat meg az élet, egy vággyal a negyedik gyermek után, egy aggodalommal, hogy nem élünk soká. De én ezekről többet nem tudok, csak sejtem, hogy száguldó viharok kavarognak a tudatelőttemben, szél kap a nyárfákba, apám s nagyapám monogrammját hirdetik azok s az enyémet is, nagy D és I betű alakban, meszszi-re meredve; tépjed, szél, a fákat, téped a betűket is, a sorsot is, ez ellen nincs mit tenni.

A mag kikelt azért, december 13-án, ez már pontosabb dátum, Luca napján, a babonák éje előtt, estefelé, hogy mondják, 3/4 hét körül már „kész voltam”. Huszonegynéhány éves koromban találkoztam egy öreg, mosolygós, nyugalmazott bába nénikével, aki eldicsekedett, hogy ő fogott velem először kezét. Hó borította a tájat, de messziről jövő feszültségek, csillagok állása szerint a Nap jegyében születtem, oroszlánként kellene győznöm, s mosolyogva alkotni – teremteni, gyűjteni –, szervezni a sok sírás helyett, s nem ütnöm úgy agyon a szerencsém, annyiszor, ahogy szoktam, szétszóródásomban másokat is széjjel szórva, kapkodva, futkosva. A Szaturnusz bolygó káros hatását érezte rajtam valamelyik jellemzős, minden számítás nélkül, s csakugyan, mintha hibáim névsorát olvasnám Baktay könyvéből: „Merev, rideg, [...] szűkkeblű, önző, kicsinyes, kákán is

1 1949-ben Újszentmargitára, e Hortobágy-széli településre került plébánosnak, ahol kevesebb teendője volt, mint korábbi működési helyein.

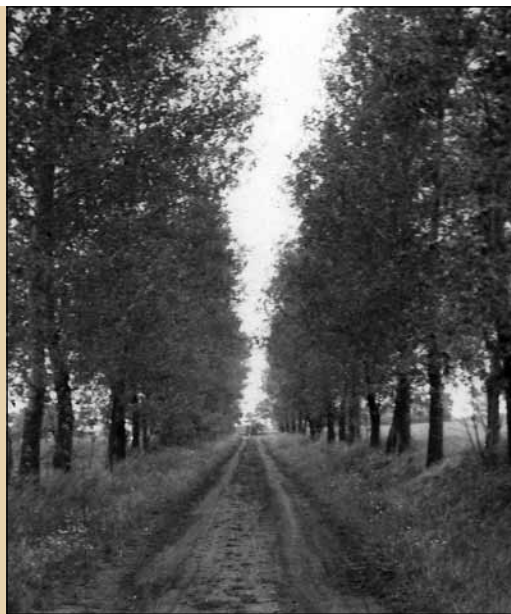
2 post mortem = halál(om) után

csomót kereső, számító, nehézkes és lassú, [...] görcsösen ragaszkodik a véleményeihez, makacs, megátalkodott, aggodalmaskodó vagy gyáva, bizalmatlan, pesszimista, fanatikus, vakhívó, babonás vagy hitetlen és istentagadó (már most melyik?), búskomorságra hajló, emberkerülő vagy embergyűlölő, igazságtalan és kritikus, ravasz, csalfa, tunya, irigy, kérelhetetlen vagy határozatlan.”³

Évek teltek el, amikből alig maradt egy-két képfoszlány innen-onnan.

Most hosszú magány homálya, az ágyacska izzadt dunnája fölött rémképek, alakتان nyüzsgés, a még térnélküli látás és az izgalomra szült fantázia káosza, este szelíd csend, édesanyám megjött a városból, kerek dobozban angyali jó cukorkával, aminek ízét azóta is hiába keresem, nyilván nem csak a cukorban volt, hanem mind a kettőnkben.

Hogy éjjel fel-felvitőttem: „Belemártós kell” (tejfölbe mártott kenyér, valóban finom tanyasi csemege), vagy, hogy „Nem látok aludni”, ezt mások mondogatják.

A nyárfasor jászapáti tanyájuk közelében

Most indul a kocsi, s én futok utána a gyepes, virágos bejáráson, az eget is bőgőnek nézve, egészen a dülő-útig, de nem vesznek fel, nem visznek magukkal a gonosz felnőttek, nem látják, milyen szomjas vagyok a világra és a sárgára festett „városi” rácskapukra, éktelen sírásomat túlzörgi a kocsi, nem hallják nagy panaszsomat az élet ellen, hogy itt hagyott, pedig menni akarok – azóta is, mindenünnen – valahova, nem tudom, hova. Még egy remény: a fák az út végén összeérnek, nem tud átmenni rajtuk a kocsi! Várorok, az eső megered, felcsukló zokogással támo lygok vissza a tanyába: varázslat történt, az út végén a kocsi összetöpörödött, s átbújt a fák között. Tyúkrok, malacok értetlenül bámulnak rám, senki sem érti meg a bánatom.⁴

3 Baktay 1942.

4 Az út mentén a távolban összeérő fák képe felbukkan Demeter István: Az utolsó út vége versében is (v. ö.: *Csendje hangosabb. Demeter István válogatott versei*. Sárospatak, 2004. 123.).

Gyönyörű karácsonyfa, földtől az égig ér, a szoba taposott földje és az eget magára borító gerendás mennyezet közt nyújtózva, mellette még egy árva fenyőtörzs: ez az angyal botja – s nem érdekel a csilingelés, a fény, futok az ablakhoz, kinyitom, s nézek az angyal után. Elment, az is, csak engem nem visznek sehova, pedig szárnyakon járnék, úgy szeretnék mindent látni, mindent, nem tudom még, hogy ez a vágy mennyire bűnös és veszélyes.

Muszka fogoly szolgál a tanyán édesapám helyett, aki meg ott szolgál, valahol Oroszországban. A muszka jó, szelíd, barátságos, megérti, hogy menni kell néha, mikor az ember nem találja helyét, ha hároméves is. Karjára vesz, s megyünk, messze tanyákba, szomszéd oroszokhoz, akik összegyűlnek a nagyobb istállókban, zengő nyelven beszélgetnek, amit nem értek, és így nem is zavar, nyugodtan jártatom szemem, száguldoznak gondolataim a harmonika dallamán, fájón szép, keserves, nyögő dallamok, majd felsikoltó kinnal, sírvavigadással a hazatalálás. Hallottam később is ezeket a dallamokat, a Don felől, Dnyeper felől, a Búg partján zúgni, mint a nagy fák zúgnak novemberben, s az emberek arcán ráncok mutatják a leküzdött távolságokat, és az élet kínja fölötti győzelmeiket. Szolgák, rabok nagyon éreznek, azok is, akik távol vannak hazájuktól. Én messzire akarok menni, nyilván az érzés kalandjáért, hogy hullámozzon bennem a vér, régi tengerek ütemén, itt, a kiszáradt, lapos földön fojtogat valami.

Enyhe, meleg, csendes-bús délutánok Jászapáti, a nagyszülői házban, amit odakint mindnyájan otthonnak hívtunk. Ha itt az otthonunk, mért mentünk oda, abba az egyablakos tanyába kínlódni? Öreg ecetfa százados borostyánnal fogad az ajtóban, micsoda zümmögés, micsoda illatok! És ez mind a nagyapámé. Milyen jó ülni ott, ülni csak és nem csinálni semmit.

Így érnek bimbók, virágok álma így ébredt, vágyak és tenni akarás a legszebb ég alatt. Csakugyan „legszebb”? Egy cikket küldtek el egyszer valahonnan kívágvá, ezzel a címmel: Magyarország legszebb kék ege. Pontosan Jászapáti vidékének egéről ír a szerző, így gondolom, hogy nem vagyok elfogult gyermekkorom ege iránt. Új szót alkot, „gyöngykék”-nek mondja az eget, s azzal magyarázza, hogy légörvény emelkedik állandóan a földről felfelé, s az rendezi úgy a páratartalmat, hogy az olasz mesterek festményein látható égszín derül a táj fölé. A repülő, mondja, gondosan elkerülik ezt az örvényt, míg a gyöngykéket élvezve egész festőgeneráció nevelkedett fel itt. Egy szép mondat: „Lelkükben ezt a gyöngykék eget vitték mindenhova magukkal.” (F. V.)

Vajon igaz? Lehet úgy vinni magunkkal az eget, mint levest a zománcos ételhordóban? Inkább úgy látom, bennünk volt az az ég, bennük, a festőkben s bennem, a kisgyermekben, aki a sok határt járó és eget festő művész nyomában festőállványokkal játszottam, s talán örökre festő lettem volna, ha.

5 Azonosíthatatlan újságírói név.

Kiesett belőlem a gyöngy ég, kormos, füstszagú, kéménylehető és éjszakás, rémmesés felhők borították be valami titokzatos, örökölt szomorúsággal ezeket az éveket, szorongás és kimondhatatlan bánat jártak velem, ami aztán ős jász göggel ülte meg a kicsiny ember lelkét. Négy-öt éves lehettem, amikor így számoltam be egyik utamról, okkersárga napsugárral festett és poros akácokkal szegett, hiányos járdák, deszkakerítések közt: „Találkoztam egy másik emberrel.” S ha megharagítottak, fenséges kevélyen ültem a kapu elé, és a jó nagyszülőkről, szülőpótló nevelőkről, ángyról stb. csak így nyilatkoztam: „Odabent vannak a bolondok.” Megsértettek. Sértett minden, ami vagy aki hozzám szólt, mert zavarta bennem a gyermekkor csendjét, azt a beszélő csendet, amelyhez nincsen fogható. Mit ennél, kisfiam? Ez nem kérdés, erre csak azt feleltem: „Ami van.” Mit bosszantanak ilyen gyerekes és fölösleges gondokkal, mikor én a világ köreit húzom meg magam körül, mikor én a zűrzavaros, érthetetlen életet kezdem felfedezni.

Egy volt nagyon szép, egy volt nagyon jó: a ritmus, ha találkoztam vele valahol. Nagyapám, az egyik, hullámos járással, mosolygó kedvvel, mintha érezte volna, mi kell nekem a mesék mellé és a rémek üzésére, verseket mondott. Csak ilyeneket: „Gyertek elé, gyerekek, nagy gölödör hempereg, hogy mindnyájan egyetek.” Vagy: „Iszkum-piszkum, Mihátelek, árú fűjnek hideg szelek.” A többi nem is tudom már, ezek tetszettek, rejtély volt bennük, furfang, ami érdekelt, lekötött, muzsika, amit egy életen keresztül keres aztán az ember. A kép is a zenéért van, a zene is azért a muzsikáért, amit nem tud már kifejezni, csak kerülgeti, közelíti.

Most, hogy zavarnak, néznek és felbolydult belső világom emlékeit csak szemérmesen engedi ez a körülmény napvilágra, odakinn járok gondolatban a nagyapámmal, ugrándozva, ficánkolva, rigmust mondogatva azon a kis tanyán. Milyen nagy volt menni, látni, később egyedül, üzenettel a felesnek, tarisznyával a vállamon, ballagni, mert ez a szó, savanyú almát vinni az odakint valóknak.

A tanya most félig romban, kopár környezettel, csak álmodja, ha tudja, a régít.

Gazdátlan, mert mindnyájan mással foglalkozunk, a bérlő csak bérlő, kinek a tanya nem tulajdona. És én is álmodok még most is néha azokról a tikkadt napokról, amik ottan teltek, poros, mégis hűvös akácok alatt heverészve, a

A Demeter-tanya

kutyaharapásról, amit ott megéltem, s azóta kerülöm olyan óvatosan a kutyákat, hogy ne bosszantsam őket, a tehénről, amely safránybokraink mellett kegyetlenül felrúgott, így látott el a nagy élettapasztalattal korán: általában minden marhától tartózkodni kell. Sok „marha” felrúgott volna azóta is, ha idejekorán nem tanulok a magam kárából. Álmodom a kiégett tarlóról, ahol szedret szedtem, és az ízes, zamatos gyümölcs egy fokról fokra felfedezett világ nem sejtett gyönyörűségeit káprázta belém. Por és hancúrozás, meleg tej, esték illata, eperíz, mind-mind visszahozhatatlan tündérfényben ragyog. Jó volt nem tudni, jó volt csodálkozni, sírni és kacagni; talán most is az még a szép az életben, hogy nem ismerjük a végső megoldásokat, nem tudjuk, hogyan szív a kőkemény, szikes földből olyan édes és erős illatot, olajat a borsmenta, honnan szedi a sok édes lét a görögdinnye, s egy-egy percre elámulunk néha ezeken az utolérhetetlen, egyszerű csodákon.

Kis, barna, szomorú szemű édesanyámat összesen két fénykép őrzi. Az egyiket menyasszonyjelölt lehet még, fehér napernyővel, arra támaszkodik, s az ugyancsak alacsony vőlegényjelöltnek csak a válláig ér. Mennyi érzés, távlat szorul meg ezekben a kistermetű emberekben. Ők, ha nyújtóztatni akarják belső világukat, szenvednek, és kifejezés nélkül marad a sok élmény, nem fér el a sóhajuk a nyílt láthatár mérhető körvonalaiban, nem fér fájdalmuk a kicsiny testhez szabott, duzzadó szívben. Nem ismertem azokat, akiket legjobban kellett volna ismernem, nem ismertem szüleimet, csak háborús levelezésük feszült kínja vetíti elem jellemüket. A férfit nyilván magasabb rendű terheltség, vészes örökség hajtotta a könyvek felé, majd az egri lakatosinasság kalandjaiba és vissza megint a földhöz, és a szénaboglya mellett lázasan olvasott könyvekhez. A nő kolerikusan küzd, vív, sorssal és férfiakkal, üzettel és családdal, tanyával és rokonsággal, nekikeseredik, átkozódik, aztán elérzékenyül, és művészi részletességgel írja beszámolóját, szemléletes, mint aki nem tudja, mi az érdekes, mint aki mindig siet, és soha nem végez. Csak az éj hoz nyugalmat a háborúban magáramaradott nőnek, az is csak éjfél tájban, mikor meg van már írva a levél, hogy menjen messze, messze, romantikus, szépített, nótás, lendületes katonavilágba, háborúba, ami azért tart olyan soká, mert elhitetik a sok katonával, hogy vége lesz hamar. Őszirózsáktól akácokig és onnan tovább nyúló fájó napok, és felejtő éjszakák. A másik fénykép erős akaratú, vagy inkább „akaratos” asszonyt mutat, négy gyermekkel az ámbitus előtt, ahogy akkor képzeltek az egyedül helyes fényképezési pózt. Pörkével a kisleány veszekedtünk, utóbb a lovagiasság elvei győztek, engedtem a nőnek, ám haragomat, bosszúvágyamat csak fokozta a piros bojt, amit a fényképész lobogtatott elem, hogy lekössön.

Négyéves nem voltam még, de hát mégis: mit képzelnek, az embert csak úgy be lehet csapni, kijátszani és még ugratni, azért sem mosolyogtam. Akik nem ismerik az emberi kifejezés természetrajzát, mint általában az emberek, többnyire azt kérdik: mért sírtam. Nem sírás volt ez, hanem tehetetlen, befelé maró düh, életharag, világbosszúság, a habzsolva önző gyerek, a kényeztetett legkisebb kielégíthetetlen zsarnoksága.

A fotó 1918-ba készült, tragédia, meghalt
 nagymamám itagyta a négy-szép gyereket,
 nagyapám a dőn-kanyarból sose jött haza!
 Árván nőtek fel a nagyszülőknél, apukám
 a legnagyobb - Pistavácsi-koronuló!
 Ezt a könyvet Pistavácsi emlékére a
 Lencsi-nagynéném kertjében - diókelyben -
 benne a család élete!

A képen: Demeter-nagymamám, ¹⁸⁸⁴⁻†1918.
 gyermekei: Demeter-Ferenc (apukám) 1904-1989
 Demeter-Elenóra 1909-1996
 Demeter-Erzsébet 1913-1938 apóca volt Isambékön.
 Demeter-István 1914-1944 esperes-plébános

*A négy Demeter gyerek
édesanyjukkal: Ferenc, Eleonóra,
Demeter Istvánné, ölében István,
Erzsébet*

Fájó napok és felejtő éjszakák – akáctól őszirózsáig s onnan megint tovább, négy évig tartott ez a bús hullámzás. A harmadik évben elakadt a levelezés, nem írt a katona, csak nagy néha svábul, nyilván diktandó után, fonetikusan. „Mit Krusz und Kusz”, ahogy hallotta volksdeutsch hadifogolytársaitól,⁶ hogy így kell, sztereotip levelek, mindig az a végmondat, hogy tőlünk nem kap választ. Pedig egy darabig még kaphatott volna, mert indult a sok levél, keresés, váltságdíj, minden mód, ami csak létezett, hozta volna haza, de aztán 18-ban leborult

a nagy éj, árván keltünk egy nap. Őszirózsáig várt, novemberig bírta, de már kifogyott a remény, az új tavasz még messze van, levél nem jön, nem megy, mindketten azt hiszik egymásról, hogy hűtlenség ördögszekerét sodorta életükbe a vihar, édesanyám a szomorú nótát citálja: „Megátkozom ezt a czudar világot.”⁷ S ahogy a nóta mondja, ez-e vagy más, élete fája több tavaszt már nem remél. Elpihent, nem, ahogy szokás, ágyban, párnák közt, ahogy asszonyi lett volna, hanem véresen, ziláltan, kuszált hajjal, megrabolva, ahogy hazahozták az útról, kocsijáról, utoljára is küszködött még, vásáros ügyben járt, kocsizott, nem nézve betegségét, a csúnya járványt s utolérte a belső elvérzés, ott, ahol összeérnek az akácok, az út elnyelte, nincsen visszatérés.

6 Mit Krusz und Kusz = Mit Gruß und Kuß = üdvözléssel és csókkal

7 Nyizsnyay Gusztáv (Eger, 1829 – Hódmezővásárhely, 1892) nótájára utalás, amelynek szövegét és dallamát is Nyizsnyay írta.

Az apa, Demeter István katonafényképe

Láttam ezt a képet: odafektették véresen, fagyosan, csapzott holttestét megszokott ágyába, de nem mondott senki semmit. Sors volt ez, és a sorsot némán tűrik tanyán. Ott-hon is megjelent azon az éjszakán, szülői házában. Testvére felesége hallotta, hogy kí-méletlenül zörgetik az ablakot, hiába próbált elaludni, új meg új zörgés ébresztette, oda is ment, s látta, hogy behajlik, nincs már tér s nincs idő, Örszi, az anyám az ablakon, zúgó szélben szétbontott hajjal, ahogy a halottak járnak haza, ingben és szomorú megadással. Bólintott: „Én vagyok.”

Emlékszem a temetésére is. Vörös homokkal szórták be az udvart,⁸ csípős novemberi szél fújt, a túlvilág üzenete, rokonainké, mind oda siettek. Öntudatlan néztem a komor

8 A homokkal beszórás a temetések külső kelléke volt.

őszi pompát, virágok hanyatlását, gondok szakadékait, a nyíló mélységek és záruló magasságok közt csak azért sírtam, mert mindenki sírt ott, rám ragadt a könnyekkel fakadó belső vérzés, a halál oka. Kifelé csak anyakönyvi adat, befelé új, másik élet kezdete, az árvaság, otthontalanság. Ébredő öntudatom csak soká, nagyon soká, úgy 16-17. évem felé vette észre, kit veszítettem. Amikor már kezdtem értékelni a magányt, akkor kezdett fájni az anyátlanmaradás. Mert a magányból, bármily édes, jó kitekinteni a nagy magányosok, az édesanyák felé, azok közül is egy felé, aki a miénk.

Így maradtam négyéves korom előtt apátlan-anyátlan, de akkor ez nem tűnt fel, mert nem eszméltem rá, mi mindent jelent.

A háttérben az első világháború befejezésének sokszínű zűrzavara kavargott, de ez mind a felnőtték gondja volt, a gyermeket nem érdekli a világ, a nagy, csak az a kicsi, hogy milyen jó íze van július vége felé a sárgadinnyének, ősszel a körtének, tavasszal a cseresznyének, a hólyagmeggynek, nyáron meg többi közt a rózsaszín cirmos fehérszilvának és a fakóepernek.

Az egész világkavarodásból csak annyi közelebbi élményem volt, hogy mikor bejöttek a románok, azoktól éppúgy félt és dugott mindent a nép, mint akiktől azok szabadítani kívánták – katona, így voltak vele, még ha magyar, akkor is rossz, mert a katona és a háború szükségét, rekvirálást, bajt jelent. A kert hátuljában, málnabokrok (cserjék?, mindegy, a régényírónak ezt is tudnia kellene, lám) alatt őrizték földbe ásva a hatalmas zsírosbödönöket, azóta sem láttam olyanokat, nyilván azért is, mert magam is megnöttem közben s már nem fértem volna bele később egy-egy ilyen edénybe, ám a bödön szimbólum maradt, a béke s a régvolt szimbóluma. Micsoda igyekezettel ástak, dugtak, a szomszédok is, mindenki egyforma gondolattal, kert hátulja, szomszéd ház möge, málnák hűvöse, könnyű lett volna mindent megtalálni, de nem keresték a rekvirálók; mit az ember eldugott, az megmaradt. Felületes dolog a háború, gondoltam, hiszen még én is megtalálnám a sok zsírt, s ezek elmennek mellette.

Mintha mozikép futna végig előttem, úgy látom ma is: ülünk nagyapóval a kapu lépcsőjén, illatos ecetfák árnyékában, a nagy borostyán alatt, s közben úgy zajlik a világtörténelem egy része, hogy két-három román katona fut végig az utcán, fegyverrel, de csak úgy sportszerűen fogja, kitartó testállással s odakérdez:

– Ván bolsevik?

Idegen kiejtéssel mondja, nagyapó is úgy látja jónak, hogy idegenesen feleljen:

– Nyem, nyem.

Ezzel el is volt intézve minden. A pánik pedig ott sistergett a levegőben, rebesgették, hogy ha ezek még egy napot késnek, sok ember lógott volna az akasztófán, köztük a másik nagyapám is, aki templombíró volt. Mi igaz ebből, nem tudom. A nép mindig rémekkel és legendásan látott minden háborús tüneményt, utólag nagyon hősködnék, akikkel nem történt semmi. Akiket megnyúz az idő, nyúzottan és kimerülten hallgatják aztán a hárijánosokat.

Kezdtet érdekelni ez a világmozgás, népvándorlás, bár nem tudhattam, nem így van-e ez itt, a városban minden esztendőben; utánanéztem, kik ezek és mit csinálnak. A szomszéd nagykertben, a Füzér Franci néniéknél táboroztak a románok nagy számmal, félnapokon át el nem mozdultam a deszkakerítés nyílásától, hátha kiszivárogo valami a rejtélyből, mért vannak ezek itt, mit akarnak, mit csinálnak. Mi értelme van az egésznek? Van-e egyáltalán? Nem tudtam még, hogy a katona nem azért van, hogy csináljon valamit, nagy baj van már akkor, ha tennie is kell, a katona csak azért van, hogy legyen. Kenyeret sütöttek, aztán játszogattak a sütőlapáttal, egyiket úgy hátba vágta a bajtársa, hogy valóban jól mulattam s nem is bosszantott, hogy kiabálásukat nem értettem. A magyar nyelv is új volt még, a gyermek látni akar, nem hallani, a szöveg csak zavarná az összefüggést, amit a fantázia annyi bájjal, erővel állít oda a jelenetek közé. Jó nagy lapát, azzal ütni nemzetközi nyelv, s nem is sírt, akit ütöttek, csak nevetett. Ez mindennél világosabb. Úgy újságoltam az esetet, mint egy habitudósító.

A másik nagyszülői háznál is összetalálkoztam a madárnyelvű hadsereg katonáival. Vagy tizenöten szállásoltak, forgolódás a konyhán, ágyiék sűrűve ölték a csirkéket, finom rántott comb íze jár még most is fogam közt, ha emlékezem, bor is volt, dínomdánom, nem csoda, hogy az egyik mosolygós román tiszt (igen szép volt, abból gondoltam, hogy tiszt, ezt a hivatalt általában a „tisza” szóval asszociáltam, festett, púderos férfikultúrájukat később ismertem csak meg közelebbről) ölébe fogott, felemelt, dévajkodott, beszélt hozzám, de senki sem tudott románul, csak németül a szomszéd Annus néni, s mivel a román nyelv végkép nem hasonlít a némethez, csak annyiban, hogy az is idegen, hát Annus néni kellett, hogy állandóan tolmácsoljon. A jó tolmács ránéz az éhes katonára, bármit mond az, csak fordítani kell az érthetetlen nyelvet: csirke, da, da. Ha még beszél, akkor tojás is, da, da, tehát rántott csirke. Ha mégsem hagyja abba, akkor bor. Ha haragszik, menni kell, vagy csóválni a fejet és sírni. Így fejtette meg a román beszédét: Azt mondja, mi leszel, ha megnősz. Mondjad, hogy katona. Édesapád hun van? Mondjad, hogy meghalt.

Mondtam, és egész jól megértettük egymást. Így készült a béke.

Édesapámat azonban még sokáig vártuk. Nemcsak azért, mert „nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét”,⁹ hanem mert nem volt biztos, máig sem biztos, hogy meghalt. Nyaranta egy-egy szép téli dinnyét eltettünk, decemberig őriztük a pincében. „Majd ha apátok hazagyün”, mondogatta nagyapó. Egy kis hordó bor évekig várta a hőst, egyszer azonban, úgy 1920 körül igen rászomjaztak a disznóölők. „Úgysem jön már István, ha eddig nem jött” és megitták az utolsó reményt. Pedig még huszonöt év után is jöttek haza foglyok, a második világháború alatt magam is beszéltem kint ragadt magyarokkal. Hozták őket lelki előkészítésre, jöttek családotul, s mondták a kis féloroszlányok, fiúk, mennyire kíváncsiak Magyarországra, „haza”. Hazátlanok betanult leckéje ez, tudtam;

9 Arany János: *Széchényi emlékezete* című versből

abban a propagandában fürdik az ilyen ember, amelyiknek a hullámai rászakadnak. És itt, minálunk is maradtak oroszok, akik még a második világháború után sem kívántak hazamenni.

Hadak vonulnak át emlékezetemen, részint valóságos élményeimből, részint mesékkel összekevert álomból, képzeletből. Mikor úgy hazafelé jövet óvodából, egész más gondokba merültem, érthetetlen barátaimat elemezve láttam, hogy keresztülroboz egy menet a berényi úton, konyhakocsikkal és ágyúkkal, nem volt semmi magyarázat, kapcsolat, azt hittem, ez a dolgok megszokott rendje, ebből áll a világ. Nem mondott senki semmit, nem jelentett senkinek semmit az egész, unták, nyakig voltak vele, a csendes-bús vidék nem látott szenzációt, amíg a bőrén nem kopogott valami. Barát és ellenség összekeverve – néha nagyapó hozott valahonnan egy szép piros dobozt, azzal lehetett játszani, és köré meséket szőni. Olyankor azt is elmondta, mit beszélnek a „Radován sarkán”,¹⁰ de az sem volt érdekes és csak ennyi volt a világtörténelem.

Vasárnap délutánként a cigányváros mellett nagy táncolást hajtottak végre a román katonák magyar és cigánylányokkal, főképp az utóbbiakkal, de jó volt távolról nézni a mulatságot, mert híre támadt, hogy egy nótát parancsoló magyar legénynek átszúrták karddal a karját. Igaz volt-e, nem tudom, csak azt, hogy sokat járt kórházba az a legény, és a munkát nem bírta soha. Lám, nem szabad más népek dolgába beleavatkozni. Játszani szabad csak a padka alatt, meg az ecetfák tövében, az udvaron, mályvák közt, ott is csak a bedrótozott kertajtóig.

*Demeter István nagyapjával,
Borbás Kálmánnal*

¹⁰ Radován sarka – Radován György vegyeskereskedő volt Jászapátin, az üzletét 1889-ben nyitották meg. Egyébként neves méhészt is volt, s egyik úttörője a járszági okszerű méhészetnek. A boltja a Szentgyörgyi (alsószentgyörgyi) úton volt, ma is áll, de a posta működik benne. (Bathó Edit szíves közlése!)

Panna nagyanyánk, így hívtuk magunk közt, nagyon vigyázott arra, hogy megérjen a gyümölcs, aztán finoman adagolta, hogy sokáig tartson. Ő volt a rém, mert figyelme mindenre kiterjedt. Nem bántott és mégis féltünk tőle. Féltünk? Alig gondoltam arra, hogy más is van kívülem a világon, testvéreimet alig vettem észre. Az oszthatatlan, az individuum korán kialakul a jászban, s annak érdekszempontjaiból nézi csak a világot. A szomszéd ház, tanya, az már külön birodalom, néha át kell menni valami üzenettel, ami így kezdődik: „Tisztelteti nagyapám...” De olyankor lábat kell előbb mosni.

A dedóba járás volt főfoglalkozásom, belecsöppentem a kicsik városi zajába, mint tanyasi macska, azonban semmi alsóbbrendűséget nem éreztem az úri gyerekek közt, inkább lenéztem őket, bosszantott a nyafogásuk és érthetetlen volt, hogy mért kell azt az egy-egy kis verset annyi milliószor elmondani, míg bemegy a fejükbe. Én egyből jegyeztem meg mindent, de siettem elfelejteni is, mert alig volt érdekes mondóka. Az, hogy „Mi lesz majd, hogyha megnősz, drága fiacskám? Beállok majd katonának, aranymentés gyöngyhuszárnak, édes, jó anyám” – s hogy „Ki magyart bánt, mind levágom, egy se marad a világon”: túlságosan idegennek, hazugnak tűnt szememben, hiábavaló fáradságnak éreztem, hogy ilyen „hülyeséggel” tömik a fejünket, ami úgy sem lehet.¹¹ Először is ki bánt bennünket? Ha bánt, az a nagyobb, azzal nem bírunk, egyenként sem. Aztán meg messze vannak, akik állítólag bántanak bennünket, mire nagyok leszünk, hogy oda mehessünk, akkorra talán már nem is fognak majd bántani, mert ha addig mindig bántanak, nem marad belőlünk semmi. A szomorú szépségű, komoly darabokat szerettem: „Vadrózsabokor volt az én kedves tanyám, virágos bölcsőmet ott ringatta anyám.”¹² A második versszak itt is hazudik valami kicsit: „Aranyos kalitka most az én szállásom...” ha nem jól érzi magát benne, mért becézi aranyosnak? Hát az arany sem jó? Nem mondta senki még Midas király meséjét,¹³ a többieknek nem is volt ilyen problémájuk, a tömegnevelés tömeget nevelt belőlük. De a vers vége sokáig visszajárt: „Aranyos kalitka, nyílj ki búsdalomra, hadd szálljak a ringó vadrózsabokorba.”

11 Pósa Lajos: *A kis honfi* című versére utalás

12 Pósa Lajos: *Rabmadár dala* című verse

13 A monda szerint Gordias és Kybele fia. Törbe csalta a furfangjáról híres Silenost, mert a forrást, melyből ez inni szokott, borral keverte s aztán az öreget visszavitte Dionysoszhoz. Ez hálából teljesítette Midas kérélmét, hogy minden, amit megérint, arannyá változzék. De midőn az étel is arannyá vált, ez annyira terhes lett neki, hogy meg akart szabadulni tőle, s megfürdött a Paktolos vizében, mely azóta aranyat hőmpölyget habjain. Egy másik monda szerint Apollon büntette meg számárfülekkel, mert a Marsyas (vagy Pan) és közte végbement költői versenyben Midas a diadalt az előbbinek ítélte. Midas titkát a borbélya fölfedezte s nem állhatván meg, hogy senkinek el ne mondja, egy gödröt ásott a mezőn, s abba kiáltotta bele; nemsokára nádas nőtt azon a helyen s a nád elusogta a titkot.

A Demeter-ház Jászapátiban

De, ugye, nem érdekesek ezek, mért és minek írom én ezeket. Először azt hittem, levelet írok az életemről, valakinek, de nincs kinek. Talán az a baj, hogy nem tudom, kinek írom, hogy ahhoz igazítanám. Mert mindenkinek magyarázni kell valamit, és mindenkinek másképp. Így nem tudom, mit tétélezsek fel, mire térjek még ki. Csak legalább egyet látnék azok közül, akiknek ez az írás a kezébe kerül. Ha nincs, mindegy, így is jó, magamnak írok levelet. Engem magamat csak ritkán érdekelnek ezek a régi dolgok, a mostaniak megfejtése izgatna már, igyekszem átlábolni a feledésbe merült gyermekéveket, aztán majd kísérem sorsom, jobban figyelek már, a „környezettanulmányra” és a „korrajzra” is, ami bizonyosan mind kell, de eddig nem volt.

A jó óvónő kisded-pedagógiája nem érte már utol nyugös, józan, felnőtt paraszteszemet; ha vers kellett, képes-verses meséskönyveket, kalendáriumokat, kincseseket találtam anyai nagyapáméknál, röviden csak nagyapáméknál, mert a másik az otthonom volt.

Egyik testvérkét ők örökölték az elárulás után, csak úgy később jöttünk rá, hogy mi ketten testvérek vagyunk, s harmadik és negyedik is még, akik azonban nem számítottak, mert nem jártak már a dedóba. (Ezeket mintha elmondtam volna már valakinek, lehet, hogy érdekes is, felfedezni a legközelebbvalót s olyan messze tudni, nekem ez természetes

volt; mondhatták volna, de úgy voltak vele, hogy gyerek még, azt sem érti, majd rájön. És rájöttem, rájöttünk mind a ketten, így igen szerettük egymást, s különös jogot formáltunk egymáshoz a többiek fölött, nekünk ezt jelentette a „testvér” szó.)

Talán Pósa bácsi¹⁴ írta azt a verseskönyvet, amelyet szorongatva őrzök, címlapja nincs, rózsaszínbe becsomagolva, annyi élményt merítettem belőle. A csokros-fodros, bársony ruhás, csattos cipős fiúcskák, lányocskák, akik színes képeiről merednek rám, idegenek voltak akkor is, azok most is, de ahol bánat, szomorúság, kifejezhetetlen, reménytelen panasz érzik, ott sokat időztem. Ma már csak a „Czicza-nóta” hat meg, az sem a szövegével, hanem azokkal a világfájdalmas macskaarcokkal a képen. Nem bírtuk nézni, úgy fájt, valamelyikünk be is kente tintával az egészet. Most, a – nyilván gyöngykék – tintafoltokon sivalkodnak át keservesen: „Szegény czicza ha dorombol, nekiugrik a komondor... Tisza, Sajó, Kurta, Bodri, mért is kell így marakodni! Nyaú, nyaú, miaú, mindig csak a háború!” Van ebben a tépett lapú, tintafoltos jajgatásban valami metafizika. Ilyenekből ettem össze magam.

Szavakat, izgalmas, érthetetlen új szavakat, amiket más nem használt, a nagymama szállított életembe. Csak ő tudta, miért „bókom alja” a félszer, de egészen speciálisan az ő „bókja alja”, úgyhogy mi csak lopva használtuk ezt a kifejezést, még később is, halála után, s amikor a régi „bók” helyébe más épület került. A háziszóttos abrosz, amibe borsószárat lehetett göngyölni, a gyermeköszök édes, szomorú hangulatával: „hamvas”, és csakugyan hamvas volt, enyhén szürke színű. Az éléskamrában „élesláda” volt, éles, nem élés. Sokat mulattunk riadalmán, mikor kisszékekből képesítés nélkül magas állványt szerkesztettünk a folyosón, és ő égne zilált hajjal rohant ki: „Összezúzzátok magatokat!” Mi ugyan a szép szót a csirkezőzával asszociáltuk, s minden hasonló veszélyben jós szemekkel susogtuk: „Zúza lesz belőle.” Régi hevesi svábok öröksége lehetett benne, hogy a WC-t „hajzli”-nak mondta, utálkozással, felvont orral; oda kellett vetni a záptojást és a dögölt baromfikat, akkor is, ha játékból vödörbe fojtottuk a kiskacsát.

Sietek innen, ebből az érthetetlenül boldog korból, de egy-egy kép, név még utánam fut: benned vagyok, ne tagadj le, belőlem is vagy, ami vagy. Lábi Jani dedós mértékkel is fogalom volt, a bátor, merész, gáttalan hős, aki semmi rosszaságtól nem riad vissza, és senkitől sem fél. Valamikor sokkal később viszontláttam azt a fiút, mellére tetovált lányneveket mutogatott, de ez a hősiesség nem hatott már meg akkor. Nagyobb dolgok voltak a kutyaugattatás, aztán elrohanni, a kerítések megzörgetése, kerepelés a rácson, átugrani a díszbokron, felmászni a magas kökerítésre és huszárülésben feszíteni rajta. Minden csak relatív. Csikós Imrének hívták azt a kollegámat, aki utcabeli lévén, hamar hozzám ragadt. Együtt jártunk haza a verselés főiskolájáról, a dedó előadásairól, s kertünk elzárt Paradicsomába betörtünk egyszer ringló szilváért. Ehettem eleget, ő is kapott volna, de így

14 Pósa Lajos (Radnót, 1850 – Budapest, 1914), a magyar gyermekirodalom klasszikusa, dalszerző.

érdekesebbnek tűnt, kitervezni a támadást, aztán legyőzni az akadályokat és élvezni a tilos nagy izgalmát. A barátság akkor szakadt meg, mikor a fiú állítólag felgyújtotta otthon a szalmakazlat; tény, hogy égett még a deszkakerítés meg az akácfa is. De nem győződtem meg róla, hogy ő-e a bűnös, csak majdnem minden nyáron tűz ütött ki, amerre laktak, míg el nem került Imre valami messze tanyára, el az emlékeimből, soha vissza nem jövön, csak mikor pyromániáról¹⁵ tanultam idővel, önkéntelenül ő jutott eszembe.

Panna nagyanyánk szürke, savószínű, kövér arca, teste merül fel még ebből az eltemetett városból, ahogy takarékosan kuporgatta a szőlőt és a mézet, ahogy őrzött bennünket, mint a felhős végzet, féltünk tőle, pedig nem bántott soha. Egy napon kiküldtek bennünket reggel az istállóba, utoljára gyóntatták a nagymamát, mire bejöhettünk, a Mikulás bácsi ajándéka vonta el figyelmemet a zuhatagos események halálos gondjától, illatos, fanyar birs tündökölt a cipőkben, a többit nem tudom, nagymama meghalt, eltemettük, nem emlékszem semmire. Apai nagyapám rövidesen vőlegény lett, elvette második feleségének testvérét, aki akkor már 77 éve mennyasszony volt. Nyilván miattunk volt olyan nagy szükség asszonyra, nagyapa meghalt már ugyanabban az évben. De ez az őszi udvarlás, a búcsúzó nap fényével aranyozva, nagyon szép lehetett. Nem tudtam még, hogy keksznek hívják, csak azt tudtam, hogy boltban árulják azokat a kis, finom süteményeket, amik nem penészednek, édesek és különlegesek, mint a cukor, ritka vendégek szegény gyermek szájában: ilyeneket küldött Ladányból¹⁶ a nagymamajelölt, úgyhogy mire megjött, már nagyon szeretünk.

Nyári délután a nagyszobában settenkedtem a piktor munkáját tanulmányozgatva, ahogy létrástul lépkedve füttyült és dalolt, mikor valami új, valami megrázó történt. A természet erejének olyan közeli robbanását azóta sem tapasztaltam: a harmadik házba csapott be a villám, eget rázó csattanással. Hogy nem lett vége a világnak, kirohantunk, és láttuk lángokban a piros arcú, mosolygós Császárné házát. A mendemondák nem egyenes úton szerzett kukoricáról és átokról szóltak, hogy csapjon belé a ménkü, ha nem az övé. Nem tudom, ki, hogyan lophatta volna, hacsak nem elszámolásból, de hullt a sok sült kukorica az utcára, szórták a tűzoltók, mint az isteni igazságszolgáltatás bizonyítékait.

Lehet, hogy így születnek a mondák, de akkor mégis csak van a jásznak fantáziája, ha nem is olyan, mint ahogy mások képzelik. Esténként olyan élénk színekkel beszélt a boszorkányokról egy bácsi, felállt, s mutatta, hogy szaladt át lába közt a disznó, s a szomszéd Franci néni bozontos szemöldöke annyi varázslatot sejtetett, hogy e mesés esték után rémekkel álmodtam, és ki nem merészkedtem volna a sötétségbe semmiképp.

Ez a Franci néni nyilván boszorkány volt, így tudta mindenki, de ahhoz sem kell sok, csak egy kis különlegesség, férfias akaraterő, szellemesség, hogy az a nép ott boszorkányt

¹⁵ Kóros elmeállapot, gyújtogatási téboly.

¹⁶ Jászládány

gyanítson. Nem mondtak róla nagyobb rémségeket, mint hogy éjjel kigyalogolt a tanyára megnézni, hogy rendben van-e minden az aratók körül, s közben kötényében elkészült a csipkedett haluska, no igen, hát otthon megnyújtotta a tésztát és ha elég hosszú az út, odakint tüzet rak és beönti a forró vízbe, hol itt a boszorkányság? Vagy, hogy a kisgyereket, az unokát, mikor magára kellett hagynia a patkányok közt, bölcsőstül drótozta fel a mennyezetre: a legegyszerűbb óvóintézkedés. Lehet azonban, hogy kisebb dolgokban szuggesztív ereje volt a bátor özvegyasszonynak, aki férfiass munkákra kényszerült, tünémenyesen dalolt, s élvezettel tudta elmondani, hogyan mulatgatott, amíg a férje élt. Egy nótája jár vissza, másoktól nem hallom: „Két fa között kisütött a holdvilág, Már a magyar az oroszsal vacsorál...”¹⁷ Ez volt a férje nótája, ezt húzta a cigány, ahol megjelentek. Bármint legyen, én inkább arra hajlok, hogy annak a népnek van fantáziája, amelyik még ilyen sekélyes dolgokból boszorkányt rajzol magának. Ugyebár tudjuk azt, hogy a fű csak kisebbfajta fa, a fa csak nagyobb növésű fű. Mármint nem gazdagabb-e annak a lelke, aki a fűvet is fának tudja nézni, ha nincs más, mint azé, aki a terebélyes nagy fákat is csak fűnek fitymálja?

Hanem más itt a helyzet, ahogy ők mondják: ah helyzet! Más nép sokat ad a fantáziájára, csillogtatja, műveli, sergeti, forgatja, kamatoztatja, míg a jász úgy van vele, hogy abból nem lehet megélni. Haszontalanságra nem sokat költ, józan, racionális. Tisztában van azzal, hogy rendes ember nem ír regényt, mert minek az. Vers még hagyján, kell a gyerekeknek, meg a költőknek, kép esetleg levelezőlap után, szobafestő ecsetjével az ámbitusra, az is csak akkor, ha „fajin”, szóval, ha nem nagy a feje sem az őznek, sem a vadásznak, szobor nem fontos, mert csak helyet foglal, bár enni nem kér, de maga pénzbe kerül, piktör, szobrász alig több, mint a cigány, legfeljebb, ha olyan tehetséges, hogy Brüsszelbe kerül vagy a francia császár udvarába, akkor nem baj, mert úgsincs itthon. A zene szemmel láthatólag cigánynak való, a tánc meg hancúrozás, nem művészet, építeni kell, de inkább csak vályogból, „majd ahogy gyön”. Van-e még művészet? S ez a nép vet fel néha mélyei-
ből Vágó Pálokat,¹⁸ Bóthy Istvánokat,¹⁹ tovább menve Jász Faragó Sándorokat²⁰ és Gecse

17 Szerzőjének nem akadtam nyomára (BG)

18 Vágó Pál festőművész (Jászapáti, 1853 – Budapest, 1928)

19 Helyesen: Beöthy István (Etienne Beothy) (Heves, 1897 – Párizs, 1961) szobrász, festő, bár Hevesen született, gyermekkorát Jászapátiban töltötte.

20 Jász-Faragó Sándor (Jászárokszállás, 1888 – Budapest, 1968) grafikusművész, karikaturista

Árpádokat,²¹ Pethes Imréket²² és Görbe Jánosokat²³ és Balajthy Andorokat,²⁴ hogy e három név kiáltsa: kihagytam volna, lám, a színművészetet, amibe szinte minden más művészet összetorkoll, hát ez meg „komégyija”.

Ám sóhajtson a gyermekkor mesés légköre azok után, akik csakugyan elkallódtak ebben a rettentő racionalizmusban, búza- és ökörgondok közt, vagy akik visszatértek a világ-hír után, kiábrándulva, és úgy látták, mégis ez a racionális felfogás az igaz. Jászok voltak, és önmagukkal nem fértek el egy helyen, nem fértek másokkal, csúcokra jutottak, és sivárnak tűnt előttük a látóhatár. A szent és szép bolondok, a szépség vergődő koldusai, a félben maradt nagyok ott vesznek el, ki sem alakulva, fel sem fedezve, vagy felnőnek, és nagy álmaik gyötrelmében kenyérgondok miatt eleven istenek helyett halott gazdagoknak faragnak emléket, sírkövet, mint Tőser János Árokszálláson.²⁵ S az írók? A költők? Nem tudom, kik, nem tudom, hol vannak. Eltemette őket a pipacsos határ, elvesztek a tanyák összefutó akácsorai közt, szénát gyűjtenek, és úgy dalolgatnak, hogy észre ne vegye senki, ha maguk is merészelték nótát kitalálni, mert nagy lesz a szégyen, bajos kiesni a tisztességes emberek sorából, olyankor azt kell mondani, hogy Erdélyben készülnek a nóták, ott csinálják, csak olyan emberek, mint mink, de ott valahogy másképp van, nem szólják meg őket annyira érte.

Könyv csak azért kell, hogy megmondja a vásárt, esetleg még a holdtöltét, de az már luxus, az újság azért van, hogy megtudjuk, lesz-e eső, az asszonyokat még az is érdekli, kit öltek meg tegnap, veres volt-e a haja, pantallóban halt-e meg, egészben dugták-e az ágy alá vagy feldarabolva.

Ennyi művészi érdeklődés után aztán marad a nagy örökösödési veszekedések átkozódása: „Égve lássam benne”, mármint abban az ingben, amit ő szeretett volna örökölni. Marad a vásárok és búcsúk szenzációja. Kimegy a szegény kisfiú önállóan és öntudattal vásárfiát venni, s az élelmes árus, a gyöttment odakérdez: „Mennyi pénzed van?” Azt be kell vallani, nem lehet tagadni, hiszen azzal van tele szegénynek az egész lelke. „Két korona” vagy tudom is én, milyen devalvált pénz százasai, ezresei, s kap két egész pénzért összesen egy kimustrált fakakast, hupikéket, lila csirketollal adjusztálva hátul. Marad a kezdetleges mozgóképszínház, ahol értelmetlen alakok futkosnak értelmetlenül össze-vissza, amit mondanak, oda van írva, de öt éves korában nem tud még olvasni az ember, csak elmegy szórakozni, befizet két cső kukoricát vagy egy dinnyét, néhány tojást s azzal jön haza, hogy ő moziban volt.

21 Gecse Árpád festőművész (Alattyán 1900 – Alattyán, 1999)

22 Pethes Imre (Jászárokszállás, 1864 – Budapest, 1924) színművész, tanár, rendező

23 Görbe János (Jászárokszállás, 1912 – Budapest, 1968) színművész

24 Balajthy Andor bábszínművész (Budapest, 1919 – Budapest, 1975)

25 Tőser János szobrászművész (Jászárokszállás, 1913 –) ma is él és alkot Jászárokszálláson.

Otthon az élet művésze a gyermek, őneki nincsenek nagyobb gondjai, ha félénk és magányos, neki jár a ruha és a testi ellátás, meg is nyírják néha, hogy fülébe ne lógjon a haja, nagyollóval, házilag, kiültetve az udvar közepére, csúnyákat mond aztán az összesereglett közönség a borbély munkájára. Enni adnak, az jár, s van, biztosan magától, az terem csak, azt kérdezik: „Kell-e még?” Erre azt feleli a rendes gyermek: „Nem kell má.” „Kérek szépen” nincs, a „Köszönöm” ismeretlen, itt csak arról van szó, hogy kell-e vagy nem kell, az dönt. S van ebben a paraszti józanságban igen sok egészség, mérték az idegeneket hátba vágó tunyaság mögött. Idegenek? Magamat értem ezalatt, későbbi magamat, ahogy hazajöttem, s láttam, harminc év múlva minden ugyanúgy megy, ugyanúgy kérnek, ugyanúgy nevelnek, ugyanúgy felelnek. Amikor meglett fejjel a jász földre kerültem hitoktatónak, megdöbbenve láttam, hogy az a sok nevelés, amit a mi nemzedékünkre költöttek viszonylag békés viszonyok közt, igen nagy igyekezettel, többnyire kárba veszett, a hagyomány, a megkövült formák nevelő nyűge erősebb. Kijön a gyermek az iskolából, ahol a többi közt modorra is tanították, s mind hazugságnak érzi, ami háta mögött maradt, mintha csak jelkép volna az emeletes, kincstár egéből csöppent iskola a kicsiny nádtetős házak közt: más világ, nem a miénk.

Megint itt a kérdés: miért írom ezeket? Mi értelme? Az életek nagyjából egyformák: születünk, játszogatunk, aztán iskolába kerülünk, s ki erre, ki arra. Érdekel egyáltalán valakit, ami így az elveszett esztendőkből, innen-onnan felragad kocsimra?

2. FEJEZET

Elérkeztem én is odáig, az iskola rettenetébe.

A kisgyereket arrafelé mókárral, putyussal (kéményseprővel) és a tanítóval ijesztik. Most is? Akkor így volt, és harminc év után még pontosan ugyanígy. Amikor már magam is ijesztőnek léptem elő. „Majd megver a tanító!” – „Ahun gyön a tisztelendő, memmondom neki, oszt maj-mevver!”

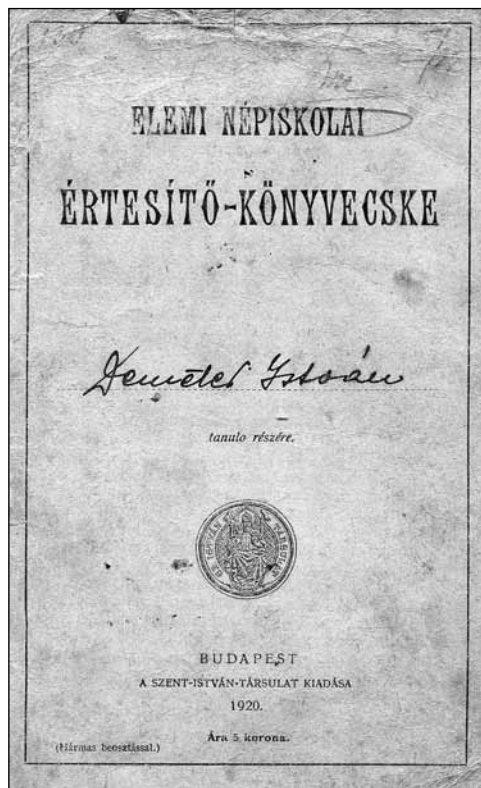
Három emléktárgyat őrzök ebből az időből. Itt van az ábécéskönyvem, nem nagy remekmű, háború utáni olcsóság, újságpapíron, apró tollrajzokkal, ahogy tollas csákós első világháborús husárok lovagolnak az elmaradhatatlan deszkakerítés mellett – háttér mindig kell –, lóg a tiszt kardja, mint a sétatálcá, görnyedten ül a lován, egy gondja van, úgy látom, hogy a lábát is magával kell vinnie, e célból kengyelbe dugja, de nem fér bele egészen. Neki nincs mentéje, csak a kürtösnek, a kürtös a fontos, mert az ő szerszámából alakul ki az „a” betű. Bocit húz a gyermek, hogy a kistehén három lába okot szolgáltatson a mö betűre. Pipál egy fiúcska, hosszú pipaszárból, papírcsákós gyerekek menetelnek, dobol az utolsó, kell a dé betűhöz. Mennyit bosszankodtam, csodálkoztam én akkor ezeken. Minek ez az egész? Mondják meg, hogy ez a betű i, az meg é, oszt jól van, gyerünk haza. De ott kell kínlódnai a gyengébbek miatt félnapokat, mutatni, kaffogni, berregni, utánozni, ó, unalmas fonomimika, soha fel nem emeltem volna a kezemet, hogy tentét mutassak – aaa –, mikor az „a” betű különben is trombita volt előzőleg. Úgy éreztem, hogy olvasni nem volna nehéz dolog, ha a tanító úr (akkor úr volt, később bácsi lett, mostanában pajtás, mikor ezt itt írom) meg nem nehezítené ezekkel az abszurdumokkal.

Most inkább azon tűnődöm, hogy az első világháború nem utáltatta meg magát eléggé, ha ennyi csökevény maradt utána óvodában, iskolában. Azok az irredenta nóták, mesék, véres szörnyűségek, amiket hivatalból előadtak, tanítottak, bevétették velünk, egy másik háború felé indították el ezt a nemzedéket. Miért kell a gyermek előtt mindig túlozni, mért kell egy-egy irányt erőltetni. Utóbb nem hittünk semmit. Hogy a románok halálra botoztak magyarokat, hátukat felhasították, és sót szórtak a sebbe: lehet, előfordult, félholtra vertek, szétzúzott veséjük később is bukkantak fel, akik bőrükön tapasztaltak hasonló borzalmakat, de kínzó és fájdalmasan sok volt az az általánosítás, ahogy szomszédos népeink ellen tüzeltek bennünket. 1938-39-40 körül, mikor csapataink a nagy háború egyik epizódjaként Felvidékre, Kárpátaljára, Délre és Erdélybe vonultak, fel-felködlött, hogy íme, most kivirágzott a sok bimbó, valóra váltak azok a háromszínű álmok, piros hajnal, fehér álom, zöld remény, de mivé foszlott ez a „tündér költemény” is azóta.

Egyáltalán nem ment a fejembe, mint előbb, a dedóban is, hogy én, a gyenge, félénk, szögletes és járatlan gyermek, akinek olyan világrengető probléma az iskolával átellenes korporsózletbe átmenni egy kalapácsért, hogy a tanító úr szöget üssön a falba, ott ismeretlen emberek közt eligazodni, deszkák és szerszámok labirintusából épkezláb kijönni, s mint egy álom, nehezedett rám naponta a sok öntudatlan megélt élmény, s mégis engem bízott meg, engem küldött egyik tanító is, másik is, noha úgy érzetem, hogy feltétlenül én vagyok a legügyetlenebb, hiszen mindig másra gondolok, és mindig mást látok, mint amit kellene: nos, én hogyan fogok eleget tenni azoknak a kívánalmaknak, amiket elem állít a lecke: levágni a románt, elpusztítani mindenkit, aki hazánkra tör, kiűzni az országból azt a sok ellenséget, akikkel fegyveres katonák, ferencjósák és károlykirályos, horthymiklósos igazi felnőttek nem bírtak. Ha ilyen hősök vagyunk, akkor mért szipogunk örökösen, hogy koldusbottal, rongyokban és gyászban járunk, s ha

„gúzsba vagyunk kötve”, mért nem húzzuk meg jobban magunkat, míg el nem szakad a gúzs.

Szerettem a verseket, meséket, a nagybetűket a kicsik nyomán magamtól megtanultam, karácsony táján már a kiskönyv végét is olvastam, tavaszkor csodagyerekként produkáltattak, „ismeretlen” könyvből olvastatva, amit nagyon szégyelltem, mert a világ legtermészetesebb dolgának éreztem, hogy olvasni már csak tudnia kell az embernek, mások megtanulják, mielőtt még iskolába kerülnének, az úri gyerekek, akikkel otthon is foglalkoznak. Különösen bántott, ha más osztály tanítója előtt kellett bemutatnom tudományomat. Ha előbb nem, akkor kezdtem könnyezni izgalomban és dühömben, mikor megsimogatták lefelé a hajamat. A fejem bőre nagyon érzékeny volt, olyan ma is. Nem dicsérni kell engem, hanem munkát adni, vezetni vagy akadályokat görgetni elém, hogy edződjön az akaratom, új s új könyveket, egyről szólókat, hogy olvashassak mást is, mint amit szoktam, a szemétben elszórt újságdarabok betűit. Most tudom, hogy bizony

Elemi iskolai értesítőkönyve

8

Az előmeneteli és mulasztási napló folyószáma: 19

Évközi értesítő
a mindennapi iskola IV. osztályáról.

Kardcsenykor: 19²⁴/19²⁵ 19...19...

Magaviselete di. cserekes

Szorgalma di. cserekes

Előmenetele Ki. ünnö

Mulasztott — félnapot. félnapot.

Nem igazolt — félnapot. félnapot.

Jegyzet: _____

Láttá: Demeter István tanító. Látta: _____ tanító.

szülő (gyám.) szülő (gyám.)

Husvétkor: 19²⁴/19²⁵ 19...19...

Magaviselete di. cserekes

Szorgalma di. cserekes

Előmenetele j. les

Mulasztott 6 félnapot. félnapot.

Nem igazolt — félnapot. félnapot.

Jegyzet: _____

Láttá: Demeter István tanító. Látta: _____ tanító.

szülő (gyám.) szülő (gyám.)

9

Évvégi értesítő.

Demeter István

a mindennapi elemi iskola IV. osztályának tanulója az 19²⁴/19²⁵ iskolai év végén a következő osztályzatot érdemelte:

Magaviselete di. cserekes

Szorgalma di. cserekes

Hit- és erkölcsstan Ki. ünnö

Magyar nyelv { Olvasás: Ki. ünnö
Írás (helyesírás): Ki. ünnö
Nyelvtan: j. les
Fogalmazás: j. les

Számítan j. les

Földrajz: Ki. ünnö

Rajzolás: Ki. ünnö

Éneklés: j. les

Kézimunka, kézügyesség: j. les

Testgyakorlás: j. les

Mulasztott 6 félnapot. Nem igazolt — félnapot.

Ha ezen iskolai év elején még nem tudott magyarul, megtanult-e és mily mértékben? _____

Kelt: Január 25., 19²⁵ évi január 26. n.

Demeter István igazgató (szülői elnök). Demeter István tanító.

JASZAPATI
ROM. KATH. ELEMI
ISKOLA

A mindig kitűnő érdemjegyek

hatodikos, hetedikos gyermekek kínlódnak az olvasással s nem jutnak odáig, mint ameddig elsőben el kellene jutniuk, s nagyon hálás vagyok azoknak a fővárosi rokonaimnak, akik idejében elláttak olvasnivalóval.

Ez a másik kedves emlékem, már nem az eredeti példány, de mindegy, utánakeres-tem, míg nem került a kölcsönadott kedves könyv helyébe, még most is minden illúziójával, a címlap meleg melankóliájával, játszi és könnyed édességes összhangjával áll itt előttem a „Görög hősök története”. De nemcsak ennyi a cím, hanem elválaszthatatlanul hozzátartozik az is, hogy „Elmesélte Niebuhr²⁶ az ő kis fiának, fordította Gaál Mózes, 23 képpel”.

26 Niebuhr, Berthold Georg (1776–1831): *Görög hősök története*; ford. Gaál Mózes Budapest, Franklin Társulat, 1899. Gaál Mózes (1863–1936) író, műfordító, lapszerkesztő

Ó, hányszor elolvastam, nemcsak így együtt a címet, hanem az egész könyvet, minden bájával, tragikus mélységével és görög fantáziájával. A Gondviselés küldeményét látom ebben a könyvben, ma talán én sem merném megvenni akkori magamnak, ottani körülmények közt, és mégis ez kellett, így kellett, hogy pótolja mindazt, ami hiányzott, amit nem mondhattak el azok, akikkel beszélhettem. Ki ismerte az argonauták útját az aranykos hátáról a tengerbe zuhanó Hellével, Iazon szántását az ércbikákkal, Herakles munkáit, hogy elmesélhette volna!²⁷ Ez a hős – kívülről tudtam – „sok sült húst és kenyeret evett, de nyalánságot nem”, azért volt olyan erős. A görög tragédiák sötét döbbenete, a kék ég alatt háborgó viharok, az emberi lélek rejtelmek, az örület és a lelkiismeret-furdalás, a bosszú és bűnhődés, a szolgálat fogalmai nyíltak meg előttem, és nem kérdeztem senkitől semmit, nem kellett magyarázat, mert a görög mitológia a napnál világosabban ragyog, úgy, hogy – mint az előszó mondja – „azt a négy esztendő gyerek esze is felfogja”. A pedagógus azt kérdezné ma bennem, hogy anyagvilkosságról, emberáldozatról és az istenek féltékenységről, minek olvas a kisgyermek, csak úgy, magyarázat nélkül, de a kisgyermeknek ilyen problémái nem voltak, öneki az élet úgyis rejtély, ha megmagyarázzák, nem tudják jobban megmagyarázni, mint ahogy ő magyarázat nélkül elfogadja, hogy úgy van, és nem kell ok, csak folyjon a mese. És bizonyára a kisgyerekeknek van igaza, mert a népek gyermekkorukban is olyan magasságokba vitte a népeket, hogy a „felnőtt” népek tanulni járnak vissza a gyermekkorukba, amikor nem csináltak maguknak fölösleges gátlásokat, hanem éltek, és szépséget termeltek. Sajnos, az igazságtalanság nem lesz kisebb azzal, hogy sopánkodunk fölötte, hanem viselni kell, vagy birkózni vele, s a felnőtt kultúrnépek egyebet sem tudnak, mint a sopánkodások történelmét. Nem zavart az istenekkel való rokonság, az égiek földön sétálása, ugyanolyan valóságok, a képzelet minden másnál erősebb valóságai voltak ezek, mint a lernei hydra, a keryniai szarvas és az erylmanthosi vadkan.²⁸ A képzelet játékát indították meg, mint sem azóta, sem azelőtt semmi más mese. Talán igaz, hogy görögök lehetnek családunk ősei, hogy kisgyermekül olyan természetesen szívtam be a görög csodákat, mint az anyatejet, s később is mindig nagyon hű voltam a görögséghez, mintha másik otthonom, lelkem szülőházája lenne minden, ami görög.

S a harmadik emlék erről a tájról, ebből az időből: az elsőosztályos csoportkép, Is-tenem, halványan, ahogy készült és ahogy megmaradt, szabómintakártyából szerkesztett albumomban, lila márványpapír kerettel, a többi közt. Ugyebár, magam vagyok rajta a legfontosabb személy? Ott ülök tehát, a tanító bácsi, illetve úr balján, félős visszahúzó-dásomból utólagosan odainvitálva, még nem tudtam, hogy ez nagy kitüntetés lesz minden

27 Hellé = Athamasznak, Théba királyának első, isteni feleségétől született gyermeke, hercegnő. – Iazon = Iaszón Aiszón és Polümédé fia, az argonauták vezetője, aki Kolkhiszból megszerezte az aranygyapjút és feleségül vette a kolkhiszi király lányát, Médeiát. – Héraklész = Zeusz és Alkméné tirünshi királyné gyermeke.

28 Héraklész hőstettei, munkái.

idők idejére, hajam nagy, mint az árvagyereké, rajtam a szép új ruha, nem is volt másik, s kezemben az embernek való kalap. Mire odahívtak, az élelmesebbek úgy elfoglalták már a kitett padok minden ülőhelyét, hogy csak szorosan, félig ülve fértem a tanító úr mellé, könykömmel eltakarva kezét. Még azt hinné, aki nem ismeri a históriát, hogy én tolakodtam, haj, pedig dehogy, dehogy. Sírásra áll és tágra mered szemem, bizalmatlan a szám, homály ül felhúzott homlokomon, mintha kivégzés előtt állna a kisgyermek, a jó tanuló, a legokosabbak közül való, s ezt ő mind nem tudja, nem méltányolja, ő csak rettenetesen szégyelli magát, mert az egészben semmi érdeme, és nem világos most még az értelme. Ez voltam én? Mennyi kimondhatatlan, velem született bánat, ábránd, céltalanság, hiábavaló érték. Nem igazított senki, nem nevelt senki, elég baj volt a többivel, csak nőtem, értem, mint a virág a cserépben, még csak nem is mezőn. A többiek arca simább, homlokokuk tisztább, szemük barátságosabb, ezeknek volt még akkor édesanyjuk, aki megnyalozott ujjával leszedte kabátjukról a pelyhet, mielőtt iskolába indultak volna. (Ilyenképpen képzeltem az édesanyák szereposztását, így láttam, ennyit tudtam.) Ni, itt van Csikós Imre is, tehát mégis találkoztunk, nem vezett el egészen, ha alig járt is iskolába. Elcsuklom én fölött a kép fölött és keresem az eltűnt időt, nyomában járva, mint Proust²⁹ a zöld spaletták mögött, hosszú betegségben, leomló selyemdrapériák között, elfüggönyözve a világtól, elmondhatatlan mondanivalókkal, hosszú mondatokkal, véget nem érő sóhajokkal. Vagy mint Ady a Sion-hegy alatt, amit annyiszor szavaltam később, nyögve felejtett kínoktól: „Csak tudnék egy gyermeki imát...”³⁰

Tudok-e neveket? Igen, a tanító úrét, hogyne, de nem mondom el. Az érzékiségre csiklandozó tüdőbaj ott ül fiatal arcán, halvány férfiarca, mint a Csipke Rózsikáé; utolsó tanítási éve volt ez már, meghalt fiatalon, s itt hagyta egy finoman hegedülő, szépen éneklő karmester emlékét, annyiszor ment köhögve a köpöcsésze felé, s kezével eltakarva száját hívta fel figyelmünket, hogy egész márványgolyó nagyságú, kerek és kemény csudákat köp, sötétbarnákat, mintha a tüdejét adná oda, ilyet nem láttam máshol, azóta sem. Mindig tiszta volt, mint az alabástrom, hosszú fehér ujjai egy férfi tündéruijai voltak, meg is nősült halála előtt, a sovány ember nagy szerelmével a kövér nő iránt, hogy bánatos özvegyet hagyjon maga után, aki nevét viseli, mint a síremlék, pusztulásig. Ez a tüdőbajos libidó hozhatta úgy, hogy a szokásos fegyelmezéskor, amit mi bizony magunk közt verekedésnek címeztünk, fontosabb esetekben egészen letolatta a gyerek nadrágját, fokozat szerint a fehérneműt is és a meztelen bőrre ütögetett. A nadrágot különben is könyvekkel, füzetekkel, sapkával és sálkendővel szokták bélelni szükség esetére, akiket illetett. Nyilvánvaló, hogy könnyebb lett volna jól viselkedni és megcsinálni azt a kevés leckét, de cirkusz kell a népek, cirkusz a kenyér mellé. Aztán kikapottan, megnyugodva,

29 Valentin Louis Georges Eugene Marcel Proust (Párizs, 1871 – Párizs, 1922) francia regényíró, esszéista és kritikus, akit leginkább mint *Az eltűnt idő nyomában* című, hétköznapi regény szerzőjét ismernek.

30 Ady Endre: *A Sion-hegy alatt* című verséből.

természetes bölcsességgel harapták tízpercben a birsalmát és a száraz kenyeret, megdőlt akáctörzsnél, őszi napsütésben. Ő, ezek az udvari akácok, ó, az a bűbajos napsütés. Mikor nem láttunk ki a gondjainkból és mégis olyan gondtalanok voltunk. Talán még gyógyít is ez az emlékezés, hiszen a felnőtt éppen olyan gyermek. Csak semmi nagyozolás. Hogy később ülsz majd érettségiasztal előtt, ülsz majd elnöki székben, konferenciázol, szavalsz és szónokolsz, vagy bíróság előtt, vádlottak padján hebegsz, majd halálra szántan mondod minden képességed csúcán a védőbeszédet utolsó szó jogán az ítélet előtt, mégy fegyverrel kezdedben a háborús éjben, idegen ország földjén, síri csendű nyírfák útján, gödrökben, síkokon: egyre megy: az élet mindez, epizódok ezek, utóbb minden kiderül és minden másképp látszik, a fű csak kisebb fajta fa, a fa csak nagyobb fajta fű és minden relatív, rájössz lassan, és az utolsó ítélet még olyan messze van. Jó volt a tanító úr, nagyon jó, nagyon sokat adott, a lelkét köpdöste ki lassan, s utolsó erőfeszítéseit hagyta ránk örökre, más gyermeke nem maradt, mint mi, tanítványai. Így látom most. Akkor nem ezt néztük. „Verkedik-e, nagyon-e, pálcával-e, pacsí, pofon, körmös, talpas, bentmaradás”: ezek voltak a minősítés kifejezései. A „rossz” tanítók másfajta voltak, ő nyilvánvalóan beteg volt, de angyali lélek. Tudok-e neveket?

Brósz Róbert³¹ az első választott, a tanító úr jobbján, milyen csinos kis kockás szegélyű ingblúzban, lányosan (a sok-sok lánytestvért még hosszú ideig látni lehetett arcában), elül egyenesre vágott haj, puha kalap, rövid nadrág, csupa összhang, csupa kellem. Ő volt az egyetlen úri gyermek, a nagy tehetségű író ügyvéd fia, ebből az osztályból nem is került gimnáziumba senki más, csak mi ketten, mindketten kitüntetéssel érettségiztünk, lám, itt kezdődött ez el, csak azt nem értem, hogy kerültem én, az árva és szegény parasztgyermek az urak és gazdagok és finomak sodrába. Hacsak nem azért, hogy a házuk magasabbra épült egy fél méterrel, mint a többi arrafelé, nagy kertünk volt, ugye, a cigányok is siettek oda, mert gazdagságot sejtet a nagy ház, borostyános kapuval és ecetfákkal, kutya nélkül. Ő azután kormányzógyűrűvel avatott jogdoktor lett Debrecenben, így veszett el további útjának emléke. Nem haragszol, Robi, hogy ilyen prózai módon szerkesztlek ide, de annyian vagyunk. Rövid voltam, még rövidebbnek kellene lennem, sietek az élettemmel, mert nem tudom, mennyi van még, rossz már a fogam is, s még csak első osztályba járunk. Bagi Pista ez, aki itt a szélén hamiskodik, farizeus jámborsággal, a legrendetlenebbek közül való, annyszor kikapott, mégsem tért jobb belátásra. Az élet nyilván megnevelte, vagy a katonaság. Arany Peti magasodik amott, lehet, hogy csak én hívtam így, nem tudom, a tehénfejő jóság ül arcán. A „kisfarkas”, Farkas volt a neve és még hozzá István, szomszédom volt, padszomszédom, bámulatos szépírással és lila tintával. Nem volt még a szörnyű zsinórírás divatban, hanem a jobbra dült, jónevelő, szépséget és lendületet, hangsúlyt am-

31 Brósz Róbert, dr. (Parajd, 1915 – Budapest, 1994) egyetemi tanár, a római jog kitűnő ismerője. Erdély román megszállása után családjá Magyarországra menekült. A jászapáti királyi katolikus gimnáziumban érettségizett.

bicionáltató. Ez itt Árvai Nagy Kálmán, később mégis utánunk futott valamelyik gimnáziumi osztályba, talán ötödikből ugorva, tehát tévedtem, hárman vergődtünk fel. A nevét irigyeltem, büszke lehetett rá, azonkívül még „Magyar Károly” szerettem volna lenni, ezt a nevet nem viselte ott senki, magamtól állítottam össze. „A többi néma csend” – mondja Shakespeare.³² Tudom, te itt flótás lettél a leventezenekarban, te asztalos, te villanyszerelő, de a neveteket már nem tudom. Tajti meg Járvás, Nagypé, Kisdé, ilyesmik rínak le a megriadt, túrós és ótvaros arcokról, fejeikről, oroszos katonasapkáik és gyermekkalapok, zárt mellények, fiúblúzok – Ahasvér, gyerünk tovább!³³

Tovább? Hogyne! Ha csak úgy lehetne. Ha nem rohannának rám az emlékek, élmények, ha engedne még a kisfiú. De nem veszett el mégsem ez az idő, valami bennem van belőle, velem jön, énembe szakadt, nem tudom, itt fáj, nyírít, vihog. Akkor nem mondhatam el, most sem mondhatom senkinek, csak mindenkinek.³⁴

Sírnak is itt egyes dolgok. Egy öreg „parasztágy”, néma székkal, kiterített, száradó törülközők, érvágás volt, műtét a kissozóban, „szél érte” nagypapát, apám apját, az erős vérű, piros arcú, jókedvű öregembert, nem használt a hetvenhét éves menyasszony, most menni kell már, széles utak a temetőben, lekanyarodni a keresztúti stációk mellett s el az első mellékúton, az örökkévalóság pihenőkertjébe, ahol leporlad lassan az ember kopott aranyozású márvány sírkő alatt, amit a felesége, az első asszony tiszteletére állított. Ezt sem tudtam így még akkor, csak azt tudtam, hogy ma nagyon szépen sikerült palatáblámon az írás, meg kell mutatnom az öregnek, bár éreztem, hogy nem újság ez neki, de bátyám is ösztönzött, meg kell mutatni, éreztem, hogy gyermek vagyok most, és igen gyerekes, amit csináltak velem, de megmutattam. Nem nézett oda, csak mondta, hogy „látom”. Mást látott akkor már, mást, a nagy szekérből végleg kifogott ökröket, Herceg és Báró, így hívták azokat; szabad nép volt a jász, nemes, nagyobb urat is ismert, az ökörszámba ment. A miniszter: szolgál, a jász paraszt: gazda. A miniszter köszön neki, ha jön, most meg a halál, mert az is csak szolgál, a pap is, a kántor is, aki harsogó ritmusokkal búcsúztatja jó pénzért, a koldusok is, akik eljönnek majd imádkozni és nagy darab kenyeret, szalonnát kapnak, cipőt külön, porció pálinkát közös pohárból, egymás után, s örök nyugalmat kívánnak, örök világosságot, az fényeskedik már, annál lát nagyapám új világot, huszárokkal, piros dobozokkal, rostálógéppel, arany ekekapával. Eltemettük a többi közé, gyűltek halottjaim, még csak fényképe sem maradt, soha nem csináltak róla. Jöttek az örökösök, és az utolsó kalapácsig számon vetettek mindent, ami az övé volt. Így maradtunk kalapács nélkül, egy nagy jövővel homlokunk előtt: jogunk lesz meghalni egyszer, olyan családból vagyunk, s mindenki szolgál lesz majd, a pap is, aki misét szolgál, a fáklyások is, akik fe-

32 William Shakespeare: The rest is silence. *Hamlet*, V. 2.

33 Ahasvér ~ Ahasvérus – a bolygó zsidó egyik neve.

34 Karinthy Frigyes: *Előszó* című verséből, szabadon.

ketében körülállják a fellevő misét. Csak az Ūristen nem lesz szolga soha, az nyilván nem gyűttment, még a jász bennszűlötteknel is előbbvaló. Ő szabja meg a sorsot, ő a főköz-gyám, ő a gondviselő, nem nagymama csupán.

Ebben a dologban tévedtem, mikor a gyermeknaptár hátsó üres lapjára feljegyeztem a családtagokat, foglalkozásukkal, édesapám orosz fogoly, ilyen is van, a nagymama: „Kis Márcel gondviselő.” Feri szabóinas, az magas, nagy dolog, igen nagy sor, nagy felelősség, nekünk állandó foglalkozásunk volt még egynéhány évig, Lenóra is, én is oszt. tanulók voltunk. Oszt. tanuló, fogoly, inas, Pörke is, úgy hívtuk, tanuló – és fölöttünk a gondviselő. „Ki nevelte magát?” – kérdezte egyszer egyik tanárom. Éppen az volt a baj, hogy nem nevelt senki, nem tudom, a jó Isten. Vagy az a legjobb? S a könyvek, amik jöttek, mint ismeret-len vendégek, hasaltam velük a sárga mázlós ámbituson, hasaltam velük, újra meg újra olvasva, ami csak kezembe akadt. S az események, ahogy következtek. A börtönőr regéi, sűrűn jött ez az ember, szeretett beszélni jóízű emlékeiből s biztos volt benne, hogy nem érti a gyermek, azért igen izgalmas volt odafigyelni. Egy rokon asszony, aki segítség volt a házban, özvegyen, férjhez menés előtt, aztán elfeledtük, mert úgy hozta a rokonpolitika, az összefüggések homályosak, de nem bízták azokat mireánk, őneki el kellett mennie, ő csak valamelyik feleségnek lánya volt, annyi joggal, hogy két udvarlója között válasszon, igen, sült kolbással kínálta őket, azután választott. Azt hitték, nem figyelünk oda, de odafigyeltünk, nem tudta, melyiket válassza, mert a kis alacsony, szerény, csendes, az olyan ügyes volt, a másik meg erős, testes, hatalmas, mély hangú, barna jellem, szenvedélyes, akit felizgatott a sült kolbász sok ízes fűszere, majd megtudom, ha oda kerülök, s milyen nehéz volna most asszonynak lenni, asszonynak, aki tudja már, mi mit jelent, aki nem pirul el a célzásokra. A nagyot választotta, minden asszony a nagyobbbat választja, kártyák közül a piros ászt, ha ott van, ha lehet választani. A vére mondta így, helyében így válasz-tottam volna én is, bár nagy rizikó az, de a kicsi nem olyan veszélyes, a nagyban megvan kétszer is. Nem haragudott a vetélytárs, jó barátok voltak, el sem keseredett, jött segíteni a költözködéskor, s a néni akkor mondta: „Olyan ügyes ez a kicsi, már bánom, hogy nem őt választottam, olyan ügyesen rendelkezik.” Legjobb lett volna, gondoltam, mind a kettőt választani. Azt mért nem lehet, ha ketten is jöttek? Ügyis együtt hurcolkodnak.

Mennék, Ahasvér, mennék tovább, de szálak kötnek még, nyűgök és rejtélyek. A trágár beszédnek, ami folyton hallik, értelme van, s nem egészen világos minden. A férfi és nő közti viszony igen fontos lehet, mert minden azt célozza, engem nem érdekel, unom a lányokat, nyafognak és nem erősek, nem okosak, de mért beszélnek a felnőttek mindig ilyesmiről. Valami állati dolog van köztük, ami a kis állatban nincsen még meg, de nem szép, mért emlegetik mindig.

Könyvet kaptam, bele van írva: Demeter István kapta – mondom én, hogy az első személy a fontos, csak erről írunk, ezzel élünk, akármit akarunk, aztán következik, hogy X. Y. „tanítóúrtól”, így, egy szóban, „Jászapáti, 1922. évben, Június (nagybetűvel) 24-én (két n-nel), szombaton”. Szébbet, érdekesebbet, sokatmondóbbat is kaphattam volna, ha

már szombat volt, de hát ajándék marhának... S mi tagadás, nem nagyon értettem a vizsgai irredenta verset, mert csak az egyik felét adták nekem szavalásra, a másik felét B. Robi szavalta, én csak ott hallottam, készen, összepasszoltatva, nem is passzolt nagyon. Koldus-ének volt, de miért, tört tagokkal jártam benne, de nem, szakadt ruhában, az sem volt igaz. Biztosan kellett ez, vizsgára, hogy lássák a felnőttek, hogyan kell gondolkozniuk, mivel ők már nem járnak iskolába, s ha nem tudnák, hogy rongyos koldusok, kifecamodva és darabokra szakadozva, mi elmondjuk itt nekik, ketten, közös erővel, Brósz Robi meg én, jó tanulók, pislogva és úgy, mintha értenők. Ő sem értette jobban, mert ő meg az elejét nem hallotta mindaddig, s nem volt világos, mikor rokkantunk meg, előttem meg, hogy mi lett aztán belőlünk.

Egyezzünk meg, lehet azért hiba a versben és a tanításban is, mert az irredentizmus-sal hamarabb is tisztába jöttem én, amikor még csak mint műkedvelő óvodás, meghallgattam az iskolások trianoni ünnepségét, s a hosszú beszédben, amit az öreg kecskeszakállas igazgató bácsi mondott a nagy körtefáról, amit megraboltak, s aminek olyan alakja volt, mint Magyarországnak: nem volt semmi homály. Érezni lehetett, hogy történelmet élünk. S a gyermekszövetség gyűlésein még iskolás korom előtt bátran felléptem én nem egyszer, s ha szavalni kellett és volt is értelme, szavaltam én. Azt nem állhattam soha, később sem, hogy egy-egy olyan verset, mint az *Éji látogatás*,³⁵ hogyan lehet érzés nélkül csak úgy „elszavalni”, hadarva, versenyezve, ki tudja jobban, és az tudta legkevésbé, aki legjobban tudta, oda sem figyelt, sem ő, sem a hallgatók. Látni kell a verset, élni és sírni kell benne, befelé, fájva, elfáradni, halálosan és rosszakat álmodni utána, felrezzenni és futni, erdőkre vagy temetőbe, ki a világból, s nem nyugodni. Ha akkor sok jó verseket kaptam volna, nem olyan gyerekeseket, mint az *Anyám tyúkjá* vagy *István öcsémhez*, amikben semmi igazságot nem éreztem, semmi őszintét, semmi valóságot, akárki akármit beszélt, hamis dolgok azok, divatból készültek, más mozgatta a költőt, nem amit mond: „Hej, édes szüleimék, gazdagodjam meg csak...”³⁶ – hiszen akkor vége mindennek, akkor megszűnik „Anyám egyetlen jószágá”, akkor nem áll „kis lak” a nagy Duna mentében, akkor felfordul a világ s benne Petőfi Sándor,³⁷ akkor ez is olyan, mint az iskola, ez is más, mint az élet, ilyet én is tudok, de nem érdekes. Írtam verseket, hogyne írtam volna, mikor lázba hozott a hosszú szárú, új sárga ceruza, s ha „István öcsémhez”³⁸ már nem aktuális, én lévén az István, hát írtam Feri bátyámhoz, Márcel nagymamához, hasra feküdve reggeli napfényben a kanapén, a nagy kozmikus erők vonaglásaiban, vagy a kis szoba hűvösén, s az ecetfák alatt, ott már Petőfinél messzebb kalandozva, amerre az újabb versek jártak, Trianon

35 Gyulai Pál: *Éji látogatás* című, árvákról szóló verse.

36 Petőfi Sándor: *Szüldőimhez* című versére utalás.

37 Petőfi Sándor verseire utalás: *Szüldőimhez*, *Anyám tyúkjá*, *Távolból*.

38 Petőfi Sándor: *István öcsémhez* című verse.

markában szorongatott torkunkról, meg hogy „visszavesszük”, s halálosan szentimentális énekszövegeket szereztem, piros-fehér-zöld színben, ezeket elő is adtuk.

Nem kaptam azonban, alig is láttam akkor jó verseket, hanem csak a jó öreg Lőrinczy György novellái³⁹ lettek osztályrészem, ezúttal a filléres könyvtárból. „Túl a sövényen.” Csakugyan koldusok lehetünk mi mégis. Legalább a felnőttek. Ha mondta volna valaki, hogy Babbitól olvashatom később: de boldog (nem „be” boldog, úgy-e, ez csak némely költő hamissága) a szegény gyermek, aki nem kap új könyvet minden ünnepre, új könyvet, s majd megnyugszom, majd belátom, hogy a rossz könyv is jó, mert feldühít a jóra. Nem mondta senki, nem is tudták, azt sem mondták, hogy jól vigyázzak ám rá, mégis vigyáztam, itt van, megvan most is, túl a sövényen, már igen sokon túl, tudom, mi van, nagyon, talán az is a baj. Megszűnt az ámulás, nincsenek manók, pedig nem szűnt meg, manók is vannak, csak újból kellene kezdeni mindent, nem novellával, abban kevés a fantázia, az olyan szürke és szomorú, üres, mint a valóság; mesével kell kezdeni és mesével végezni, csak a mese igaz igazában, és az nincsen olyan nagyra vele. Most is olyan szégyenkezve vallják meg a felnőttek, hogy mesét olvasnak, pedig az a teteje minden művészetnek, a betűt is nyilván azért találták ki, hogy le lehessen írni a mesét. Jaj, nem mondok igazat, nem írok igazat, csak mesét szeretnék már egyszer végre írni.

És olvastam, mit volt mást tennem, a hazug neveket, amik nem is mesések: Sompolygit, Ravaszdit, olyan átlátszó, árulkodó költés, nem szégyelli valaki öreg, szakállas ember léteére így hazudni, mikor nem is mesél. Szakállas pedig, oda van rajzolva és adja a fél lábon kapaszkodó gyerekeknek a filléres könyvet, még neki áll feljebb. Az, hogy most már akkor, ha tehén, hát Riskának kell hívni, aztán a kevermesi bárónak erkölcsi igazságot kell szolgáltatni, mert neki adta az Isten az erdőt, a békekövetet össze kell csókolgatni, s a kényes „nemzetiszín kisasszony” is olyan fontos, hogy emlékezetemben tért kell foglalnia, s viszszejár, olyan élesen meg van rajzolva, pedig csúnya és mégsem rút: mind olyan gyermeknek való színben tűnt fel, szóval olyannak, amilyen nem kell a gyermeknek. Mikor jönnek már rá ezek az ostoba felnőttek és írók, hogy a gyermek felnőtt akar lenni, a felnőtt meg gyermek és nem változtatnak ők kevermesi báróval, tanulságos elbeszélésekkel, semmivel, ez természet törvény, üzd ki vasvillával, visszatér, és ha rosszabbul nem muszáj, meséskönyvvel a kezünkben akarunk meghalni, akármiken láboltunk át, a hegycsúcson mindig mese volt. Hogy a földet is, erdőt is, a márványbányát is, kastélyt is, mindent Isten adott a kevermesi bárónak, rendben van, de akkor mért szorul rá az író védelmére, s ha nem szorul rá, mért védi olyan nagy jó akarattal a novellaíró, mikor a céltalan mesék hamarabb célba érnek s ezt neki tudnia kellene.

Ilyen s hasonló okok folytán másodikos elemista koromban rohamosan züllésnek indultam. Hajamat megnövesztettem és csakazértis jobbról választottam el, mert általában

39 Lőrinczy György (Nagykálló, 1860 – Budapest, 1914) író, a vidék novellistája. Utalás Lőrinczy György: *Túl a sövényen*. Budapest, Singer és Wolfner, 1908. című könyvére.

balról volt szokásban, nem voltak eszményképeim, csak a sértett és kielégíthetetlen hiúság. Az iskola nem érdekelt, nem tudott lekötni, verseket írtam, és újságdarabokat olvastam. Tanítóink hónapról hónapra változtak, embereket és módszereket ismertem meg, a rettegett fő-verekezős K. tanító úr is sorra került, de hamar továbbment, végre egy mosolygós, nyugodt, jó bácsi maradt végleg a miénk. Apró betűs, ismeretlen könyvet emelt ki a szekrényből, ha látogató jött, abból kellett olvasnom, és szörnyen untam, hogy ilyen szenzációnak tartogatnak, ahelyett, hogy komoly dolgokra tanítanának. Mert az egyszeregy végkép nem volt komoly. Dűnnyögni halálig, hogy egyszereeeegyazeeegy, kétszeerkettőkeeeetűő, ész nélkül, unalmas gyötres volt, nem érdekelt, megmakacsoltam magam és azért is rosszul mondtam, elvégre a vers, vagyis ének úgy is jó, hogy háromszorhétuszooonnyolc, hatszoorkileeencnegyvenhééé, nem is tudom az egyszeregyet ma sem, a nélkül érettségiztem, a nélkül élek, azaz, hogy tudom, de nem úgy, másképp: a tízes rendszer néhány képéből ésszel és látással következtetem ki a szorzatokat s nem csap be a pincér, ha jön és mondja: „Hatszor három huszonhárom, kétszer négy tizenhat, tessék kérem utána számolni.” Az élet megmutatja a pedagógia fogyatkozásait, az egyén tiltakozik a tömegnevelés ellen, módszerek születnek és buknak, én azonban az egyszeregyversenyben lemaradtam és így hátramaradtam az első padból. A buták, a gépek, a szajkók, az általános emberek, akikhez a pedagógia igazodott, legyőzték lázadó szellemem, az ész romlását gyászoltam és jobb híján beszélgetéssel foglalkoztam hátul, a rossztanulók között. A tiszta kitűnő bizonyítvány azért megvolt, ebben a lázadó évemben a legtisztakitűnőbbben. Akkor is mondtam, azóta is sokszor, hogy nincs igazság a földön.

Gondolkodni már akkor igen erősen elkezdtem, tehát létezésem nem kétséges, nem is vonta kétségbe senki, de nem is sokat számított senkinek. Egy gyermek itt vagy ott, ilyen vagy olyan, mit számít, mit ér, mit jelent? S honnan, mért lettem? Mért voltam olyan, amilyen? Mért vagyok most is ugyanaz és mégis más – a személyiség mérhetetlen rejtélyei, millió összetevője csak azt nem zavarja, azt nem ejti kétségbe, lelki-testi zűrzavarba, aki semmit sem törődik vele. Én törődtem, úgy látszik, mert vaknak éreztem magam, vaknak, aki maga-magát sem látja, másokat sem és mégis mindenkit néz, figyel, s minél inkább néz, annál kevésbé lát. Szegény gyermek, és nincs, aki felelni tudna kérdéseire, vagy legalább el tudná terelni figyelmét az izgató kérdésekről. A kis bibliában olvastam, hogy „nem a férfiú erejéből lesz ez”, a Megváltó Jézus megtestesülése. Hát egyébként a férfiú erejéből van, hogy ember születik? Hiába kérdeztem a nagyokat, nagymamát, nővért, csak mosolyogtak és nem válaszoltak. S ha valahol hiba lehetett, mert ezt a fogalmazást később kihagyták a kis bibliából, hiába igaz és hiába Szentírás és hiába harsog a pedagógia, hogy csak igazságot, egész igazságot adni a gyermeknek, ha nem is érti meg egyszerre, vagy igazat, vagy semmit, mert megoldatlan problémák maradnak, és nem az egyszeregyen jár a gyermek esze.

Hol vagytok, idők, hol vagy, egyetlen idő, havas esték, fűtés gondja nélkül, mormogó szelek otthonos ablak mellől figyelve, s ti, nagyfiúk, legények, akiknek már az istállóban is

szabad volt összegyülekezni, kártyázni, beszélni, s te, kisfiú, akinek már gatyája van, tehát a becsületből sem sok hiányzik, és ha nem is mehet az istálló bővülő magasába, a padkán próbálhatja kártyatudását. S én mért siratom vissza ezeket a siralmas, szomorú estéket, életem reggelének árnyékát, mikor csupa sűrű köd volt minden, nem eszméltem magamra és nem eszméltem körülményeimre, nem tudtam, hogy másképp is lehetett volna. Az a keserves, fájdalmas érzés, mikor a nagyobbak kijátszottak, becsaptak, megijesztettek – egyszer a karácsonyeste is úgy elsomorodott, elvesztette minden szépségét, mert az ócska, devalvált papírkoronák halmazait elvesztettem, hiába, a huszonegy hazardjáték kisfiúknak, hazard nagyoknak is, ha veszünk, nagyon veszünk, s ha nyerünk, nem vagyunk sokkal nyugodtabbak, mert fölöttünk a veszély, fordulhat a szerencse. Ostoba szenvedély, ostoba etikettel. Ha nyerek, nem hagyhatom abba, nem engedik a vesztesek – ha vesztek, nem akarom abbahagyni, vissza akarok nyerni mindent, s még többet, még többet. Már akkor megfogalmaztam a reformot: csak időre és partizámra megegyezve szabad játszani, akkor aztán irgalom nincs, ha lejárt az idő, vagy „kivan” a játszmaszám, felállunk és abbahagyjuk. Felnőttek, tanuljatok, ne éjtszakázatok és ne hajtsátok magatokat öngyilkosságba, nyertesgyilkosságba, mikor az álom már kiverve szemetekből, füstben és piszokban, fröccsök és köpések büfögő zuhatagában ne gyűlöljétek meg egymást, nem érdemes, ez nem szórakozás. Menjetek akkor inkább a napos mezőkre, az árnyas erdőkbe, víz mellé, vagy virágos helyekre és nézzétek az eget, aztán, ha nyerni és veszíteni akartok, sorsoljatok, kockázzatok, de csak filléres alapon és előre megállapodva a fordulók számában. Se többet, se kevesebbet. Aztán majd tapasztaltok, majd rájöttök, hogy még így sem érdemes, valakinek mindig veszteni kell, csak úgy nyerhet a másik, és a győztes is boldogtalan, mert sohasem elég.

3. FEJEZET

A keresés évei jöttek. Az iskola mind többet adott, harmadik és negyedik osztályom már derengő öntudattal sok hasznos ismeretet hozott, tanítónk polgári iskolai tanár volt, komoly szakértelem és impozáns fölény. De hogy mennyit kellett vesződnie a szegény bu-tákkal, azt csak most értem meg egészen, mikor magam is fájva hanyagolom a jobbakat, átnézek fölöttük, mert nivót akarok, s a tömeg nem akarja, nem bírja a nivót. Feláldozzuk a tehetségeket, unatkoznak, Prokrustes-ágyba⁴⁰ gyűrjük őket s még rosszul esik, ha néha kitörnek és felsívítanak. Kitörtem én is és önbizalmatlan, némán viselt sok erőm nem tudott hova menni. Könyvet kaptam sűrűn, néha hetenként is, úgy vártam azt a szombatot, az iskolai munka fél fogamra is kevés volt, legfeljebb a rajz és a kézimunka (szlőjd, így hívták akkor) kötött valamennyire. Mikor a földrajzversenyt megnyertem, nem győztem magamat szégyellni, hiszen csak a tízpercben néztem utána a leckének, s mégis enyém lett a díj, a Gyermekvédő Egyesület⁴¹ naptára, gyalázatosan feleltem, mégis az volt a legjobb. Nem tudtam a könyvet biflázni, csak abból az ezer gondolatból hömpölyögtem elő szakadozott, rapszodikus modorban egy-két foszlányt, ami a betűk és tájak és képek, térképek fölött mindig meglepett: a messzeség, az idegenség varázsát, vágýát. Fekete-erdő, Schwarzwald, hallottam, megtanultam németül is, és nem tudtam megérteni, mért különös az, mért jutalmaznak az ilyesmiért, mikor egyedül az teszi az egész históriát elviselhetővé, hogy a gót betűket is megmutatta egyszer valaki s magyar szavakat gót betűkkel írtam, a szellem kielégületlen villódzása ez, mint mikor a jó tanuló unva az egészet, azzal szórakozik, azzal pihen, hogy fordítva írja a számokat, a végén kezd és az elején végzi, mert valamit mégis tennie kell.

Keresés évei? Mit kerestem, s mért nem találtam meg talán azóta sem? Önállóság kellett, az ősember magányos élményei leptek meg, nem nyugodtam, míg nem volt a kertben vagy a ház előtt, padkán vagy ablakfa közt külön birodalmam, ami csak az enyém, amit

⁴⁰ Prokrüsztesz-ágy = Prokrustes ókori rabló Attikában. Áldozatait egy ágyon kínoztatta meg. Belefektette őket az ágyba, a kistermetűeket halálra nyújtotta, a nagytermetűek testéből pedig annyit vágott le, amennyivel hosszabbak voltak ágyánál. Theseus büntetésül ugyanúgy végzett vele. Prokrustes-ágy a közbeszédben egyfajta kényszerhelyzetet jelent, amiből csak veszteséggel lehet kikerülni.

⁴¹ 1889-ben alakult meg karitatív alapon a *Gyermekvédő Egyesület*, melynek szeretetházaiban sok elhagyott, árva gyermeket gondoztak.

berendeztem, aminek külön törvénye és alkotmánya volt. A kunyhóépítés évei! Szorgalmasan, nyugtalanul hordtam össze az anyagot, nem értette nagymama, minek nekem a kunyhó, de nem bánta, mert a sok dudvát egyúttal összeszedtem, kiteptem fedélnek, egy-két szál deszka kellett, karó kellett, fejét csóválva megengedte, hogy oda vigyem, de sohasem azért, mert bennem erőfölösleg volt, amit ki kellett élni, hanem azzal a megokolással, hogy jobb így, mint ha rosszkodni kezdenék, s én nem győztem magamban bosszankodni azon: egy felnőtt ember hogyan lehet olyan tájékozatlan a dolgokban, hogy az ilyesmin csodálkozik, ámul és nem segít, hanem dicsér és azzal gátol. A dicséret a legmegszégyenítőbb valami lehet. Valahányszor összejöttek a szomszédok, asszonyok és férfiak, megcsodálni építményeimet, az mindig olyan elkeserítő volt. Hát nem természetes, hogy ezeket így kell csinálni? A kunyhót elül deszkával szegni, felül lécekkel, az építésbe arány kell, minden oldalról szép legyen, és a miliőbe illeszkedő, a nagydiófa stílusban épült kunyhó földjét aztán sárga mázlóval fel kell kenni, a bundát oda teríteni, a játékkorszót hideg vízzel az ajtófél mellé, belül, aztán heverni, olvasni és verset írni. Hát nem így csinálja ezt mindenki? Hát ők nem voltak gyerekek? Nem nyugodtam, sohasem volt jó semmi. A szemem kínozta, ez a belső látás, amely az ideált látja, és soha nem lehet megvalósítani azt az ideált. S a felnőttek még sokkal tehetetlenebbek, mert lám, az egyik kotnyeles szomszédasszony azt mondta egyszer, hogy nem jó a kunyhó. Felcsillant a szemem: most megoldjuk a rejtélyt, hol sikamlík el a valóság az ábrándtól, az eszménytől, hol zuhannak le a csillagok az égből, mire felébredünk csillagos álunkból. Kihúzta a két elülső karót és éktelen begyeséggel hegyesre állította, szűken és magasan, kiábrándítón, otthontalanul, ahogy a kanász építene kunyhót, ha kunyhót építene, na, köszönöm szépen, ha ízlés nincs, akkor semmilyen művészet nincs, ha rosszabb, mikor kijavítjuk, akkor minek javítjuk ki, ha nem értünk hozzá, miért szólunk bele, ha nem nőtt be a fejünk lágya, mért adjuk a bankot, hogy felnőtt és gyerek és a kettő közt különbség van. Ez a bírálat rosszabbul esett kivételesen még a dicséretnél is. Nem igaz, hogy dicsérni kell a gyermeket. Nem, ne dicsérjétek, téves pedagógia, csak az egészen tehetetlen gyermeket szabad néha megdicsérni, a többit csak ismerjétek el hallgatagon, megérzi, nem olyan gyepes még a lelke, mint a felnőtteké, aztán igazítások, fejlesztések, de kongeniális lélekkel. Ha a tanítónak az a célja, hogy ő maga is olyan buta legyen, mint a gyerek, éppúgy helytelen utakon jár, mint ha azt hiszi, hogy okosabb, pedig nem. Ha olyanok jöttek, akik szájukat nyalva hazudták: „Emmá igen! Ez oszt valami” – akkor is éreztem az őszintétlenséget: gúnyolnak, azt hiszik, nem veszem észre. Szegény gyermek, hát mért nem látott meg más, mint a nagy Ég, mért nem vették észre, hogy lehetett volna belőled faragni. Csak ömlött a fény, esett a nyár a diófalevéltre, hullott aranyesővel az örökkévalóság, az öntudatlan szépség kezdő ideje, s én komoran jártam egyik fától a másikig, és nem érdekelt semmi, csak az álom, az ideál, a megfoghatatlan, a kifejezhetetlen. Agyagból szoborba, ceruzából képbe, vérből versbe kíváncsozott egy nagy élmény, egy álom: külön világról, autonóm emberről, saját képemre berendezett államról s nem valósult meg más, mint néha egy-egy beázó agyagkút, csirke taposta vízvezeték

a sárgaorgonák közt, papírból nyírt stempli, kézírásomat utánzó bélyegző, amivel bankjegyet nyomtam, diktatórikus intézkedések, amikkel M. Lacit s más kártékony szellemeket kitiltottam birodalmamból, gyufaskatulyával vert válykok tömege, cirkuszi játékok, dramatizált olvasókönyvi elbeszélések, jelmezes állatmesék, akrobatatorna s „a többi néma csend”, kín, vergődés, értelmetlenség, elkeseredés, kifejezetlenség, elveszett Paradicsom.

El kellett romlanom, a maradék erők nem értek el bennem, osztani, adni kellett, jött a cirkusz, egyik a másik után, amit láttam és utánoztam, tornaruhába öltöztettem kicsit, nagyot, akit értem, alkalmaztam, fizetéssel vagy anélkül a szomszéd gyerekek közül is a foghatókat, hirdettünk és attrakcióztunk, idomítottunk és idomultunk, a vasárnapi litánia után az utca hazafelé ballagó népe (nem megy a jász, az túl szolgálai volna, hanem ballag) fillérékért olcsó délutáni szórakozásban részesült. A direktor obligát kellemetlenségei sem maradhattak el. A nehezen idomuló kutya sok főtt tojást fogyasztott, aztán a nyersre is rákapott, a primadonna mamája pedig nem volt meglegedve kislánya gázsijával, hiába magyaráztam, hogy nekem kiadásaim is vannak, szódavízre, bikarbónára, ecetre, tojásra, és díszletek is kellenek, takarítás etcetera.

El kellett romlanom, ó, ez a romlás, hát cél nélkül tébolyogtam az udvaron s kikötöttem én is a reménytelenek foglalkozásánál: guggoltam a kerítés mellett és „lestem” a résen, ki jön, mit csinál, s izgatni kezdett a lányok lába, ha valaki szórakozottan, nem tudva, hogy látom, felhúzta a ruháját, magamban sürgettem: még, még... Miért? Ösztönök ébredtek, már ilyen korán – „tavasz gyűjt avart a télnek”, ahogyan Babits írja⁴², és gyűlt az avar, gyűlt, csendesen, mint a törvény, biztosan, mint az ígézet, titkosan és ártatlanul, és néha kétségbeejtő nyíltsággal. Valaki kellett, mint az egyedül lévő Ádámnak, valaki, aki hozzám hasonló, akinek parancsolhatok, akit huhogva hívok a kispadkáról a poros úton át, akivel lehet várakat építeni fényesre keményített homokból, álmodozni és jövőt szőni, szalamandrákat fogni a gödörben, vagy messzire menni, egész az utca végéig, s elmondani neki a nagy kalandokat, amiket mégél az ember akkor is, ha semmi sem történik, de mozog a képzelet és ijedős a szív. Tűz lobbant fel egy este s mint az expedíciós, úgy rohantam, kerítésről kerítésre, amerre ajtók nem vezetnek, amerre máskor kutyák uralkodnak, vagy cigányok visító veszekedése hallik, szóval az északi sark felé, s nem is nagyon ábrándultam ki, hogy csak az összegereblyélt gatz gyűjtotta meg egyik szomszéd, mindegy, tűz volt, kaland volt, nagyszerű volt, esemény volt. Hegyeim a kicsiny dombok voltak, völgyeim az útmenti árkok, de a romantikát csakúgy megtaláltam azokban, azokon, alattuk tán vagy fölöttük, nem tudom, mint később, mikor igazi hegyet és völgyet láthattam.

Bizonyára minden gyerek így van: elfogott a gyűjtési láz, az évek összefutnak, homályos körvonalak közt rohanok gyűjteni, pihenés nélkül, nem elégít ki semmi eredmény, mindent gyűjtök, amiről hallom, hogy gyűjthető, s nem boldogít semmi; bogár, növény,

42 Babits Mihály: *Emléksorok egy régi pécsi uszodára* című verséből.

rügy, bélyeg és reklámcédula, pénz, régi és új, ez utóbbi egy kissé lekötött, a jó pénznek van némi értelme, lehet vele különféle vállalkozásba kezdeni, s ha nem csurran, csöppent a pénz, labdaszedésből a jó zsidók tenispályáján, rokonok ajándékaiból, cégtáblafestésből és üzleti végrehajtásból. A pénz nagy úrrá teszi az embert, a pénz, az hatalom, kezdtem érezni mikor a magaméból vehettem tíz deka cukrot, ó, nem nyalánkságból, nem színes és szopós, hanem komoly kockacukrot, amiből viszont málnaszörpöt lehetett gyártani, és hosszabb lett az élet megint egy várakozással, vagyonosabb lettem egy-egy kis üveggel, értelme támadt annak, hogy vagyok.

Építő és megrázó olvasmányhatások is gyülekeztek bennem, azokat is gyűjteni kell, és nyilván szórni is, mert jó mese nem maradt meg bennem, hanem a táltos szavú, gyors beszédű, nyiladozó fantáziájú kis elemistát a lakodalmi sokadalomban is körülfogták a málébszájú és málészájúbb melák nagygyimnazisták is, külön egy udvarhátamögötti szénaboglya tövében és hallgattak és beszéltem és nem volt álmos senki. Kis Miklós és egyéb elbeszélések, nem tudom, hol van, elveszett valahol, nem tudom, mi van benne, de szép volt, nagy volt, aztán a hét bölcs mester széphistóriája – „vagy miként hurczoltatta Ponciánusz római császár fiát, Diokleciánuszt a gonosz mostoha ármánykodása folytán hétszer az akasztófához, és miként menekült meg Diokleciánusz mind a hétszer a haláltól, s miként jutott végezetül a császári trónusra” – hogyne lett volna érdekes, és hogyan tudunk volna aludni az akasztás izgalmai között, a zsvajban, melyről megfedekezünk.⁴³ A mesék végén pedig beálltunk a felnőttek komolytalan körtancába, ahol olyanokat énekeltek, hogy „Befogom a lovam, befogom a lovam” – szóval gyerekes dolgokkal foglalkoztak, nem látva az élet mélyebb értelmét és a művészet magaslatait. Ki hiszi azt, ki hihette, hogy zöldre festett kiskocsimban búzát viszek, búzát viszek, kétszer is, mikor egyszer sem igaz, először is nincs olyan kocsin, másodszor ha volna is, nem olyanon kell vinni a búzát, és ez a hazugság nem is mese, tehát oktalan és jogtalan. Sivították italos menyecskék, jókedvű nagylányok, hogy „Mert az anyja nem vigyázott rá, nem is tudja, hogy a lánya éjjel a Tiszán...” ez jobb volt már, de feltétlenül és kizárólag azt kerestem, hogy ki van itt Tiszasülyről (nem volt senki), akinek van valami köze ehhez a nótához. Tiszasüly nevében volt valami romantika, arrafelé vittek egyszer egy zúgó nagy éjben kocsin, ők még tovább mentek, tán a kolopi fürdőt keresve, minket azonban letettek útközben egy kiséri tanyán, a rokonoknál, ahol a magtár szemes búzájában aludtunk és az is nagyon érdekes volt.

A kisebb kikapcsolódások kalandjai szépítették meg, virágozták fel ezeket a különben nagyon sűrű és veszendő éveket. A kiséri tanyán nyaranként heteket töltöttem, hazavágyakozással, virágok préselésével, legyek fogdosásával és unalommal foglalkozva. Tej-

43 *Ponciánusz császár históriája, Szindbád történetei, vagy A hét bölcs mester* címmel a 16. századtól magyar fordításban is hozzáférhető mesegyűjtemény. Magyarra Heltai Gáspár fordította.

szag és friss meleg tej, vastag fehér szalonna, aztán ajándékba hozott kacsá, ami az enyém volt, ami gazdaggá, jelentős emberré tett: jelzik az állomásokat. Jóízű kisfiúk, vadon nőtt lányvirágocskák, a gazda kényes, de dolgozó gyermekei s a kövesdi vásárból telepített libapásztorkák, a rabszolgaság és az uraság olcsó s néha romantikus viszontagságai kavarnak körülöttem, hogy most arra járok emlékeim között. Szimultán hangulatok lepnek meg néha, mert megmaradunk, ugyanazok vagyunk és máshol is, máskor is. Ha ürge bukkan fel utamon bárhol, eszembe jut a nagykanális, ott, Jászkisér mögött, Süly⁴⁴ felé, de Pély iránt is, ahol annyit barangoltam bánatokkal és örömökkal, mindig várva a napot, amikor hazamehetek végre, s otthon újból várva az alkalmat, amikor a kövér jó módba visszatérhetek – a nagykanális, igen, annak a partján láttam először közről igazi ürgét, s meglepetten kisnyulat akartam kiáltani, s a szó közepén fordult az ürgére, „kisürge”, mondtam, s igen kinevetett az a pásztorfiú ott mellettem, de nem vettem zokon, mert megint foglalkozást találtam, ürgét akartam fogni, hogy majd kitömöm vagy megnyúzom, és pénztárcát csinálok a szép, sárga bőrből, hiszen már a madártömés módszereinek ismeretén is túl voltam, s az ember ilyen teremtmény, aki szeret a többiből fűrészporról tömött maskarát csinálni és dicsekedni, nem a többi embert, hanem a többi teremtményt tömi ki, s ha már annyira szelídült, hogy skalpokat, koponyákat nem gyűjt, akkor vadászélményével büszkélkedik. Nem sikerült ürgét fognom, nehéz mesterség az, gyakorlott cigányoknak sem könnyű, de izgalomban teltek a napok, bottal jártam a kanálisparton, hosszan feküdtem lesben az ürgelyuknál és nem kínozott annyira a pusztaság és a sok különbség emberek és tájak közt, s a nagy egyformaság emberek és tájak, fák, madarak, hónapok és évek között ugyancsak.

44 Süly = Tiszasüly, Pély, Jászapáti szomszédos települései.

4. FEJEZET

Nincsen türelmem vázlatot követni, az idő úgy gomolyog előttem, régi és mostani önmagam úgy összeolvad, keveredik, hogy csak rohanni tudok, száguldozni, túllenni a gyermekéveken és majd elemezni, mi honnan, merről, miből jött, és miért állott így össze bennem.

A negyedik elemi osztály vizsgáján megint előjött – talán utoljára még az a képtelenül unalmas brillíroztatás, mutogattak, mint a jó lábú versenylovat: ez tudja, hogy Schwarzwald az a Fekete-erdő, a folyókat levezeti a forrásuktól, végig tudja mászatni ujját a térképen – tágra merült szemmel néztem az értetlen felnőtteket, mit csodálnak ezen, mi van ebben különös, vagy hát ugratni akarnak – ? – hogy tudok olvasni, tudom, mi az állítmánya ennek a verscímnek: „Mi a haza?” Tudtam, igen, jobban tudtam még, mint most, hiszen megmondták, semmi az egész, és csak azután kezdődtek az önbizalom krízisei, mikor a főjegyző vizsgai jutalompénzéből beiratkoztam a gimnáziumba, az emeletes nagysiskolába, s kezdtem, mint szokás volt, nem köszönni régi tanítóimnak, lenézni őket, mert ők nem tanárok, még azt is, aki tanár volt köztük, feltűnően tanítónak szólítottuk – az éneket ő tanította, hát az nem tanári dolog, végkép nem lehet komoly, nem is érdekelt, nem mertem énekelni, nem tudtam skálázni, az a majomság, amellyel utánozni kellett volna a tátogó énekeseket, a nyikorgó harmóniumot, az hiányzott belőlem s az a szemtelenség, amellyel már a kiállhatatlanságig nyöszörgették a jóénekesek, a jóhallásúak egy-egy sorát a tanult éneknek: „Légy gazdag vagy koldus, izmos vagy szikár”,⁴⁵ ettől meg kell halni, és ötször, hatszor, órákon át tanulják, próbálják – minek ez? – az egyik mindig így mondta, „az izmos vadszikál”, elrontva a szótagszámot: arra kell gondolni, hogy izmos, terebélyes, kövér inu vadsakál-dolog ez, ilyenekkel szekírozni jobb sorsra érdemes emberfőkékat, az énekkarból szóval kiestem. – „Elmehetsz, Pista” – szégyelltem kissé, de inkább örültem, hogy nem kell rostokolnom, kóruson bégetnem, unalmamban halnom. A művészet érdekelt volna, de abból itt semmit sem találtam, a jó szövegek tetszetek, de ritkán fordultak elő – olyanokat nyögettek szegény énekesek, mint „Felderült a várva várt nap”, aztán hogyan is van: névnapodnak hajnala vagy igazgatónk névnapja –, próza, próza, próza, próza rátekert dallammal, ritmus nélkül, vagy fejfájós ritmussal, a mekegő, nyifogó és kornyicsáló állatok hangjaira emlékeztetve. – „Ekel, Ekel, Ekel”.

A zene, az más, azt kívánta minden sejtem, muzsikáltam is én, hogy hiba ne legyen, volt azonban hiba, tessék elképzelni, hogy tanítás nélkül hogyan hegedül az ember, mikor azt sem tudja, melyik hangot hol kell fogni, csak a kottát ismeri, és kinevezi hangoknak a húrokat. Kinevezi, fogja, nyomja, ereszti és nem szabad kiscicának, kutyusnak időznie

45 Népének, Tárkányi Béla szövege, dallama Gimesi gyűjtemény (1844) – *Szent vagy, Uram!* énektár 241. ének

a közelben, kár a jószágért, ha megvész s megmarja a hegedűművészt, de senki nem mondta, hogy nem így kell; zenét szereztem, ősi ritmusokat, ázsiai dallamokat találtam, a dudaszó dünnögését, ártatlan borjak siralmát, kuvikok jajgatását, viharok dörgését, senki nem mutatta, láttam, éreztem, mulattam, levezette indulataimat ez a zene. S különben is – vajon más-e a héthangú – pardon nyolc, de a nyolcadik már ugyanaz, mint az első – skála, más-e, mint néhányezer éves zenei előítélet, mintha énekelni, zenélni csak így, ezen a begyepesedett ösvényen lehetne? Miért? Mert Pán sípja hétágú volt? Hol van ma az a Pán?⁴⁶ Hol van annak a sípja? Vagy azért talán, mert jószándékú tanítóképzős lányokak néhányan itt-ott néha már-már azt hiszik, hogy az egészséges embernek még a hangszálai is aszerint szülnének? Hát Wagner Tűzvarázsa talán nem is zene? A hangok nem olyan buták, hogy meg lehetne őket regulázni azzal, hogy te 628 rezgésszámú vagy, te 543, de kettőtök közt nincs rezgésszám, ha valaki mégis köztetek rezegtet egy hangot, az nem hang, mert olyan nincs. A hegedű eszerint nem volna hangszer, mert azon minden milliméter minden milliomodrésze más hangot ad, a hinduk bűbájos éneke nem ének, és nem volna szép, mert olyan finoman zengeti a hajlítások egészen apró részleteit is, azokat a hangokat, amik „nincsenek”, hogy az európai ember megbűvölten hallgatja, álmodik róla, és keresi a párját ennek a tündérzenének.

Hullj, hullj, csendes eső, temesd be az éveket, órákat, jó volna túllenni már az emlékezésen és a most villámló pillanatot elemezni. De nem forгатom, bonyolítom az eseményeket, legyen ez a fogalmazványom csak prózai beszélgetése annak az egyszerű, nagyon egyszerű és ezerfelé kapkodó embernek, aki lettem.

Hullj, csendes eső, áztasd el azokat a szép és fájó dunaharaszti heteket, amik a világotlító kisfiú vakációs jutalmazása voltak, világ volt Budapest, világ az utazás, csirkék, tyúkketrecek közt, a teherszállítmányban – Bújj el, jön a vasutas –, szegény fejem, hányszor koppant a teherkocsi oldalán, tolatás közben, de mentem, láttam és felfedeztem az országot, amely mindaddig el volt rejtve előttem. Igazi hegyet, igazi folyót, más embereket, kőházakat látni és ismeretlen gyerekekkel játszani, karikázni, pékhez menni, lángost kapni és Petőfi verseit olvasni, meg az Ezeregyéjszaka meséit a fűben, nekidőlve a villanykarónak, s vágyakozni vissza, haza, számolni a napokat, mert a nap azért csak nem süt úgy máshol. Csepelen üldögegni a Duna öble partján – nincs már úgy, hiába is keresed, beépült azóta, az az Újtelep igen régi lett már és azt a homokot mind elfújta a szél.

Csendes eső, nézd csak, ott megy a kistermetű fiú, kerékpáron, most ült először olyan gépre, aminek legalább a vázáról leér a lába, és nem tud megállni, megy, megy, kiszalad tán a világból, megy, míg el nem esik. Nagy győzelem, a távolság most már nem lesz majd akadály, Jászkisér s a többi, Jákóhalma, Zagyvapat, minden közelebb lesz. A tornaversenyen

46 Pán a görög mitológiában a pásztorok kecskeszarvú, kecskelábú és kecskefarkú istene. Jellegzetes hangszere a pánsíp.

pedig pléhpfával vonul a kisfiú a kerékpárosok közt, már nem mint újonc, hanem mint bűvész, hátrafelé is tud hajtani, nyakba akasztva is, leszáll a rohanó kerékpárról, felveszi a zsebkendőt és újra felpattan a futó gépre, megtapsolják, pedig az egész nagyon egyszerű, csak tudni kell. Nézd, eső, nézd, most ablakugró verseny van és ő lesz az első, nagy fapuskával ugrik, mintha úszna, a folyton szűkülő ablakon, míg mindenki elhull, ő még mindig ugrik, vége, nincs tovább, zúg a taps és szégyenkezik a kisfiú, mert ez is nagyon egyszerűnek tűnik.

Nézd, most a főherceg jön ebbe a községbe, érthető is, mert Jászapátinak olyan neve van, nyilván nincs is más község ilyen híres, ennyire ismerős, jön, mert itt most nagy úszóverseny lesz és mennek elébe, díszkapu várja, nyilván nem is látott még úszóversenyt a főherceg, nincs olyan akárhon, ott jön, kocsijában, én ugyan csak a zászlótartóját figyelem, aki áll a kocsin, azt hittem, az a főherceg, és megtisztel minket.⁴⁷

Ennél érdekesebbek a színházi előadások, ahol történik is valami, izgalom van, nem csak ünnepélyesség, el lehet felejteni mindent, az élet csak ott folyik a színpadon, cifrán, szépen, stilizálva, felfokozva. Ilyesmit kell csinálni, drámai feszültség kell az életbe, színdarabot írni – írtam is, első vagy második gimnazista koromban, a képviselő-választás humbugjáról, ahogy megéltem, ahogy láttam, hallottam, s ahogy megindult rajta bennem a folyamat: „Nehéz nem írni szatírárt”. A felnőttek komolytalan játéka, hogy jön az agitátor, nagy sebbel és lobbal, feltett kalappal jelenik meg az emelvényen, s azzal kezdi habzósáját beszédét, hogy a község választópolgárai előtt ünnepélyesen kíván kalapot emelni. Aztán egekig magasztatja jelöltjét, minden hibáját kimentí, azzal árulja el, ha valaki nem tudta volna, hogy a jelölt eddigi hét évi képviselősége alatt semmi érdemeset nem tett – hát „ez a hét esztendő a romok eltakarítására való volt, az alkotó munka most kezdődik” –, s ha tán valakinek nem tetszett a somfabot, ami jelöltünk vesszőparipája volt, elveinek hű kifejezője – „Somfabot kell a parasztnak!” –, itt a kortes, és áthidalja a nehézségeket: „Mutassanak egy embert is, akit érdemtelenül vertek volna meg.” – A közönség ühmget, hallgat, bólint, helyesel, ugyanígy fog holnap ühmgeni, bólintani, helyeselni az ellenjelöltnek is, aki nem jön kortesekkel, nem áll ilyen magas emelvényre, nem kalapol, nem lobogózik, csak csendesen beszél a piac sarkán felállított asztalon a szeretetről, s azt meg is választják, aztán abban is csalódnak majd, és ez így megy, sokáig, nagyon sokáig. Kérdeztem is egyszer, később, már növekedő fejjel: Kit szídnak a legtöbbet? – „Hát a kórmánt.” – És kire szavaznak? „Hát a kórmánra.” Elég volt a politikából. Madách Az ember tragédiájának ide vonatkozó fejezetei zuhogtak jajgatva a kisfiú s később a nagyfiú lelkében. Elég, nem komoly dolog, játék, a tehetségtelen és fantáziátlan felnőttek unalmas játéka.⁴⁸

47 1925-ben a Jászapáti Összetartás Sport Egyesület (Jössze) avatásakor ifj. József főherceg és Klebelsberg Kuno gróf és kísérete látogatott Jászapátiba.

48 Madách Imre: Az ember tragédiájára utalás.

Őszi csendes eső, ködharmatos mezők, mohos nádtetők, „város” (mert a Jászságban minden falu város) örök ünnepi élete, bánatos, halk ülepedése, kikezdhetetlen megfeneklés, reménytelen ugyanaz – látjátok-e a fiút, mit csinál, hova menekül, mibe fojtja valahonnan, nem tudom honnan hozott cselekvési vágyát, érthetetlen nyugtalanságát? Nem elégíti ki semmi, mindig mást és mást kezd – és nem irányítja senki, semmi, csak néha itt-ott valami lopva látott szépség, könyvből olvasott história. Végig kell hát menni az ember életén, az ember történelmén, hogy maga keressen, tapasztaljon, próbáljon mindent, idővesztéssel, zsákutcával, haszonnal és kárral. Most kiábrándult az ősemler nomád életéből, ki az államalkotás és törvényhozás gyönyörűségeiből, kiábrándult a gyűjtésből is, hiába jegyezve naplójába hetenként az egyes gyűjtemények gyarapodását, megunta a cirkusz üres csillogását, kislányok tánca émelyíti, játékaikban nincs, ami sokáig tartana, őneki küzdelem kell és győzelem, az anyag felett a szellem győzelme, rossz anyagok felett a jó anygaloké, egek magassága kell a földi vánszorgás helyett. Válykot vetett még legutóbb, csak kicsin válykokat, gyufaskatulya belsejével, egy darabig gyönyörködött a szaporaságban, tíz téglá, száz téglá, ezer. De az is minek? Maradandót nem lehet belőle építeni. Hallott valamit a kódexmásoló barátokról, vonzza most a kolostorok mély hűvöse; egy élet, egy könyv; írni, másolni, díszíteni és Ávét kérni a kézzel írt könyv végén, holtan borulni rá és menteni az évszázadok kultúráját újabb évszázadok felé.

Imakönyvet másol, nyomtatott betűkkel, iniciálékkal, úgy kb. 8×12 centiméter lesz a nagyság, be is fűzi, be is köti, ahogy látja a könyveket, metszett sarokkal, vászonba, ezüst márványpapír díszekkel a táblán, szentképet is belé, hogy teljes legyen az összhang. Aztán megunja, nem akarja látni, elajándékozza valakinek, aki jó, akit ritkán lát, tehát szeret, aki legvonzóbb az unokatestvérek között, mert nem idevaló, más táj, más hagyományok is vannak benne. Megőrizted, Szörösi? Én őrzök egyet, egy másikat, itt van most is a fiókomban, tűnődve nézdegelem, mennyire nem értem, mért nem tetszett akkor, most pedig milyen megható. Meg nem mutattam volna senkinek tanáraink közül, s nem jött felém senki, hogy akkor ellátott volna könyvekkel, képekkel, mintákkal és ideálokkal, mondta volna, merre menjek, kitalálta volna, mihez van tehetségem, kedvem. Csak a Gondviselés – hiszen az a legtöbb – hozott lassan, de biztosan az imakönyvek és a kolostorok felé, s még most is csak mellettük vezet, párhuzamban, mindig megyünk, és soha nem találkozunk. Itt a kis imakönyv, Liliomszál a címe, oda is van szépen rajzolva, klasszikus oszlop körül, görög és római lapszélmotívumok, minden ív más, mintha pazarló barokk bőség válogatná, pisike formátum, 4,5x6-os, mint a kis fényképek, s két ilyen pici szentkép benne, az egyik igen szép, halvány cinóber, vékony kék, barna és bronz színekkel, Jézus-kép alatt imádkozik három kisgyermek, ki a kiságyban, ki a kockás szőnyegen, odakinn reggel van, földig üvegajtón erkélyre süt a nap; idegen világ, idegen ország is, és mégis az enyém. Bennem vagy mögöttem, nem tudom, de itt van, többször éreztem a későbbi versek meszsírójáról jött hevületében, más országból jöhettek az őseim, királyi családból, legalább is olyanak a közeléből, vagy képen láttak, könyvből olvastak egy másik világot, úrit, harmonikust

s nagyon megkívánták. Ilyen kívánságból születtem, úgy látszik, azért vagyok olyan zavart, otthontalan, ezért nincs kapcsolatom ezekkel a parasztokkal, tanárokkal, akik körülvesznek, akikre bízva vagyok. Itt a kis imakönyv, ez személytelen munka, ebben el lehet egy időre merülni és felejteni mindent, saját gondolataimat, amiket utálok, mert megtudhatják mások is és csodálkozni kezdenek, és akkor én úgy szégyenlem magam. Gy. bácsi is, a magyartanár, olyan gyanúsakat pillant rám az utóbbi időkben, mióta egyik magyardolgozatban véletlenül mégis leírtam valamit, amit akartam, amit én gondoltam, nem ő és nem más, szóval, ami tilos, ami idegen, ami ebből az idegen világból, elvarázsolt királyfiak és messze nem létező urak országából való. Igen, a házunk tájáról volt szó, gyümölcsöskert és virágoskert, ecetfák és borostyánok, ól, kamra, pince, szoba, csupa próza és közömbös dolog, valamit írtam a virágok szeretetéről, nem volt abban semmi különös, semmi eredeti, szóval semmi vétek, közhely volt, becsületemre, közhely, rettenetesen szégyelltem, de unalmas volt a téma, mégis le kellett írni, olyasmi volt, de mondom, nagyon lapos, hogy a gyümölcsöt csak a test kívánja (pedig nem is igaz), a virág a lélek gyönyörűsége.

Hát, hogy mit szenvedtem! Pedig úgy vigyáztam, kicsiny elemista korom óta, valahogy ne kerüljön az iskolai dolgozatba semmi, ami csak az enyém, semmi, amit én gondoltam, csak mindig, amit a tanító, a tanár gondol, hozzánk butítva magát. A kotnyeleseket, az élelmesekeket, akik a „közös fogalmazás” idején mindig döntő kifejezést mondtak be s azt le kellett írni, jaj, de nem állhattam. Sértett büszkeséggel, amely a „közös fogalmazást” léte gyökereiben támadja meg: ha nincs közös fejünk, s még nincs közös életünk, múltunk, vérünk, emlékezetünk, ha nincsenek közös idegeink, közös utálataink és közös, de egészen egyformán felfogott örömeink – nem lehet szó közös fogalmazásról. A közösben a butább könyököl és vezet, a közös félrevezet – mi itt jászok és individualisták, szabad emberek vagyunk járomba fogatlan, jászolhoz kötetlen, s nekem volt igazam, akármit csinál a pedagógia ezzel az akkori tévedésével, az eredmény nem az volt, hogy a szociálisabb érzésű lett volna az önző és csonk individuum, a nagy sorsra vagy elkallódásra ítélt jász gyerek, hanem ellenkezőleg, a közös fogalmazás szétválasztott bennünket, meguntuk magunkat és egymást, mert ami jó, ami érték, nem juthatott szóhoz, csak a jöttment csavargónak, a szemtelen, élelmes pimasznak lehetett türelme minden félmondatra vicsorgó foggal és jelentősen nyújtózkodni: Tanító úr, majd én, tanító úr, én vagyok a legokosabb, tanító úr, én találok ki leghamarabb azt a közönséges butaságot, amiről azt tetszett gondolni, hogy a mi színvonalunkhoz mért gyerekes gondolkodás.

Menekülni kellett, igen, és jól esik most így kipanaszkodnom magamat, nem is hittem volna, hogy erre még alkalom kerül, ez a kis imakönyv őrzi régi, fojtott bánatomat. Én elfogult vagyok, az olvasó higgadt, nyugodt, megállapíthatja, hogy nem kellett volna félniök semmi szertelenségtől, semmi vadzszeniségtől, olyan közönséges, tisztességes tö-

megember tudtam lenni. De mikor a limanovai csatáról⁴⁹ kellett emlékezni házi dolgozatban, s egy-két év mit számít, az évforduló másnapján születtem, s ha utóbb is, de a huszárrok száguldása és halálba rohanása olyan érdekes volt, úgy kiemelt a hétköznapiok fültege gyötrelméből, úgy éreztem, hogy ezeknek a hősöknek szelleméből születtem, akkor, ott, s azért írta apám a távolból: „– főképpen, hogy fiú! Ez kell a mai világba...”, s ezeknek az érzéseimnek hangot adtam, ó, nem akartam, nem akartam, de semmi közönségesebb nem jutott eszembe, a mammált gondolatokból, az előkészítő magyarázatból semmi nem illett úgy a testemhez, hogy megragadhattam volna s hát be kellett fejezni az írást... Ezekért mindért szenvedtem. Az volt a gyanú, hogy veszem valahonnan, hogy ollózok, mint egy-két csirkefogó, akinek nincs gondolata, egy mondatot sem tud leírni, de időnként lemásolja valahonnan a vezércikket. Nem mondta a jó Gy. bácsi, nem mondta, csak egyszer kérdezte, hogy a magam fejéből termelem-e én ezt, hát honnan a csudából termelném, csak nem gondolja, hogy én is Sz. vagyok és vezércikkeket másolok, a kutya-fáját, úgy elrejtettem aztán a fejemet, hogy sem stilisztika, sem poétika nem érdekelt többé, körülbelül máig, még ma sem nagyon érdekel, úgy megutáltam az egész miskulanciát. Ha az embernek valami szürke tucatgondolata támad, már az mindjárt olyan nagy vétek, hogy azt csak lopni lehet? Hát nem gondolkoztam és nem is figyeltem. Bevallotta később a tanár úr, Isten nyugosztalja, nem tudom, nyughat-e, szerettük, ő is szeretett, de nyilván benne is pedagógiai előítéletek fájtak, hogy a feleségének is megmutatta otthon a dolgozataimat és az könnyezve olvasta sorsom rejtett vallomásait, ahogy kibukkantak néha mégis, mikor édesanyám temetéséről kellett írnom novemberi vészből, a természet néma pusztulásán, hogy minden elvész, ami szép, mindenki sírba hull, akit szerettünk, ez is általánosság, ez is nagyon nagy közhely, s hogy a koporsó mellett, akkor, ott négyévesen, vagy még azon alul, nem értettem, miről van szó, csak sírtam a vörös homokon, mert sírtak a többiek is, ezt kívánta az illem, s hogy az a borostyánnal befuttatott kis halom a temetőben azóta sokat megmagyarázott. Elúztem minden érzést, mert az érzés gondolatot hozott, a gondolat pedig bűn volt, gyanús volt, hát nem gondolkoztam, hanem levertem a bokámat, mint a többiek, bicikliztem és zuhantam, úsztam és száradtam, cél kellett az életembe, kerestem tömegcélokat, bámultam az atlétákat, ezeknek nem mondja senki, hogy lopták az izmot – izmokat növesztettem, nem lopták az ugrás lendületét: biztos mérce mutatja, mi telik tőlük – rekordoztam, versenyeztem és kerültem a szellemet, a kerítőt, a kísértést. Olvasnivalót ritkán kaptunk a gimnázium könyvtárából – elemiben még jobb dolgom volt –, akkor is, ha kifizettük csekken a tandíjat, ha nem volt baj a konferencián, és ha jelesek dühöngtek is a bizonyítványban, csak úgy igen ritka alkalommal, akkor is nagy instanci-

49 A limanovai/limanowai csatában (1914. november 28–december 18.) az osztrák-magyar csapatok megállították és visszazorították a Krakó irányába előretörő orosz csapatokat. A győzelemben döntő része volt a Szurmay Sándor vezette magyar hadosztálynak.

ázással és a válogatás lehetősége nélkül szabadulhattunk az ifúsági könyvtárba (vajon ki volt az ifúság, ha mi nem?) s csak gyerekes olvasmányt kaphattunk: elsősőknek, alsósoknak: „*Alaszkai aranyások*”.⁵⁰ Valami, valami, de nekem nem ez kellett volna, hanem hogy miért élünk, ha gondolkoznunk sem szabad, mi értelme van az életnek, ha nincs semmi értelme, mit érdemes gyűjteni, mivel kellene foglalkozni, mikor mindent megununk, és mindenből kiábrándulunk.

Menekülni kellett, menekültem a kódexíró barát időfeletti személytelenségébe, a másolás felelőtlenségébe, a cirkalmazott lapszélek és iniciálék boldog narkózisába. Nem éreztem az időt, sötétség nem bántott, lámpa nem rontotta szemem, álom elkerült, írtam, írtam, 84 oldal, 167 oldal, 200 s így tovább. Ez a picike könyv, második másolásom 242 oldalt számol, rokonává avat a Zsaskovszky imakönyvnek, ahonnan másoltam, hogy majd később, 19 éves koromban, ennek a könyvnek új kiadása hozza első nyomtatott ének-szövegemet.⁵¹ S rokonává az imádságnak, hogy még később elmélkedési könyv legyen első könyvem, de már nem ilyen nagy lendülettel, ha kissé nagyobb alakban is, csak 208 oldallal.⁵² Elkoptam akkor, ott, a kisasztal mellett, elkopott a tollam. Ha nem írhattam magamat a szövegbe, beírtam, rajzoltam a keret cirádái közé s a kezdőbetűk köré azt a klasszikust, nagyot, emlékeztetést vágyó, felhők tetejére kívánczó s ketrecbe zárt, bizalmatlan lelket, a pepecselő vadmadarat, a papírból készült mezei virágot, ami szenvedtetett. Múzeum, őrizd majd, néhol van kis ízlés, néhol ráhibáztam a tetszetősség szabályaira, és be is van kötve, fehér félvászonba illetőleg gyolcsba, mindegy az már, szegett sarokkal, lilomos Jézuskával, zöld-barna-fekete márványpapírral is és teljes az összhang. Legalább a hittanár úrnak meg kellett volna mutatnom, ha lett volna bátorságom, de nem mertem, mert az ő cserkészei szakszerűen foglalkoztak a könyvkötéssel s én tudtam, hogy nekem sem présem, sem vágóm, az én lapszéleim nem illeszkednek úgy, hogy meg lehessen mutatni, baj lehet belőle.

Ez a kiskönyv is a megunt szórakozások emlékei közé került. Nem elégített ki. Tudhattam volna, ha mondták volna, hogy arányhibákat követtem el, ilyen kis mérethez kisebb betűk kellenek, hogy lapszél is maradjon s a könyvészeti szépízlés ne valljon kárt. Próbálkoztam még színes tintával is, zöld és piros tinta hímez itt egy oldalt, modernebb iniciáléval, kevesebb pompával, de még mindig a margótörvény nélkül és kerek sarokkal, s megint egy, 6 oldalig meg is van írva, igen, biztató kezdettel, ízléses, magyar motívu-

50 Valószínűleg Demeter István itt Emilio Salgari: *Az alaszkai aranyások* című könyvére utal, ami Zigány Árpád fordításában 1911-ben jelent meg az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T.-nél.

51 Krisztus, ki a mindenséget. Dallam: Meiszner Imrétől, szöveg: Demeter István. In: *Ima- és énekkönyv a katolikus tanulóifjúság számára* / négyes hangjegyekre téve kiad. Zsaskovszky Ferenc és Endre; a hangjegyes részt átd. Meiszner Imre, Zsaskovszky József. 18. kiadás. Eger, Egri Keresztény Sajtószöv., 1934. 243.

52 Demeter István: *Föl, a hegyekre!* Szalézi Művek, Rákospalota, 1948.

mokkal, aztán abbamaradt, bizonyára azért, mert a sorköz nagy még s bántotta a szememet, amit viszont grafológiailag kívánt a természetem, hogy az alszárok és a felszárok messze lendüljenek – vagy a Jóisten mentett meg ettől az apró, szemrontó munkától, de még a harmadik és negyedik, összesen hatodik kísérlet is töredék maradt, ez a két utolsó oldal még rajzpapíron indul nagyobb méretekben, de másutt volt a hiba, észrevettem később, a nagy szövegbetűk között próbakép ott van a kisebb is, na ha én még egyszer erre kárhoztatom magam, vagy lelketlen rabtartó leigáz, s nem írhatok balladát a tömlőc falára körömmel, majd tudom, mitévő legyek, s halhatatlan szépséget másolok.

Honnan másolom? Majd a beszűrődő napsugárból szövek magamnak mintát, vagy kötelet fonok s azon behúdom a távoli eget, a távoli égben vannak a szépség ősmintái, majd onnan másolok. Kiskönyvem, Liliomszál, most ez ünnepi órán kiemellek az emlékkacatos cipőskatulyából, a vitrinbe kerülsz, muzeális töredékek közé, földből kiásott oltár részlet van itt, két kis román oszlopfő, aranyozott, kerülj mellé, aranyos emléknek, kínai csészealj: menj közelébe párolgó illúziónak, 13 éves korom fennsíkon bolyongó ábrándja, szégyellek és szeretlek, nem tudom, mi lesz még veled és velem ezek miatt. Mert a díszítő vágy és a berekesztés, kallódás veszélye most is úgy kerülget, ábrándjaim a magasban járnak, de magam ablakokat gittelek és istállót bontok. Pihenni futok néha ahhoz az öreg kacathoz, ahhoz a barokk szekrényhez, ott a hátsó szobában, ott vár félig készen, csak a sok, rákent olajfesték tartja össze, dehogy kaparom le, kenek még rá, ahogy a szívem mondja, és nem tanulok senkitől most már, késő az irányítás, nem kell, meg vagyok sértve, magam tapasztalok, magam diktálok és úgy festek, ahogy más nem festett, vagy ahogy nem szabad, de ahogy kívánom. Mit nem szabad? A 13 éves fiút szabad volt így hagyni? Hagynak engemet is, halálomig a kamaszkorban, lepkeként pillangva, szellőként csellengve, esztelenül cselekedve, s hánytorogva ostobán, keresem a kifejezetlen szépet, az elveszített Paradicsomot, tudomiséén.

Csak te tudod, októberi eső, te mostad el a nyarat is, azt a régi nyarat is, amikor a jászkiséri tanyán nyaralva nagynénémnél kívülről tanulgattam unaloműzés céljából a Petőfi-verseket, s szavalgattam a pásztorok nem kis gyönyörűségére, hogy „Megy a juhász számaron, földig ér a lába”. Még az is eszembe jutott akkor is, eszembe jut most is mindannyiszor ennél a versnél, hogy rajztanárunk, a nagy művészettörténész, aki már harmadikos korunkban, akkor, amikor a rendelkezések erre vonatkozólag még az idők méhében aludtak, már művészettörténetet tanított nekünk a téli rajzórakon, hosszú jegyzeteket diktált, vizsgáztunk is belőle, s na, ő mondta, hogy egy ilyen verset megírni semmi, azt akárki megtehetné volna, s mégis mindenki tudja, hogy ez Petőfi verse, a jászapáti gimnázium tervezőjét ellenben nem ismeri senki. Igaza van, én sem tudom, most sem, hogy ki tervezte azt a szép, magyaros stílusú, egyben monumentális, klasszikus arányokkal ékeskedő épületet. Te tudod, októberi eső, mért tanultam meg oly könnyen kívülről Tompa

hosszú versét a félkezű koldusról,⁵³ s mért mondogattam elalvásig a mérhetetlen sok szép szót hálótársaimnak. A Csörsz árkáról szóló regét pedig, ugyancsak Tompától,⁵⁴ elkezdtem másolni is, iniciálékkal, cirádákkal, pirossal, sárgával és lilával, 3 és fél strófa esik egy oldalra, s egyszer csak abbamaradt, nem tetszett valami, abbamaradt, mint maga az árok, s milyen jelentéssel! Mikor 1943-ban hitoktatóként kerültem Jászárokszállásra, ahol megszakadt az árok, akkor került elő ez a régi emlék, s megdöbbenett, micsoda jóslatszerű igazsággal játszunk meg életünket kicsi gyermekül már – ott szakadt meg az írás, a végén, ahol három csillag után ezt írja a költő: „Az árok tövénél Ároktő most is áll, Borsodban, Tiszának füzlepte partinál. S a hely, hol véget ére, néptől megszállva lőn” – itt vége, nincs tovább, s olvasom, Árokszálláson, olvasom: „Épülvén Árokszállás az áldott sík mezőn. Sok év letűnt, mióta az árok megszakadt. De regének ajkán Csörszárka felmaradt.”

Így bujdosik életünk titkok és összefüggések, jelentések és magyarázatok közt. S most, hogy ezeket írom, itt vagyok, Ároktő szomszédságában, oda jártam fürdeni a nyáron, a Tiszának „füzlepte partjaira”. Megfordult bennem, életemben az árok, előbb jártam a végén, most kezdek újra elülről, várva tán sorsomat, ami Csörszéhez hasonlít: „– Sürgetve nyargalóznán az árok mentiben – Ég tüzes villáma üt le hirtelen.” Kerülj, kerülj el, ég tüzes villáma, én inkább azok közé a kubikosok közé tartozom, akik megátkozván hagyták el az árkot, megátkozván sok fáradalmikért. A szép Délibáb pedig mély szívbánatában – „ah” – „Elhalt, miként az alkony csendes fuvallata”. Nézzétek, mondja a költő, s néztem négy éven át, kerestem előbb is, akkor meg is találtam, a sík határokon mint lebeg Délibáb tündéri szárnyakon. Nem a Hortobágy vidékén láttam először Délibábot: arra utaztamban elfutott előlem, nem mutatkozik annak, aki csak hűtlen szerető, átutazók előtt nem bontja lepleit – könnyözönjét, mellyel a láthatárt előnti (ezért van a nagy sár, de sokat kínozott), csak annak mutatja meg, aki vállalja ezt a Délibáb-sorsot, a keresést, a hiábavaló, kárba vesző munka terhét. Délibábot hajsoltam ott. Délibáb Csörszöt keresem, vagy Csörsz kereste Délibábot, mindenhogy volt – és láttunk álmokat. Csörsz árka megtelt vízzel, hajón utaztam messze céljaim felé. Aztán felébredtem. Nem volt ott víz, csak szarkaláb, katáng és egy-két számártövis, de szép volt az álom. Ne jöjjön vissza soha, így mindig szép marad.

Az alsós gimnazista évek nem hoztak nagy hatásokat életembe, vadvizeken eveztem, vezetés nélkül, nem láttam értéket azokban az eszményekben, amik után a többiek futottak: a sporthős, a gödrökben bujkáló rablóvezér, a lepényevés versenyhőse, stb. A dolgok fonákját hamar észrevettem, mindenből kellett valami, de csak úgy mértékkel, mint a bölcsék mondják, nem ahogy a jász ifjak: „mindent nagyban”. Jártam én az uszodába, április elsejétől szeptember végéig, meg is tanultam úszni, míg a felszemű úszómester magyaráz-

53 Tompa Mihály: *A félkezű koldus* című verse.

54 Tompa Mihály: *Csőrsz árka* című verse. Az árok Jászárokszállásnál halad.

ta drága pénzért a tehetségtelen úri gyermekeknek, hogy hogyan kell úszni, tiszteletjegyet is küldtek a versenyre, de nem érdekelt, hogy hetven kezdő közt lubickoljak, a közönség nevésszen s győzzön végül valami hat éve folyton induló kezdő, mint rendesen. Egyik évben a lebarnulás versenye felülálló győztese voltam, mert szerettem a napot és a nap is szeretett engem. Vízben és víz mellett színek, tájak, hangulatok érdekelték, a körüllebegő kispolgári beszéd, unalmas nagyfiústílus, kereskedősegéd-intelligencia felettébb émelyített. Könyv kellett volna, nagy emberek társasága, idegen nyelv és más világ, mert ezzel, ami ott égett a nyári napon, nyakig voltam. Nem volt elég lelki táplálékomnak a miskolci tanár, Dávid L. rajzos, mesés, verses könyve, melyet a sors iróniájaképp tornatanárunktól vettem, ő volt a bizománys kultúrimportőr. „Mintha eső nincs a babra, Apró Peti sem nőtt nagyra...” Valami, de ilyesmitől igen sok kellene ahhoz, hogy az ember legalább elfekheszen a szalmán. Jöttek később ennek a mesélő tanárnak tanítványai s elmondták, hogy Dávid tanár úr órája előtt kórusban kellett mondani: „Mint a dühös vidra, Úgy rontott Dávidra, De Dávid jól látott, Legyőzte Góliátot.” Ez is valami, de szörnyen depresszív hatású kifejezése annak az amúgy is levegőben terjengő igazságnak, hogy elkallódott, félben maradt emberek, lelkek fekszik meg a kor gyomrára, zsenik nincsenek, csak bogaras emberek, az emberség lassan azokból is kivész, csak a bogár marad. „Középosztály”, mondták s én kínosan éreztem, hogy csak közepes emberek vannak, nem kellett volna születni, nincs semmi érdekes.

A vízből hazajövet, apró fürdőnadrágomat szárazra lóbázva, nekiültem a kisasztalnak és babaruhákat, öltöztetős papírfigurákat gyártottam, abból, amit láttam, ami tetszett, vagy amit álmodtam, de ezt aztán csakugyan nagyban. A termelés ösztöne, keverve valami iparművész-hajlandósággal, mozgatótt egy darabig, de hetenként változtatni kellett stílust, irányt, ideálberendezkedést, mert nem volt kiút a zsákutcából és mindenütt zsákutcákba futottam. Ami a felnőtteknek tetszett, az nekem nem tetszett, ami nekem igen, nekik nem. Valahol hibának kellett lennie. Csak az Isten nevelt, azt meg nem értékeltem eléggé, nem tudtam, hogy a legjobb nevelő mégis Ő.

Az őszi gondok még borzongatnak, pénz nem volt sehol, s különféle igényeknek eleget tenni, könyvet, füzetet, tandíjat fizetni igen keserves volt. Ketten jártunk komolyabb költségű iskolába, s időnként a nyakunkba szakadt, hogy holnap már az utolsó terminus, fizetni kell, vagy nincs tovább. Felváltva kerestük nagyapánkat, községházán, otthonában, Selymes Körben,⁵⁵ úton és útfélen a félelmes mondattal: „Píz kéne.” S ő, a gyám, szegény, igen gyámoltalanul menekült előlünk, amíg menekülhetett: „Becsaptok tik engem. – De sokba vattok. – Most adtam Lencsinek. – Most adtam Pistának. – No, gyere majd holnap.” De itt a csekk, fel kell adni, az utolsó alkalom. A könnyek ott szipogtak szemünk

55 Selymes Kör = Gazdasági és Polgári Kör, Jászapáti, 1890-ben alakult. Nevét onnan kapta, hogy oda „selyemben” jártak a módosabb tagok. Lásd: Schetsik 1935. 37.

mögött, de csak évek után, mikor nem kellett így caflatni 1.20-ért, öt pengőért, akkor fájt nagyon, hogy mennyit szenvedtünk, nem volt ez jól elintézve, beugrottunk az iskolába és minden gondért annyit kellett futnunk. Mások tanultak, olvastak azalatt, mások zsebpénzt is kaptak s milyen boldogság lehet saját pénzzel bánni, gyűjteni, kiflit venni tízpercben, jószágú zsemlyét. S milyen jó annak a felnőtteknek, akinek fizetése van, minden további nélkül, csak azért, csak mert elseje van, pénzt kap, egyszerre többet is. Milyen jó a kereskedőknek, akiknek mindenki fizet, ők csak blokkol, számol és besöpri a pénzt a fiókba, van mindenre bőven. Legürcölöm ezt az egy-két évet, síkos kőjárdán, borzongató novemberi ködben, vékony kabátkával és aztán elmegyek inasnak, kereskedőinasnak. Arra nem gondoltunk, hogy földünk volt, gazdagabbak lehettünk volna, mint sokan mások, kecmegő kisiparosok, kofák, vásárosok, csak nem volt szervezőerő, számítás, cserekészesség. A föld búzát termett, fejadagról nem tudtunk akkor még, tán senki sem tudta volna megmondani, hogy kinek mennyi búza kell tavaszig s a többiből pénzt csinálni, fontos helyekre költeni és megnyugodni. Kevés adó volt ahhoz képest, ami később, most van, de igen sokallták, panaszkodtak, kétségeskedtek a gazdagok. Nem gondolt arra senki, hogy még rosszabb is lehet, öregapák régi-régi békeállapotához mértek mindent, akkor sem volt pedig jobb, csak az már régen volt s megszépültek a kellemetlenségek. Lucundi sunt acti labores,⁵⁶ így tanultam, de nekem fájnak most ezek a régi fájdalomok, jobban fájnak még, mint akkor, amikor ki sem láttam belőlük. De ki volt ott gazdag? Mindenki gazdag volt, sok búza, sok föld, egyenlő vagyonelosztás, és egyenlő kulturálatlanság, szellemi ínség. Gazdag, „aki fej”, mint más vidéken „akinek gomolyát hoznak be”.

Könyvért sóvárogtam én, nyomtatott betűért; ezért volt, hogy mihelyt a labdaszedéssel keresett tízfillérekből összegyűlt az ára, vettem kisnyomdát, és szedegettem a gumibetűket, amíg meg nem untam. Gyerekes volt az is. Egy nagyfiú volt a rokonságban, akinek voltak könyvei. Többnyire csak Verne Gyula, azt szerette, azt látta a világ közepének, de akkoriban csak két név forgott az olvasó diákok nyelvén: Verne vagy May Károly, más választás nincs, hát akkor inkább a komolyabbat. Egyet elolvastam, de másik nem kellett. Tüdőbajos volt ez a fiú, talán a könyvek is betegek, mondták, s még inkább azért hajoltam el tőle, mert kínosnak éreztem, hogy ez is csak ifjúsági író, szóval nem komoly mégsem. Hanem a *Tolnai Világlapjának*⁵⁷ egy évfolyama járt egyszer házunkba, s abban az évben igen szép kis zöld könyvek jöttek mellékletként, Lakatos, Kilián⁵⁸ a magyarok

56 Lucundi sunt acti labores = Munka után édes a pihenés.

57 *Tolnai Világlapja* 1895-ben alapított hetilap, megjelent 1944-ig.

58 Lakatos László (Budapest, 1881 – Nizza, 1944) író, újságíró, 1903-tól újságíró, a *Pesti Hírlap*, a *Magyar Nemzet*, 1907-től a *Pesti Napló* munkatársa, majd a *Világ* című napilap szerkesztője. Az I. világháború után az *Esti Lapok* munkatársa, a *Magyarország* szerkesztője. A *Tolnai Világlapja Világkönyvtár* sorozatában több könyve, regénye, drámája megjelent. – Kilián Zoltán (1888–1962) író és hírlapíró. Novellákat, regényeket (A kócsag

közül, Tolsztoj, Turgenyev a külföldiekből, azokat szerettem, olvastam, vártam, gyűjtöttem. Egész polc volt már, mikor elajándékoztam mindet egy kispajtásomnak, mert Tóth Tihamér⁵⁹ valamelyik könyvéből úgy ítélt meg, hogy nyilván ezek azok a rossz könyvek, amiket nem szabad a háznál tartani, mert ezek érdekeltek és foglalkoztatták a fantáziámat, különösen az Ezüst nyíl⁶⁰ Kiliántól, még álmomban is visszajárt, olcsó detektívizgalom bár, de mégis izgalom és szuggesztív erővel hazudva, mint a nagy művészet igazsága, szóval eldobtam mindent, mikor már közel jártam az ideálhoz, amit kerestem. Nem az ő hibája, de Tóth Tihamérra haragudtam meg utóbb, mikor megtudtam, hogy ő sem az igazi, sőt. Költött leveleket iktat be a stílus élénkítésére és egy egész nemzedék epigont nevel papokból, író nőkből (nem írónők, azok írók, az más), s pedagógusok mondták: „Jól csinálja ezeket, de csak ne csinálná már.”

Jókaiból is fiatalon ábrándultam ki s tartogatom öregkoromra, talán, talán valahol börtönben, vagy internálótáborban nem lesz más és akkor. A katonakönyvtár is elég hiányos volt, de csak a legényem olvasott Jókait. Talán ha még egy évig ott kellett volna maradnom. Csepelen unatkoztam eggyel, nem tudom már, melyik volt, szűz fantáziával kísértem a hosszú leírásokat, zúgó nádasban, nyakig érő fűben együtt jártam a cigány-asszonnyal, aki bájfűveket szedett, széttárt ruhájába szedte seregve a hulló mérges magvakat, pálcával ütött a varangyra s az sírva-sívítva adta ki a mérget. Ezt a varangyhistóriát aztán magam is megpróbáltam. Nyilván az volt a baj, nagyon hittem a könyveknek. A varangy ugyan csakugyan sívított, de minek ez az egész. Ha nem az ő hibája is, de Jókait sem szerettem meg soha – *Az új földesúr* kötelezőolvasmány mivolta végkép nem volt erre alkalmas, akármilyen hosszú jegyzetet készítettem belőle. Petőfit sem szeretem igazán talán még most sem. Hazudik, nagyon sokat hazudik, onnan tudom, hogy egész kisgyermekül hittem neki és csalódtam benne. Félrevezette ízlésemet és a való égi képéről festendő igazságot összekeverte a valóról magáról festett hazugsággal. Azért tapsoltam Szerb Antalnak, amikor olvastam: „... a Petőfi-népdal olyan vers, melyet egy nem-népi valaki írt a nem-nép számára”.⁶¹ Szép azonban a *Szeptember végén*, a *Minek nevezzelek* és még vagy 4-5 vers, esetleg több, de 50-en alul, inkább 20, szép volt akkor, szép „most és mindörökre.”

Csepel, igen, ott voltam, amikor az a nagy robbanás történt, körülbelül 1926. augusztus 12-én, este háromnegyed 7-kor. Akármilyen kis szenzáció ez ma már, olyan nagy volt

visszatér, Találkoznak a fáklyák. A rótabb. Szülőföldem Budapest stb.) és hangjátékokat írt. A *Rend* című lap szerkesztője volt, majd a *Rádióélet* felelős szerkesztője lett.

59 Tóth Tihamér (Szolnok, 1889 – Budapest, 1939) római katolikus püspök, egyházi író, egyetemi tanár. A két világháború közötti évek nagyhatású, elismert és elfogadott írója, hitszónoka. A kunszentmártoni gyökerű Fehérgyarmati Tóth család leszármazottja. Életének és munkásságának korai összefoglalóját lásd: Péterffy 1940.

60 Kilián Zoltán: *Az ezüst nyíl*. Magyarság Kiadó, Budapest, 1927.

61 Szerb 1934. 345.

akkor.⁶² Hányszor elbeszéltem, komoly, de értesületlen felnőtteknek, hányszor végigéreztem újból azt az utolsó ítéleti hangulatot, amit éreztünk, amiből szabadultunk. Egyszerű dolog, régen készült, rebesgették is, hogy több ott a lőszer, mint amit a békefeltételek engedtek volna, s a művezetőket, hozzáértő munkásokat sűrűn megkörnyékezték kémek és egyebek: „Mennyiért robbantanád fel?” – „Felrobbantom, de magam is ott maradok.” – „Sok pénzt kapsz, kimulatod magad, aztán úgyis mindegy, hátha megmenekülsz.” Ezek a beszédfoszlányok a levegőben röpdöstek, de csak a robbantás után ébredtünk jelentőségükre. Úgy látszik, nem akadt életunt vállalkozó szellem az ellenség számára, hanem idegen katonai repülőgépet vettek észre azon az estén. Mi csak azt hallottuk – vacsora közben, a nyári konyhában eddegélve a finom hervasztott hentesszalonnát –, hogy valami pukkan – az őriasztólóvése, s mire háta mögött, a szomszéd udvarán megszólalt valaki: „Mi az?” – „Lövés.” – „Robbanás ez” – már hallatszott is az egetrázó dörrenés, egy, majd még vagy kettő, futott, aki a gyárhoz tartozott, átkok, káromkodások, csodálkozással vegyülve, jelentős összeesküvések kavargtak beszédjünkben. „Miért küldtek haza bennünket egy negyedórával előbb? Sietős volt nekik!” „Az öreg csak a fél cipőjét húzta fel, félig meztláb tuszkolták haza.” – „A manus meg nyaral, azt sem tudja, mi történik itt.” S jöttek, akik hamar megírták a gyárat: még negyven robbanásra lehet számítani, meneküljön, aki menekülhet. Jöttek a világvégét hirdető, a szerencsétlenség kárörvendői s hajszolták az idegeket. Tény, hogy velünk átel-lenben az egész utcásor ablakait betörte a légnyomás, kirakatok beomlottak, s mindenfelől újságolták, hogy jószág kergült meg, emberek estek reszkető kórságba, a halászcserda eltűnt a föld színéről, Budafok is csupa rom, Pesten is megálltak az órák, betörték az ablakok. Ez a gyors jólértesültség mind nem vigasztalt, kirohantunk magunk is a még akkor be nem épült városszélre, dideregtünk a szemetelő esti esőben, s rémülten néztük a gyár felől emelkedő hatalmas vörös lángokat, amint mind nyugodtabban, de szélesebben nyalták az eget. Mi lesz itt még? Jókor jöttem én ide! Az ablakokat mind kinyitni, összecsomagolni a legfontosabbakat. Volt, aki hirtelen határozással úgy elköltözött – legalább is azt fogadta, hogy elköltözik, sohase lássa ezt a poklot. Tűzoltók rohantak, hírek jöttek, sikerült elzárni a tűztől a még veszedelmesebb robbanóanyagokat, amiktől elpusztult volna, mondták, egész Csepel a föld színéről. Felöltözve ténferegtek át mégis az éjtszakát, hátha menni kell, de hova, engem egy díványra nyomtak, aludjak, úgy, ruhásan, duplán öltözködve. „De költsenek fel, ha menni kell valahova.” – „Hogyne, hogyne.” Napok teltek el, míg a szenzációs hírek egymást ölelgették az utcán s a házakban, néha sétakörútra indultunk, látni a robbantás nyomait, hallgatni a keserves panaszokat, a lapok is ilyenekkel voltak tele.

Milyen messze van ez már mind, az akkor hamarosan elfelejtett rémület milyen kicsinynek tűnt 1944-ben, csak békebeli maskara, csendes tűzijáték lett a világvége, minden csak relatív.

62 Csepeli robbanás a Weiss Manfréd Művek hadiüzemében, 1926. augusztus 12.

A rádió akkor már terebélyesen elterjedt újdonság, megszokott csoda volt, ez a csepeli rokon állított fel egyet odakint a nagyapánk hevesiványi tanyáján, s itt nála harsogott, letett fejhallgatón át is a közeli leadó zenéje. Kész dolgok lepik meg az embert, nem győzünk csodálkozni, ahogy belezuhanunk ebbe a különös világba, ahol annyi elképesztő jelenség fogad. De ki ér rá szemlélődni; a víz, napfény, levegő s hasonló csodák, érthetetlen tünemények, inni, fürdeni, napozni, szívni az életáramot, az ózont a Királyerdő felől, motozni a csillogó homokban és nem gondolkozni. Vagy inkább ez volt az enyém: gondolkozni, mindig gondolkozni, foglalkozást keresni, nézni, hallgatni, ámulni és nem vinni soha semmire. Csupa szórakozás és mégis unalmas. Mégis? Azért! Célok kellenek, erőfeszítés, küzdelem. Tervek és munka. De itt? A honvágy megint elővett, mint Harasztin előbb, régebben, nem tudom, a nagymama vonzott-e vissza, vagy megszokott utaim, játékaim, szomszédaim, amik néhány év után már végkép nem mondtak többé semmit. Így veszítjük el tájainkat, életünk darabjait. Ha ott járnék most, a csepeli régi „Újtelepen”, az Újféúton, az többet mondana, ott, azok közt a hideg falak és idegen vaskerítések közt mozgott már bennem valami: alkotni, építeni kell, egyáltalán fixálni magunkat, csinálni valamit a forgatagban, ami Budapest, mellette vagy messze tőle, úgy, mint mások, vagy éppen másképp. De hogy mit csináljak, azt még mindig nem tudtam. Miért érdemes csakugyan küzdeni, mit nem szór szét a robbanás, mit építhetnék, mert az már bizonyosra kezdett kialakulni, hogy mégis építés lesz, ami lesz, ami megnyugtatná szememet, és egy kis belső békét, boldogságot eredményezhetne. Mit bánom, mit szólnak hozzá mások, eléggé levizsgáztak előttem a felnőttek a maguk gyerekes, problémátlan gondolkodásával, tanárain egyszerűvágású, jó szándékú, de tehetség híján lévő iparosemberek, nem lehet az ember bizalommal irántuk, félő, hogy ki is nevetnének, vagy elküldenének futballozni, brrr. Vagy én vagyok beteg? S ők, a normálisak, nem szenvednek, nem tépődnek annyit? Nagyobb értékemmel a kisebbértékűség fájdalmait szenvedtem végig, s még hozzá pénz sem volt úgy nálunk, mint máshol, hogy legalább felejtetni lehetett volna ezeket a gyötrelmeket.

Mennyit vergődtem, míg az ideálok vonzásában anyagilag ki tudtam erőszakolni, hogy cserkész lehessenek, mert az havi járulékba és ruhavásárlásba került, micsoda meggyőzőési rohamokat kellett végigharcolnom egy-egy háromnapos kirándulás ötpengős költségeért, pedig ezek a dolgok emeltek, javítottak, fejlesztettek a maguk módján. Tömegemberek közt jártam ugyan, de az eszmék, elvek igen szépek és magasztosak voltak. Ember nem érdekelt, alig-alig vonzott, legfeljebb – ami nagyon természetes – egy-egy nőiesen kifinomult, más körülmények közt nevelődő társam önkéntelen jómodora, simasága, hanem az elvek, amiket magam előtt láttam, amikhez nem kellett emberi példa. Leráztam magamról, amit mások szerettek a cserkészletben, az unalmas tréfákat, a kínrímes böklverseket kozmárról, szakácsról, parancsnoki bönadrágról s valami egészen mást kerestem, szabad természetet, megnyílt szívet, feltárult lelket és eget, kéket, gyöngynél gyönyegebbet. Az erdő, mert annak hívtuk azt a néhány akácfás krumpliholdat, fácánost, verebest – sokkal többet mondott nekem, mint amit elbír a gyermek szótára, a kiskörei Tisza-part fűzei,

a karácsonyfaünnep temetői körmenete, hidegben és sötétben, utána az otthon meleg teája és fénye, nótája több volt, mint anyag, több keksznél, cukornál, meleg víznél: ábránd volt, és valami a felejtésből, valósulásból.

A nagytábort soha el nem érhettem. Gyűjtöttem a többiekkel a többieknek, s kínlódtam némán a fájdalomtól, hogy a költséget nem merem kérni, ha kértem, hiába, magas luxus lett volna. Így nyaranként magamban ástam, kutakat fúrtam, huhogtam és rajzoltam és nem találtam helyemet, otthonomat otthon. Félénk voltam, bizalmatlan, letört akarrattal, és mérhetetlenül szégyelltem magamat, mikor negyedikes gimnazista koromban a lelkigyakorlatoztató Koszter atyának⁶³ úgy mutattak be, mint az otthon legjobb cserkészét. „Hát a táborban?” Ott más volt a legjobb, ott semmilyen sem voltam, nem lehettem, mert sohasem volt annyi pénzem erre a célra. S itthon is mért vagyok a legjobb? Úgy tűnt, mintha gúnyolódtak volna velem. Emberebb ember és magyarabb magyar kellett volna legyek, de emberségem egészen rejtély volt, magyarságomat nem próbálhattam ki, elégedetlenség és tehetetlenség gyötört. S borzasztó az, mikor már az is kiválónak teszi az embert, hogy eljár pontosan a gyűlésekre, hallgat, engedelmeskedik, megteszi, ami elő van írva, fizeti a havi járulékot, tanulja a próbapontokat, lát a szemével, s ezeken kívül semmit, de semmit nem produkál. Magasabb célok kellett volna, hogy ki tudjak válni a tömegből, vállalkozás, nehéz próba és boldog megoldás. Nyilván érettebb lehettem szellemileg, vagy másabb, mint a többiek, így ez az út sem vezetett célra.

Vagy nem is lehet tán? Csak botorkálni, bandukolni, mint ahogy most sem építke még, hanem kotorászok a gyerekkorom lomjai közt, magamban ásva és erőmet pazarolva. Ha csak azért írok is most, mert nem lehet üveget kapni, ha kapok is üveget, az csak foltozás, hogy megjavítom a templomablakot, s ha építenék, renoválnék is, mi az mind néhány gépies munka, napfogyasztás, hálátlan erőlködés, míg vershangulat nem terem valahol, ami levezet, valami nyers-őserős írás, de az is minem. Elő kell vennem a katekizmust, ahogyan tanítom, s ahogy nem fogják fel: Miért élünk? Ismerős a felelet, eléggé általános is – ám akkor nem juttatta eszembe senki. A gyermek lelkigyakorlatokat túlonként gyerekekkhez szabták, nekem el kellett volna inkább mennem a felnőttek missió beszédeire, hogy megmentsem lelkemet, szegény, elárvult, kisgyermeknek adott felnőtt lélek, ilyenre vártál, és nem tudtál, mi hiányzik.

A kitűnő Koszter atya szuggesztív erejű beszédei érdekeltek, még inkább érdekelt az egyénisége, mert a beszédet, annak anyagát máshonnan is lehet venni, de az egyéniség olyan kínokból, vergődésekből születik, amilyeneket megéltem már akkor. Nem hittem el, hogy az Atya csakugyan álmodott arról a Sziklaherkulesről, aki maga alá gyűri a felé hajított sziklákat, és minden támadástól magasabb, erősebb lesz, de nem fontos a forma,

63 Koszter atya Koszterszitz József írói álneve (Újpest, 1898 – Kalocsa, 1970), pap, író, a modern katolikus ifjúsági pasztoráció képviselője.

mért mondta úgy, hogy „álmodtam”, miért nem mondta: „álmodta valaki”, vagy miért figyeltem minden betűjére, de a gondolat jó volt, ilyen kellett volna még, máskor is, másoktól is, sűrűn, mindig. Míg Prohászka⁶⁴ meg nem találtam, írásait fel nem fedeztem, nyugtom nem volt ezen a téren. Meddig még! Mert ezt a Sziklaherkulest történetesen egy másik diák lelkigyakorlat előadója is „álmodta”, de már nem olyan jól, egészen kiábrándítóan álmodott az illető, még a sziklagyűrés s még álomban sem volt valószínű: nem olyan volt a szónoknak a szeme. S puff, kezembe került egy kis könyv, az első lapokon már ott a Sziklaherkules, s hozzá még a szerző álmodta, ez már harmadik. Nagyok ők, tudom, sokat is használtak, az én hibám volt, hogy ilyen kicsinységeken akadoztam, vagy tán a sodró erőé, amely nem jött még, hogy elragadjon sasok magasába. Jobb volt ez így is, mint az egészen „alsósoknak”, egészen „kicsiknek” készült mesék, s jobb, mint a mélyhangú és ijesztő franciskánus atya hátborzongató, halál-rémes történetei, amiktől skrupulusokba estem, de jobbá nem lettem. Mikor Koszter atya, vagy más, nem tudom már, egyik lelkigyakorlatos gyónás után szentképet adott, ő volt, igen, csak ő lehetett, itt van valahol, megvan még a kép is, s a képen izgalommal néztem az áldozattá váló Krisztust, olvastam az írást: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre – úgy éreztem, hogy szándékosan adta nekem ezt a képet, vagy az Isten küldte, de most már mindenképp köteles vagyok „ezt cselekedni”, áldozattá, áldozóvá, pappá lenni, mert Krisztus mondta, és – akkoriban kaptam már egy pengős Újszövetséget, s a vasárnapi miséken imádság és ének helyett, mint izgalmas olvasmányt sorozatosan olvastam – emlékszem, úgy szokta mondani: „Akinek füle van a hallásra, hallja meg.” De nem, nem akartam pap lenni, majd elmondom még, hogy miért. Krisztus igen, de pap nem. Fogta, perzselte, lobogtatta, messze vitte lelkemet a Szentírás, szomjasan olvastam, mint a pogány, aki még nem hallott ezekről igaz szót, a gyermekhittan, a szívgárda,⁶⁵ a kongregáció⁶⁶ is mind csak „ifjúsági” dolog volt, de ez komoly, a János-evangélium, az Apostolok cselekedetei és főképp a Jelenések könyve, az igen, az kellett volna hamarabb is.

Mit ért ebből egy tizenégy éves gyermek? – kérdezték volna tanáraim, ha elárultam volna nekik, milyen lánggal olvasom ezeket a hajszott és ébresztő sorokat, s tán szekta prédikátor vagy vándor apostol érik bennem titkon, de én meg azt kérdeztem volna: „Hogy lehet az, hogy felnőnek emberek és nem tudják megérteni, hogy a vízcsepp mindig

64 Prohászka Ottokár (Nyitra, 1858 – Budapest, 1927) egyházi író, hatásos hitszónok, a magyar keresztényszocializmus képviselője, székesfehérvári püspök, az MTA tagja. *KatLex XI.* 2006. 289–293.

65 A Szívgárda a Jézus Szíve Szövetség 1920–1948 között működő gyermektagozata.

66 Az első magyarországi kongregációt 1580 körül Pázmány Péter vezette, mindvégig megmaradt a jezsuita lelki irányítás. II. József 1788. évi rendelete feloszlatta. 1907-ben a magyar Mária-kongregációk egyesültek. 1926-ban a kongregációk szövetségbe tömörültek Magyarországi Mária Kongregációk Országos Szövetsége néven, és az Actio Catholica irányítása alá kerültek.

az Óceán felé rohan, el akar veszni, be akar olvadni, nem a porba – a szikra meghal, ha kiesik a lángból, szeretne visszaesni, hogy éljen még, s jaj, ha nem arra löki az idegen erő, a tűzrakó.”

De ne tessék ezeket panaszként fogadni, megértem én, tapasztaltam magam is azóta, milyen gyötrelmem az szegény nevelőnek, hogy a tömeggel, a lemaradókkal kell kínlódnia a nívóért, s míg így fárad áldatlan és hálátlan mesterségében, félredobva a krémet, a kellemesebb foglalkozást, mégis lesüllyed a nívó, mert a jobbak is elmaradnak. Egy-kettő fiúcska meg felnő, s lám, még szemrehányást is tesz, pedig ő is körülbelül olyan s úgy kapaszkodik az utolsó fogható lelkigyakorlatos példába is, hogy el ne aludjon a tömeg. Akkor hallottam mást: „Quem dii odere...”⁶⁷ S mért haragudtak az istenek ezekre a szorgalmas, szegény és becsületes nevelőkre, hogy nevelőkké tették őket? Sorsuk sorsom is, virágos és tüskés, ki tudja, hátha mégis úgy van, hogy azzal is nevelünk, amivel nem akarunk, azzal néha jobban, amit nem is mondunk, amivel csak bosszúságát ébresztjük az ébredő egyéniségnek, a negatívummal, s így alakul, fejlődik, kulturálódik az emberiség. Hova, merre? A „korcs” felé? Vagy igen, vagy nem, nem lehet mindig vihar és Apokalipszis, vannak a sasok mellett, alatt sokak szemében egyenesen fölött galambok is, jércék, hízott kacsák, gyöngytyúk. Megnyugtatóbb a nevelés problémái közt az a gondolat: nem én intézem, nem én szabom meg a célt, csak eszköz vagyok, nem tudom, minek érdekében, eszközök a Gondviselés kezében. A többi az Ő dolga.

Az alkotás vágya, a kifejezése így vitt mellékutakra. Terveztem, vonalaztam, nyírtam és ragasztottam, templomot, kápolnát, házakat építettem, kicsiket, nagyokat, papírból, egész falut, melléképületekkel, bakterházzal, faköpnöyeggel és egy falu regényének bővérű fantáziájával; azokban a kis papírházakban eleven emberek éltek, másképp, mint mi, barátkoztak, veszekedtek, rajzoltak, politizáltak, szerettek, irigykedtek és meghaltak, úgy, mint mi. Ez a „másképp”, egyszerre az „úgy-gyal”: ez fejezi ki legjobban. Más lettem, más lehettem volna, és ugyanolyan maradtam, mint a többiek. „Boszorkány” Franci néni a szomszédból átjött, nézte, nézte ezeket az épületeket – a templom különösen díszes volt, a kis kápolnának még az ablaka is cifrázva –, valami hasonlót csináltam itt mostanában, újszentmargitai vakmerőségemben – nézte, nézte és azt mondta: „Valami lesz a gyerekből.” Így, ahogy írom, a valamit hangsúlyozta. Hát valami éppen lett, de nem sok. Nem tudom, hogyan értette. Nyilván úgy, hogy nem maradhatok parasztnak, mesterségre adjanak engem, vagy kereskedőinasnak, szobafestő és mázoló vagy ács vagy asztalos, de legalább lakatos lehet még belőlem.

67 Quem dii odere, paedagogum fecere = akit az istenek meggyűlöltek, pedagógussá tettek

És ez a falu összeomlott egyszer, elsodorta valami erő, elsodort falu lett, nem úgy, Szabó Dezső értelemben,⁶⁸ csak prózai módon, nagyon méltányolhatta a nagymama, és innen-onnan egy-két házat elajándékozott alkalmilag, így tette tönkre örökségemet. Nagy luxus, nagy gazdagság, a gyermek házaiból felnőttek kótyavetyélkednek, de megtörtént a tragédia, hiányos lett a regény, nagymama nem látta benne a legfontosabbat, az emberek életét, az nem látszott, s nem mondtam el soha, nem tudhatta, hogy rájövök a turpisságra, annyi ház, mit számít, gondolta, ha egyet-kettőt kiemel. A falu nagyobb része még sokáig pihent, porosodott a padláson, aztán – nem érdekelt többé a megcsonkult regény – elkallódott, elfogyott egészen, s bennem a mély fájdalmat hagyta: hiába – s az vigasztalt csak meg, hogy ez sem volt egészen igazi, majd építék egyszer másikat, máshol, nagyobb, igazibbat. Lehet, hogy most folyik már ez a munka, de nem látok még ki belőle annyira. A falu alakító, nevelő, kívül-belül átteremtő munkáját játszhattam meg, ami annyszor kínozott, lekötött azóta; szép is lesz majd nagyon-nagyon messziről nézni az egészet, a mennyország távlatából, nem is regény lesz majd, hanem színdarab, páholyban ülök és nézem a szerzeményemet, ezt az egyszerű, mégis annyira színes életet. Nekem színes, de te is úgy vagy a magad életével, nem találtam fel semmiféle spanyolviaszt, mindnyájan így vagytok, így vagyunk, csak ritkán érünk rá feleszmélni. Én nem tudok most továbbmenni, míg fel nem mérem utamat, el nem dobom a koloncokat, amik rám ragadtak, aztán majd, ha elérünk a most suhanó pillanathoz, meglátjuk, kezdhethünk-e valamit.

Mostanában sokat gondolok arra, hogy festőnek indulhattam volna könnyen akkor-tájt. Talán felborzolt tollal hallgatná ezt a nagyképűséget valami művész, de én azóta is annyszor láttam, hogy a festő néha költő, a költő festő sokszor, a regényíró szobrász is rendszeren, az apostol építő s így tovább. Olyan művészt meg kettőt is ismerek, aki meg nem tudná megmondani, melyik inkább író-e vagy festő. A kínaiban összeolvad a két probléma, csak úgy írhat, ha fest, csak úgy jó és eredeti az írása, ha úgy festi, újonnan termelt s mégis felismerhető formában mondanivalóját.

Iskolába menet szinte naponta találkoztam a már ősz Vágó Pállal,⁶⁹ Jászapáti nagyfiával, az utolsó alsójászkapitány ivadékával, aki külföldi sikereitől boldogtalanul hazatért. Egyik unokája osztálytársam volt az elemiben s jó tanítómesterünk beszélt a művészeiről is, beszélt a jászkapitányról is, és azt mondta egyszer, majd ha nagyok leszünk, elvisz bennünket Vágó Jenci nagyapja műtermébe. Ez a szép ígéret úgy felizgatott akkor,

68 Szabó Dezső: *Az elsodort falu*. Budapest, 1919. Szabó Dezső (Kolozsvár, 1879 – Budapest, 1945) író, kritikus, publicista. A két háború közötti magyar irodalom nagyhatású képviselője.

69 Vágó Pál (Jászapáti, 1853 – Budapest, 1928) festő. Eleinte életképeket, jársági jeleneteket, majd nagyméretű történelmi festményeket alkotott. A szegedi árvíz c. képe tette 1881-ben ismertté nevét. A párizsi világkiállítás magyar terme számára készített, A huszárság története c. freskóciklusát Lotz-díjjal és a francia becsületrend tisztí keresztyével jutalmazták. Ő festette Jászapáti barokk templomának új freskóit. *Művészeti Lexikon* IV. 1984². 623–624. Atyja Vágó Ignác jászkerületi kapitány volt.

hogy álmokat láttam ébren is, milyen lehet egy műterem szédült angyalokkal, felhőkkel és naplementtel, ahogy odaverődnek mindezek a falra, ahogy készülnek felvándorolni magas templommennyezetekre, s ahogy társalognak alkotójukkal. Kissé kiábrándító volt látni egyszer nagy csődület közepette, hogy az öreg művész kúriája előtt fényképezett egy éppen ott összeesett csacsit. Hát így készül a kép? Akkor azt részben a gép csinálja, nem az ember teremti. A csacsi is mondhat valamit egy nagyembernek? (Azóta sokszor megtanultam: igen, igen, igen.) S mikor a nagymama elmesélte, hogy „az öreg pektor” Julcsa néniéknél meg éppenséggel kisborjút fényképezett, mintha egy világ dült volna össze bennem. Csak olyan kisebb fajta világ, amilyen belül lehetett, amilyen elfért ott, szűk rostjaim közt, amilyeneket a kiábrándulás szokott összetörni, de akkor nekem az nagy volt, elég nagy ahhoz, hogy kezdett nem érdekelni többé az óriás művész. Kiesett a meséből. S mikor igen prózainak, sőt kegyetlenül nemművésznek ismert rajztanárunk (pedig művész volt ő is a maga módján, Isten nyugosztalja a maga módján) lekiáltott neki a rajzteremből: „Mikor leszel otthon, Pali bácsi?” – már nem méltányoltam a nagyember közvetlenségét, hanem olyasmit éreztem, mintha ő is csak ember volna, mint a többi – elvégre egy alkotóval, egy teremttel akárki nem beszélhet csak úgy fél fogról és emeletről. Az öreg nem villámlott Zeusként, nem szórt mennyköveket, csak mondott valamit. (Most már tudom, milyen naiv voltam, s eszembe juthatott volna, hogy a Teremtő Istent is tegezzük, ő meg csak mosolyog, ha netán imádság közben véletlenül a fejünkön marad a kalap, vagy nadragzsebben a kezünk.) De csak ne mondta volna a nagymama akkor, ott a borjút fényképezés után az öreg piktornak, hogy az ő unokája is szeret rajzolni, a művész meg ne mondta volna neki, hogy küldje el majd hozzá egyszer az unokáját, rajzaival együtt – akkor talán minden másképp alakult volna s egy napon a Hevesi úton bandukolva betért volna a kisfiú, aki voltam, hóna alatt papírokkal, firkákkal a műterembe s lázadó arccal beszélt volna valamit a szoborrá merevedő Öreggel, valami ilyesfélét: „Nézze, Ember! A világot nem lehet becsapni. Ha Ön szamarat akar festeni, ám nézze meg a szamarat, de úgy, hogy azt ne tudja más. Majd a lelkében ki fog alakulni egy számár, lehet, hogy szárnya lesz, lehet, hogy összeroskad terhe alatt, de az egy más számár lesz, angyali, égi nagyszámár, aztán azt fesse meg, ne a fényképről tanulmányozza az inak vonaglását, az próza, azt megteheti egy sintér is, egy nyúzó, igazi állaton. Ugyanígy állunk a borjúval is. És minden állattal. És minden emberrel. Én senki sem vagyok, nem jártam Párisban, nem bízott meg a francia király, még csak most olvasom, hogy „Franciaország és India határos”, de mikor ilyet olvasok, nem veszem elő a térképet, hanem idegen világba mosolygom magam, és majdnem felsikoltok az örömben (úgy-e, milyen kár volna, ha Petőfi térképről írt volna és fényképről akarta volna rajzolni a vitézt). Ismétlem Önnek, én senki sem vagyok, én nem tudok semmit, de itt van, ha én egy ólat rajzolok, olyan ól nincsen senkinek az udvarán, olyan ól csak az égben lehet. Ha búzavirágot rajzolok, olyan búzavirág nem terem a mezőn, én télen is tudok rajzolni virágot, mezeit, nyárit, fénykép nélkül, belső világomból, ahova beszívtam, ahol tündérlencsével

készült a napkép, fényekkel nem kezdek, én a Napot magát akarom, s míg Nap süt rám, minék a gyertya?”

Így mondtam volna valahogy, s az öreg akkor a hasát fogta volna nevetésben, aztán: „Jó, jó, igazad van, angyal küldött, gyere, ülünk le ide, mellszobrom mellé, s míg én egészen megkövülök vagy elporladok kertem fái vagy a temető gesztenyéi alatt, beszélj nekem arról a másik világról, ami benned még él, bennem már lezuhant, én meg egy kicsit néhol kiigazítom földi szemekhez rajzaid, s békülünk meg, legyünk jó barátok, én is voltam kislány, te is lehetsz még öreg, stb.”

Nem így történt, másképp történt. Úgy, hogy nem mentem el, azért, mert én sem az ólat, sem mást nem fényképeztem, nem is volt gépem s még majd nem lesz így jó neki, 2. azért, mert attól féltem, hogy még valami tehetséget fedez fel bennem, és küld engem is, mint a sok fiatal művészt, felhőket festeni. Magamtól szívesen megyek, de ha más mondja, az mindig gyanús. 3. Azért nem mentem, mert ismeretlen eshetőségektől féltem, hogy pl. valamit megdicsér, mint szokták néha a felnőttek a gyermek kuszamuszái fölött, csupa jóakarattal, de ez engem akkor megöl, az ég is leszakad és én leszek az újabb számár, amit a leesett kék ég alatt vérezve és elvérezve fényképezhet Pali bácsi.

Csak akkor jártam ott, amikor a műterem angyalai – csakugyan voltak angyalok a falon, és felhők is voltak – fekete posztóval félig eltakarva búslakodtak, a terem közepén hatalmas katafalk, a nagy művész pedig viaszszárga színben, hült arccal feküdt odafenn. Az angyalok sírtak, a felhők vonaglottak, mi lépcsőn mentünk fel, egyenként, végig az egész sor, megnéztük az arcát és mentünk tovább, belül szakadozott ritmussal zúgott a gyászzene, mellettem az osztálytársak kuncogása hangzott, aztán felvonultunk még a nagy temetésre is, méltóságom teljes tudatában vittem, mint erre kirendelt cserkész, fekete párnán a művész kitüntetéseit. Munkácsy-lepel borította a koporsót, a nagy társzerkeret hat ökör húzta, magyar pásztorruhás férfiak ballagtak az ökrök mellett, borjúsájú inggel és bőgatyával, ha jól emlékszem; filmezték is a felvonulást; így ment a művész a felhők felé.⁷⁰ Felhők? Borongtak az égen és az arcokon, lelke láthatta is őket, az én arcomon talán azt a felhőt, amit a közhely borított oda, hogy a búcsúztató szónok ezt a kifejezést használta: „kihullt a kezéből a paletta”. Vannak, akik a pohárköszöntésnél feltétlenül mondják, hogy „itt, a fehér asztalnál”, aztán „az emberi kor végső határáig”, meg hogy „édes mindnyájunkat” – ezek az ártatlan szavak úgy vágtak mindig belém, mintha a hátamat fűrészelték volna. Beszéljen másról, ha nincs ünnepi gondolata, ha nem fáj neki a gyász; a paletta nem hull ki, nem úgy hal meg a művész, már előbb letette, hazugság az; a fehér asztal nem tehet róla, hogy odatették magában, nem is jelent sokat, lehetne éppen kék is, vagy rózsaszín, az emberi kor végső határai ködbe és bosszúságba, gyötrelembe vesznek, nem évekkel mérjük a boldogságot, sem a bölcsességet, s mindnyájan sohasem lehetünk

70 Magyar Híradó 244. 1928 október. <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8993>

„édes”-ek. A felhők alatt leeresztették a koporsót, hervadt gesztenyelombok simogatták utoljára, tárogató hangzott a múzeumból előhozott ősi kapitányszászlók alatt.

Ott jártunk később rajzórán, fákat igazítottunk a sír körül. Rajztanárunk ígérte, hogy mauzóleumot tervez majd oda, de ő is hamarosan meghalt, e pillanatban nincs még mauzóleum, csak egy kis fakereszt jelezte sokáig V. P. betűkkel a nagy művészt, és a templom mennyezetén a szédült angyalok, a felsorakozó szentek, az ítélet és elmúlás harsonái. „Feltámadunk!” javít ki süvöltve a temetőkapu felirata, olvassuk, és csendben kilépünk, nem, még nem akarunk feltámadni, halál annak az ára, és borzongat még most a félelem, nincsenek még mögöttünk művek, amik nyugodttá tehetnék elköltözésünket. „Ránk munka vár még”, munka ám, de mennyi, s milyen kínos, hogy nem látszik át őszi ködön az élet világos értelme, nem mondja senki, hogy ilyen halált, ilyen harcot, azt sem, hogy ne ilyet.

Kerültem a hatásos dolgokat, féltem mindentől, ami megindítja fantáziámat, helytelennek, illetlennek tartottam mindazt, amiről olyasmit szoktak mondani, hogy „költői”. Ezt az ártatlan szót többnyire éppen a költőietlen dolgokra használják, s azért jó is volt ez így. Magyartanárunk például bizonyára szentül meg volt győződve, hogy költőit mond, mikor minden dolgozatelőtti magyarázatát így kezdte: „Lelki szemeim előtt...”. Nekem ilyen unalmas „lelki szemeim” nem voltak közhelyek látására; testi szemem is jobban káprázott, láttott mesét, titkot, magasabb valóságot, de mondani nem volt szabad, írni nem volt szabad, mert megint az lesz, hogy „magadtól írtad-e”. A versek, amiket tanulnunk kellett inkább csak gyötrelmekre voltak, stróféként feladogatva és elvesztegetve a nagy összefüggést, az értelmet, a süvöltő szeptet, ami egy-egy kétségbeejtően hosszú Vörösmarty-versben feszegeti a korlátokat. A gyerekversek rosszak voltak, ezek a gimnazista memoriterfeladatok pedig gyerekversekké süllyedtek, fárasztó, rossz emlékek, hálátlan kínládások. Toldi, az igen. Mert azt, úgy látszik, még a tanáraink is értették. Nem mondta senki, s így azt hittem, tévedek, nem mondták, hogy nem az értelmes szöveg, hanem a titokzatos zene, a szó muzsikája és a szellem zúgása, az a fontos, az, ami a költőé, azt adja, aki el tudja fogni, annak. Ha akkor Ady-verseket adtak volna kezembe, nem lett volna semmi baj, azok olyan könnyen érthetőek voltak, de csak egyet láttam, a *Bujdosó kuruc rigmusát*,⁷¹ antológiában, a többi közt; kiemelkedett, foglalkoztatott, mozgatott, azt nem is adták fel biflázni, mert a nyolcadik osztály számára volt odaválasztva, s Én annál nagyobb hévvel olvastam a kemencepadkán s feszült a mellem, ahogy Petőfitől soha. Viszonylag máig is érthetőbbnek tartom Adyt, mint Aranyt, érnék csak rá idézgetni, be is bizonyítanám mindjárt – ha másért nem volna így, így volna már csak azért is, mert Aranytól azok után, amiket mondanak róla, több értelmességet várna az ember. Nem? Kapásból itt van egy kétsoros Arany-vers címe: „Az 1869-i választások”. Így szól: „Irtó háború volt küzdelmed az értelem ellen; – Készül az irtó harc a kaput ellen: örülj!” Nem kell ennek a versnek a megértéséhez valamivel több, mint magyar nyelvtudás és

71 Ady Endre: *Bujdosó kuruc rigmusa* című verse.

olvasni tudás? Már akkor közelebb állt hozzám a bujdosó kuruc: „Áldott ínség: magyar élet, – Világon sincs párod néked, – Nincsen célod, nincsen véged, – Kínhalál az üdvösséged.”⁷²

A költőt prófétának, a költeményt szent kinyilatkoztatásnak éreztem, ünnep volt a jó vers, amíg lecke nem lett, amíg magamtól olvastam: „Zengi nekünk dalt, hogy mély sírjaikban, – Őseink is megmozduljanak, – És az unokákba halhatatlan, – Lelkeikkel visszaszálljanak, – Hozva áldást a magyar hazára, – Szégyent, átkot áruló fiára.” (Vörösmarty: Liszt Ferenchez). Nem csoda, úgy-e, ha elkomorodtam és szégyenletemben a föld alá szerettem volna sülyedni tanárostól, magyarórástól, mikor jó öreg tanárunk, Gyula bácsi rám bökött: „Ló! – Mondj erre egy rímet!” Nem mondtam bizony, mert azzal játszani nem szabad, az szent ihlet dolga, azt az Isten adja, nem egy kivágott jeles felelésért, hanem hogy mély sírjainkban őseink is megmozduljanak. Ő mondott aztán rímet: „Demeter alá nem való!” De ettől nem mozdulnak meg az ősök, vagy ha megmozdulnak, feldühödten rázzák buzogányukat „fejbeverni rímtanárokat”.

Nem tudtam, nem is hittem volna, hogy egy-két év még, s egy kis levegőváltás után nem fogok nyugodni, ha egy német vagy olasz vagy latin vagy görög verset látok a tankönyvben, míg le nem fordítom, s míg az nem versel, rímel, míg az életem nem muzsikál vele – egy-két év, s mondhatatlan bánatokkal jajgat majd egész napom, s keresem a szó zenéjét, mely könnyít rajtam, sírok, és tömegben termelem a verseket, hogy ki ne csattanjon a vérem, és szét ne szakadjanak ereim.

A szabad természet foglalt, az kötött, vigasztalt, ha már az emberi szellemből naponta ábrándígtattak, az Isten halmait, vizeit, mezőit mértem kószálva, csavarogva, fürdőzve napban és vízben, hempergőzve ároksíkokon, hosszú játékokban, magányos vándorlásokban éltem és álmodtam, képzelődtem, ábrándoztam. Nem kellett hegy, szakadék, völgyek mélysége – megtaláltam a gödrök változatosságában, jobban, mint aki hegyvidéken születik, de nem látja meg a hegyet, mert megszokta. A Mátra messzi kéksége rejtegette a meséket. Gödrökbe tévedtek ott mások is, egzotikumot keresve, kalandot, élményt, ami feltöri az egyformaságot, félelmek, borzalmak, romantika: kell ez mind, ha nem adnak, csinálunk magunknak, kicsik és nagyok egyaránt. Ha nem akad más szenzáció, összeáll néhány gyerek, kekszet vesz a Hangyában,⁷³ és felrándul a toronyba, ott rendetlenkedik, ott titokzatoskodik, eszi a kekszet és boldog, úgy érzi, tilosban jár, fergeteges magasságban, az egész nép fölött: s ez jól esik, mert ég felé tör minden rossz bennünk, és minden jó is ég felé tör. A nagy Isten tudja csak, mi hiányzik nekünk, idővel aztán pótolgatni kezdi – s néhány mélyebb érzésű, üldözött, sértegetett, gondolkozó fejű fiú – a zsidók közt akadtak ilyenek, mert űrájuk igen sokan rossz szemmel néztek, az ilyenek érzik, értik, a különlegesebb, a többre hivatott gyermeket, akit nem merít ki egy-két magasugrórekord, s akinek

72 Ady Endre: *Bujdosó kuruc rigmusa* című verse.

73 Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezetek Hangya Központja, 1898–1945.

több vágya van még, mint amit kielégíthetne egy-egy dolgozatjavítási óra megkönnyebbülése, már akár sikerült a dolgozat, akár nem, de most nem felelünk s nem kapunk új leckét.

Lázba hozott karácsony táján, negyedikes lehettem kb., egy kiságyú valamelyik boltban, hát azt meg kell venni s a nagymamát addig nyúzni, míg hozzá nem járul a vásárláshoz, mert az komoly játék végre, nem csak kis vékonyka pattantyú, a gimnázium nyitott pinceablakában sütjük el s a mélységben és sötétségben visszhangzik, dörömböl, mint a mennydörgés. Megvettem és gyűjtogattam egymás után a kanócokat, sütöttem a riadalmas fegyvert, mennyivel több volt ez már, mint a kis papírtöltéses pisztolyok. Csak mikor a hidegről melege hozott történetek nedvesen nem akartak égni és igen sok türelmetlenségbe, gyufába és hitegetésbe került – nagymama árgus szeme ráncolódtott –, váltig erősgettem, megéri, majd elsül, jó ez, nem csaptak be, akkor kezdtem kiábrándulni: ez sem minden, ez sem elég. Szólt néha az ágyú, szépen, nagyot, de valamelyik félig kifeszegedett, félig nedves történet szikrázva, sisteregve vágódott a pokrócra, s a nagymama mennydörgős tilalma erősebb volt, mint az ő gyenge ágyúi szózata, s abba kellett hagynom a tűzveszélyes játékot: nem teszi boldoggá az embert ez sem, csak nyugtalanságot szül a vágy, nincs béke, sem fegyverrel, sem fegyver nélkül.

Három-háromnapos mozgó táborozás hozott egy kis levegőt füledt napjaimba, éveimbe. Egerbe, Kiskörére, hegy és víz látására rándultunk, cserkészek. Örültem az út élményeinek, a látomások már-már felszakadtak, mélységek kezdtek nyílni bennem, de mindez illegitim mozgolódásnak tűnt, ilyesmik nem voltak a napirendben, és mások csacsisága, gyerekeskedése elfojtotta, ami koraérvó gyümölcsnek indult. Csacsogtam, hivalkodtam, gyerekeskedtem és rendetlenkedtem én is, mit volt mit tennem. A pedagógusok így mondják: „A fiú csak hadd élje a maga fiús életét!” – s nem gondolnak arra, hogy a „fiús élet” leginkább a felnőttek életéhez szeretne hasonlítani. Nagy problémákkal birkóztatni, egyenrangú félként kezelni a gyermeket, gondolni a tömegből kiemelhetőkre is, ó milyen kevés pedagógus ér el odáig, mennyivel többen vannak, akik azt érzik hivatásuknak, hogy olyan butának teszik magukat, mint amilyennek a gyereket hiszik.

Megint hálátlan voltam jó nevelőimhez – mások tanulságára –, elismerem hát – eső után köpönyeg –, jó volt ez így is, nem lettem legalább egészen búskomor, néha kimozdultam gögöm önzéséből és önbizalmam hiánya nem fájt úgy. Közöségesnek lenni könnyű, a sok gondolat fiatal korban is megárthat, később feltétlenül ártalmas az egészségre, úgy-e?

De most már igazán előre! Ki a gyermekkorból! Gimnáziumban a negyedik osztály már pályaválasztásos idő, szét is mentünk többnyire. Én is megyek, éreztem abban a fülledtségben, se előre, se hátra világban, csak azt nem tudtam, hova. Megfordult a fejemben sűrűn, hogy kereskedő, inas, és nem kell tovább itt céltalankodni, vagy tanító, és kezdődik a szakképzés, vagy maradni még, vagy levegősebb helyre ültetődni, orvos, mérnök, tanár, katonatiszt, sok minden lenne az ember, de felsőbb erő kell, felső beleszólásra megy a játék, az készen áll már valahol, csak keressük, tapogatjuk, nem tudunk hozzászólni, egyszer csak elkap valami sodrás és megy minden a maga rendes útján, ahogy az Örökkévaló elgondolta.

Mondták, igen, egészen kicsiny koromtól kezdve, hogy papnak kell lennem, annak való vagyok, én azonban sehogy sem tudtam meglátni magamban, miért volnék én annak való. S ne befolyásoljon senki. A nagymama kedvéért nem indulhatok arra. Hogyne, majd ahogy ő képzei. Ahogy a tisztelendő bácsi mondta s ők gondolták otthon. „Papnak való”: rossz hangzása volt ennek a kifejezésnek így. Akiket láttam, nem vonzottak, akiket nem láttam, Jézus Krisztus és apostolai viszont titokban annál jobban vonzottak. Égi szóra vártam, úgy képzeltem a hivatást, hogy értem jön maga az Isten, látomásban vagy a damaszkuszi, dehogyan damaszkuszi, a berényi úton, úgy Jásztelek felé, a Zagyva partján vagy a nagy gödrökben, ahova boldogságért, lelki felszabadulásért jártam, de hiába jártam. Mellesleg az imádságos élet, a sűrű szentgyónás, áldozgatás, a minisztérióhoz való viszszaírtatás, a gimnáziumi kápolna szép miséi, s különösképpen az Újszövetség olvasása elvettegettek bennem a magot, keldegélt is az szépecskén, ám én igen szégyelltem volna akkori bohó fejemmel csak úgy előállni, én pedig pap akarok lenni. Hohó, barátom, nem azon múlik, te csak ne akarj semmit, akar-e az Isten. S honnan tudjam én azt! A Jelenések könyvének káprázatos szépségeinél jártam már akkor, de amit magam körül láttam, s az állítólagos „papi hivatással” rendelkező, konkurzusra készülődő, hittanárral bizalmaskodó társaim egyáltalánosságban kiábrándítottak. (Egy sem lett pap közülük, ha egy darabig vonták is a szentigát.) Melegen, barátságosan, hívogatóan tette szóvá osztályfőnökünk, nyilván megbízásból vagy ifjúkori emlékezetből, mikor a pályaválasztást pedzegette – többek közt – az „egyházi pályát” is, nagyon ajánlotta: „akinek ehhez kedve van”. Így nem. Iparos akkor nem leszek, ha nem leszek iparos, „pálya” a többi, ez nem pálya, ez hivatás. És az én „kedvem” változó, múlandó; lehet arra építeni? Istent vártam, hogy jöjjön, ragadjon el, mint Szent Alajost, mondasson le mindenről, röppentsen egek magasságába. Elsős köröm kaptam meg életrajzát ennek az angyali szentnek, akkor fogalmaztam magamban,

hogy „pap esetleg, netalán, de akkor egyenesen jezsuita leszek, minta után”. Istent vártam, és eljött az Isten. Sodort, a részletekkel nem törődött. Elém adta az utat és megindított rajta, nem, ahogy gondoltam, hanem ahogy Ő.

Volt nekem egy kis dolgozóasztalom, mióta az ablakpárkány kicsinynek bizonyult, hozzá az addig csendőrlakta nagyszoba is felszabadult, miénk lett, azon az asztalkán írtam a középkor ihletében iniciáléimat, szerzetest azonban vajmi ritkán láttam, akkor sem hagyott bennem mélyebb nyomot, mint Bangha Páter,⁷⁴ aki valami konferenciát tartott abban az áldott istenes időben arról, hogy a tudomány képviselői – hexameterbe szedett nevek vagy hetvenen – Isten hite mellett szavaztak. Okos ember, ezt megállapította bennem az elsős gimnazista, de nagyjából azt is, hogy nyitott kapuk ezek itt, ott kellene „védeni” a hitet, ahol támadják. A modora is tetszett, oda-odamosolygott a közönség első soraira: „Folytassák uraim, hiszen bizonyára jól ismerik” (mármint a hexametert). De az egyéniségében volt valami, ami engedte őt elfelednem: mi célja van ennek az észtornának ott a tornaterem színpadán, itt a hitük zsírjában fuldokló jászok előtt: ezt nem okolta meg, vagy nem vettem észre – „csak” sikert aratott, azt viszont aratott ott nemrég a kardvívás olimpiai bajnoka is eleget. Szóval csak káprázat, vendégszereplés, műsorrészlet, nem világmegváltás. A díszünnepek hoznak ilyesmit, valami szenzáció mindig kell. De boldogít? A titkokat megoldja? Nem. Mindkettőnek láttam azóta emléktábláját: ezek a nagyemberek, ahogy meghalnak, mindig jobban nőnek, a Páter mint harcias hős domborodik ki a táblából, int az örök idők felé s példázza a harcok múltó dicsőségét, az érdem marandóságát. Szavak, szavak, ha szoborba merevednek is. A tetteket nem láttam, nem tudtam, nem értettem még akkor a szavak mögött. Kicsi voltam. Állok tehát munkaasztalom előtt, harapni való tavaszi levegőben, hátam mögött a nagy Jézus- és Mária-kép, ezek vigyáznak rám, akárhonnán nézem, mindig visszaadják pillantásomat, szégyellem előttük, ha rosszszat gondoltam – az asztalon pedig ugyanezek a képek kicsiben, saját beszerzésem, üveges, vásári portéka, olcsó tömegcikk. S én állok a tömegcikk előtt, s ahonnan nem vártam, jön az Isten, elmeresztí szememet, majd könnybe lábasztja mind a kettőt s látom, hogy kiemelkedik Jézus Krisztus maga az üveg alól, megnő, mindenkinél nagyobb, nem fogható szóbbűvészhez, kardvívóhoz, több mint okos, mindentudó, látott engem, ismer és hív. A többit nem tudom. Ezt sem tudom már biztosan. Csak annyit tudok, de azt már biztosan, hogy megért most bennem, amit máshonnan nem tudok kielemezni: Isten végzése. Látozás volt? Nem tudom. Elragadtatás? Nem tudom. Emberi belátás, a felcsigázott fantázia játéka? Nem tudom. Hisztéria? Nem tudom. Hűvösen kiszámított szcéná? Azt sem tudom. De azt tudom, hogy innen kezdve mintha egészen megváltoztam volna, minden ment a maga útján.

74 Bangha Béla SJ (Nyitra, 1880 – Újpest, 1940) jezsuita szerzetes, teológus, szerkesztő, Magyarország sajtóapostola. *KatLex I.* 1993. 589–590.

Bizo- nyítvány	
	sz. 1928-29.
Kis. hall. gr. Gyalomai az 1928-29-ik iskolai évben rendezett tanuló minőségben tanúsított előmenetelről.	
Magaviselet	jól
Hit- és erkölcstan	jól
Magyar nyelv és irodalom	jól
Latin nyelv és irodalom	jó
Német nyelv és irodalom	jól
Francia, angol, olasz nyelv és irodalom	
Történelem	jól
Földrajz	jól
Természettudományok	jól
Kémia	
Természetrajz	
Matematika	jól
Fizika	
Biológia	jól
Rajz	jól
Tanórakereskedelmek	jól
Iskolai dolgozatának külső alakja	
Gyógyászati mul. órák száma	igazol., igazolatlan.

A konkurzus híre az, hogy ezidén, 1929-ben először negyedik osztályosok is jelentkezhetnek Egerbe, a Kisszemináriumba: egész természetesen érintett, minden különösebb viaskodás, gondolkozás nélkül intézkedtem; én, a félénk, gyámoltalan teremtes, mentem Ponciustól Pilátusig iratokért, ajánlásért, nem csodálkoztam a meglepődésen, iskola, hit-tanár, papok, társak, rokonok mit szólnak, mindegy, nincs más, csak az Emberfia van, aki lelépett értem és már sodor, nincsen megállás. Az esperes úr egyik utamon felvett a hintójába, beszélgetett, kérdezetgett. Komoly-e a szándékom csakugyan? Nem csak a nagypapa gondolja-e úgy? (Dehogy érdekelt engem a nagypapa ebben a dologban, hiszen még a nagymama epekedésére is – „Legjobban szeretném, ha pap lehetnél” – azt mondtam még nemrég, hogy éppen csak az nem leszek. Akkor alkudni kezdett: nem bánja, csak ügyvéd ne legyek. Éppen ügyvéd leszek!) Aztán informált az esperes úr: „Nevelőintézet az,

fiúinternátus, ahova még. Persze csak úgy, ha neked kedved van.” Hallgattam, igenltem, mosolyogtam, titkomat sem ő, sem más nem tudta meg. Itt, most árulom el először. A lelkiatyától írás kellett. Ő is beszélgetett a dolgokról. Megmondta, ki lesz az a kettő közülünk, akit felvesznek. (Társam utóbb kibetegeskedett, elkallódott, de igen jó volt, míg ott volt.) De csak ha kedvem van. (Megint ez.) Mert akinek nincs kedve, annak nagyon sok gyötrelme lesz. (Mit törődtem gyötrelmekkel, mikor éreztem, hogy szűnnek már gyötrelmeim, megtaláltam, amit kerestem, s már az a gondolat is boldogított: megyek.) Nem esett jól, hogy homlokon csókolt. Elpirultam, nem vagyok kislány, érzélgősséghez, anyához, apához nem szoktam. Apostoli szárnyalás kell, Szentlélek suhogása!

A nagymama felköltött az éjszakai vonathoz, Isten vezéreljen, fiam. A konkurzusra induló társak közül kevésnek szemében láttam azt a hajnalt, amit a magaméban éreztem. Valamelyik nagyobb fiú, akiről tudtam, hogy „nemajánló” levelet visz a zsebében, de ő nem tudta, még ocsmány tréfákat is megkockáztatott az úton, illetlen szójátékokat. Így indulnak ezek az ég felé?

Eger, érseki palota, csődület, vagy 120 jelentkező 12 helyre. Itt valóban Isten akarata dönt. De ha már itt vagyunk, rajta legyünk, hogy el ne veszítsük kedvét. A jelentkezés után – soká kerül ránk a sor még – megnéztük a város templomait. Tenni kell a minoriták Szent Antal perselyébe: hangzott. Félelem lepett meg, nem akartam elmaradni. Énekpróba is lesz, azt mondják, de senki sem tudja a sorrendet, megy ez itt mindenhog. Jaj, mi lesz velem a főszékesegyház karnagya előtt, erre nem is gondoltam. Nem vagyok énekes. Most bosszulja meg a sorsomon hogy sajnáltam az időt tőle, az ének! Dúdolgattam: „Ím, arcunkra borulunk”,⁷⁵ nem ment, hogy is van a dallama, segítettek, mégsem tudtam. Nem vesznek fel, az első próbán sem megyek keresztül, akkor hiába hoztam jó bizonyítványokat. Hozzá itt vagyunk két álló napon át és mégsem tudjuk, hol, mikor van az az énekpróba. Uram, mutasd meg, valóban Te hívsz-e, vagy az ördög hozott ide. A rendezetlen sokadalom unalmában (nem így megy ez már azóta!) bizalmaskodni kezdtek egyesek az udvari papokkal, papoknak, akik finom arccal, piros övvel, sikkesen fordultak ki egyik fehér ajtón, és be a másikon, aktákkal kezükben. Tudni vélték ezek a kotnyelesek, hogy az énekpróba már meg is volt, a második napon, 11 óra tájban már össze is szedték azok indexeit, ajánlóleveleit, akiket felvettek. A városból jöttem be, csak úgy bizonytalanba, hogy itt vagyunk már két napja és még mindig nincsen semmi, azt sem tudjuk, hogyan lesz, mint lesz, hallom a beszédet, kezdek kétségbeesni hivatásom felől, nem kérdezek azonban senkit. Az Isten elejtett, vagy fel sem fogott soha. Rémlátás volt, képzelődés, mehetek haza. Hallom, hogy most lesz rögtön a kihallgatás, jön az Érsek Úr, kanonok-lilák suhannak itt is, ott is a szőnyegen. Azonnal hirdetik az eredményt, csak azok mennek az Érsek Úr elé, akiket felvettek. Kezdett velem forogni a barokk palota, szőnyegestől, lilástól, fehér

75 Lásd: *Sursum corda! Kath. egyházi énekek gyűjteménye*. Rózsa Kálmán és neje, Budapest, 1914. 15.

falaival a folyosók, gyötrelmek botjának néztem a fényes rézpálcákat ott a piros szőnyegen, elvonultam egy üres folyosóra tépelődni: Így dűl el hát az Isten akarata? Nem rendezetlen, hitvány komédia ez az egész, Őhozzá méltatlan?

Suhanó léptű udvari pap nyit ki egy ajtót. (Kanonok most, az ő szülőfaluja lett első kápláni állomásom. De hol vagyunk még az időben!) Meglátja a bal zsebemből kimagasló hosszú gimnáziumi indexet. „Te is konkurzusra jöttél?” „Igen.” Már kiábrándultan, elcsüggedten feleltem. A mélyben egy halvány bizonyosság világított: ha Isten akarata volt, hogy idejöttem, Ő másképp is tud intézkedni, mint ez az egész zűrzavar. Különben mért hívott volna? Viszont: mért hívta vagy hívta-e 120-ból azt a 108-at, akit nem vesznek fel, mert csak 12 apostolnövendék számára van itt hely. „Ajánlólevél?” – „Itt van az is.” Nem is értem rá, nem is volt kedvem mentegetőzni, mért jártam kint a városban, már vitte is a nagy pap okmányaimat.

Előtte nyílt ki a fehér ajtó. Titkár lépett ki, kezében gépelt névsor és összekötözött indexek. Az én papom szót vált vele. Ennyit hallok: „Jeles rendű. Hittanárja ajánlja.” Megint egy kis remény. Mintha az ördög vívna most Azzal, aki Őt is teremtette, nem ördögnek, jóangyalnak. Isten került felül. Nem káromkodás az, amit gondolok? Az ördög sem alszik. Nyílik az ajtó és hangzik a végeredmény: „A Kisszemináriumba, a gimnázium ötödik osztályára felvétettek: ... Egy név hangzik, B-betűs, aztán D, – úgy-e, nem csoda, hogy lihegtem, elment a D betű, F, megint F, névsorban megy, H, I stb., P, S, T, ez már a vég, 11, lemondtam már, s a tizenegyedik után, az abc-s névsor végén hangzik odabiggyesztett nevem: „És Demeter István.”

Mentünk az Érsek Úrhoz, most megint úgy zúgott a fejem, mint a megbizonyosodás napjaiban, nem féltsem senkitől, nem lepett meg a sok szép lila ruhás kanonok közt az ősz főpásztor, minden magától értetődő lett megint: Isten akarata, ami ellen ember hiába lázad, ami emberi számítások fölött lép, nagy léptekkel, mérőföldesen, titokzatosan, édesen, győzedelmesen, erős ihlettel. Verset kell mondanunk. „Egy szegény nő, Isten látja, – nincs a földön egy barátja” – harsogtam, mert kiabálni kellett, hogy Érsek Atyánk meghallja. Mámorban utaztam haza mint választott, anyagi dolgok, prózai ügyek nem nagyon érdekeltek. „Felvettek?” „Fel.” Csak ennyi volt otthon a beszámoló. A többi már a nyári hónapok dolga, stafíring összeállítás, a készülés nagy álmai, idegen, új titkokat rejtő szépségek, új élet felé. Minden más messze maradt mögöttem, naplók, gyűjtési lázak: most már értelmét láttam életemnek, megyek, Egerbe Krisztus hívott, Isten akarata. Milyen könnyű volt megvívni tréfákkal, gúnyolódással, amiket az ördög nem felejt el ilyenkor felidézni. Egyik játszótársacskám igen komoly arccal mondta: „Nagyon siess, mert győnni akarok.” – „Rád fér.” Csak ennyit mondtam. Mégis éreztem, egy-két gyermekes dolog, de amit akkor én már saját, önálló ügyemnek tudtam: hiányozni fog, így a különzárt kiskert a ház előtt, sárgaorgona-bokraink közt, ilyen talán nincs is sehol a világon (hamarosán kivágták azután); a sárga kiscicát én neveltem, bánatosan nyújtózkodott a borostyánnal befuttatott ecetfa alatt, a fal tövéen, egy darab talán ráragadt az életemből (cica is, fa is eltűnt, amerre

a dolgok tűnni szoktak), de mi ez mind az örökkévalósághoz képest! A játszótársacsák, akikkel színházastunk szinte az utolsó percig, rándultunk, barangoltunk, nomád életet játszottunk, karikáztunk. Egy karika felpertült mostan az égi magasságok felé: ez az én karikám, homályos célok helyett biztos cél felé futok már ezután, a néhány gyerek helyett majd száz meg száz új embert ismerek meg, idegen vidékeket, hegyeket, vizeket.

Gyermeknaplómban – kis köztársaságom államgyűléseinek tárgysorozatában a bo-gár- és egyéb gyűjtemények gyarapodásának jelentése s egyéb futó ügyek közt úgy felde-rült most ez a három szó: „Karácsonyi kalács evés”. Ez volt a manna; az ünnep morzsái szétszórva az esztendőre, ez tartott össze bennünket idáig, vezetőt és alattvalókat, testvé-reket és szomszédokat, az állam érdemes tagjait; megehattuk az utolsó részletet, ami még maradt a karácsonyfa száraz térszadíszeiből: a kised népszokás, kicsiny népem liturgiája örök vonatkozásokba ívelt. Krisztus Jézus volt a Karácsony Eleven Kenyere, Betlehem is azt jelenti, a Kenyér Városa, ott született az Égből szállott: az Ő testét fogom majd osztani népemnek, testvérem és idegennek, alattvalónak és vezetőnek és én is abból táplálkozom mindennap.

Elképzelésemben, ahogy a papot képzeltem, mindig együtt volt valami a profán ol-vasmányokból. Sámán, tudós, varázsló, orvos, tanító és hatalmas ember, vatesz a pap, jós, vezér, díszben mutat be áldozatot.⁷⁶ Talán még a fehér lóra, táltosok kürtjére, kardjára is többet gondoltam, mint a cellába elhúzódo szemléldőre, akit lenéznek, üldöznek, akit fő-löslegesnek tartanak, s aki bocsánatot kér, hogy a világon van. Pedig inkább erre az utób-bira hasonlítottam. Krisztus tehát olyan Mester, aki az egyéniség összetevőit úgy válogatja meg, úgy osztja ki, hogy az ellentétek kiegyenlítsék egymást, minden völgy betöltsék, minden halom lehordassék és mégis hegyek emelkedjenek, vonzó és tiszta magasok, mély-ségek nyílnak, a titkok örvénylő szépségével.

Nővércém egy évvel volt idősebb, Erzsébet, akit Pörkének hívtunk, őt is felvették ez idő tájt, ahova vágyakozott, a zsámbéki zárdába.⁷⁷ Együtt készülődünk, az én dolgomat még csak megértette a rokonság, de ő rejtvény maradt. Csak azt hajtogatta, hogy ő már egészen kicsi kora óta eldöntötte ezt magában, a Jó Isten úgy intézte vele. Egy rokon tanyán nyaralgattunk, ő is nagy munkában, háztartással, a tanyabeli rokon kicsiny gyermekével, én a tejhordással; hosszú-hosszú és szorgalmas kerékpározások teszik emlékezetessé ezt a nyarat. Elvagyunk már ezekről a tájakról, a messze kéklő hegyek felé. Hogy mennyire, azt csak éreztük. Ez volt a honvágy: a hegyek felé, a messzeségek titkai felé.

Titkon szenvedélyes dohányos lettem akkoriban, játékból kezdve és komolyan foly-tatva, kispipával s dohánypaklival vonultam a kert kukoricás hátuljába a napnak bizonyos

76 Demeter István gondolatai nagyon összecsengenek Bálint Sándor megállapításaival, amiket az *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza* című könyvéhez írt. Bálint Sándor: *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza*. Budapest, 1942.

77 Itt a Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővéreknek volt zárdája. Lásd: ifj. Rabár 2002.

óráiban, egyszer vagy kétszer: ez a szokás egészen elmaradt, hivatva éreztem magam arra, hogy egy napon pipát és dohányt nagylelkűen odaadjak egy jövőmenő cigányasszonynak, ez hozzátartozott a mindenről való lemondáshoz.

Lemondani, elvetni mindent magamtól, levetkőzni a régi embert. Hasonlít ez a patokban fürdeni vágó gyermek önfeledt, boldog vetkőzéséhez. És zúg a Tarna Jákóhalmán, és zúg a Zagyva Jásztelken, megért a határ, nagy füvek közt kígyózik a rejtelmes hosszú víz, hozza és viszi a néma üzeneteket. Talán nem is önmegtagadás ez; talán újabb szenvedélyek felkavarodása: a szabadulásnak, a kötetlenségnek minden másnál, birtoklásnál, gyűjtögetésnél, öltözködésnél nagyobb vágya forgat. Ezen a téren még nincs megoldva minden. A fejlődő test ördöge még nem fekszik holtan. Vigyázat, nem fekete! Ébredő tavaszhoz, érett nyárhoz, gyümölcsös őszhöz, meleg szobás télhez is hasonlít, velem jött valahonnan, s nem hagy könnyen békét.

Egy kis búcsúuzsonnát szerkesztettünk szódobikarbóna-pezsgővel, madártejgel, málnaszörppel: ez utóbbi illetlennek, világiasnak tűnt, mint a hivatás nélkül szerzetbe vonuló Luther Márton dorbézoló búcsúestje, ahogy az egyháztörténet tanítja.

Magam is szorgalmasan szálöltögettem fehérneműimbe, harisnyáimba az intézeti számot, puff, ezzel baj lett később, mert egy másik fiúnak is ugyanazt a számot adták, elébe kellett írni és varrni még egy egyest, ezért jó, ha az ember az ilyen lányoknak való prózai munkát is megtanulja. Láda készült, paplant kellett venni, meg is váltunk a sok kiadás miatt édesapánk nyugdíjas öreg szekerétől, de minden együtt volt, mire felragyogott szeptember aranya. Nővérkémme! egy hajnalon indultunk nagy útra, Vámosgyörkig együtt, ott elváltunk rövid búcsúval, háromszor láttam azóta összesen, harmadszor már a halottas koporsóban. Őt errefelé hívta az Úr. Engem az élet vértanúságára, még most is megvagyok; nagyapámmal törekedtünk akkor Egerbe, igen korán érkezünk, első voltam. Kisebb híján egy hatalmas és terjedelmes társzekeret fogadtunk a ládának, arra felültünk, így kopogtunk Eger kövein a Szent József Internátus, röviden: „a Foglár” felé. Idegenül hangzik ez a név, nem rabintézetet jelent, hanem az alapító kanonok nevét őrzi. Még viszsza is mehettünk volna, az ismerősök, bennfentesek, a nehezen búcsúzóik csak a későbbi vonattal jöttek.

Nagypapa minden áron be akart menni az Érsek Úrhoz, megköszönni a felvételt, nagyon melegen érdeklődött egészsége felől, járt ő már máskor is, mondogatta, magas színe előtt, mikor a huszonöt éves templombírói jubileumára küldött áldást megköszönte, de nem volt szükséges most a látogatás, nem is szokás, lemondunk tehát róla. A városi emberek nem úgy gondolkoznak a dolgokról általában, mint mi, vidékiek, ezt hamarabb láttam, mint az öreg, kissé szégyelltem is naivságát. Lám, abban is melléfogott, hogy levelet küldött régi barátjának, egy tőlünk Egerbe távozott öreg tanítónak: jövünk, legyen kint az állomásnál, kalauzolás szempontjából. Nem jött az, nem is válaszolt, azóta sem. Megtaláltunk azonban mindent. Ebéd még nem készült, nem is nagyon firtattuk, hanem kimentünk ezúttal egy elegáns városi vendéglőbe, annak a piros borát és kispörköltjét

tapasztalni. Ez így mind egész jó volt, és tetszett is nekem. Hanem amikor kora délután, ugyancsak röviden búcsút mondtunk egymásnak, nagypapa iparkodott a vonathoz, hazament, hogy vissza ide soha többet ne is jöjjön, mert már el vagyok igazítva, akkor éreztem, hogy nagyon egyedül maradtam. A válás fájdalma őszi hangulattal, annak tudata, hogy most már minden elmúlt, elveszett, ami volt, elszakadt minden kötelék: győzött most, így fáradtan, álmosan jártomban az új élet ígérkezése felett. Mit hagytam el? Miről mondtam le? Szülők híján a nagyszülők, rokonok, testvérek, házak, kerítések, tájak jelentették az otthont. Ez a kirándulás, most, hogy már nem volt többé vezetőm, meghökkenett. Jól van ez így? Mi lesz most énvelem? Érett vagyok a küzdelmekre, amikre nem is gondoltam eleget?

Belül bizony vékony ereken könnyek eredeztek: ez már a valóság, ez már a változhatatlan, itt vagyok az idegen városban, ahol senkinek sem számítok semmit, ahol csak szám vagyok, csak egy a névsorban, megszokott jelenség, nem események eseményeim, nem ünneplik világlefetti győzelmemet, csak annyi az egész, hogy egy kisdíák, legújabbban hosszúnadrágban, most lesz ötödikes, megérkezett, semmi több. Egy út régebbről ismerős volt, a vár felé, oda kocogtam. Nem sírtam kifelé, de mondhatatlan belső vihar gyötört: erre nem készültem fel, ezt nem mondta senki. Nem tudtam, hogy csak az álmatlanság ütött ki rajtam, hajnali kettőkor felkelni, annyi embert, házat, követ és tájat látni, mi is marad az ember lelkierejéből. Mondta, igen, a prefektus úr, hogy most még ráérek, mehetek uszodába, mindenhova, megnéztem én már korábban a gimnáziumot is, még nagypapával együtt, ott sem volt még semmi, csak az, hogy „ötödikes vagy? – no, jó, majd jönnek a többiek is”, de semmi segítség, kalauz nélkül így hova menjek könyvért, tanszerekért. S most már ez mindig így lesz? Jobb volna visszamenni a legközelebbi vonattal, oda, ahol már tudom a járást, miért hová menjek, és nem kell kérdezősködni, önállótlanúságomat, határozatlanságomat szégyellni. Gyötrelmes délután! Gárdonyi Géza sírja mellett álldólgáltam, homályosodó, álmos, izgatott szemmel olvastam újra meg újra a felírást: „Csak a teste”. Az én lelkem is máshol járt, most ért rá először felmérni az utat, most kezdett búcsúzni az elveszett időtől, 14 esztendőből, aminek hídjai felégték mögötte. Az „Egri csillagok” hőseit kerestem, sárguló lombok, őszülő hajnalok, kék hegyek közt, betemetett utakon, vasúttal átszelt bástya szélein, kazamatákban. Velem senki sem törődött, rólam senki sem tudott, s most egyszer nem volt jó ez a magány, most ördögi gondolatokat termelt ez a válság: hát mégsem értem célba, hova menjek, mit csináljak egész nap, ha nincsen semmi dolgom. Képeslapokat vettem a rám bízott két pengőből, azokra ugyan nagy szükség lesz, és megoldatlanul ballagtam vissza az intézetbe. Még mindig senki sehol. Ki a kertbe, s akkor, ott, egészen elővett az ördög. Az érseki udvar kertjének vén gesztenyefái alól suhant, bukfcencet hányt a kavicsra, mellém ült, ahogy leroskadtam, kimerülten, álmosan, ébren-e, álomban-e, nem tudom, a padra.

Egy darabig nézett, merőn, hosszan, vigyorogva, aztán felállt, szétterjesztve piros köpenyét:

– Van szerencsém, kis kolléga! Na, ne nézz rám ilyen ijedten, nem vagyok én kanonok, csak egyszerű kis kollégád. Kicsi? Mert most éppen idecseperedtem közeledbe, különben messze ér a gondolatom. Kolléga? Persze, hogyne, te is szellemnek érzed magad néha. Lélek, merész, suhanó röpdöső! Űgy! No, csak repülj innen minél hamarabb, nem neked való ez a hely, megőrülsz te itt még ma, angyali szavamra mondom. „Rossz angyal.” Nem adhatunk mást, csak mi lényegünk!⁷⁸ „Tudod, mi az én lényegem? Az, hogy azt is látom, amit ti nem láttok. Konkurzus, egri érsek, római pápa: nagyon korlátolt dolgok ezek nekem. Ezeken dülne el a felsőbb akarat? Majd meglátjuk. Ne nézz rám ilyen bután, ilyen félszezen, add a kezed, most még visszasegíthetlek. Mi az, nem mozdulsz? Már fáradt vagy, hiszen még el sem kezdted? Én tudom, amit te nem tudhatsz, mi vár itt rád. Majd rád esnek az őszi ködök, onnan, igen, a nagy hegyekből, ahonnan vársz, nem az van ott, nem az jön onnan, az én birodalmam, felmászni és lezuhanni. Jó, csak másszál, majd nagyobbat zuhansz, ott leszek, elkaplak. Te akarsz apostol lenni? Cseppet sem félek tőled. Emlékezz csak, nemrég, a gárdamesék idején még ezt a szót sem állhattad: „apostol”. Ha mondták neked, paposan, kenetesen, hogy „apostolkodni” kell, elfintorítottad az orrod, úgy gondolkoztál, hogy vagy apostollá válni, vagy semmi, csak nem úgy kotnyeleskedni az apostolok dolgában. Nagyon helyes, ott voltam a gondolat mögött, Most azért figyelmeztetlek, apostollá nem válsz, marad a semmi. Semmi? Majd én kiigazítom, valami lesz az, csak más, mint ti gondoljátok, itt, ebben a kopott épületben, s odaát, templomokban. Mi van itt, ami vonz? Láttál valami szépet? Rab itt mindenki, hallgat, ül, elmerül. Szeretetről beszélnek s mondd, fiúcska, ki szeret itt téged. Ha én nem jövök, senki sem veszi észre bánatod. Jókor bánkódsz, most még nem késő. Haza, csak minél hamarabb. Majd eljönnek a napok, mikor mindenkit ismersz már ebben a szörnyű városban, de annál rosszabb lesz, kívánod, hogy hegyek szakadjanak rád. Azt hiszed, nem ismerlek? Ide csak bambák, mulyaképűek jönnek, akiknek sehol máshol semmi hasznát nem veszik, igen, akik „nem e világra valók”. Neked csak a képed olyan néha, mikor elbámulsz, de én tudom, hatalmas szándékok érnek ott belül, füled mögött, egyszer-másszor tetszett nekem a fellépésed, s ahogy végére jársz a dolgoknak, amiket elterveztél. De ahhoz levegő kell, fiam, levegő, nem ez a rabság. Nézd, ott a nagy szeminárium, mintha óriás koporsó lenne, az is. De a halottak eleven, sápadt ifjak, jobb sorsra érdemes nép, leigázva, csendben, begubódzva, suhog a ruhájuk egyik faltól a másikig, térdepelni reggeltől estig, imádkozni az unalomig, lépegetni a sír felé dagadtra sírt szemmel, puffadt arccal, víztől és vizenyős főzeléktől hiznak, nem emberi élet ez, nem bírod te ezt ki! Mozdulj, gyere, míg nem késő, míg ki nem csomagolsz egészen, a legközelebbi vonattal haza, majd békés kispolgár leszel, mint a többiek, akik arra hivatottak, hogy természetes életet éljenek a földön. Mássz ki ebből a savanyúuborkás üvegből, míg át nem visznek a másikba, ahol piócák szívják majd el véred! Jövő áll előtted, orvos lehetsz, tanár,

78 Madách Imre: Az ember tragédiája. Első szín. Lucifer szavai.

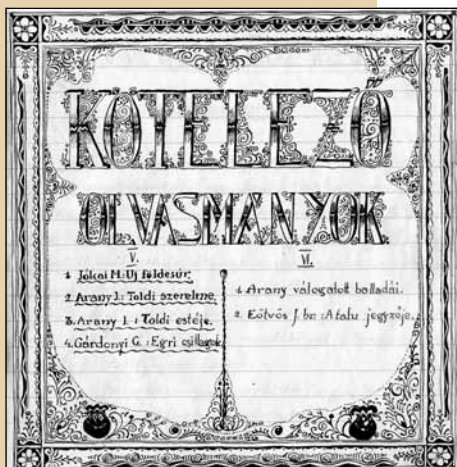
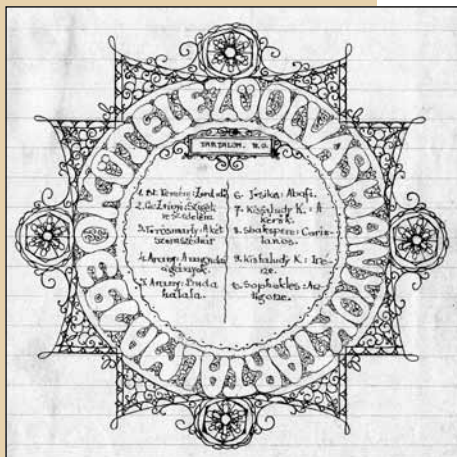
katonatiszt. A szép lányokhoz van érzéked, úgy-e? De megsúgom, ez még semmi! Majd ha egészen beférek sejtjeidbe, egy-két év mindössze, majd meglátod, mennyire nem papnak való vagy te. Mi az, hogy nem papnak! Egy-két asszony nem is lenne elég! Azt hiszed, nem láttam, hogy csupa lányokat csoportosítasz magad mellé már most, amikor még szopnod kellene. Hárem ez, fiam, kicsiben, nem a lemondás. Erről nem tud a konkurzus, nem tud a bizonyítvány és az ajánlólevél, de én láttam kisdéd játékaidat az árokparton – „árokcsica”, he! Mintha hájjal kenegettek volna; s ott, a mezők magas füvei közt más eszmék jártak a fejcskédben. Nem hallottad a nagyobb fiúktól: még amikor kerékpárt látnak is, majd kitöri őket a rossznyavalya! Ne csald magad, ezt nem űzi el semmi szenteltvíz, alattvalóm, így hívjátok: „a test ördöge”. Tűzből van, és csak olaj rá az önmehtagadás. Nem vagy te olyan hitvány semmirekellő: az az egészséges, meztelen nyújtózás ott, a Zagyva-parton szememre való volt! Tervem van teveled, vonzódni fognak hozzád sokan, hiába menekülsz, ha menekülsz, még könnyebb dolgom van, utánadmennek, akik elől futsz. Nos, nem szól a fiú? Alszol? Ám csak aludj, majd felébresztelek. Még majd beszélgetünk. Addig is ne feledd: ha jól akarsz, csak el innen minél hamarabb, annál egyszerűbb.

Nem szóltam, nem vitáztam, vadgalambszó bűgött, afelé figyeltem. Esteledett, zaj hallatszott a házból, bementem, s minden más volt. Mintha kipihentem volna magam, pedig megkínzott az ördög. A folyosókon már eleven élet nyüzsgött, diák diák hátán, anya fel, apa le, kísérők, csomagok, ládák, fehérneműk, hazai sütemények, a sok tarkabarka internátuslakó alsós és felsős fiú közt mint vidám varjak feketélltek az ötödikes és hatodikos növendékpapocskák, asztalt, ágyat, szekrényt kaptunk, s minden úgy tűnt, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, hogy ha már vége a vakációnak, itt vagyunk, és messze napokra várunk. Az apródiákoktól lehet ilyenkor legtöbbet tanulni; azok közül egyik-másik komolyan sajnálta a szünetet, mégis látszik rajta, örül, hogy most már nagyobb, gyakorlottabb, otthonosabb. És az a szép a diákéletben, hogy mire megszokjuk, már vége is van. Most már nem aggasztott a könyv, tanszer, az utak járatlansága; majd megmondanak mindent. Meg, de mennyire meg! A pontos napirend, az egész szervezett beosztás, ahogy a gépezet megindult, amelyet addig még nem láttam, különösen tetszett.

6. FEJEZET

Két szomszédomban – névsorban és stúdióteremben – érdekelt először közelebből. Rajtuk már érezhető volt a városi diákélet tapasztalata. Nem is olyan nehezek a dolgok, mint ahogy látszanak. Másnap az iskola új ismeretlenjei, a ciszterci rend tanárai, megannyi új élmény. De jó, hogy nem utaztam vissza akkor az első vonattal! Hiszen ez érdekes, itt rend van, imádság a kápolnában és csend, míg le- s felmegyünk, el tudom rendezgetni gondolataimat, szabadabb ez a rabság, mint eddigi korlátlan életem, amelynek nem látam értelmét. Eljött a jellemfejlesztés ideje, könyvek olvasása, jegyzetek készítése, séták, kirándulások, növénygyűjtés, mindent nagyban szerettem; itt a jó egri uszoda, ősztől melegen fürdő, rendszeres táplálkozás, étvágy hozzá, meg is híztam, s közben a nagy távlatok: a messze papság iskolája. A hivatást egyelőre az iskolai előmenetelen mérték. Gondot csak egy-egy kiábrándító számtanóra okozott, mióta megtudtam, hogy számtankönyv is van a világon, abból is leckét adnak, s nem elég látni, érteni, élvezni, feltalálni, megoldani, hanem biflázni is kell. Gond? S még a sajtószövegkezelési számlák, amiket otthonról ki is kellett fizettetni. A szép és vidám, élvezetes, tartalmas új életből mégis pihentető kirándulás volt hetenként a szombat délutáni levélírás, szívesen írtam is minden héten képeslapokat, lássátok, ilyen város Eger, s én itt vagyok, D. I., még hozzá gimn. V. o. t. és még hozzá pn., azaz papnövendék.⁷⁹ Az osztálytársak röviden és komolyan papoknak hívtak bennünket, s ez Egerben nem megvetendő, nem is mindig irigylendő, csak nagyon természetes és nagyon egyszerű dolog volt akkor. Mindenesetre az otthon hagyott kerítések, a felejthetetlen akácfák, emlékek nem haltak meg bennem. Az első alkalom, hogy hazamehettünk, Mindenszentekkor, igen megmozgatott; útra kerekedtem, látnom kellett, melyik életem az álom, vágyakoztam haza, hogy majd kiábrándultabban, nagyobb örömmel térjek vissza. Hosszú vonatvárás Vámosgyörkön, egy kis baleset, a csuszamlós, őszi ködös lépcsőről lerántott a vonat hirtelen mozgása, mindegy, az egész csak egy kaland, otthon leszek, s majd megmosom vérző térdem az artézi kútnál. Kirándulás az elhagyott „világ”-ba, lelkendező beszámolók, s közben a bámulat, hogy milyen kicsi lett itthon minden, az ajtók, a falak, az utcák is, milyen gátlás nélküli lett a fellépésem. De csak egy napig, aztán vissza minden. Elfogyott a lendület, lehúzott magához a falu, ahonnan felrepültem. A föld, az árokpart, a virágok, fák hervadása, a nagy ég könnyhullatása a temetőben, édesanyám sírja fölött. Vissza, csak vissza, tovább az úton, nem értenek már meg itt engem, más érdekli őket,

79 D. I. gimn. V.o.t. pn = Demeter István gimnáziumi V. osztályos tanuló, papnövendék.

A VI. osztályos gimnazista olvasónaplójának kezdőoldalai

mint amit mondanék, s gyötörnek azok az unalmas kérdések, amiket szinte mindenki végigkérdez: „Minő világ van ára?” (Arra.) – „Meddig tart oszt a szabactság?” – „Paroklás vagy-e má oszt?” – „Hát ehhe a mienkhe mit szólsz?” Untam az otthont, két nap elég volt, a karácsonyi szünetre pedig rettenetesen felvérteztem magam lelkiekkel. Nagy és Mattyasovszky írták azt a szép kis könyvet, nem adta vissza valaki, úgy kellene most is, hadd látnám még egyszer, „Vigilate et orate”,⁸⁰ ó, ez már egészen nekem való volt, elmélkedtem és éltem. A másik világ messze mögöttem maradt.

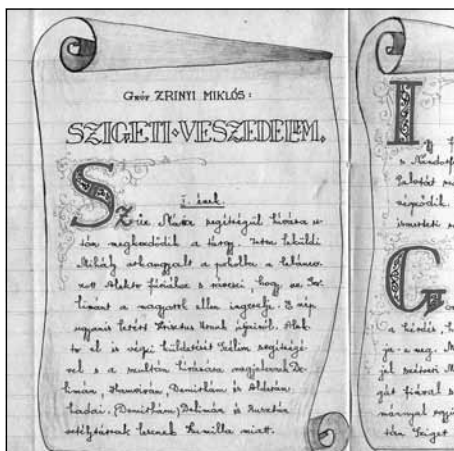
Erőfölölegemet ez idő tájt a „világ-megváltás” belső vajúdásain és az aggályosságig menő önnevelésen kívül olvasmányokba, jegyzetek készítésébe öntöttem. Az intézeti tanulási idő túl hosszú volt; mit tud az ember csinálni annyi órán keresztül, ha olvasni csak titokban lehet, vagy ki van téve annak, hogy ha engedélyt kér, felmondadják vele a leckét, ami viszont még sincs úgy megérve, mint mikor már elkerülhetetlen a felelés; külön gondot és készenlétet csinálni meg nem jó: hát úgy oldottam meg a kérdést, hogy a kötelező olvasmányok jegyzeteit készítettem különös műgonddal, hosszan és cifrán, kezdőbetűkkel, akrosztikonokkal. E téren hatodik osztályos emlékeimet ma is mutogatom. A „Toldi szerelme” énekeinek kezdőbetűiből kijön a cím, az Egri csillagok fejezetei-

nek kezdőbetűiből „Agria”, ugyanígy „Arany balladái”, s itt minden kezdőbetűben egy-egy kis képecske, tollal rajzolgatva, szépen, finoman, a betűbe épített idézetekkel. Ahogy lapoz-

80 Nagy Balázs – Mattyasovszky Kaszián Kázmér: *Vigilate et orate!* Pannonthalma, 1907. Vakációs jótanácsok papnövendékek számára.

gatom régi füzetemet, megelevenednek az élmények, amint az egri leány szeretője didergő madár képében „kocogtatja, veregeti” az ablakot; Ágnes asszony „Régi rongyát mossa, mossa” – „Bor vitéz kap jó lovára”, Zács Klára versében „Királyasszony kertje kivirult hajnalra”, ó, ez a piros hajnal, ó, ez a rácsos királyi kerítés, bókoló, nagy virágokkal ott, az A betűben! „Cserna vízén zúg a malom” – „Valami lesz a vár alján” – „Üres a híd, – csend mindenütt” – megannyi kis illusztráció. Hiányzott a rajz, nem volt benne a görögös gimnázium tárgysorozatában, pedig nagyon kellett volna, s gátak álltak. Milyen szimbolikus ez az eset itt: az utolsó kezdőbetűben, I lévén, nem fért nagyobb kép egy cm²-nél, belerajzoltam az egész tetemrehívást, ott fekszik az ifjú, sebéből pirosan buzog a vér, s ott lobog a szélben a dalos örült szépség, Kund Abigél haja – s ezt a kicsi képet, mert méretben nem volt összhangos a többivel, leragasztottam ott, az „I” betű közepén, egy kis embléma van rajta, piros és fekete vonalak. Így ölte meg, vagy öltem magam, vagy bennem a festőt, akiért halálomig aggódni fogok még, aki elveszett pirosan buzgó vérről, s hogy szégyen ne legyen, kárpit hull a halálos esetre, piros és fekete. S egy okmány számba menő 3 sor tanári megjegyzés a végén: „Gyönyörködtem benne. Finom ízléssel, sok-sok, szerető munkával készült – mindenkorra szép emléke lesz szorgalmadnak – a Magad számára!” Eger, 1930. dec. 1. Dr. László Vince s.k.⁸¹

Versek írása a szégyellt és elveszett kisgyermekkori petőfista kötet után hosszan szünetelve, csak az ötödik osztályban kísértett meg ismét. Bátortalan és tudatlan műfordítások közt lapozok, 1930-as emlékek. Mégis enyéim, hozzátartoznak életemhez. Ezek a nagy költők, akikkel naivul birkóztam, nem ismerve még az elemeket sem, bizonyára jobban hatottak rám, mint Szabolcska Mihály⁸² vagy Krüger Aladár,⁸³ akiket jobb híján kénytelen voltam olvasni. Ím, így szólaltattam meg Tibullust⁸⁴ magyarul:

Az olvasónapló egyik díszes oldala

81 Dr. László Vince O. Cist. (Hercegfalva, 1902 – Pannonhalma, 1977) ciszterci szerzetes, gimnáziumi tanár. *KatLex VII.* 2002. 674.

82 Szabolcska Mihály (Tiszakürt, 1861 – Temesvár, 1930) református lelkész, költő.

83 Krüger Aladár (Nagyvárad, 1878 – Alpnachdorf, 1952) ügyvéd, lapszerkesztő. *KatLex VII.* 2002. 513–514.

84 Albius Tibullus (Kr. e. 55 – Kr. e. 19) elégiaköltő.

Bacchus, jöjj és szarvaiddon szőlőnek a fürtje
 függjön, s homlokodat búza övezze, Ceres!
 Szent nap van, ma pihenje magát ki a föld meg a munkás,
 és a nehéz eke most falra akasztva legyen.
 Oldjátok föl a barmok igáit, az ökrök a megtelt
 jászolnál egyenek, megkoszorúzva fejük.

De kit érdekelhetne most mindez? Kinek írom ezt a nagy levelet? Miért idézzek? Itt vannak, sorban, füzetszám, filléres irkákban a műfordítások, Martin Greiftől⁸⁵ és Ovidiustól,⁸⁶ Carmen Sylvatól⁸⁷ és Heinétől,⁸⁸ Schillertől,⁸⁹ Hebbeltől,⁹⁰ Tibullustól, Uhlandtól,⁹¹ olasz is van: Pascoli,⁹² mert olaszt akkor már magánszorgalomból tanulgattam, mint később hatodikban a franciát is, német nyelvkönyvből, s mint még később, 39-ben, orosz franciá könyvből. Az első két eredeti versre V. oszt. utáni vakációm tanyajárása adta az ihletet, az ihlet igen komoly lehetett, de a versek gyengék. Egy jelent meg ezekből később, II. é. teológus koromban, egy dunántúli antológiában, az *Elégia* című. „Sír, sír domborul szerteszéjjel, – mindenki árva lesz egy éjjel, – de én már nem leszek.”

Vakmerő évek! Vagy azt hiszed tán, hogy Goethe „Wanderers Nachtlied”-jét, a lefordíthatatlant nem fordítottam le? De bizony. Olyan is.

Strófák közt lapozok, amelyek közül egyik-másikat még a nagy szavalóestek, plakátos szerzői estek műsorára is ki kellett tűznöm, mert gyermek az ember, ha felnőtt is, a közönség pedig mindig gyermek marad, cucli kell neki,⁹³ ahogy Márai írja. Hányszor ábrándultak el s mennyien, ha magam szavaltam, vagy jóképű kisleánynak adtam: „Versikék, mért rikattok meg? – Akkor olyan boldog voltam, – most olyan beteg a dalom, – csak azért is elolvasom...” A „Fogoly kutya” meg egészen komoly rendőrcenzúrai bonyodalmakat okozott 1948-ban, Kunszentmártonban. Ez is, több mással együtt megérte a német

85 Martin Greif (Speyer, 1839 – Kufstein, 1911) német költő, író.

86 Publius Ovidius Naso (Sulmo, Kr. e. 43 – Konstanca, Kr. u. 18 vagy 19) a római aranykor költője.

87 Carmen Sylva = *Elisabeth Pauline Ottilie Luise* (Neuwied, 1843 – Curtea de Argeș, 1916) wiedi hercegnő, házassága révén hohenzollern-sigmaringeni hercegné és Erzsébet román királyné, *Carmen Sylva* néven költő és író.

88 Heinrich Heine (Düsseldorf, 1797 – Párizs, 1856) német romantikus költő, író, újságíró.

89 Friedrich Schiller (Marbach am Neckar, 1759 – Weimar, 1805) német költő, drámaíró, filozófus, történész.

90 Friedrich Hebbel (Wesselburen, 1813 – Bécs, 1863) német drámaíró és költő.

91 Johann Ludwig Uhland (Tübingen, 1787 – Tübingen, 1862) német költő, jogász, politikus.

92 Giovanni Pascoli (San Mauro di Romagna, 1855 – Bologna, 1912) olasz költő, akadémikus.

93 Utalás Márai Sándor: *Füves könyv* című művére.

nyelvre való átültetést.⁹⁴ Milyen felnőttesen hangzik a „Hullámverést hallgatnom” fordítása: „Auch jetzt schlägt eine Welle mein Gestade. – Ich sitze stumm in träumendem Erinnern, – Und feire ein beseligendes Fest: – Ich lausche einer Welle sanftem Schlag.” (Ford.: Georgine v. Althaus) Hullámverés, most is azt hallgatom, egy-két visszajáró sor, versszak innen-onnan, és milyen messziről jön, és mégis onnan, ahonnan én jöttem, amerre jártam, néha azóta is. „Pythia szór átkot s virágot. – A virágot messzebbre szórja, – vissza-visszaesik az átok.” Ady is írhatta volna, ha írhatta volna. Vagy így: „Az uszodára néz a Hold. – Ezüstbolond, aranybolond. – Az álmodó víz megremeg. – Ni, gyermekek! Ni, gyermekek!”

A nyári vakációk idején sokat forgattam eltűnt szüleim összegyűjtött levelezését, azokat az arannyal bevont „békebeli háborús” leveleket, amilyenekből igen sok helyen őriznek egy-egy halmot: ezekből ismerem őket, jellemüket, az örökséget, amit rám hagytak, érzésben, akaratosságban, egyéniségben, a könyvek utáni vágyban és az életnek mélyre való felfogásában, a küzdelmek s viaskodások lendületében. Egy pótlólag megérkezett kisgyermekség, kesergés, nyöszörgés, amit eddig elfojtott a felnőttek utánzásának törvénye, az árvák nagy koraérett önállósága, s most, hogy hetedik gimnazista koromban viszonylag gond nélkül éltem már a Szeminárium hatalmas falai közt, szinte pötyögővé, anyássá lettem. A sok közül egy nyári nagyélmény emléke lett maradandóbb. Nagypaméknál, ahol annyit temettünk, s ahol mégis annyi napfény hullt szemembe, délutáni órán betévedtem a nagyszobába, s mintha ravatal állott volna ott akkor is, megrémültem, s a falakról a sok családi kép megmozdult, megnőtt, felém lépett. Megborzadt a közönség, valahányszor szavaltam, Kisvárdán, Kunszentmártonban, akárhol: „Bagoly süvit. A Nap leszállott. – Ereszalatti fecske hazaszállott. – Ablak alatt iszóp-virágok – jeges harmattal hintenek. – Két halott karja nyúl felém, – juj, hideg van, nagyon hideg, – a Halál karja nyúl felém, – és anyám szeme rámmered, – és apám szeme rámmered.” Németül is szavalják, s borzonganak. Nemzetközi fájdalom ez: egyformán félünk a végső, boldog elalvástól, mindenütt a Földön.

A versek egyébként alszanak. Majd még riogatom őket, ha eljön az idő. Ugyancsak alszik még mélyebben, egy elkezdett s néha még azóta is folytatgatott, *Mozaik* című⁹⁵ naplóírás. 1931-ből keltezett sorok az első. Húsz éve elmúlt. Szánkázzunk végig, úgyis esik, hó, eső, mindegy. Szánkázni kell itt, még ha májusi fény ragyog is, időntúli, többé-kevésbé abnormális elemek ezek. Bennük van az írás abnormitása, a komolytalanság komolysága, az éretlenség érettsége. Hervadt virágokat présel itt az idő a lapok közt, molyok futkároznak, számtanfűzet volt ez, egyszer teleírva ceruzával, tetején tintával a napló. Nem az a szolgai, mindennapi számadás,

94 Demeter István: *Fogoly kutya* című versének német fordítását nem értem el. Valószínű, hogy Gyömöreyné Almássy Georgina fordította ezt is németre.

95 *Mozaik* címmel naplót vezetett. Életrajzában sokszor idéz ebből, vagy hivatkozik rá.

hanem időnkénti fellelkesülések rögzítése, a gyökvonás és egyenletoldási módszerek fölött. Vagy mi mást akarok most is, mint húsz éve írtam ide: „Írni fogok, hogy világomat némiképp megértsem, hogy belevilágítsak önmagam sötétségébe...” – Úgy hatodik osztály után olyan hamis, álszent hang erősödött el rajtam, nyilván minták után, hogy később nagyon bosszantottak ezek a sorok, át-áthuzigáltam őket s biztonság kedvéért a füzet elejére írtam nagy betűkkel: „Míg gyermek voltam, úgy beszéltem, mint gyermek.”⁹⁶ De mikor nem gyermek az ember? Ezeket a koravén lekcioakat egyik-másikunk élete végéig hordozza magában, s néha talán éppen ezek hiányoznak belőlem, mikor egyszerű embereknek belső krízis és kritika nélkül kellene beszélnem, úgy, ahogy „paphoz illik”, vagy ahogyan várják, de nem tudok, mert unom, akkor is, ha mástól hallok.

Biztatom magam, hogy el kell raktároznom „jó sok napfényt, meleget a télre, amikor majd hull a levél, és esik a sötét eső.” Görög betűkkel áll emitt, hogy: „kynópis voltam, kutyaszemű, mert bujkáltam. Most a napfényre jövök!” – S nem csak önmagamot bírálom: „Rossz ez az örökös vendégeskedés. Jön, ül, áll, eszik, iszik, beszél, hallgat, káromkodik, röhög, csúfol, hízeleg és elmegy.” – Az aszkézis vágya csap meg, de úgy látom, nőies és gyenge vagyok, határozatlan, ragadós és omlós vegyülék, akkor is, mikor napokon át böjtölök valamelyik olvasmány hatása alatt. Így írni: „Jézus szemináriuma. Itt Ő kelt fel minket reggel a Benedicamus-szal, meghallja a pelyhespuha, mohosédes reggeli imáinkat...” – inkább talán apácánövendékhez illett volna, de nem állt előttem férfiú, csak ilyen. Szétszóró, olvasztó jóakaratomban szétszotogattam minden csecsebecsémét néha, mégsem vigasztalódtam, nem mondta volna senki, hogy egészséges és becsületes egyszerűség, természetesség a fejlődés útja és azon hamarabb érünk az életszentséghez is. Életszentség: egész élet. Ebben az egészségtelen levegőben, ahol már az is probléma volt, hogy dolgozhat-e, szerepelhet-e az önképzőkörben az ember, ha alázatos akar lenni, öszeegyeztethető-e a művészetek iránti érdeklődés a szentek életével – jó volt Prohászka⁹⁷ olvasnom, kerestem is, szerettem is, hatott is rám, mint a harmat és mint senki más.

A *Mozaik*ban nyomavannak, hogy ebben az időben máregy-egymagyardolgozatomban feltűnt, írott kitűnő osztályzatot kaptam rá, ez azonban abban a beteg légkörben, ahol nevelést alig kaptunk egyszer-egyszer egy hónapban, az önállóságra pedig nem érhattünk volt meg, s így egymás jó-rossz hatásai alatt nyűglódtunk s nem alakultunk harmonikusan s tervszerűen, csak úgy légiesen – ez, mondom, ok volt arra, hogy küzdjek az elbizakodás ellen, ez, s még inkább tán a többiek irigysége; s csak a számtan és a fizika, amiket szerettem, de mégsem szerettem, hanem kényesen másképp kívántam volna hallgatni, s fáradság, tanulás nélkül szerettem volna tudni és élvezni, úgy, mint az alsó osztályokban: ezek a tárgyak hűtöttek le, VI.-ban félévkor a tiszta jeles bizonyítványban számtanból elég-

96 Szent Pál A szeretethimnusz. (1Kor 13.1–13), Szentírás, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2001.

97 Prohászka Ottokár (Nyitra, 1858 – Budapest, 1927) római katolikus pap, székesfehérvári püspök, a magyar keresztényszocializmus képviselője. *KatLex XI.* 2011. 289.

séges gubbasztott, mindenki számára érthetetlenül, ugyanakkor összes intézeti költségeimet úgy fedeztem, hogy pénzt kerestem egy civil osztálytársam számtaninstruálásával, s ő is jó jegyet kapott. Év végén már jeles volt persze, de sok rossz álom után, miközben még ima és álom idején is számtanpéldák zümmögtek fejemben. Fejből szerettem oldani, tudtam is, ha odafigyeltem, előre mondanía az eredményt, megsejtett ravasz módszerekkel, a törvényszerűség megérzésével, ami aztán nagyon bosszanthatta jó tanáromat, akinek elég baja volt lassú gondolkozású, képzelőerő nélkül küszködő társaimmal, s így igazolnia kellett önmaga, előttem és a világ előtt, hogy nem jó a tehetség és az értelem kitartás és szorgalom nélkül.

*Gimnazista osztálytársaival egy parádi kiránduláson,
László Vince osztályfőnökükkel*

Hasonló eset történt VII.-ben. Első negyedévkor intőt kaptam fizikából: csupa ijesztésképp. Félévkor kettes, év végén megint minden jeles. (Jeles volt akkoriban a legjobb jegy, az egyes.) A nyugodtan lézengők, a kevesebbet gondolkozók – így is mondhatnám:

az egészségesebbek, vagy így is: tömegemberebbek – megvoltak közben különösebb esemény nélkül, éltek, sétáltak, füttyültek és játszottak, olvasták Jókait s a könyvtár könnyebb darabjait, nagyobb problémák nélkül. Az sem volt jó, hogy becéztek, kényeztettek. Mindenáron filozófiát kívántam tanulni, Rómába vágyakoztam, tág, nagy, nemes, határtalan láthatár vonzott, tisztában lenni az értékekkel és az emberekkel. Ha valami érdekes került kezem ügyébe, mint a spiritizmusról valami írás, rögtön felolvadtam, imitáltam a nagyot, előadásokat tartottam hetedikes gimnazistaként még a teológusoknak is, míg csak figyelemztetést nem kaptak, hogy elvonom őket tanulmányaiktól. Amilyen önbizalmatlan voltam, félénk és bujkáló, olyan központ tudtam lenni egyszerre, mikor lehámlottak gátlásaim. Varázsoltam, szerepeltem, tudóskodtam, nagyoztam. Így hatottak rám a modern versek is, amiket annakidején még támadtak, vitattak ott, s én úgy éreztem, kötelességem megmenteni azt, ami érték: sikraszálltam hosszú önképzőkori felolvasással, viharos vitákkal, verssel és prózával, úgy, hogy szikrázott eszméinktől a stúdiumterem, megélenkültek a sétai hadonászások, s a túlnormálisok, vagyis egészségesek, szóval a tömegcikk életre hivatottak bizonyára úgy látták, hogy nem vagyok „normális”. Persze, hogy nem voltam, nem is akartam azzá sülyedni a szónak tömegemberi, tucatlényi értelmében; még a szó is háborított, hogyan kötheti magát az ember korlátolt normákhoz, mikor a végtelent szomjúhozza? A „normális”-ok nyolcadikos korukban is képtelenek voltak megírni egy könnyű dolgozatot – a „normálisok” hozzám, a kicsiny hetedikeshez jöttek, itt az emlék, másfél kitépett lap egy vonalas füzetből: „Búcsú az iskolától”, magyardolgozat N. S.-nak.⁹⁸ Ha én érzek és gondolkodom VII.-es koromban a VIII.-os helyett, ha én jobban tudom, hogy mi van a lelkében a ballagás előtt, mint ő maga, akkor mégis csak értékesebb dolog *többnek lenni a normálisnál*. És írtam helyette, bőszen, nagyzolón, hamisan: „... milyen szép lenne az elmúlt álmot, ami ott volt, újrakezdeni... S ezt nem lehet. Az idő nem jön vissza, az ifjúság egy – s ut flos vel ventus, mint a virág s a szellő eloson...”⁹⁹ Verspályázaton, szavalóversenyeken könyveket nyertem akkor már, de valami különös álszerénység (talán a nagyobb dicsőség vágya) addig bujkált bennem, míg ellene nem dolgoztam a könnyű és elég olcsó sikernek, ami nem tudott nagyobb mértékben érdekelni. Itt őrizi a füzet, ezt a nevet tettem egy ízben a jelige alá: „Versenyen kívül VII. o. t. pn.” Máskor szavalóversenyre olyan költött verset választottam, ami versenytársamnak, Izay Gézának¹⁰⁰ testhezállóbb volt, mint nekem, s hogy kevesebb eshetőségem legyen, vagy tudomiséén, Freud¹⁰¹ tudná jobban, hogy

98 Az iskolai évkönyvek alapján valószínűsíthetően Németh Sándor római katolikus pap, aki egy évvel volt idősebb Demeter Istvánnál (Törökszentmiklós, 1913 – Gyöngyös, 1991).

99 Ut flos vel ventus, sic transit nostra iuventus = Mint a virág és a szél, úgy repül tova az ifjúság.

100 Izay Géza (Nyíregyháza, 1916 – Párizs, 2008) SJ római katolikus pap, később párizsi magyar lelkész, Demeter István gimnáziumi osztálytársa. *KatLex* V. 2000. 523.

101 Sigmund Freud (Freiberg, 1856 – London, 1939) osztrák neurológus és pszichiáter.

nemakarva is győzzek, szabadon választott versnek pedig Assisi Szent Ferenc Naphimnuszát, ami mégis inkább imádkozni való, mint versenyben szavalni. Akkor májusban fogadalomból nem írtam verset. A versek – Mécs¹⁰² és Sík,¹⁰³ Harsányi¹⁰⁴ hatásokkal, a könnyen eltanulható hibákkal és gyenge oldalakkal – prózaiak voltak, így a prózában húzódott a líra meg. „Most jöttünk meg a szarvaskői kirándulásról. Tele vagyok édes dallal, édes és főséges szeretettel, minden betegség nélkül, bennem harmóniumozik a hegyek hatalmas hahotája s lassú-szép lejtése. A romok meséje suttog. A bükkök énekelnek, az illatos mezei virágok koszorút fonnak pulpitusomra, s árasztják az egész napon érzett szépillatot.” Prohászka-hatások Himfy¹⁰⁵ érzелgősségével, az intézet füledt magunkra- és egymásra-utaltsága, a külső forgolódás hiánya, ami nagy előnyei mellett bizonyos hátrányokat is görget – s a szabad természet lélekzése s mindez jámborul, kötelességszerűen, úgy, hogy a természetben való felolvadás is ezzel zárul: „Még ennyit: Legszebb volt a kistemplom adorációja,¹⁰⁶ ahol fecskék mondták a májusi litániát s gyöngyvirágok az áment.”

Mindenesetre – ha már írom ezt az emlékezést s lesz, aki elolvassa – megjegyzem e fölött a filozófiába vágó és a földön eligazodni nem tudó esztendőm fölött, hogy a nevelők jól teszik, ha többet foglalkoznak neveltjeikkel, közelebb mennek hozzájuk, hagyják őket saját éretlen gondolataikkal kibeszélni magukat, s nem kívánnak tőlük semmiféle alakoskodást. Minél többet a szabadba, nem kötött, kötelező és nyűgös sétákkal, amikre ebéd után kelletlenül vonszolja magát az ember s olyan emésztő, kérődző és száraz gondolatokkal telik meg és őszül a lelke, mint amilyen poros vagy sáros az út, latyakos indulás és latyakos hazatérés, nem felüdülés – hanem kötetlenül, felszabadultan, nekieresztve a hegynek és a völgynek. Ott nincs többé kényszertársalgás, semmi szellemi kényszerzubbony. Sétálni jó, kell is, sokat kell, de nem akkor, mikor az embernek se teste, se lelke nem kívánja. Hányszor mondogattam, s többnyire helyeselték társaim is, hogy nem ebéd után kellene kimenni a városba. Milyen séta az, amely elől szöknek a növendékek s magiszterek, duktorok verik föl őket folyosósarkokból és a hálókából: „Séta! Kötelező! Nem lehet itthon maradni!” Hogyan lehet jó az, ami rossz? Talán ha tiltották volna... De este, vacsora előtt, vagy a délutáni két stúdium közt: friss levegővel, élményekkel telni s nem teli gyomrot cipelni! Idáig el nem értek velünk.

102 Mécs László (Hernádszentistván, 1895 – Pannonhalma, 1978) premontrei szerzetes, költő, lapszerkesztő. *KatLex VIII.* 2003. 853–854.

103 Sík Sándor (Budapest, 1889 – Budapest, 1963) piarista szerzetes, irodalomtörténész, költő, egyetemi tanár. *KatLex XII.* 2007. 111–112.

104 Harsányi Lajos (Nagyigmánd, 1883 – Győr, 1959) római katolikus pap, költő, író. *KatLex IV.* 1998. 626–627.

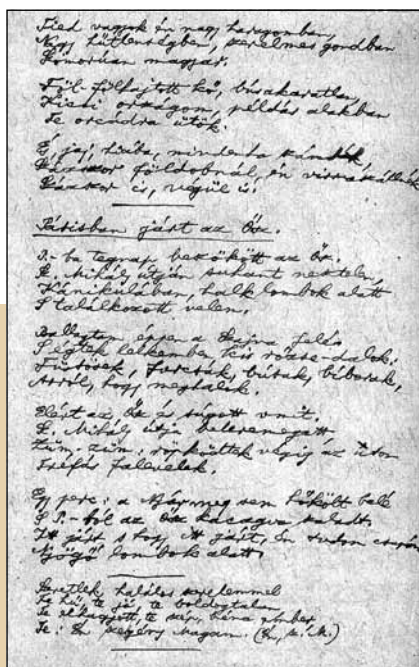
105 Himfy = Kisfaludy Sándor (Sümeg, 1772 – Sümeg, 1844) költő.

106 Adoráció = fohász, könyörgés.

Kazal vers között turkálók, lírátlan tömegtermelés, után- vagy utánsem érzések. Ha érzés van, forma nincs, ha forma van, az érzés csinált. Agyalt gondolatok. Érdekelt most a Mikes-ciklus, amit magyardolgozatként adtam be akkoron, hetedikben. Igen nagy jóindulattal fűzött megjegyzéseket szinte minden sorhoz dr. László Vince, örökméltú magyar-tanárom, csodálom most hatalmas pedagógiai bölcsességét, türelmét, s még írott kitűnőt írt a végére. Pedig minden hibát meglátott, hiba ez az egész, még csak nem is jó „ráhíbázás”. Nem találók bennük semmit, csak bántó, rossz, restellni való emlék.

Adyt csak válogatott alakban olvashattam. Gyönyörű, illusztrált példány! Milyen nagy élmény volt először olvasni komolyan, a sok terjengő, szélesre fogott és édeskés Mécs-vers után, amihez könnyebben hozzáférhettem. De még nyolcadikban is csak magyartanári igazolványra kaphattam meg a tanári könyvtárból az *Összes Adyt*. Hiába volt, de úgy látszik, ennek is így kellett lennie valamiért, valaminemtudommiért, mer így volt, s már nem lehet rajta változtatni. Korán értem és későn lettem fiatal.

Ady-szeretetének jele

A nyolcadik osztály előtti vakációban már a komoly bíráló és eligazodás vágyával jártam-keltem. A jászapáti káplánról, aki sokakra s bizonyára rám is nagy hatással volt (minden hatás rossz is, jó is, szóval emberi dolog), megjegyzem naplómban, hogy itt van, már csak vendégként, s „szállóigékkel dolgozik”. Egyiknek azt mondja: „Bánd meg bünyödöt minden este, mert ki tudja, felvirradsz-e.” Nekem azt a mondókát adja: „Szent pap leszek és alázatos.” Rögtön megjegyzem zárójelben: „Furcsa fogalmazás: kevély szent pap nincs, sőt kevély úriember sem; de jó.” Vagyis: hadd legyen, hadd kínozzon mindenki ezzel a gyilkos alázatosságsürgetéssel, hiszen éppen az a bajom, hogy nincs önbizalmam (ezért beszéltem halkan, sietve, s még most is úgy vagyok, ha kiabálok is, csak azért, mert fél az ember a sötétben), de hát ők úgy látják, hogy gyermekes sikereim vannak, s azt hiszik, azoktól már el lehet bizakodni. Valójában az ifjút az a nagy hit teszi legalább közepessé, ha annál jobbra nem teheti, hogy ő mindenkinél különb lesz, ő nem fog soha megalkudni, félmegoldással megelégedni és elposványosodni. Egy másik nekem szánt jelige: „Hogy prédikálsz? – Ahogy élsz.” Igaz, de még túl korai. Van azonban később is visszajáró varázsereje az ilyesminek. Sokszor felhoztam ezt a jó papot példának a katolikus gondolkozásra, hogy amikor találkozik valakivel, régi tanítványaival, híveivel, első kérdése nem az, hogy „mi újság?”, „hogy vagy?”, hanem: „Van-e halálos bűnöd?” Ez a főgond, a megszentelő kegyelem vagy annak hiánya – az üdvösség szempontjából, ami mégiscsak főszempont –, és nem hiszik, nem tartják, gyakorlatban nem élik. Arra, hogy ír az ember, azt mondja: „Jó”. Rövid és nagy elintézés. „Banghát, Schmiedt Bélát,¹⁰⁷ Hetényit¹⁰⁸ említette” – jegyzem fel, Harsányira, Síkra azt mondja: „ezeket utánozhatom”. Köszönöm, hát ilyen irodalmi nevelést kaptam. Lehet-e rajta csodálkozni?! Írom: „Mécsről neki is az a felfogása: szépen szaval s szép a kolláréja (gyengébbek s nem latinok kedvéért: kemény gallért jelent ez a szó), nem tudni, előírásos-e, szép a frizurája.” – „Prohászka meg nem praktikus, ezt ebben a kinyomatban most hallom először. Tóth Tihamér nem valósítja meg azt, amit ír. Könyveit drágán adja stb.” Magamat is bírálom, mást is bírálók, ebben a szellemben. Két vasárnap egymásután primícia volt Jákóhalmán. „De így járok én: míg újmisékre kerékpáron jegyben járok, elvesztem a kormányfogót, elgyönyörködve a káros-szép lóhere virágokban. A mise szép volt, az *ugyanaz-jelleget* nem nagyon nyögte. Legfeljebb a prédikáció fulladt bele fáradt lelkesültségbe. T. úr minden rációját elmondta ma egy hete, s ma így újságpéldákra szorult. A szellemi rekedtség ez; – mért nem prédikált más? Nagymamát is megjellemzem: „... még mindig a Szentháromság nevében csókol meg; azt mondja, mindent a Szentháromság nevében tesz, még az ivást is.”

Hetekig tartó részleges lelkiismeret-vizsgálás cédulácskája húzódik itt a lapok közt, s viaskodásaim emléke a lelkiileg és testileg is zsírban fuldokló katolikus, „templomos, de

107 Schmiedt (Szives) Béla (Mérk, 1901 – Hatvan, 1971) plébános, lelki író. *KatLex XIII.* 2008. 321.

108 Valószínűleg Hetényi Gyulára utal (Malacka, 1888 – ?) római katolikus pap. *KatLex IV.* 1998. 797.

istentelen” jász néppel. A papot látták már bennem – „melláccik a ruháján is” –, bizalommal voltak, elmondták a nagy papok hibáit, a képzelteket, csináltakat is, ugyanannyira megnövelve prófétaöntudatomat, hogy a néhanapi plébániai ebédet is epizódírással viszonoztam. Itt van, szereplők: Bor, Jövevény, Esperes, I. asztaltárs, II. asztaltárs, Más jövevény. BOR: (asztalról, kopogtak) Meg ne lásson, aki jön, mert én vagyok „a főpap asztalán”, s a galád jövevény még kilegyint talán.

JÖVEVÉNY: Szegény átutazó iparos vagyok, főtiszteletes uram. (Sic! A tiszta katolikus vidéken.) – (Zavarba jön, de becsületes képpel áll, kérni szégyell.) Egerbe mennék...

ESPERES: Mindig utaznak, mindig utaznak...

I. ASZTALTÁRS: Minek utaznak?

ESPERES: (zsebében 2 perccig kotorász, aztán tíz fillért ad, lefelé fordított számmal) Na, magával kivételt teszek, itt van e!

JÖVEVÉNY: (köszöni s indul)

I. ASZTALTÁRS: Kár utazni – minek utaznak?

II. ASZTALTÁRS: (gondolja) Nem így tennék, ha esperes volnék; sokat érdemel az, aki nem mer kérni, legalább egy útiköltséget. Olyan szerény úriember, ha mást nem, legalább jó véleményt vinne, egy kis pénz úgysem sok annak, aki munkátlan; mert elkeseredik, s mindjárt lazít, mint a kíséri „próféta”. Azt is elküldték papéktól s csendőrék vendégelték meg.

MÁS SZEGÉNY: (jön)

ESPERES: Ehen jön má e! Na, mit akar? Honnan jön?

SZEGÉNY: Jászladányból, hátha valami munkát találnék.

ESPERES: Mindig munka kell, mindenkinek munka kell, már mióta ebédelünk legalább 3-4 ilyen volt itt. (Bemegy 4 fillérért.)

SZEGÉNY: (mormog) Konyhára is hiába mennék, nincs itt má ételmaradék se, megebédelték má ezek...

II. ASZTALTÁRS: Kérje meg az esperest, van itt még egy embernek való. (Gondolja) Dél-tájban más is enni ad a vándornak. Hej, ha esperes volnék!...

Az epizód ma némi magyarázatot kíván. 1. Az asztaltárs nem én vagyok, egyik sem. Nekem is asztaltársaim. 2. Azokban a harmincas években vagyunk, amikor országosan felütötte a fejét a koldulási járvány. Szükségből, munkanélküliségből, nehéz gazdasági viszonyokból indult, de aztán ahogy nagyobb hullámot kapott s divattá lett, igen sok munkakerülő haszontalan ember is magára ragasztotta a kifizető betegséget. Egy kis arcbőrrel így naponta 3-400 pengőt lehetett keresni, ami akkor a tisztviselők havi fizetése volt. Ezek a tisztviselők adakoztak, míg meg nem unták, s míg meg nem győzte őket a koldusrazziákról szóló sok rendőri jelentés, hogy a kolduströsztyök vezéreinek bérpalotái vannak Pesten, s ők, a beérkezettek, akiket a vezér egyáltalán megtűr, mindnyájunknál pénzesebbek és a rimánkodásnál egyéb dolguk nincsen. Akkor aztán nem adnak azoknak sem, akiknek nyugodtan adhattak volna. Jászapáti az intézményes koldusokról az egyházközség

gondoskodott, ezek a templomban úgy imádkoztak, mint egy kiskáptalan, a bejáratnál jelentették az érkezőknek, hogy ki halott, kiért lesz a szentmise, stb... – hetenként egy napon, beosztás szerint végigpásztázták a községet, lisztet, zsírt kaptak, annyit, hogy el kellett adniuk, babért, sóért, paprikáért is. Kívülük a szegények közé számították magukat az igen nagyon elszaporodott cigányok is, ám őket megugatták a kutya, a koldust nem. A népi erkölcs íratlan törvényei szerint a cigánynak kiscigánynyi liszt vagy darab kenyér járt, a koldusnak nagyfakanál liszt vagy kanál zsír, amit hatalmas liszteszsákba tettek. Imádkozni kellett azonban a cigánynak is, élőkért és holtakért, anélkül irgalmatlanul elkergették. Ha valaki mégsem adott, vagy azt kérdezte az erős-egészséges cigánytól, hogy miért nem megy kapálni, tapasztani, a cigány felsőbbbbséges felháborodással felelt: „Hát imádkoztam!”

Ami az iparosokat illeti, kétségkívül nyomorúságos idők voltak ezek egy részük számára. 2-300 suszter egy-egy községben, mert ez a mesterség nagyon kifizetődőnek látszott akkor, mikor éppen tanulták. De egy kicsit rá is szolgáltak a nyomorúságukra. Nagyon nagy urak voltak, mint grófok és bárók, úgy beszéltek az üzletféllel, amíg el tudták hitetni a néppel, hogy csak a méret után, saját lábra készült cipő lehet jó, ez sem mindig, mert X-nek is, Y-nak is szaporítja a lábát, hogy „majmeg vesz bele”. (Magam is voltam ilyen X és Y, s mikor visszavitem elgyötört lábbal a két számmal nagyobbra mért és rendelt cipőt, ami azonban anyagmegtakarítással készült – növe kamasz lábamra egyszerre két pár, azt mondta hencegve a mester: „Kicsoda állapította azt meg, hogy ez kicsi!” Mert ha az ember reggeltől estig jajgat, hogy szorít a cipő és nem lehet benne lépni s ez így megy hetekig, míg minden lelki ellenállás össze nem omlik bennünk, s akkor reménytelenül visszavisszük a rossz cipőt: az nekik még nem elég hiteles megállapítás. Folytathatnám a zárójelzést!) Azóta sem sokkal jobb a helyzet. Egy egész nagy kecskebőrt kaptam egyszer valahol Magyarországon, vittem a cipészhez, hogy ha talpat tud hozzá adni és Istent ismer, csináljon nekem végre egyszer, ó, nem cipőt, nem is félcipőt, hanem csak egy pár könnyű, nagyon könnyű szandált, nem baj, ha az egész lábam feje kilátszik is belőle, hasítson két szíjat ebből a nagy bőrből és akassza a talpra. „Nem elég a bőr, mert duplán kell!” Hát majd én kiszabom, azt viszont ő nem engedheti, más suszter meg nincs a közelben, mert ez nem Jászapáti, Jászapáti meg a többi is ilyen volt akkor; na, van itt még egy fél kecske, azt is megkapom, öt pár olyan szandál kitelik belőle, amilyen nekem kell (persze, én nem értek hozzá, úgy-e, mert nekem akkor is 2 cm, ami 2 cm, ha én adom, nem csak akkor, ha kapom), azon kívül még a suszter kisebb rokonai közül is marad néhány, neki is, feleségének is egy-egy pár papucs, igazán meg lehet elégedve, s még én fizetek. Hát mi lett? Vértó és fájo láb, csúnya és minden kincstári csizmámnál kényelmetlenebb lábbeli, puff. Az viszont pontosan jászági suszter, akinél immár egy éve és öt hónapja válasz nélkül hever egy javításra küldött félcipő, de csak azért ilyen rövid ideje még, mert a küldés után 1 évre és 5 hónapra már írom ezeket a sorokat, olyan szépen megindult azonban az elfektetés, hogy látom már, valamelyikünk halálára számít; lesz mentség, nyugodt lehet,

utóbb mindketten meghalunk. De mért küldtem olyan messzire? Mert tartozik nekem a mester 300-zal s ő kérte, hogy ezúton törleszthetne 30-at, szóval pusztá jótékonyság. Hát, mondd, világ, tekintve, hogy csak egy szakmából hoztam most példákat, de nagyon sokat hozhatnék más szakból, mondd, miután megkérem azokat a cipész és más iparosokat, akik e téren nem bűnösök, nézzék el bosszúságomat s ne vegyék magukra, mondd világ, nem jön az ilyen iparosok közül egyik-másiknak, ha néha nincs munkája, vagy más munkája akad? Vagy meg lehetett akkor, vagy meg lehet máskor oldani a szociális helyzetet 4 fillérrel, 10 fillérrel, egy oda, egy vissza útiköltséggel? Adtunk, igen, én is adtam kispapkoromban is, ebédrevalót a Ferenc József hídon a szegény asztalos legénynek, aki vidékről Pestre ment munkáért, Pesten pedig tudtára adták, hogy ők is mennek vidékre, mert ott legalább léckerítést csinálhatnak az ácsokkal 6 évenként kétszer, ha jól kifigyelik, adtam neki, hogy ne ugorjon le a vízbe, mert le akart ugrani, meg is itta azt a kis pénzt és azután csak leugrott később, de ez így csak foltozás, annak sem jó, nem megoldás, és a felelősség nem terheli a kötelességét egyébként teljesítő kisembert. Tovább megyek, népünk sokat tanult azóta, csak melleleg hajítom még ide, hogy az az íróasztal, *amit* ezelőtt 12 éve rendelt egy kollégám *annál* a járszági asztalosnál, *aki* vígan folytatja ma is még iparát s már *akkor* kifizettette az íróasztal árát, az az íróasztal még ma sem készült el. Könnyű kérdezni, hogy mért fizette ki az ember, de azt is lehetne kérdezni, hogy mért nem készítette el az a másik ember.

Egyszerű „ördögűzés” emléke áll itt a nagy problémák után. Úgy látszik, ez is azt mutatja, hogy a sötétség világkormányzóival könnyebb elbánni, mint a 30-as évek (nem csak jász) szociális kérdéseit megoldani. Valami nemzetiségi kiejtésű nénike vánszorog mise után az esperes úrhoz.

- Nagyon rosszul vágyok, espérés úr, nem tudok imadkoz, mindé gonosz lelkek körülveszi.
- Menjen oda, e! Máriácskához, e!

Siessünk. Nyolcadikban már kezdek magamhoz hasonlítani. Fel nem szívódott sok hatás, emberi nagyság és szentség és alkotások vágya, zűrben és zavarban, de mégis egészségesen, ártatlanul. Nagyon tragikusan fogtam fel gyermekkorom közepesen is aluli kilengéseit, most jön a felszabadult érzés: lehet élni és vidám, győztes öntudattal járni. Ki tehet arról, hogy elzártan fejlődtek bennünk a nagy életre szóló erők, apró düheinket és apró szeretetrohamainkat megnövelve dobáltuk egymásra. Betűim megnöttek, rugalmasan, de egyetlen folyásban törték szét a kockásfüzet vezető sorait, már nem arra mentem, amerre vezettek, nem tudott vezetni senki, csak mind erősebben jelentkező élményeim, mind merészebb olvasmányaim, duzzadt érzésvilággal jártam-keltem az elbizakodottság és az önbizalmi válság végletei közt.

A búcsúzás az iskolától mély nyomokat hagyott bennem és a *Mozaik*ban. Győzelmes, önbizalmas napok. Az érettségi előkészület idejének nagy részét már felszabadult olvasással tölthettem. Szabó Dezső, Ady. Senki sem bosszantott már, hogy mért nem tanulok, mért nem „drukkolok”, mért nem hajtogatok az írásbelire zsebbe való kis jegyzetharmo-

Az egri ciszterci gimnázium évkönyve

*Az évkönyv utolsó oldala:
Demeter István kitűnően érettség!*

nikákat. Őrjömet az a nagy belátás lephette meg, hogy aki nem tud, az most már hiába tanul, aki meg tud, annak nem sokat kell már tanulnia. A magyaróraktól valóban szomorúan búcsúztam, azokat szerettem. Felettébb örültem ennek a hosszú és szép szóbeli tételnek: „A modern költészet általános jellemzése, a dekadens líra, Reviczky,¹⁰⁹ Kiss,¹¹⁰ Ady. Prohászka és a katolikus lírikusok.” Nem volt elég időm, hogy kedvemre kibeszélhettem volna magam. Az érettségi „kitüntetéssel” sikerült, így hívták akkor a legjobbat. A fejfájásig boldog voltam. Valakitől egy cigarettát kértem. Csak elpipáltam, de jól esett. A hazavivő úton már vettem egy csomag Leventét.¹¹¹ Ez hiányzott, mondogattam, s így kezdtem el a komolyabb dohányzást, előtte négy éven át következetesen meg sem kóstolva semmi füstölőt.

109 Reviczky Gyula (Viték, 1855 – Budapest, 1889) költő, író.

110 Kiss József (Mezőcsát, 1843 – Budapest, 1921) költő, szerkesztő.

111 Levente – cigarettafajta.

Érettségi tablója

Egy szóra még, jöjj vissza, vissza kell jönnöd, szép kor, első igazi ifjú esztendőm, s talán utolsó is, nyolcadik osztályos korom. A verseket mellőztem eddig, pedig ez az év már versben talált s innentől kezdve a többi évek sem érhetek meg anélkül. Egy „Valamit elvesztettem” c. füzetbe összeválogattam addigi verseim javát, de hátha nem volt jó az a válogatás, mindig találok valamit a régebbi füzetekben is, ami más évben mást mond, mit újból írok; s hátha még csak az első ilyen válogatás után kezdtem élni, mert a gyermekkori „Válogatott Költemények” elvesztek. Nyomatott betűkkel írtam latindolgozataimat, nyomtatott gyerekeknek hívtak, a könyvek és az írás varázsa hozta így, de az igazi nyomtatott betű iránti vágy csak akkor tört rám, mikor „A szív teremtése” című versemet legépelte valaki több példányban. Ez már egy lépés volt a „közönség” felé, valami az irodalomhoz hasonló jelenségek közül:

Famulus hozz vért!
Gyúródeszkámon láthatod, hogy hús van –

Így kezdődött, aztán tövist kevert az Úr a szív anyagába, majd a Paradicsomkert rózsaszirmaiból, bőven.

Édeni rózsza hamar elvirágzik,
az első asszony alig-alig játszik
szirmai mellett máris könnyben ázik
bánatos szeme: bánja, hogy hibázik, –
Én úgy akarnám, hogy örök maradna
a rózsza illat soha ki nem fogyna, –
famulus, rózsát szórj az asztalomra!
Illatos nedve a hamvas virágnak
átszivárog a húsba és a vérbe,
szép dolog készül, nagy örömem töltöm, –
majd szerelemnek nevezik a földön.

Megint tövis kerül belé, de mindegy, hadd sírjanak fel Sapphók bűgva s „bűk, bűnök, béklyók mind utána mennek”. Így, legjobban saját szavaival tudom én most is csak bemutatni ezt a verset, hárfát formál Isten az anyagból s belezengeti a szférák zenéjét, hogy „költők, próféták szíve sokat fájjon, – az ég után, a szépség után.

Dávid szívét elcsavarja az asszony,
zsoltárt adok, hogy könnyeket fakasszon,
éző szívet, hogy bűneit sirassa,
s a Miserere mei-t a világon
ezer bűnbánó ezerszer elmondja.

Vergiliusnak fellebben a fátyol,
egy pillantást vet a bűnös világból
vissza, amikor azt mondtam, hogy asszony
jön, és a kígyó: sarka után leskel, –
szól egy titkos szót valami gyermekről
s ráront dalával Róma dáridója:
Echeu, Bacche, veni Libitina.
Allighieri Dante feljön hozzám
a magas mennybe, látja fényes orcám,
s Paradiso-ját szerte a világon
lobogó lelkek újra átálmodják.
S ó, földi jónak földi ellensége:
maga az ember: Dante szörnyű vétke,
hogy az igazat igazul megmondja,
mint prófétálva hagyja meg nagyapja:
király vagy pápa, ha viszket, vakarja.
S hogy a középkor szörnyű szellemének
számkivetésben kellett törni-fogyni, –
s hogy a vak Milton Paradicsomot lát,
látja és hallja, amit ezeréves
embervándorlás sokszor elfelejtett
az Éden óta – s ihletődve, bűgva
zengi a szent dalt, leányai írják:
Itt a Mennysország, egek harsonája,
lángszíve dobban a teremtő Elvnek,
szférák zenéje, hallom harsogásod, –
szól és elhallgat, végtelen vágyában
szíve megpattan, – ez, amit itt gyúrok,
ez a szív, hallja harsogását,
szférazenének, *ó, mind ez okozza,*
hogy a világon megölik a szépet,
amit teremtet. Famulus, a szférák
zenéje múljon, – nem bírja az ember
kicsiny keblébe felfogni a tervem,
dalt akartam, mely árad fékevesztve,
világokon, naprendszereken végig,
nem bírja, mondom, hozz halkszavú hangszert,
pengesd, amíg én pengetni kívánom,
szálljon a szívre, mint a csendes álom,

s mintha rózsákra üzenete írna,
pengjen a líra. – Fiatal szívekbe
megjön a május, szédelegve járnak,
verset írnak egy fiatal leánynak,
ablak és éj és trubadúri árnyak.
Ismét fiatal szívek visszavágynak
teremtő keblem puha melegére,
erdők mély árnyán, hús kápolnák csendjén,
új dalt dalolnak szűzek zengő nyelven
égi erővel. Famulus, ez szép ám, –
megverik őket, ez a boldog bérük,
apró gondokban szárítják a vérük,
munkákat kapnak, miket nem szeretnek,
könnyezve járnak, könnyek közt álmodnak,
mégis övék a napsugár aranya,
minden, mi dalba belefér, övék lesz,
minden, mi szép, jó, szeretnivalóan,
pengesd gitárod, famulus, meglátod,
dal zeng nevemnek Aquinó Tamástól,
Clairveaux Bernáttól s még tizenkétezer-
ötszáznegyvenhat szent poétaszájából.
Famulus, pengess – szépséget a földnek.

S így tovább, hosszan, igen hosszan, könnyedén és terjengősen, előre kiagyalt szerkesztés nélkül, a pillanatok ihletében, szinte megállás nélkül. S most rákoppintom ujjamra a freudi analízist: ezért a *tizenkétezerrettentőnegyszázmért* készült ez az egész. Itt bújnak meg vitáim papokkal és kispapokkal, hogy lehet-e tisztességes ember a költő, lehet-e verset írni másról, mint elcsépelet földi szerelemről, összeegyeztethető-e a pap és a költő. Nekem a kérdés nem volt vitás, de másokat nem tudtam meggyőzni, mert nem tudtak, nem láttak és nem is hittek, vagy legalábbis ellenkeztek. Itt bújlik meg egyik noteszom különös gyűjteménye: azoknak a szenteknek a névsora, akik verseket írtak, és milyen dús névsor. Ez a téma még visszatér majd életembe, egész életem ez a téma, néha magam is ellene vallok elméletemnek. De ha akkor módom lett volna hozzá, hogy türelemmel tanuljam a formák mesterségbeli részét, hogy gát nélkül olvassak, hogy idejében túl legyek a nyomdafesték első varázsán, szégyenén, dicsőségén, ha nem kellene ősz fejjel születésre várnom... Időzzünk még egy kicsit errefelé, úgysem jön vissza többé az a hajnal.

Menjünk az agyagtesthez, vigyük ezt az
életindító balzsamot, a szívet.

Sárember mellén a fakanaladdal
vágj egy kis nyílást, oda hadd tegyem be,
lelket a gépbe. Most, famulus, menj el. –
Egyedül vagyok, veled alkotásom,
egyedül vagyok legkedvesebbemmel.
Melleden a rést, mit e szolga vágott,
most elsimítom, csak lélek hiányzott;
egyedül vagyok, senki meg ne lássa,
mint száll a lehelt élet a holt sárba,
mint néz körül a földből csinált ember
először, táltos, csodálatos szemmel.
Ünnep. A világ első nagyünnepje,
ihletődik a Teremtő Szentlelke,
árad s megújul menten a föld színe,
dobban, dobban az első ember szíve,
az első ember két szemét felnyitja,
egy pillantás a végtelen Istenre,
akinek lelkét visszalehellőben
egyszer meglátta. Leborul az ember.
Nem tudja, miért, frissen nyílt szeméből
két könnycsepp hull az Istennek lábára.
(Tán a jövődő boldogság öröme,
tán a sejtett bűn koraérett könnye.
Sírj, ember, sírj, sírj, ezer fiad átkoz,
ezer unokád emeli fel öklét:
mért lettél ember, mért nem mondtad akkor,
hogyan Uramisten, mit komédiázol,
nem elég ezer bolygó fényessége?
nem elég ezer bárány bégetése?
miért okozol Magadnak csúfságot?)
Sír, sír az ember boldog örömében,
és most az Isten kezét a fejére
teszi s megáldja. Hullámos hajára
az első áldás békessége ráhull.
„Nézz rám. Egy csókot.” – „Itt van, Uramisten.”

És még itt sincs vége, de még a végén sincs, mert így, ilyen erőtlén és sokszor helytelen fogalmazásban ömlöttek még sokáig az alkalmilag mondvacsinált ünnepi versek is, amiket egyszer el lehetett szavalni, s ha nem voltak elég jók, jobban tetszettek, s kellett

tisztelni őket, mert úgy kívánta a rendező és a műsor. Ez a szíveposz pedig hadd pihenjen most már.

Vers őrzi az Ady-olvasás regényét is. Ady akkor még tiltott fa volt, üldöztek érte s fájt, hogy nem értenek, hiszen Sík Sándor hamarabb szólt már róla, tisztán, világosan, végérvényesen; Sík mégsem ördög.

Egy kisfiú belopózott
valami nagy könyvszobába,
megfogott egy nagy-nagy könyvet,
futott vele, mint az árvíz
a felfordult törzsű fával,
s mint az egér a cicával:
úgy ment vele az a nagy könyv

Lévita jár, lélekzete
visszafojtva sűrű erdőn;
lápokon vad tulipán,
oleánder, bűvös-bájos
kosborok s vert gyöngyvirágok
bután néznek: a miénk vagy.

– nem első vagy – ím, megejtett;
majd a lelked elfelejtet,
lépsz, de lépre, tudsz, de fájva,
rádömöl a pusztá éjnek
szívetörlő nincs-halála. –

Elnyílt szemmel olvasgatja. A kápolna folyosóján, tán nem illik, tán... ki tudja... A piros mécs kivilágol, a kápolna ablakából kikönyököl Jézus Krisztus, aranyhajú gyermekifjú: (mostanában lesz karácsony) néz. A kispap olvasgatja: „Ezek mind a Léda asszony versei, ki...”

Versben is próza, prózában is vers, mindegy tehát: a kispap félve néz fel, s mivel a Jézus nem haragszik, Góg és Magóg fiának erejét kéri, lángigéket Lucifer ellen, tőle kéri, Jézus Krisztustól, s közben „piros kedvvel” áldozik meg nap-nap-után – s mikor feljön a karácsony – tünde pásztorcsillagával: – pásztorcsillag bevilágít – a szívébe, könnyet sajtol, – s míg a pásztorok dalolnak, – minden bűnét bánja-szánja: – minden bűne megbocsájtva; – s hogy a pásztorok elmentek, – úgy, hogy senki meg ne lássa, – Kis Jézus a jászolából – mosolyogva cédrusfából – szűz hárfát vesz s odaadja.

Jön aztán a magyaróra, s az osztálytársak táguló szeme: „Most már ördög vagy angyal?” (Nem tudták ők még, hogy az ördög is angyal!)

Tízperc. Szentséglátogatás.
Aztán udvar. „Na, Demeter!”
Nézd, ez így van. A helyemben
mit csinálnál? Büszke vagyok.

S a vége:

Duplika.¹¹² Kövércsütörtök.
„Éljen Ady!” – „Dögöljön meg!”
„Veled együtt.” – „Minden költő.”

„Mind bolondok.” – (Dispersit, debit pauperibus, – justitia ejus manet in saeculum saeculi. – In Domino laudabitur anima mea, – semper laus ejus in ore meo. – Kyrie eleison. – Christe eleison. Kyrie eleison. – Pater noster.)¹¹³

Az áradó érzés széttöri-húzza már a sorokat, ahogy Vörösmartyt olvasom s mottónak írom: „Zászlódat látom, Bulcsú, szemem árja megindul.”

Bulcsú zászlója fellobog.
Vagy minden, ami szent, csak álom?
Vagy többet nem lesz jövő a múltból?
Mibennünk szakad magva magyar fajnak,
mi áruljuk el olcsón fényességünk
a vak homálynak?

Romantikus láz, s annak titkos megérzése, amit sokan fejtegettek belőlem később is, hogy őseim értem voltak, bennük már készültem:

Az elszakadt világ kiált utánam.
Ihol, ihol, vállatokon loval
kisfiatok az ősi szellem-porccal,
erőtöket talpával szívja fel,
dereka már a tölgyével rokon,
a melle már a zúgó illatokkal,
a lelke már az Erővel rokon.

112 Soron kívüli, ünnepi pohár bor a szemináriumi ebédlőben. „Kétszeres”

113 A beszélgetést félbeszakítja az ebéd utáni közös ima: „Szétosztotta, adott a szegényeknek, – igazsága mindörökké megmarad. – Az Űrban dicsekszem – dicsérete mindig ajkamon. – Uram, irgalmazz. – Krisztus, kegyelmezz. Uram, irgalmazz. – Miatyánk.”

A gyermekkor papírépítményei előjönnek mint „elsodort falu”, hogy még hiányos, üresen zengő ritmusok mögött magvuk bent maradjon, későbbi kelésre, s valamikor valahol csakugyan faluépítés, templomépítés legyen majd belőlük.

Éneklő kedved, ártatlan danáid
leomlott Trója, és a katonáit
falábú ló: az ördög marcangolja!
Hol van a tornyos, kincses Isten-háza,
hol van a lelked áprilisi láza?
Tűz megemészti, tolvaj elorozta
fiatal kedved, – ki csinálja vissza,
amit csináltam, én: a Vész, az Élet.

Falum, kis falum, hát
sohase látlak? Fehérség, sok szépség
nagy zuhanással így bukik a mélybe, –
vagy mindenkinek ez a rendelése,
hogy felvágazza vágyaim az égbe,
s míg mint a sas, a Nap felé repülnek,
engem az úr, veszteség kerülget?

Nem láttam magamtól. Így küldtem néhányat ezekből az önképzőkori versekből a *Napkeletnek*, s Németh Antal¹¹⁴ udvarias levelét kaptam viszonzásul, nem őrzöm ezt a választ, bár szép volt. Egy év múltán hasonló kísérletet tettem az *Élettel*¹¹⁵, de ott már csak jelige alatt, szerkesztői üzenet erejéig. Ez utóbbin akkor csendben bosszankodtam, ma érdememen felül figyelmesnek és alaposnak tartom. Hiába várt aztán az Élet, hogy kitárja, mint írta, karját is, nem csak a szerkesztőségi ajtaját, más irányban mozogtam az indulás

114 *Napkelet* a Magyar Irodalmi Társaság folyóirata (1923–1940) főszerkesztő: Tormay Cécile. Németh Antal 1933–1935 között volt a folyóirat szerkesztője.

115 *Élet* (Budapest, 1909. január 3–1944. december 24.) szépirodalmi és kritikai képes hetilap. Alapította: Glattfelder Gyula. Megjelenik minden vasárnap. Szerkesztői között van Andor József, Izsóf Alajos, Pethő Sándor, Anka János, Alszegehy Zsolt, Erdősi Károly, Berényi László, Thurzó Gábor. Alapításakor megfogalmazott programja volt az elterjedt nemzetietlen és dekadens kiadványok, lapok és folyóiratok ellensúlyozása. Az irodalomtörténet-írás a *Nyugat* ellentáborában, a konzervatív ízlésű folyóiratok között jelölte ki helyét. Szerzői között jeles írókat találunk: Birkás Endre, Jékely Zoltán, Mátyás Iván, Pilinszky János, Rónay György, Sőtér István, Szabó Zoltán, Toldalagi Pál stb.. Nem zárkózott el a korszerű irodalmi törekvésektől, ám a magyar irodalomban a nemzeti jelleg és a vallásos világkép megtartását elkerülhetetlennek tartotta. *KatLex III.* 1997. 28.

felé: első teológus koromban – a *Vigilia*¹¹⁶ még sokkal azután született meg – már megírtam azt a verset, ami hat év után elsőnek jelent meg a Vigiliában, mint komolyabb helyen, s már előbb vándorolt német fordításban nyugaton, hogy feltűnő jelenséggént térjen haza, védelmemre. Ám az idők még messze vannak; egyelőre az érettségi utáni nyaramon kell nyomot keresnem magam mögött.

Vissza megint a *Mozaik*hoz. Nyugalmat kerestem akkor, s ahhoz egy háromhetes, elszabadult kerékpáros kirándulás kellett. Abasár, Gyöngyös, Mátraverebély-Szentkút, Salgótarján, Pétervására. Így jegyeztem föl: „Sötétben, babonás rettegést lehelő lombok közt rohantam, hajtás nélküli jutalomúton, kilométereket a baktai erdőn. Ha nem sírt a bagoly, vagy nem reszkettetett harasztot a koca: sírt a zuhatagos csend, s fészülte a szellő a mosdatlan sudarakat s kócos hajamat. A fekete Szellem egészen rajta feküdt az erdőn és a keskenyedő úton, s ebben az irdatlan és hiánytalan sötétben vitt, vitt a döbbenetes posztulátum: nekem menni, rohanni, menekülni kell.”

A baktai halottlátó asszonyt mellőztem még ez évben, Eger következett, majd Ostoros, mikor pedig onnan ereszkedett az eső, Gödöllőn (a cserkész világ-jamboree megnyitásának napján) át: Budapest.

Későn értem, rokonaimat nem találtam régi lakásukban, éppen költözködtek, reggelig nem tudhattam meg, hová. A házmester adott egy üres szobát a harmadik emeleten, ott pihentem ki utam fáradalmait a padlón, s ott írtam reggel az Adys verset: Bábel áldozata címmel; annyszor szavaltam azóta, ezt értették, mert érthetetlen. Hegy vonzott, víz vonzott, Budapest is vonzott, valami titkos reménység élt bennem, hogy odakerülhetnék, de mire valóban úgy alakultak a dolgok, hogy oda kerülhettem volna tanulni, már lemondtam róla. Dunaharasztiin üdültem, majd Csepelen még, s tovább az úton: Zsámbék felé, apácánővérkémet látogatni. Ő más volt, benne nyugodtabb vér folydogált, alig érthette, miért futok, s mért nem elég az út. Tovább a Balaton felé! Falvak és falvak, „de volt egy, amelyiknek a neve zúg, harsog elfúlóban, majd csendesen gyászbeszédet sutog. *Vál...* találkoztam én is Gina költőjével¹¹⁷. Montblanc-os termete, ütődött haja, mint őszi döbbenet, lobogott elő a korán tar váli erdőből, de Gina nem volt most vele. Egyedül volt, hogy szívemre beszéljen. Elhitette velem, hogy bakonyi vagyok. A váli erdő versét is többször elszavaltam később is, ennek az útnak útinapló-versesfüzetéből. „Ilyeneket mondott: Hiszel nekem, egyszer már meggyógyított az én nagy betegségem. Emlékszel azokra a februári napokra, amelyek előtted is megcsillogtatták az eszmék Montblanc-ján a jeget, s már érezted a barna felhő ígézetét. Csak ennyit vígy magaddal: a nyár elmúlik, ledől a kártyavár, lehull a lepkevirág szirma, – de azért jó futni; futni és elfáradni, mint én futottam s elfáradtam, jó keresni és vagy találni, vagy nem, mint én kerestem és nem találtam.

116 *Vigilia* katolikus irodalmi és tudományos folyóirat (1935–).

117 Gina költője = Vajda János (Pest, 1862 – Budapest, 1897).

Mégis, már nyugszom, szép szavaimat emlékebe őrzik néhányan, kevesen, s az avar hódol nekem. Küzdj; – a tested még nagyobbra, erőszakosabbra nő: hogy felszítsa a lelket. Nálam a tűz késett, a parazsat elitta a keserűség vize. Neked az ellenkezőt jóslom, mert ezt jósták nekem is. Menj, hűsebben zúg a Bakony, s békésebb a Balaton. Még fiatal vagy és ez az, ami a tiéd.”

Felültem s mentem. Még láttam: „Az égen a felhő egymást űzi, hajtja, – Bujdosni a tarlón indul a katáng”, de felejtennem kellett a *Hosszú éjjel*, az *Őszi tájék* költőjét,¹¹⁸ mert mindenkor „Bánt a homály és nem hágy békét, – Keresni a dolgok végét...” Én nem állhatok be tetszhalottnak. „Majd kigyúl a csillag, kisüt a Hold. – S ott fenn a keresztfán suttogja a szél: – kinyílik a rózsa, kihajt a levél.” „Az úton még hallucináltam, mintha találkoztam volna azzal az ifjúval, aki elől menekültem – önmagam elől menekültem, a bennem összegyűlt és kifejezést kereső fiatal erők elől, azokat eléggé levezette ez a túra”. Valamin gondolkoztam, s egyszerre nagy fényesség jelent meg jobbról az ég alján. Balaton! Álmaim Balaton! A víz mérföldes ezüsttükörré lőn, a kvartély előtt álló Nap aranypálcákban ráküldte sugarait, hogy szemembe tükrözve kifesténé a „Várlak” darubetűjét.

Most, amikor már az asztalom tele virító tarlóvirággal, s magam is virág vagyok a legszebb nyár tarlóján: álom, gyönyörű álom emlékezni. Este fehér a víz, hajnalban szőke, délelőtt lila, majd kék, majd zöldmárvány, ezüstös, márványos, opál és topáz víz! Mikor felejtelek el? Órák hosszat fekszem a vízben, régi tépelődéseményen könyökölök s nézem a messzeséget. A messzeségben minden szép, mert messze van. Szép „elmenni”, szép „megérkezni”, szép élni az Élet ígézetében.

Úrt vájt bennem a Balaton, mint egy festett szoba, szétterjedt meder. Jöttem haza.

Az oltár lépcsője előtt énekeltem a nagyboldogasszony-napi bölcsesség leckéjét: „In omnibus requiem quaesivi et in hereditate Domini morabor.”¹¹⁹

Úgy van, nyugalmat kerestem mindenütt, s még is állapotodtam az Úr örökségében, de ma már nem értem, hogy mit bámultam annyira a Balatonon, mért lelkendeztem úgy Petőfi félmúltjában, mikor annyira nem szerettem Petőfit, főképp pedig azt sem tudom, mi lett volna velem, ha ezt a levezető nagy utat végig nem hajtom magam alatt, azt a sok vakmerő kalandot, amit nem jegyeztem fel, hogyha nem vállalom. A csodák, amiket látunk, belül vannak.

Égész nyáron Ady Endre volt a főolvasmányom, s egyre-másra találtam papokat is, akik ismerték, szerették. M. T.¹²⁰ a káplánszobában, díványán hátradőlve, igazi megható-

118 Vajda János (1862–1897) versei.

119 In omnibus requiem quaesivi et in hereditate Domini morabor. = Mindenben a nyugalmat kerestem, s megállapodtam az Úr örökségében.

120 Valószínűleg Molnár Tibor (Rozsály, 1907 – ?), aki 1933–1934-ben Jászapáti volt adminisztrátor. V. ö.: Molnárné Szikszai 2007. 101.

dott hangon, minden szót külön élvezve mondta végig az egész „Gare de l'est-en”-t: Reggelre én már messze futok, – S bomlottan sírok valahol... S ha rám néz, azt mondta, ez jut eszébe: Kúnfajta, nagy szemű legény volt, – Kínzottja sok-sok méla vágynak... Újból meg újból átlihegett rajtam a Héja-nász az avaron, az Alvó csók-palota, Az öreg Kúnné, Az ős Kaján, a Nagy sírkertet mérünk és a többi, mind, s ezek varázslatában éltem, mert ilyeneket máshol nem találtam.

Prózában Szabó Dezső vezetett akkor, s milyen jó volt egy személyes ismerőssel, hajdani tanár kollégájával beszélgetni, S. I. gimnáziumigazgató személyében, s megtudni, hogy a bő áradású, világok fölött hullámozó s prófétáló erejű stílus mögött egy igénytelen, félénk, bizalmatlan ember húzódik meg, aki szinte bocsánatot kér, hogy él. Vagy ezt is játszott csak? Vagy nem is tudjuk egyáltalán, melyik életünk az alakított, melyik játék csupán?

Képekben is a vérbőt, dús igézetűt kerestem, s ámultam Aba-Novák¹²¹ akkor készülő, jászszentandrás freskóin¹²². Minden különösebb várakozás nélkül mentem a templomba, egy tanyán járván s hallván, hogy „festik a templomot”, s méghozzá „érdekes”, gondoltam, valami cifra piktormunka, már csak mellette nem megyek el úgy, s gyökeret vert a lábam a friss freskók előtt. Még ott tett-vett a mester, s ott meredtek már a történelem távlataiba a híres alkotások. Ezekhez a képekhez a későbbi években is visszajártam, zarándokként. A következő nyáron egy egész héten át ott tartózkodtam s naponta néztem, néztem, megtanultam mindent kívülről. Azt jelentették nekem akkor ezek a képek, hogy tűr színt a katolikus egyház, tűr nagy művészetet, sőt annyira „tűri”, hogy más alig érti ezt meg. A dörgő hang kellett, a káprázat, belül valláson, katolicizmuson, az erős és mély hatás, másrészt a keleti szemléletmód exotikus, álmatag örökkévalósága, ugyanakkor frissítő, pihent ereje. Mindezt nem találtam meg azokban a templomokban, amikből úgy jön ki az ember, hogy észre sem vette, volt-e benne festve vagy sem.

A szavalásra válogatott versek közé ezidőből került be az „Alku” című is.

„Aludni vágyom együgyűen
Tábor-hegyen.
Aludj. Vánkosod vérből, tűzből
legyen.”

Ez különben meg is jelent valahol, 12 év után.

121 Aba-Novák Vilmos (1894–1941) festő és grafikus. 1933-ban a jászszentandrás templomot festette ki művésztaírsaival. *KatLex I.* 1993. 4. Lásd még: Dávid 2003.

122 Jászszentandrás templomának építéséről, Aba-Novák Vilmos és festő társainak munkájáról legújabban Dávid Áron írt a templom felépülésének századik, s a freskók elkészültének 70. évfordulója alkalmából. Lásd: Dávid Áron 2003.

Ősszel az első főiskolai tanév; barna arccal fogadtam, tág tüdővel, jókedvvel és nagy érdeklődéssel. A filozófiát és a szentírástudományt igen szerettem, a hitvédelem meggyőzött, az őszi nagy lelkigyakorlatot most is, később is nagy hatással élveztem. Ez év reggeli elmélkedés utáni jegyzeteiből jött a már akkor tervbe vett könyv: „Föl, a hegyekre!”

Szmrecsányi érsek atyánk gyémántmiséjére ünnepi versemet kellett szavalnom, az győzött; ám én alig győztem attól kezdve az alkalmi, ünnepi versek írását. Úgy segítettem magamon, mikor körmömre égett már valami hasonló feladat, hogy a sok kész vers „figyelemreméltó” részeiből olvasztgattam össze újat, nagyot, hosszút, hogy mindenki megtalálja benne a magának való, figyelemre méltó részt. Így végződött az első:

Indult misézni az ősz pátriárka –
a hegyen épült város templomába.
Bú, öröm, szálltak, szálltak zúgó szárnyak. –
Emelt fejére az évek ezüst dért
és oltárára gyémántport szitáltak.

Sikert, szerencsét rebesgettek a többiek, de én nem sokra becsültem az így „alapított szerencsét”. Az *Egyházmegyei Közlönybe*¹²³ kértek verset, nem adtam első szóra, hátha elefajtenék, ha nem, kérik még, s el is felejtették. December 8-án, az *Irodalmi Társulat*¹²⁴ ünnepségén is az én pályanyertes versem szerepelt: *A Hófehér Asszony*, másik évben, Krisztus Királykor a *Királykereső*. Alkalmi dolgok, elég silányak ahhoz, hogy egyszeri elszavalásra sikert arassanak, arattak is, szerzőjüket az előjárói ebédhez ültették minden ilyen éves ünnepen, s felhívták rá a figyelmet: vigyázni kell, *fagyöngyként* el ne szívja erőit hivatásbeli munkájától az „irodalom”. Rossz emlékezni az ilyen kétes dicsőségre, de kellett ez is, elkerülhetetlen volt. Karácsony előtt az irodalmi gyűlésen előadtuk a *Betlehemi csillag* című szavalókórusos melodramámat, zenéjét Turóczy Sándor¹²⁵ szerezte (van-e kottád, Sándor, mert nekem nincs), összhangosítását Izay Géza; hegedű, harmónium, szólók és

123 Egri Egyházmegyei Közlöny (1869–1944) az egyházmegye félhivatalos lapja. *KatLex II.* 1993. 787.

124 Irodalmi Társulat = Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája (1837–). *KatLex II.* 1993. 801.

125 Turóczy (Turóczi) Sándor (Nyíregyháza 1914 – Kótaj, 1978) római katolikus pap, egy évvel járt Demeter István fölött. Nekrológja a *Szolgálatban* jelent meg (1979-es karácsonyi, 44. szám, 100–101.).

kórusok: ez a siker kissé megnyugtató magam felől, bár érték benne alig volt; egyszerre való szerep volt ez is.

Mozgásom, fellépésem a még gyakorlatlanabbak közt nyilván gyakorlottnak tetszett; nekem adták a IV. éves Járdán József¹²⁶ *Boldogasszony garabonca* című 4 felvonásos drámája egyik főszerepét is, vak igris voltam, négy felvonáson át lobogtattam magamban és a közönségben Julián barát korának hangulatát, behunyt vak szemmel és kitárult lélekkel. A *Nemzeti Újság* 1934. I. 12-i számának kis hírével büszkélkedtem, amely akkor kiemelt néhányunkat: „Az ügyesen felépített darabban nagyhatással szerepeltek Bársony József, Demeter István, Kóródi György teológusok, míg a rendezés munkáját Tippmann József végezte.”

Hogy a szaktanulás rovására ne menjen az általános műveltségnek: fontos kötelességemnek éreztem, hogy minden irányban olvassak, jegyezzek, nem akartam az unalmat megismerni és nem láttam szebb értelmét, célját a szabadidőnek, mint könyvhöz, íráshoz jutni. De valljanak a versek, hallgassuk a duzzadó és vívódó, utat még nem lelő erők muzsikáját.

Heurékás hajnalomon
köd előttem, köd utánam,
láng szívemben, dac ajkamon
írigység a mostohámban,
megtaláltam, megtaláltam.

Idegeimben reszketett meg
a mindig újuló öröm,
mióta lemondtam az örömről,
bízom, a bűt összetöröm,
bús városban, bús Jeruzsálem,
nem marad kő kövön.

A Szentháromság jóhírével
Isten veletek, emberek,
könnyem után csordul dalom,
megostromolni az eget,
harcos mennyei szerelem
vár, maradjatok, én megyek.

126 Járdán József (Besenyőtelek, 1911 – Kápolna, 1988) római katolikus pap, festő, költő, író. *KatLex* V. 2000. 676.

Az Isten nem adja ingyen szerelmét. A hegyre törő énekeseknek vérzik néha lába is, szíve is:

Nagy kín ez a szerelem,
mert az Isten rokonom,
minden vérem elfogyott
haszontalan roboton.

A kísértő szava is visszhangzik:

Nézd, a völgyben is van halom,
hűvös halom, kies halom,
kerüld a kígyó-utakat,
s ami virág úgyis akad
neked adom, neked adom.

Hiába csalogod magadat,
az ember csak ember marad,
nincs benned és nem lesz benned,
emberben angyal-értelem
és arkangyali akarat.

A kétely is meglátogat, ámbár csak ilyen címmel: „Mondá az esztelen”. Tehát az esztelennel mondatom:

Egy csillagos kis lapon
az Ég üzenetje,
a ledobott Biblia
Sára kerevetje.
E lap alap-lap vala,
minden fényes csillaga
Atlasz eresztetje.
Atlaszisten átkozott,
mivel paráználkodott,
kialudt a lelke,
s mert Atlasznak nincs fia,
lezuhant a Biblia
miriádós terhe.

A Bibliával lezuhant
a Tovább és a Még.
Minek nekem a boldogság,
minek nekem a tisztaság,
ha lezuhant a Biblia,
minek nekem az Ég?

Hiába állította meg
Józsue a Napot,
gyötör sokáig, régen,
túl minden kevélységen
a kétség, hátha hazudott,
az Írás is hazudhatott.
Azt mondják, Isten írta
és ember korrigálta, –
hozzám korrekt szöveg jutott.

Társaimat és tanárait néha valóban ijesztgettem „hereziseimmel”, ezek azonban nem voltak többek erősebb ellenvetéseknél, amikre viszont mindig magam tudtam legjobban megfelelni.

Folyton fúró kérdés a hivatás kérdése. Többnek is, kevesebbnek is éreztem magam a többiekénél, de mindenkép másnak. Nem is akartam olyan lenni, mint ők, bár voltak mindnyájukban kitűnő „részletek”. A versekben Grál, Anfortasz, Parsifal¹²⁷ nevek húzódnak meg, egy füzet külső címe: Parsifal énekei.

A Grál előtt reszketve állok.
Jaj nekem, hogyha lesújt
öröklött, szerzett, szörnyű átok,
a hívatlanság. Nem tudom,
mi jön. A Grálon írást látok.

127 Artúr király és a kerekasztal lovagjai 11–13. századi keresztény mondakörből: Grál = kehely, amiben a legendás hagyomány szerint a keresztfán szenvedő Jézus vérének felfogták. Parsifal, Anfortasz lovagok. Abban az időben jelent meg Nagy Gyula: *A gráll lovagok – Parsifal, Artúr, Gawan és Lanzelot története. Hősköltemény. A XI–XIII. századbeli brit, francia és német eposzokból és lovagregényekből* (Győregyházmegye Könyvsajtója, Győr, 1927.) című népszerű könyve.

Parsifal vagyok tehát, megjelentem önmagam előtt s beszélek magamról:
„Parsifal vilávjártában sokszor eltévedt.
Szerette is a tévedést, de nem akarta, mert lovag volt.
Sötét, nagy erdőbe tévedt egyszer, – mint elveszett, megtalálhatatlan, mégis való és
vágýában igazi Paradicsomba.
A vadak csörtetve futottak előle, a legerősebb kövér bölények is elfutottak.
Csak ő, hatalmas páfrányok maradtak körülötte; madártalan, duzzadó erű ágak, tor-
nyosodó ismeretlen fák.

Akkor énekelt Parsifal először.”

Énekel Parsifal, az ének megnyugtatta, elalszik a lovag s álmából ébredve fekete ruhás
nőalakra bukkan, aki fehér lobogót hímez. Csak akkor lesz készen, ha az arra érdemes lo-
vag megérkezik érte, még félig sincs kész a lobogó. De íme, varázslat, a lány ölében nyugvó
lobogó magától elkészült.

„Reszketve nyújtotta át a lobogót, mert tudta, hogy meghal abban a percben, amelyik-
ben az elérkezett lovag megcsókolja.

– Itt van jövendőd záloga, hivatásod jelvénye. Addig menj, míg meg nem találtad azt
a várat, amelyet lobogódra hímeztem. Ott lesz a te Szerelmed, ott lakik fehér tüzek között.
Ő téged vár s te érte vagy teremtvé, de addig... ne csókolj – azt akarta mondani, de már
elkésétt.

Parsifal karjaiban megmerevedett a kék szemű varrólány, a lovagsors halandó hímzője.

A lugason fekete szél süvített át, mint mesebeli átok, a rózsaszirmok lekonyultak,
perc alatt elszáradtak, s úgy hullottak a halott-ölélő lovag megnyúlt arcára, mint elfelejtett
gyermekévei.

Parsifal elengedte karjaiból a halottat, az ő első csókjának áldozatát, s a halottat elta-
karta a friss rózsza-avar.”

Szólnak az énekek, Parsifal járja kereső útját, a Hegy lelkét csordító gyümölcsökkel
táplálkozva, megy és meg-megpihen.

„Parsifal, tovább, mert még megbékülsz, még elnyugszol az erdei csendben, arcodra
kankalinok pora hull s borzas hajadra lepke száll ringatózni, halálfejű pille.

Kín kell, vihar kell, mert az az élet, s ha nincs vihar, szétterjeszti fölötted mohos
lepkeszárnyát a halál.

A halált kívánta már bujdosásában, mikor csillag kelt, csillag zuhant, s az egyik csil-
lagból kifejtett a keresett lovagvár. Fájdalmas zenéjű dobverés kíséri a bujdosó énekét.

Vert a szívem, tört a hátam,
béna bálban
fantom-nép jár énutánam.

Űröm van az égi borban,
űzve dobban
nagyharang a nagytemplomban.

Sárga levél hogyha levál
Énnálam már
boldogabb a boldog halál.

Bezárt kapuval fogadja Parsifalt a Fehér Kápolna. Öreg remete őrzi, de Istent elvitték a papok, azt mondja. S Parsifal:

Furdalás a lelkem őre,
karvaly csőre,
varjú csőre,
elveszetten virultam a
hideg fehér márványkőre.

A pokolból ideöntsök
a mellembe,
ami kín van,
csak jöjjön el az üdvösség,
messze-messze nagy üdvösség.

De maradok – áldozatot keresve, vállalva, kínhalálig, Golgotáig – »könnyek között mindhalálig«.

Búntengeren törött sajka,
csurom-véres,
csurom-epés,
roskadozva állok rajta.

Ebek üvöltését hallom, egy elszakadt másik élet dühöng bennem, párhuzamban ezzel az előírással, egyszerű, alázatos, pontos kötelességteljesítéssel, tanulással, lelki önképzéssel. A gimnazista kori élmények kotródniak felszínre: öntudatlan vággyal, vérbeli nyugtalansággal, azon járt néha eszem, hogy neki kellene rontani a szép kápolna oltárának, összetörni mindent, mint ördögös, mint őrült, aztán elnyugodni és nem bánni, mi lesz.

– Mindent tagadni, törni, zúzni, ölni, jelent ölelve jövőkbe ömölni: ez a sor az »Ebek üvöltének«-ből vissza-visszajárt később is, idegfáradtság, kimerülésig hajszólo tettvágy idején. Nem foglalkoztattak eléggé? Amikor sok dolgom van, legkönnyebb »normálisnak«

lenni. A rímek légüressek, a sorok vége elnagyolt, de középen, a mélyben – kínzó belső válság kígyózik, sodor titokzatos nagy trónus felé.

A trónuson ül az Isten fia
s egy oszlop tövéén áll a Biblia
s a Bibliából mennyei tűz árad.
elhamvaszt villám szeme pillantása,
s én látom hamvam, porkalodámat,
porból repülő nyögő árnyam útja:
koponya, karcsont s nem lelem hazámat,
és elvesztem és nem találok lelkem,
s a mindenségben nem lehet pihennem,
nem élek, de nem haltam meg soha,
meghaltam és nem nyugszom el soha,
nyugszom s nem hagynak elnyugodni soha.

Uram, ahol vagy, ne hagyj szabadon,
szívemet ugató ebeknek kiadom,
Uram, nagy-nagy ebek üvöltenek nagyon,
tárd karodat, mert lelkemet kiadom,
az ebeknek, mert üvöltenek nagyon.

Szerelmet álmodik Parsifal illatos szénaágyon, bűnre viszi az ördög, ráncos aggyal, pogány Cupido méhe szűz lány szívébe csíp. Pogány Cupido után jön a keresztény Bánát, csillaghullásos látomás. Szavalja Parsifal:

Ember voltam, felhő lettem,
felhő voltam, csillag lettem,
csillag voltam lehullottam.

Szavalja s hallgatják, de nem értik a kispapok; bámulják és gúnyolják, dicsérik és bírálják, szeretik és ki nem állhatják.

Életének templomairól emlékezik, a Fehér Kápolna remetéje előtt, »amikor ez a felől kérdezősködik, vajjon jámbor, templomos lovagember legyen-e«. Monoton rímek, széles ritmus, emlékezésében Babits és Poe Edgar¹²⁸ mellett halad el ez a Parsifal:

128 Edgar Allan Poe (1809–1849) amerikai költő, író, kritikus, szerkesztő.

Orgona szólt, mintha éji mókárok morgása dobban
ének-zajban nagy morajban mennyezeti mennyek roppan
ív-en-csúcs-on apostolok atya-szava nagyot koppan
kattan ottan vagy ha hátra fordulok szórakozottan
borzas kócos nagy fejemen szent asszony tenyere huppan
s hogyha sírok homlokomon ángyom bütyke szinte koppan
A Metropolis templomában botránkozik: pénzért imádkozó kövér papokat lel ottan,
Jézus Isten egy sarokban
elfelejtett kis sarokban
legkevesebb tömjént kapott
többet kaptak a főpapok

(Nem szabad bírálni, de visszásnak tűnt, hogy a nagytemplom főoltárában nem őriz-
tek Oltáriszentséget, csak oldalt, a parochiális mellékoltáron. Itt nincs áldozás, csak nagy-
csütörtökön, már mint a nép számára, viszont az ünnepélyes asszisztenciát módosítaná a
térdfajtások és reverenciák miatt a Szentség jelenléte: ilyeneket magyaráztak, s nem illett
senkinek megkockáztatni a kérdést, hogy hát nem Krisztusért, Oltáriszentségért van-e
mégis elsősorban a templom. Majd ha püspök leszek...)

Megcsömöltem akkor ottan
s mivel híhű lovag voltam
s mivel Grál-várat kerestem
messze mentem, messze mentem

Falusi templomba megy; korhadó fatorony, fehér galamb, hattyú, kertek alatt
vicsorászó vau-vau sötét kutya, hatrét rakott szoknya. Ijedten figyelt fel; szava ne legyen
káromlás, ne legyen illetlen sértés; mentsék a körülmények s a kevés igazság, ami minden
tévedésben meghúzódik:

Jehova, Mihóka, Erzgebergi Pópa,
e madárijesztőt abba hordóba
mikor tették, minek tették, mért hogy úgy felfüggesztették,
fehér ingén arany vállszíj, végig rajta zsírereszték,
két füléből, két szeméből szája szélén zsírereszték,
majd kipukkad bő pofája, körülveszi hájtokája,
feje hája, apró kezén hájból van a macskapárna.
Megszólal s szól: Azatyának, Ésfúinak, Szentléleknek
szent nevében, amen, – egyik kiskezével altokáját
feltámasztja, lekönyököl, s ajkain a Szentléleknek

szent igéi úgy peregnek, mint a falra őserővel
záporozott borsószemek, borsószemek leperegnek.
»Földi jóban aki gazdag, ne tapadjon a javakhoz,
boldog, aki lelki szegény, teste gazdag, lelke szegény,
én is lelki szegény vagyok.« – Urambocsá, szoltam akkor
Urambocsá, elég szegény. Ugyan szegény, bizony szegény, –
mondogattam, bólogattam s bólogatva kimentem én.
Többiek is bólogattak, mindazonáltal ott maradtak,
ott maradtak s hallgatták az hájítatós szentbeszédet,
egyszer-egyszer hevült a szó, *meg* vörös lett, *meg* fehér lett,
s ide-oda, Mózes, Illés, szónok színeváltozása
addig tartott, míg a hív nép szája szélén fehér kása
bugyborékkolt álmodozva, nem aluván, szenderegve,
s mint a kövér istenáldás, hagymátalan sótalan zsír
hullt a szónok gesztusából hasonlóképp ugyanerre.
Szentbeszédről elég ennyi, szentmiséről nem kell ennyi,
az olvasós ember mondta, hogy az nem is olyan fontos,
kis bort iszik az öreg pap s vége: haza lehet menni
ebédelni, nemcsak papnak, hívőknek is ebédelni.

(Pimaszság vagy idealizmus? Állapotok Magyarországon! S bennem a szélsőséges olvasmányérdeklődés. De legyen-e magam a cenzor, mikor Prohászka sem húzta ki emlékeiből az utain valahol talált prédikáló papot, kinek mandzsettája szimbolizálta a beszéd ásitó, unalmas tartalmatlanságát? Ezt már én akkor olvastam, a többi közt. S rettentő mód fáj, ha rokonaim is úgy képzeltek a papságot, hogy kétszáz hold, hat ökör, zsíros parókia, kövér szakácsné stb., a mellett »vónagyóntatás«. Milyen sokat változtak az idők, s milyen jó, hogy megváltoztak. S ha mi ezt akkor nyíltan észrevehettük volna!...)

Templomrablás, ördögi kísértetjárás, nirvána-vágy, magas eszmék és mélyre zuhanás, látás és vakság.

Nappalomat az éji árnyék
színezi, vérzi, őrzi estig,
mikor a másik életet
lelkem ízei újakezdi.

Parsifal hallotta egyszer az Úr szavát, a Földön gyalogló Úr szavát hallotta, a fiatal Úrét. Keserűségében hallotta meg az Úr szavát; meg az okból is beszélt vele, hogy fel akarna lovagolni az Ő Atyja országába, megtartotta pedig a parancsolatokat ifjúkora óta.

Hívta volt őt az Úr, mármint Parsifalt, barátai közé.

– Hol vannak a te barátaid, kinek hallom szavadat az Evangéliumból. S az őszi napsütésből, de Magadat nem látlak, sem képed mását a Nap alatt, sem Hozzád hasonlót?

– Menj kolostorba, fehér falak közé, ott sápadnak az én barátaim, fehér falak között.

Elmene Parsifal kolostorba, találta hasonló falakat, de az Urat nem olyannak képzelte, mint az Ő barátai voltak. Hát beteg volt az Úr? Nem volt az ő lelkében virág? Hóbortos vala ő? Avagy a hiúság kísértésében nem állott volna meg hibátlanul mindörökké? Hazud-ságot beszélt ő és hazudás voltak az ő cselekedetei?

Nem telt bele fél esztendő és nem járt el Parsifal feje fölött egy esztendőnek a fele s ő észrevette, mi okból sápadtak az Úr barátai: fehérre voltak ők festve és az ő testük mésszel bemeszelve. Hasonlók valának ők ama koporsóhoz... Bévül pedig rothadás és romlás. Hazud-ságot szóltak ők magának az Úrnak is és hazudság volt az ő imádságuk.

Egymásra nevettek szentbeszéd után és mosolyogván mosolyogtak az olvasandók olvasása alatt.

Igyekeztek szökni az áldozatról, mert hosszú volt az áldozat és választottak maguknak társaik közül, hogy azt kedveljék, vagy önmagukat szerették szerelemmel.

Nappal dicsekedtek erényük felől, éjjel pedig álmodozással és sóhajtozással áldoztak a halavány, kölcsönfényű, idegen istennek.

Meghunyáskodtak az előjáró előtt, de háta mögött magasán rázták öklüket.

Hitet és szegénységet beszéltek, de maguk nem hittek erősen; nyilvánosan imádkoztak és rejtekben dúskálkodtak.

Koldusúton harácsoltak betehetetlen falatokat és nagyobb volt már gazdagságuk, mint adakozóiké.

Nappal szörbe öltöztek és hamut hintettek fejükre, éjjel pedig selyem lepelben aludtak, bársony mennyezet alatt, bódító illatok közt, inkább, mint a Déli királynő és annak udvarhölgyei.

Mások szemében szállkát láttak, magukéban gerendát sem és megvetették a világ fiait gonoszságuk miatt.

Ilyenek s hasonlók nem ritkán akadtak, s Parsifal akkor úgy látta, hogy akik jók, nem is tudnának, nem is mernének rosszak lenni, mert gyávák és szerfölött gyöngék, igen nőies lelkek.

Eleintén is kevésbé tetszettek Parsifalnak a falak közt lakók tulajdonságai s később sem tetszettek jobban szívének az Úr eme lelenceinek bűnei.

El is méne Parsifal a fehér falak közül, nem telt bele, stb... és nem is kívánkoza vissza, hanem a Grál igazi lakóhelyére és próbás őrzői sorába kívánkoza.”

Kóbor lovag, de messze jársz már! Nem tudod-e, ezeken keresztül kellett rágódnod, ezeken a kínokon és igazságtalan túlzó látásokon, hogy a kísértő világ s a kísértő testek és a kísértő ördög el ne ejtsen. Megbocsátanak neked azok, kik ellen kérdezetlen szóltál, bizonyára megbocsátanak, mert nem tudtad, mit cselekszel. Kerested aztán még sokáig

a fel-felbukkanó és el-eltűnő várat, néha egészen megtaláltad, akkor pedig megszöktél, vétkeztél és sírtál, bánkódtál és a Grál Ura mindig visszafogadott. Ez volt életed romantikája, fiatal, álom romantika; túljutottál rajta és élsz, messze jársz.

Eközben megírtam, pályázaton nyert is, mert gyenge és színtelen volt, első megjelent versemet, a Zsasskovszky-énekeskönyv átdolgozott új kiadása számára.

ÉNEKEK JÉZUSHOZ.

- 242 -

ÉNEKEK JÉZUSHOZ.

76. Krisztus, ki a mindenséget.
Krisztus Királyról.
Dallam: Meiszner Imrétől 1934. Szöveg: Demeter István, 1934.
mezt szon.

- 243 -

16*

Első megjelent írása, egy népénekszöveg

Nagyobb baj is történt. Az írás kísértése erősebb volt már minden más kísértésnél, s akkor, elsős teológus korom tavaszán, bőszerű felolvasást írtam két verseskönyvről az Irodalmi Társulatnak. Az egyik könyv Székely Lászlóé,¹²⁹ a másik Harsányi Lajosé¹³⁰ volt.

A merész kritika feltűnt és nagy port vert fel tavaszi csendünkben, pokol és mennyország egyformán visszahangzott a fogadtatásban, a kispapok nem bíztak saját kárhozható és üdvözítő döntésükben, azt kívánták, küldjem el az írást az akkori leghitelesebb helyre, a *Korunk Szava*¹³¹ szerkesztőségébe, s majd ottan döntsenek. Jött is válasz Possonyi Lászlótól,¹³² olvasta is minden kispap, olvasták előljárók, ciszterci tanárok, sárgultan, kopottan őrzöm ezt a szép emléket.

„Kedves Barátom!

... Teljesen igaza van, amikor fiatalos igazságkereséssel fellázad az ellen a kritikának nevezett névnapi gratulációszerű kellemkedés ellen, ami sokszor katolikus lapjaink hasábjait betölti.

A költő tragikus jelenség volt mindig és még inkább tragikus jelenség ma, mikor írása-inak kevés keletje van és vagy észre sem veszik, amit az ilyen felületes vállveregetős kritikák is mutatnak, vagy ha észreveszik, akkor kiárusítják jó és rossz verseit, mint a Rákóczi úton, a gyengébb minőségű harisnyákat szokás occasio címén.

Amit Székely Lászlóról és Harsányi Lajosról ír, azt teljesen aláírom, habár a kritikákat nem olvastam teljes egészükben és a versesköteteket néhány vers elolvasása után reménytelenül letettem. Írásairól azonban eszembe jutott, hogy a *Korunk Szava*, a magyar prózaírók-sorozathoz hasonlóan a magyar lírikusokat is sorba akarta venni, de eddig még nem találtunk olyan megbízható, agilis embert, aki kéthetenként garantálta volna a cikkek megírását, azt a független, bátor hangot, amit lapunk képvisel és kellő összehasonlító képességet, részint külföldi példákkal, részint az általános magyar költészettel. Tegyük egy próbát, ha kedve van hozzá, írja meg nyáron ezeket a tanulmányokat...” És így tovább, négy oldalon át. „Célunk az, hogy a katolikus gettófalakat lebontsuk, még ha a kedvezményezett bentlakók a nagyobb síkú területen kisebbnek is fognak látszani. Azért kell szabad tér, hogy később nagyobbak nőhessenek, széljárta, izmosabb sudarak.”

129 Székely László (Budapest, 1894 – Székesfehérvár 1991) teológiai tanár, költő.

130 Harsányi Lajos (Nagyigmánd, 1883 – Győr, 1959) magyar költő, író, római katolikus pap, a magyar katolikus líra egyik megújítója. A bábolnai gazdaság irodatisztjének fia és egy falusi kántortanító unokaöccse volt.

131 *Korunk Szava* kéthetente megjelenő katolikus társadalmi és kritikai folyóirat 1931. június – 1939. december 15. közt. Összesen 174 számot jelentettek meg, a betiltás vetett véget a megjelentetésnek.

132 Possonyi László (1903–1987) újságíró, író, színikritikus. Részt vett a gróf Széchenyi György által alapított *Korunk Szava* folyóirat alapításában. 1935-től a Nemzeti Újság színikritikusa. 1935-ben kivált a *Korunk Szavából* és megalapította az *Ujkor* című folyóiratot, majd 1938-ban a máig megjelenő *Vigiliát*, amelynek 1935-ben, majd 1938–1940-ben, 1943–1944-ben szerkesztője volt. *KatLex XI.* 2006. 174–175.

KORUNK SZAVA

aktív katolikus orgánumban

SZERKESZTÉSÉRT ÉS KIADÁSÉRT FELELŐS:

GRÓF SZÉCHÉNYI GYÖRGY

SZERKESZTIK:

ARADI ZSOLT ÉS BALLA BORISZ

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL

VIII. GYULAY-PÁLYA 13. I. EM.

TELEFON 311-62.

HIVATALOS ÓRAK 3-4-IG.

ELŐFIZETÉSI DÍJ BELFÖLDÖN: EGY ÉVRE 6 P.

FELELVRE 3 P. EGYES SZÁM 30 FILLER. KÜL-

FÖLDÖN: EGY ÉVRE 8 P. AMERIKÁBAN 2 D.

POSTATAKARÉKCSKÁZSÁMLA 11914.

Budapest 1934.V.15.

Kedves Barátom!

Levelét és a felolvasását megkaptam/ma kaptam meg/egy két
kitételén jót miattam s általában tetszett nekem az, azaz a
felfogása, őszintesége, jószándéka tetszett, egy két kifejezés,
stílusbeli gyenge nem annyira. Lehát maradjunk a tárgynál.
Teljesen igaza van, amikor fiatalos igazságkereséssel fellá-
zad az ellen a kritikának nevezett névnapi gratuláció szem-
kelemkedéstől, ami sokszor katolikus lapjaink hasábjait be-
tölti. Egy mentességük van ezeknek a kritikáknak: a versesköteteket mifelénk re-
desen úgysem olvassa senki és a kritikus, akinek ezer baja van megélhetéssel,
szerkesztőségi és egyéb életfenntartási harcokkal, nem akarja az emberiség leg-
bőszültebb fajtáját, a verseskötetét rendszerint saját költségén kiadó vidé-
ken verselgető kritikust magára bősztíteni, aki különben, amíg verset nem ír, igen

Possonyi László első levele Demeter Istvánnak

Vállaltam a leckét, Possonyit többször meglátogattam, könyveket adott, tanultam és írtam, s ha ezek a cikkek akkor intézetünk szabályai szerint nem is láthattak napvilágot, a másik nyáron és később is több kisebb könyvismertetésemet nyomtatták ki a *Korunk Szavából* kivált új lapban, az *Ujkor*¹³³ c. „aktív katolikus orgánumban”, s ez az egész munka sok könyvvel, íróval, folyóirattal, tanulmánnyal megismertetett és bizonyára nem vált káromra.

Nem tudott nagyon érdekelni, hogy tanulmányaim folytatására a pesti központi szem-
ináriumba szándékoztak küldeni, úgy himbálóztam a Gondviselés hullámain, hogy az
ilyen kétes szerencse vonzásának inkább ellene dolgoztam, nem mutattam olyan képet,
amilyen kellett volna ehhez a függetlenségemet sokban gátló érvényesüléshez, s az akkori
rektor, Tóth Tihamér¹³⁴ ellen olyan ösztönös érzés volt bennem – akkor küldött vissza egy

¹³³ *Ujkor* keresztény-szociálpolitikai folyóirat, Budapest, 1935. ápr. 20–1938. dec. 16. Megjelent kéthetente, 1937: hetenként.

¹³⁴ Tóth Tihamér (Szolnok, 1889 – Budapest, 1939) római katolikus püspök, egyházi író, egyetemi tanár. *KatLex* XIV. 2009. 244. A kunszentmártoni gyökerű fehérgyarmati Tóth család leszármazottja.

tehetséges zenésznövendéket, mondván, hogy nem akar egy másik Koudelát¹³⁵ nevelni –, hogy találkozásunkat minden bizonnyal rossz ómen fedezte volna a csillagokban, odafent. Más ment helyettem, és azóta nem egyszer igazolt magam előtt az életem. Ha nagy is volt a kísértés, könnyű lett volna a siker, s nem sokáig bántódtam, hogy nem vonzott jobban ez az én egyéniségemre káros kitüntetés, olcsó emelkedés. Úgy éreztem, térdet kellett volna hajtanom, igen, bizonyára, olyasmik előtt is, amiket nem imádhattam. Sok színben játszottam, de bővérű, valóságos színeimet nem tudtam titkolni.

Tévedésből sokszor Dr.-nak címeznék sokan, de ezt a címet is kétes értékűnek érzem, s még csak művelt embernek sem tartom mindet, aki viseli. „Szisztematikus tudás”, mondják, de annyira meg tudott nyugtatni felfogásomban Lin Yutang¹³⁶ bájos kiábrándulása az európai tudományosságból („A cukor elsődleges funkciója a fagyaltban, hogy azt megédesítse”, ezt az óvódás is tudja már, minek ehhez egyetem és doktori disszertáció?), hogy magam is gyűjteni kezdtem „humor helyett” az efféle szisztematikus mondatokat: „Ahol a tantestület egy tagból áll, ott nem hívandó össze a tantestületi gyűlés.” (Ez megjelent, tudományos cikkben, a teljesség kedvéért. De minek ez? Mivel vagyunk előbbre? Minden gyermek azt felelheti: próbálja összehívni azt a gyűlést!) A tudományt másnak, többnek érzem, a tudományhoz fantázia is kell, intuíció, a műveltség nem kényszeredett, jól-rosszul sikerült vizsgázás papírokmánya, hanem látás, értés, élet, és valóság, bölcsesség, igen s „bölcs mosoly”, élni tudás és az élet szeretése. Már nem félek attól, hogy a savanyú szőlőről szóló rókamese igazsága termelné tovább gondolataimat erről a kérdésről – *tudni* akarok, de a Dr. cím megtévesztése nélkül, s már igen sok Dr. kérdezett meg saját szakmájabeli kérdésben is. Jobb nekem, ha szabadon és függetlenül csatangolok a világban, mint ha megköti szellemi erőimet, látásomat egy-egy kérészerű egyetemi tanár, azok fajtájából, akik nem fogadták el Semmelweis egyszerű igazságait, Freudot, Völgyesit, Babitsot, s mégis kénytelenek voltak¹³⁷ ezektől tanulni. Vagy milyen doktorátusa volt Shakespeare-nek, Ibsennek, Petőfinek, Ady Endrének, Wilde Oscarnak, hogy hamarjában mást ne kérdezzek, s ha ezeket az embereket holmi kis útszéli jogász nyugodtan lenézheti diplomáját lobogtatva, kinek van akkor igaza és ki nagyobb? A gyermekcipős tudományok cégjelzett, papírcsinálta hősei jobban tennék talán, ha vizsgálgatni kezdenék

135 Koudela Géza (Kalocsa, 1894 – Budapest, 1939) római katolikus pap, zeneszerző. *KatLex VII.* 2002. 274.

136 Lin Yutang (Lin Jü-tang) kínai író és filozófus. *Bölcs mosoly* című esszégyűjteménye 1939-ben megjelent magyarul. A házasság, a családi boldogság, a műélvezet és esztétika, vallás, filozófia, harmónia kérdéseiről, de egészen hétköznapi dolgokról is ír, mint a „heverészás a fotelban”, a dohányzás élvezete, vagy éppen a kertépítés. Regénye: *Egy múltó pillanat* 1945-ben jelent meg magyarul, s a kor nagyhatású olvasmánya volt.

137 Sigmund Freud neurológus, pszichiáter (1856–1839). – Dr. Völgyesi Ferenc ideggyógyász és szakíró (?–?) – feltételezem, hogy Demeter István asztrokarakterológiával való foglalkozását tőle eredeztethetjük. – Babits Mihály költő, író, irodalomtörténész, műfordító (1883–1941).

az „ignoramus et ignorabimus”¹³⁸ bölcsességét. Vagy hol van a szellemnek, az aranynak, a földnek, a fénynek, az elektromosságnak elfogadható meghatározása – a tudományos rendszeresség kedvéért, ha nem értetődnek maguktól a maguktólértetődők? Néhány évtizeddel ezelőtt – mondták tanáraink – ilyen meghatározást tanítottak a földről: „Test, amely sem vízben el nem olvad, sem tűzben el nem ég, se nem pléh.” Sokat haladtunk azóta?

Ó, a tudást, az igazít, a látást, értést nem támadtam soha, de egyházi tanulmányaim alatt még azóta is ki-kijegyeztem humor helyett egy-két idézetet innen-onnan, ami még mindig a gyermekcipőre és a dadogásra emlékeztet. Amikor a tudós külön ajtót vág a kisebb macskának... Amikor ráfelejtkezik a „szisztematikus” tudásra... Sértő szándék nélkül, csupán az összefüggés kedvéért, egyik legnagyobb egyházjogtanárunk könyvéből idézek: „Mindenféle hivatalról le lehet mondani, kivéve... azt a javadalmat, melytől a klerikust megfosztották.” – „Kettőnél több javadalmas közt nem történhetik a csere.”

Glosszákat fűztem én, akarva-nem akarva, az ilyen tudományok könyvéhez. Ezt már én írom, a fenti stílus ihletében, mint gyakorló egyházjogász: „A CIC (Codex Iuris Canonici) arra való, hogy az ember soha ne tudhassa, mit szabad és mit nem szabad, mit nem, kivéve, mikor ennek az ellenkezője nyilvánvaló, vagy a záradékokból hosszas rajzolgatás vagy fejből számolás útján kikövetkeztethető.” Valószínűleg nem volt igazam, nem is érthetek egészen egyet magammal, ismerem a válaszokat is minderre, de így éreztem, s így éreztek sokan, akik gondolkoztak. Ki nem elégítő irányítás mellett azért mondta más is, hogy „a morálisból tanult meg jutányosan vétkezni”. Nagy hiba! De talán nem egészen az övé. Ezt is én írom: „A plébániát s a plébános fogalmát maga a jog helyteleníti, amikor »nehezebben, illetve könnyebben elmozdítható« (amovibilis, inamovibilis) parochusról beszél. Nemde, aki jó s akit szeret a nép s a jog, azt inkább nehezebben vagy könnyebben »megőrizhetőnek« kellene distingválunk?” Amikor azt olvastam, hogy az Egyház ismételt kijelentéseiből következik az Egyház illetékessége a házassági törvényhozásban, azt kérdeztem önkéntelenül: „Judex sua re?”¹³⁹ Nem állítom, hogy az Egyház és az egyházjog kerül circulus vitiosusba,¹⁴⁰ csak azt, hogy a vakuló tudomány nem lát, s annak, aki tanít, fogalmaznia is kellene, fogalmaz is, de sokszor rosszul.

Megint a jogból idézek: „Az ordinarius, plébános és jezsuita presbiterek dispensációt adhatnak az interpelláció alól, csak legyen megállapítva, hogy távollevő hitvestársat nem lehet interpellálni.” (Nincs ebben mégis valamilyes levegőverdesés?) A vicarius

138 Ignoramus et ignorabimus = nem ismerjük, és nem fogjuk megismerni. Du Bois Reymond (1872) mondása az ember értelmét meghaladó dolgokra.

139 Judex sua re = bíró saját jogon.

140 Circulus vitiosus = körben forgó hibás okoskodás.

oeconomusról¹⁴¹ tanultam, mikor leírom, éppen ilyen vagyok: „De mert kormányzata átmeneti, tartózkodnia kell mindattól, ami a plébános vagy plébánia jogaira káros lehetne. (A plébánosnak nem kell tartózkodnia az ilyesmitől, mert az ő kormányzata nem átmeneti?) Elkezdtem én is egyszer fogalmazni, tudományosan, képtelenül, jogásznyelven, s a könyv fölé hajolva ezt a makámát írtam: „A tizenhatod váltsági vinkulált kötvények intézményesített jövedelme csak fuzionált egységrendszer esetén szavatolható a megsemmisítési felület kizárólagossága címén, különben a bevezetési évet megelőző zárszámadás adatai szerint kell felülviteli úton államjogilag inamovibilissé substituálni.” Költő, hazudj? Amikor egyik jogdoktor véleményét kértem erre vonatkozólag, azt felelte, hogy igen, így van. Hát így, csakhogy nekem az ilyen tudományosságról a bicskei (vagy Bicskére fogott) útjelző jut eszembe: „Új vasúti menetrend lépett életbe a MÁV és a HÉV vonalain az elmúlt héten. Így a lapunkban közölt vasúti menetrend érvénytelen. Legközelebb közöljük az új menetrendet, ha azonban addig valaki a helyi vonatok érkezési vagy indulási idejét tudni akarja, azt a vasútnál vagy lapunk kiadóhivatalában megtudhatja.” (S a túloldalon, kb. ugyanennyi helyet foglal el az érvénytelen menetrend.)

Eminenter¹⁴² vizsgáztam azonban, ha néha fel is lázadtam az igazságtalanság ellen, hogy olyan könnyen kapom a jó jegyet, míg más gürcöl, tanul és még sincs eredmény.

Belső érés, látnitanulás szempontjából sokat ért már az első év is.

Nehéz fejjel, a vizsgák kötöttsége után távlatokra, szabad láthatásra vágyva, kerékpárral mentem haza Jászapátira, s ugyanígy vonultam be a nyári soros asszisztenciára. Útközben, mint kegyhely előtt álltam meg Aba-Novák jászszentandrásai freskóinál hosszan, s még azután is sokszor, sok kísérvél, kirándulóval, bámulva az egyházi művészet különös szikladarabjait – mert nem „gyöngyszemek” azok, hanem kövek, mérföldes óriások, monumenta! Voltak, akik megértették ezt a buzgalmamat, ha kevesen is, de a jobbak.

A nyári asszisztencia két hetének szabadidejében kerékpárommal Egerbaktára rándultam, megismerkedtem Rebeka nénivel, a híres halottlátóval. Vers őrizi ezt az emléket, borzongva hallgatták, ha olvastam, a kispapok: Anyám beszél:

–„Voltunk otthon, hej az a ház már...
Ne higgyétek, a lélek nem jár, –
nyugtalan suhanó, kóbor lelkek vagyunk,
éjente haza-hazavágyunk!
Nincs rendbe semmi... Nincs... Semmi sincs jól...

141 Vicarius oeconomicus = gazdasági megbízott.

142 Eminenter = kitűnően.

Mint kiket bús szél szét, szanaszét szór, –
gyermekeim, a szétszórtságban,
Vigasztalódjatok.”

És én is szólok hozzá:

– „Anyám! Próféta mondta már ezt,
nézd, hegyekről zuhanok most is,
ott sincsen élet, vér hal ott is,
örök vihar, vadcsöpögős vizek
vált homlokomon s megkísért
egy éjjel száz halott is.
Igazad van: nincs rendbe semmi,
apám tanyája, Isten szalmája,
lelkem szénája, nincs rendbe semmi...”

Igazában akkor még majdnem minden rendben volt, csak valami foghatatlan bánat, mellőzés tragédiája gyötört; amennyire biztos voltam abban, hogy nem akarok úgy érvényesülni, ahogy szokás, ahogy mások kívánják, annyira fájt, hogy nem futnak utánam, nem akarják megtörni ellenkezésemet, s tudtam, mindenki tudta, ki ismerte viszonyainkat, hogy kisebb kapacitások simakodnak előre mellettem, míg tűzökként ülök, borongva és igazságra várva. Valószínűleg kellett a szervezetemnek, akaraterőmnek ez a keserűség, hogy majd jobban felduzzassam erőimet, megfeszítsem húrjaimat s kedvezőtlen klimatikuss viszonyok közt is meg tudjak kapaszkodni talajomban.

Ebből a baktai kirándulásból készült azután, 10-14 évvel később, legalábbis ebből indult a *Hazajárnak-e a lelkek?* című füzetke.¹⁴³ Éppen a napokban mondta valahol egy olvasóm, hogy végigolvasván, akárhova tegyem, mégsem tudná megmondani, hogy hazajárnak-e hát csakugyan a lelkek vagy sem. Nem járnak haza, ott áll ez vastag betűkkel, hanem az élmények, emlékek, eltemetett évek igen, hazajárnak és nehéz őket végleg elhesegetni. Azért számolok most, hogy leszámoljak eddigi életemmel, hogy majd újat kezdjek, azért ez a dolgozat impurum.

Ezen a nyáron akadtam össze Jászapáti egyik érdekes nevezetességével, aki eddig csak a rejtélyes pók szerepét töltötte be előttem, ahogy sürgölődött trafiküzletében a piac sarkán. De hadd álljon itt, ahogy akkor leírtam, s II. éves teológus koromban felolvastam kispaptársaimnak, az Irodalmi Társulat ülésén, hogy vitázzanak rajta, s vitáztak is eleget.

143 Könyve a halottlátóról ennek emléke lehet: *Hazajárnak-e a lelkek?* Szalézi-Művek, Rákospalota [1948]

A halottlátókról írott kis könyve

PICULA TANÁR ÚR, avagy Világvége 1929-ben, avagy a 73. jáász csuda, avagy „Egy tudós elme tudományos szórakozása”, avagy a Balthazárral társalkodó porábamerevedett Phoenix, avagy az élelmedett heretikotrafikus.

Írta: D. I. – 1934-ben

„Szellemtani értekezés.” Csak görögösöknek!

(Műfaja: Műfaj = Σ +Bajza József- Ω , ahol Σ = Szellem, Ω = Ösvilágosság, mint a továbbiakból kiviláglik.)

Annyit tudtam meg Piculáról, hogy trafikja van, annak előtte tanár volt, máiglan bogaras művészember, mű-fa-faragó s hogy Rothermere lordnak¹⁴⁴ ajánlott fel Nagymagyarország visszaszerzése fejében egy olyan mives asztalt, amilyen mives asztal nincs több Európa mives asztalai között. Ez utóbbit is egy vajmiszabad kőművestől tudtam meg, aki kéményünket vakolta volt aratáskor múlt három esztendeje. De azt nem tudtam Piculáról, hogy

¹⁴⁴ Rothermere lord = Sidney Harold Harmsworth, Rothermere első vicomtja (Dublin, 1868 – Bermuda, 1940) a magyar revíziós törekvések támogatója.

Próféta lenne, sem azt, hogy Picula kegyelmes urakkal pertu, sem azt, hogy neki igaza van és az úgy van, ahogy ő mondja, mert ő neki megjelent az Abstrakt = Elvont Isten ($\Sigma + E + \Omega$) s hogy ő az Ω ősvilágosság fénye mellett kiszámította, hogy 1929-ben *bekövetkezett* a világ vége, ez pedig így van és nincs másképp. Csak azt tudtam még róla, hogy egyébként Tóth Sándornak hívják.

Történt pedig az Úrnak anno 1934-ik esztendejében, augusztus hó Fülöp napján (23.), hogy sétálni indultunk a nagyapámmal.

– Eeennye, nem otthon hattam a csibukomat?! – így a nagyapa. – No, megpróbálkozok egy szivarral. Ide no, Piculához e!

– Legyen – szóltam, és úgy lett. Egy másikkal meg én próbálkoztam meg, de nagyon kilencfilléres volt, pedig a nagyapám tízfillérest kért, csakhogy a tanár úr rebelliskedett, hogy nem tíz, hanem 9, mivel hogy szeret ellenkezni a tömeg véleményével.

A pulton egy szánnivaló darab fa nyugodott, vágások nyoma rajta, szegényen, különben szép testes, derék nagy fa volt. Picula balkézzel faricskált rajta, merthogy jobb kezén látható a lentebb említendő gutaütés nyoma. Ennél közelebből soha életemben nem láttam Piculát. Alacsony termet, meggyőződéstől enyhén habzó szájszélek, földreszegett szem, látnokilag bozontos szemöldök, szőrös majomarc, gesztikuláló balkéz, a nyakkenődjére nem emlékszem.

És szólt a nagyapa és kinyitotta száját és fogainak rekeszéből e szavak súrlódtak elő:

– Mi lesz a, tanár úr?

– Nem mi lesz biz a, hanem győjjön ide e, ide, ide, ide, nézzen oda, oda, ott hátul, ott, akkor mingyá tudni fogja, hogy ott van egy ráma három oldala, ez meg a negyedik lesz, mert négy oldala van egy négyoldalú rámának a világűrben azt a piculáját...

És ismét szólt a nagyapa és szólván ismét kérdezett:

– Hát az az ajtó ottan a?

– Aajtó... – no, nézze meg, maga *jókatólikus*, mer minden *jókatólikus*nak tudni kell, hogy nem ajtó az, hanem a világ vége.

– Aszmá megnézzük. – És egy kisajtón, nosza, átléptünk a pult mögé.

Hát ott állt az ajtó, mert hiába, csak teremtetett olyan volt az, mint az ajtó, csakhogy fölül írás vala rajta eképpen:

A VILÁG VÉGE MESSIÁS vagy JÉZUS KRISZTUS ELGONDOLÁSA SZERINT, AMI AZ ENYÉM IS.

Középen egy nagy kör, szépen műfaragva, szimbolikus díszítésekkel telve telisedd teljén s e körül fél szárral lefelé ívelő hiperbola vagy mi alakban számozott bolygók római 1-től 6-ig bezárólag. Egyikbe beírva: PARADICSOM. Az ajtó jobb alsó részén pedig külön ajtózott sugaras ezüst térben faragott kereszt, rajta ezüst bárány, alatta felírás:

JÉZUS KRISZTUS ABSTRACT = ELVONT ALAKBAN. 1929. PÜNKÖSD. TÓTH SÁNDOR nyug. főreálisk. tanár.

És körül ismét sok pontnyi bolygó, köztük bizonyára Földünk is, ami a Pokol, de ezt még akkor nem tudtam, sem azt, hogy Vénus a nagyobb bolygók közé keveredett és azon lakik most Dániel próféta. Az ajtón pedig körös-körül faragott díszítés, de a nagyapám nem sokat időzött annak szemléletében és hamarabb megelégtelte annak szemügyre vételét.

Mindazonáltal én néminemű interpretációt kértem az ábra irányában, de „hű, azt a piculáját, akkor tessék ezt mind elolvasni” és kezembe nyitott egy öreg albumot, melybe többi között Balthazár püspökkel¹⁴⁵ sokszorosan váltott levelezése vala beiktatva. Belepis-lantok és ráirányítom a szemem s hát megbökö egyet, hogy „Ez a számár Balthazár azt írja: Nem győztem csodálkozni a te képzeleted mennyei szárnyalású és mégis reális voltán.” Nem tudom már szó szerint idézni, de olyasmi áll a levél végén, hogy „további megnyilatkozásaidért fogadd köszönetemet.” És kérdi Picula:

– Kinek van „megnyilatkozása”? – És mellére üt Picula:

– A profétáknak! azt a piculáját... (Mely sűrűn előfordult s még a továbbiakban is előforduló kifejezés auto-integrál-foto, ditirambikus számításokból következtethetőleg azt mutatja, hogy szavajárásából származott ragadomány neve, nem bánja azonban, elég nagy a híre, el egészen Merkúr tébolygóig, ahová teste szétbomlása után, vagyis, amint mondja, mikor majd „megdöglik”, lényének Σ része kerülni fog. Mert „egy az Isten és három része van: Σ , E és Ω ” és Picula az ő profétája, Picula pedig szerénységből valamivel kisebb Dánielnél.)

Kérdi mellesleg a nagyapámat:

– Hát ez a fiatalember rokona Kálmán bácsinak?

– Hát onokám – feleli nagyapa és kocogot botjával a kövön, amin állunk, mert kőből van a padló.

– A papsággal pedig már most hagyjon fel, én mondom, azt a piculáját, mer majd meglátja, hogy nem jó lesz... Tessék megpróbálni, de én tudom,... hogy azt ne próbálja meg, ... mert hagyjon fel vele, de most mingyá, appedig igaz, amit én mondok, mert itt van, olvassa el ezt a levelet, mert ha nem igaz, én megölöm magam... – és fortissimo gesztikulált orrom alatt vésős balkezével.

– No-no, tanár úr, ezé, hottéged nem vettek fel a papok?! – szólt ismét a nagyapám és ismét kocogott botjával a monopólium-üzlet kövezetén.

Abban állapotunk meg, hogy most sürgősen tovább kell mennünk, de mielőbb visszajövök és elolvasom a próféciák rövidletét, úgy, ahogy Balthazár püspök úr kap-

¹⁴⁵ Baltazár Dezső (Hajdúböszörmény, 1871 – Debrecen, 1936) jogász, tiszántúli református püspök. Zoványi 1977. 43.

ta püspökségének 20. évfordulója alkalmából azzal a külön is kifejezett célzatossággal, hogy ő mint püspök és mint ilyen és mint olyan, akinek neve van és szava van, juttassa el a Külügyminisztérium útján Genfbe, mert mégiscsak ideje már felvilágosítani a Démon- és Messiás-darabkákat, vagyis a Világmindenséget, hogy 1929 pünkösdjé óta nem vagyunk és nem létezőnk, mert a világnak vége van, ez pedig így van és nincs másképp, mert matematikailag kiszámítható és Dániel próféta megjövendölte könyvének ennyedik részében, ennnyedik verstől és mert nevezett próféta időszámítása a Picula tanár úr – Apokalipszisban is megemlített – »Élet« című könyvnek megkezdésével és befejezésével, valamint pünkösdi látomásával a legapróbb részletig klappol.

Vissza is mentem Piculához még napszállta előtt és ott voltam, mielőtt leszállt volna a Nap, annak féltizenennyolcadik órája táján. Elvonultam a trafikszerelvény mögé s a műhely titkai közt kezembe fogtam az albumot, hol szemben, hol háttal ülve a VILÁG VÉGÉVEL, amint az értelem kívánta. Nem zavartam pedig a mélyen tisztelt vásárlóközönséget, mert az még térdemet sem láthatta, mivelhogy térdemre fektettem az írást. A könyv középső részéből olvastam először, melyben a Bibliából és a Matematikából »csalhatatlanul be van bizonyítva« a világ vége 1929-ben, annál is inkább, mert Balthazar kegyelmes úr felé, saját kezeírása szerint »nagy világosság áradt« Picula illetén leveleiből. És kérde tőlem Picula:

– Igazam van, vagy nincs igazam?

De még nem szóltam semmit, csak annyit szóltam, hogy nem szólok még semmit. Ám kértem tőle papírost, ceruzát, jegyzetek céljából, és ideadta Picula egy középfinom török pipadohány papírját és a saját ceruzáját, jegyzetek céljából. Fejem zúgása pedig akkor már látónoki képletességgel tárta fel a papír dohányból és Hercegovinából kevert s gyakorta töltögetett cigaretta titkát: Konstantinápoly + Szárajevó, törve négyzetgyök Montenegró a köbön, szorozva Modiano 2 index-szel, a világűr II. szférájában, azt a piculáját...

Olvasgattam B. püspök úr felragasztott s. k. leveleit, melyekben őexcelenciája hol hívjévé szegődni látszik Picula tanár úr trialisztikus világnézetének, hol meg az egész csupán »egy tudós elme tudományos szórakozására« tartja érdemesnek, egyikben pedig személyes látogatásra hívja meg az akkor folyó esztendő akkor folyó havának egyik a többi közt folydogáló napján, a napnak bizonyos óráiban, d. e.

Olvasgattam Picula tanár úr egyéb emlékeit is, kéziratait, melyekből megtudhattam, hogy pl. Krisztus Urunknak nem volt ám valóságos teste, mint hinné az ember, hanem csak félanyag = asztrál, s hogy az ő tanítványi később spiritisztákká, majd anyagiassákká váltak, s mint ilyenek sokakat kiátkoztak, ha nem ízlert nekik az illetők tudománya – és mégis mozog a Föld. Továbbá egy szentírási idézettel kapcsolatban (»aki felfoghatja, fogja fel«), az is tudomásomra jutott, hogy »Krisztus férfiatlan volt, mert neki Duálja a Nagymindenség II. csillagászatán maradt«. Úgyszintén, hogy amit Picula állít, nemcsak egyedül ő állítja azt, »állítja Fodor Lajos épület- és bútorasztalos is, aki Debrecenben született«. Viszont Krisztus Urunk az evangéliumok szerint elsőrangú orvosi tehetséggel rendelke-

zett, de őt »nem vették fel az orvosok«. Ezek során Picula őszintén bevallja azt is, hogy amit ír, bal kézzel írja, mert őt 9 és fél éve megütötte a guta.

Mindez írásokban pedig gyakran hivatkozik Picula *Az Élet* című saját művére, mely iránt hogy érdeklődésem tetőpontra hágott, kinyitottam a szóban forgó könyvet első lapjánál fogva, hol is e címmel találkoztam: „Az Élet. Szellemtani értekezés. Írta Tóth Sándor. 1926. Kinyomattatott a szerző sajátkezű kliséivel, 1928. Adria nyomda, Jászapáti.” – Fordítok egyet, s menten szembeötlik egy beragasztott fénykép: »A Rothermere Lordnak Tóth Sándor által felajánlott asztal fedőlapja, a Világháború képmása képletes értelemben« s ennek magyarázata ilyenformán:

»Középen van a Hármas-szövetség (Góth stíl): a Német, Osztrák-Magyar és az Olasz.

Az Olasz közbe kilépett és a Nagy-Ententhez állott (Román stíl), melybe az Angol, Francia és Orosz tartoztak.

A Kis-Entent, melybe a Szerb, az Oláh és később a Cseh tartozott, árgus szemekkel nézik, mikor tudnak Magyarországra lecsapni.

A Magyar hadsereg (Magyar stíl): áll sorjában, mert ő harcolt ugyan, de nem kedvtelésből, hanem muszájból.«

Meg kell adni, hogy Piculának a balkéz-fafaragásban elsőrangú a művészete. – Szól pedig az elkövetkező lap mottófelírása: »Ezt a művet elolvashatja keresztény vallású, izraelita, istentagadó vagy materialista és megmondhatja, ha tudja, hol van az az archimédes-i pont, melyből Földünket a Nap körül való forgásból kimozdíthatjuk.« Ajánlások Gróf Bethlennek és a Lordnak, Csonka-Magyarország ábrákban. Utóbbiból egy részlet: Én nem tudok elszakadni innen, ha átváltoztam is, mert mint *Petőfinek a Szellemé*, úgy az *én Szellemem* is vissza-visszajár megcsókolni Gyergyónak a földjét, mely engem szült s hálát adni a Fölséges Istennek, kiről e könyvecskében szó van. – »Ha én vagyok magyar Magyarországon egyedül, akkor is Nagymagyarországnak magyarnak kell lennie. Nekem nincs másom, csak egy pár korhadtt fakeszttem; egy pár falum s ezekben néhány élő rokonom; de azt akarom, hogy Nagymagyarországban pihenjenek csendesen s éljék le hátralévő napjaikat.« De ez már egy másik részlet volt, ismét más levélből. Itt van aztán Hazai h. államtitkár levele a VKMinisztériumból, mely szerint Gróf Klebersberg a Picula tanár úr »tanulmányát a legnagyobb figyelemmel olvasta, melyre vonatkozólag Önagyméltósága a legszélesebbkörű támogatását ígerte meg, sőt már tárgyalásokat is folytatott a nmélt.m.kir. munkaügyi és népjóléti miniszter úrral a mű megfelelő értékelése végett, melyeknek eddigi eredménye, hogy művét a »society of sinless Genies for Exploration tham«¹⁴⁶ legközelebbi ülésén be fogják mutatni, addig is az illetékes szakbizottságnak adott ki tanulmányozás végett.«

146 society of sinless Genies for Exploration tham = kb. büntelen zsenik kutatói társasága

S míg olvastam, Picula elmondta, hogyan lett pertu Balthazár püspökkel.

– Eleintén csak magázó viszonyban voltunk, de aztán ő egyik levelében letegezett, attól kezdve én is. Azt a piculáját, én is végeztem annyit, amennyit te végeztél..!

De íme, a Nagymindenség keletkezése. »Ahogy Egy Ősforrás létezik, melyből minden kiárad, úgy létezik egy Összám is, amelyből az összes többi rendszeres törvényszerűséggel kialakul.« Az űsforrás az Isten, az űs- vagy alapszám az 1. – Istenben »három van«: Szellem (Σ), Erő (E) és Ősvilágosság (Ω). Az 1 számban is »három van«: a kezdet, amely mozgásában egy másik ponthoz ér, tehát egy kezdőpont, egy vonal és egy végpont. Ennélfogva az 1 szoroz is, oszt is. Mármost Isten alkotta az egyet is, melyet mi a mozgó koordináta-rendszerben veszünk fel. Akkor:

Realis Egy=1=A Realis Egy. / =Realis Isten. Egy mozgáspont kezdete és vége:
 α és ω .
 Egy=3=Konkrét Egy= Δ = Konkrét Isten. Szellem, Erő, Ősvilágosság – három fogalom egyben.
 Egy=6=Abstrakt Egy= Δ = Abstrakt Isten Szellem, Szeretet
 Erő= Vibráció / =Ősnevezés/; minden anyag kezdete és szellemi sülése=Ősvilágosság – Asszimiláció / szülési erő, fogamzási erő/. A 3 szám összege: 1+3+6=10. – Tehát az Abstrakt Isten képlete a következő: Abstr. I. = $\Sigma E \Omega$
 Σ = Szellem – Szeretet; Erő= Vibráció; Ősvilágosság
 Asszimiláció= $\Sigma E \Omega$ = $\Sigma E \Omega$ = Abstrakt Egy= $\Sigma E \Omega$.

A képlet Demeter István eredeti kéziratának részlete.

Ez a képlet bizonyára a világmindenség keletkezésének zseniális és épp ezért roppant értelmes megfejtése, minden titokzatossága ellenére is, de idáig már ketten nem értjük: Balthazár püspök úr és én. A többi olvasó ui. el sem olvasta a képlet részleteit, pedig azt mondja Picula, nagyon egyszerű, csak bele kell mélyedni, azért írta meg a Lordnak is, hogy legalább háromszori olvasás kell neki, mert mély dolog; én már hatodszor olvasom, ha nem tizenhatodszor.

Következik a Tóth-féle hypothesis:

„Az Istenből, mint Szellemi Principiumból vagy Kezdeti Okból kiáramló Ősvilágosság – Minden Anyag Kezdeté és Szellemisülése, Vibrációval, Ősnevezéssel átömlött a Semmibe –, a Holt Anyagba, amely étellel bíró mozgó fénymolekulák és delejmmolekulák tengerévé változott át.” Az Élő Mindenségben ismét »három van«, úm.:

1. Élet-principium
2. Vonzó-taszító-erő
3. Ódvilágosság

Istennek (mely kifejezés magában foglalja az N számú Naprendszert) egy része, az Ósvilágosság, mint Ω -Nap áll egy helyben, a Világmindenség középpontján, mely körül a Világegyetem forog. Mármint Isten és a Mindenség Életprincipiumának együttthatásából keletkeztek az Élettel bíró Szellemek, az ú. n. Elsődök. Mely Elsődök Duál-Szellemek voltak s Isten körül gömböt zártak és spirális mozgás keletkezett. Így jött létre az I., II., III., s í. t. a VII. világfokozat, vagy világmindenség, vagy szféra. A Duál-Szellemek pedig három törvényt követnek:

1. Az Értelem törvényét, hogy Istent elismerjék, hogy az ő létezésének tanúi legyenek, ehhez kapták az Intelligenciát.
2. A Kettős vagy Duál törvényét, amelyet a Szellemnek a Szellemhez való viszonyában kell megtartania, erre a célra kapták a Szeretet tulajdonságát.
3. A Rotáló = Továbbfejlesztő Alkotó erőt, amihez a Szabadakaratot kapták, azaz Tőlük függött, hogy Őt megértsék vagy ne értsék meg.

Fizikai, Csillagászati, Vallástani, Matematikai, Jogi... stb. törvények is felléptek, ... szóval a spirális mozgás törvényei.”

Eddig a Tóth-féle hypothesis. Nem idéztem pedig teljes egészében, hanem csak rövidítve, mert hosszú. Most pedig négy sor Tóth-féle líra:

„Mozgott a Nagymindenség...
Mozgott évezredek millióin keresztül...
Gyönyörű Mindenség volt, van és lesz, Istennel eltelve.
Az Elsődök intelligenciája gyarapodott folyvást...”

Teljes egészében idéztem pedig, mert szép.

Következnek sorban a szférák, hosszan, szárazon, unalmasan, szóval zseniálisan, de nem újszerűen. Nemcsak Vay Ödönné báróné *Szellem, Erő, Anyag*¹⁴⁷ című művéből merít Picula tanár úr, hanem szeretetlenül elegyít görög mythológiát, egyiptomi számításokat, gnóvizst, spritzizmust felekezeti eltérésekkel, modernizmussal, platói és szentágostoni tévedésekkel. Ime, az emberre vonatkozó szép kis magyarázat:

„Már végtelen sok Duál-Szellem volt. Ezek kétfelé váltak. Az Egyik az Istennek való

147 *Geist, Kraft, Stoff*. Wien, 1870. (Magyarra ford. Tótvölgyi Titusz. Szellem, erő, anyag. Bpest, 1900. Szerzőnk két fénynyomatú arcképével) – *Szellem, erő, anyag*. Mediumilag írta: Vay Ödönné báróné szül. Wurmbrand Adelma grófnő németből. Második kiadás: Kiadja a Szellemi Búvárok Pesti Egylete, 1924³. – Vay Ödönné szül. Wurmbrand Adelma (Tarnopol, 1840 – 1925)

élést folytatta, a másik gőgös lett abban, hogy legalábbis az Istennel egyenlő, vagy nagyobb akart lenni. A *Duál-törvényt* megszegték, az őket egyesítő fluidikus köteléket teremtsére akarták felhasználni. Ennek következtében az őket egyesítő kötelék *túlingerlés* folytán megszakadt és ezzel mindegyikük két külön félre: egy adó és egy elfogadó Szellemre, vagyis egy Férfi és egy Női Szellemre oszlott.”

És már mondtam Piculának észrevételeimet.

Szólt Picula s kinyitotta száját:

– Kérem, a *katólikus* tanításból indulok ki és nem ellenkezem azzal. De ismerem a szektákat is, ismerem én Mohamedot is, Buddhát is, nagyon helyesnek tartom a Genezist is, de hát..., hogy értelmezem... ööööööööööö... hát, hogy értelmezem, tudom, tudom, hát én nem vagyok se *katólikus*, se *protestáns*, de igazam van, mert igazam van, mert ez így van és nincs másképp, mert nekem megjelent az *Abstrakt Isten*. Ki látta az *ISTENT*? Én láttam az *Istent*!

És megmutatta nekem Picula a Róla készült fotográfiát és a világ-vége-ajtó első vázlatát, melyet apokaliptikus hevületében balkezelt albumába, mely vázlaton az *Abstrakt Jézus* alakja még ugyancsak apokaliptikus tulokhoz hasonló, csak később szelídült báránná, mire az ajtóra került.

Nem szóltam pedig Piculának, mivel a jászapáti templom két tornya közti látomásból mindjárt tudtam, miről van szó, amint az alábbiakból ki fog világlni. Egyelőre csak legyen igaza Piculának, hogy ne öljön még meg, mert az alábbiakban arra is sor kerülhet.

Elkezdődött tehát az ún. parázs vitatkozás az Újító és az Orthodox között. Én azonban e kedves műfajomnak azt a nuance-át léptettem használatba, mely szerint hol én hallgattam, hol Picula beszélt, s csak mikor már az egyedülálló próféta szerfölköttibb hőfokon gesztikulált bicskájával, akkor simítottam az édes anyaföldre egy-egy igazán szende és módfellett bájos kis kérdéssel. Valahányszor pedig döftem volt illetően Cyranói fegyveremmel, Picula feltápáskodván mindannyiszor a szerelvények mögé hátrált cigaretta-tölteni. Így töltöttük pedig és szívtuk el a napot, mígnem este lett és besötétedett és az alkony hártját vont szemünk elé és az éjtígérő esthajnal ránk borította palástját és sötét crepe de chine-ből¹⁴⁸ vala a hártya és bakacsinból a palást, ennél fogva Picula petróleumlámpát gyújtott, minthogy – talán a negyedik léggyűrűvel kapcsolatos felfedezései folytán –, gondolom, ellenségévé szegődött az elektromosságnak.

Akkor érkeztünk el a világ végéhez.

Még nem nyomtatták ki a korszakromboló művet, csak kéziratban volt szerencsétlenségem megtapasztalni, amint mondtam, a bukó világot még egyszer megrendítő missiót, melyet csak a Külügyminisztérium exponenseinek kriminális ügybuzgótansága miatt nem tűztek fel sem a genfi tárgyalások, sem a lausanne-i konferencia napirendjére.

148 crepe de chine = gyászkarzalag

Kiindul a fent említett Dániel prófétának egy jövődőléséből, mely a »szent nép« uralmának végét jelenti meg, amint a fehér ruhás férfiú mondja. Piculának azonban természetéből folyik, hogy a »szent nép« alatt a katolikus Egyházat érti, amely egyedül lehet »szent« e kontextusban, vagyis mikor a Picula tanár úr világrengető igazának érdeke úgy kívánja. N. S. kunszentmártoni káplántól,¹⁴⁹ sőt magasabbról kezdve csekélységemen keresztül egész a helybeli sekrestyeigazgatóig sokan magyarázgták már Picula tanár úrnak, hogy e két szó kire-kire és kire-mire nem vonatkozik, de amint a példa mutatja, mind e felkontúrozott hitvédelmi sorozat falra borsót hányt és hüvelyes veteményt szórt az épület határoló lapjaira. És szóltam, felöltve a filozófus allűrjeit:

– Tanár úr, ne folytassa tovább. Két praemissumot, nevezetesen ezt s holmi az angyalokról szóló, légből kapott magyarázatot – már tagadok, hiába is következnek hát bárminemű következmények.

– Várjon, kérem, még sok mindent fog tagadni, hahaj, mennyi mindent fog még ma tagadni.

És folytatta Picula és a továbbiakban igaza volt Piculának, különösen mikor Márki Világtörténetéből, vagy mint mondotta, az én nagybátyámnak, egy XVIII. századbeli apácának művéből idézett megható részleteket. A következmény pedig az: az 1929. év „május hó Pünkösdjén” vége a katolikus Anyaszentegyháznak, mármint vége volt, ami itt van még, az már mind mellékes, mert ezt Dániel próféta pontos számokkal megjövendölte. E szép napon jelent meg Picula tanár úrnak, azaz Tóth Sándor nyug. áll. főreálisk. tanárnak és piactéri trafikosnak az Abstrakt Isten a templom két tornya közt, fényes kereszt és azon apró bárány alakjában. Ugyanazon Tóth Sándor hangot is hallott akkor a mennyből, mely két-két felkiáltójellel és vastag betűkkel a következőket mondotta: »Sándor!! Sándor!!« (Nem sok éppen, de elég.)

Így aztán Picula ment egyenesen a Hercegeprimás Úr Öminenciájához, s előtte ünnepélyesen eltörölte az összes vallásokat, nem ugyan a vallások miatt, hanem a haza egészsége céljából, és kijelentette, hogy amint Dániel próféta megjövendölte saját halálát s most a Vénusz bolygón lakozik szüntelen, azonképpen ő 71 évet töltend összesen földi állapotában, de leteszi a nyakát, hogy nem hal meg előbb, akkor átváltozik és a Merkúrba kerül. Így télen-nyáron meg is férnek egymással a zodiákus övezetekben.

Időm eljárt s kértem szépen Picula tanár urat, hogy fejezze be röviden kézírata magyarázatát, hát még csak egyet akart.

– Mert a papok, úgymond, nagyon jól elvezetik az embert a sírig, de tovább nem mennek, pedig ott kezdődik... Mi van a síron túl? Mi van az élet után?

Önfeledt gépiességgel feleltem a kiskatekizmusból: „Halál, ítélet, pokol, mennyország.”

– Ha-ha-haaa, nevetett értesületlenségemen, hát nem tudja, hogy a föld pokol? Pokol, hahaha-ha... Hát ez a pokol itt, ez ez, ahol vagyunk.

149 Dr. Nagy Sándor, kunszentmártoni káplán 1928–1933. Dósa–Szabó 1936. 153.

S megmutatta tervezet-vázlatát, mely szerint két hadoszlopban sorakoznak fel a világ szellemei a végítéleten – már a mi paraszti nyelvünkön szólva –, vagyis az átváltozási konferencián. Egyik hadoszlopban a kanonikus próféták, másokban a magyar történelem és irodalom szellemei, nem utolsó helyen maga Picula tanár úr, de ott van azért Balthazár püspök is, Petőfi is, Vörösmarty is, Klebelsberg is, a Lord úr őnagyméltósága is, s még talán az özvegy Pókainé meg Szilágyi Örszébet, hogy Gróf Bethlent és Tisza Istvánt ne is említsem.

Így végezvén a nagyvilággal és annak gyászos végével, egy későbbre halasztandó viszontlátás reményében melegen ajánlottam magam.

Talán szabad lesz még néhány idézetet Picula-Tóth Sándor nyomtatásban megjelent műveiből, innen-onnan, a teljesség kedvéért.

„1928. okt. 22-én hétfőn este 11 órakor megszólalt egy Szellem, kétszer kiáltotta: Sándor... Sándor...”

Hogy megtudjam, kinek a Szelleme, nagyon kértem a jó Istent, hogy világosítsa fel elmémet. Szerda volt. Dél volt. Lefeküdtem s Tiszának a képét láttam...”

„1914. aug.-ában idéztünk Szellemet. Megjött egy. Azt mondta: Takács Gyula főreálisk. tanár. Haragudt rám, mert a fiának kettést adtam. Meggyőződtem, hogy csakugyan Takács Gyula. Ő történet-tanár volt, tehát megkérdeztem tőle:

– Kedves Szellem, meg tudnád mondani, hány évig tart ez a világháború?

– Meg.

– Légy szíves, mondd meg.

– 1918. november 1.”

„Más országba nem megyek, mert nekem csak Csonkamagyarországban van élet, másutt nincs.”

„Tisza István egy kiváló hipnotizőr volt, aki úgy tudta Európa Népeit alakítani, ahogy Neki jól esett. Suggestív fenomen.”

A Lordnak írja:

„Én nemcsak hogy hiszek Jézus Krisztusban, hanem *tudom*, hogy ő megcselekedte, hogy akinek agyvérzése volt, úgy helyezte az Ódot, hogy teljesen meggyógyult. Én is Krisztus segítségével úgy helyezem el az Ódot, hogy teljesen meggyógyuljak.

Jelentkezem tehát most Bethlen István gróf úrnál, hogy katona leszek és kiűzöm a határainkról a cseheket, szerbeket és oláhokat.”

„Szeretem Hazámat, úgy, mint Petőfi Sándor szerette, aki elment a csatába s ott vették el még nagyobbra törő életét, vagy szeretem Hazámat, mint Széchenyi, ki elment Döblingbe, az örültek házába s öngyilkos lett Hazája veszedelme miatti kétségbeesésében, vagy szeretem Hazámat, úgy, mint Kossuth Lajos, aki Turinba ment... s száműzetése helyéről kellett néznie hazája szárnytörését. Mind a négyen elmondhatjuk:

Mit háborgattok?
Nagy munkában vagyok... Sietek.
Ostort fonok, lángostort, Napsugarakból,
Megkorbácsolom vele a világot,
Hogy ezt az átkozott békét
Meg tudta csinálni Trianont!”

Vége következik.

Kedves Jó Picula Tanár Úr!

Téged Balthazár kegyelmes úr letegezni bátorkodott. Én ugyan nem „végeztem” ki annyit, de az egyházhistória elülső részei talán még közelebbi emlékezetemben élnek, mint Jómagadnak, bár nem specializálódott annyira Szellemem a történelmek irányában általában... A sokféle tévelygés, ami egyszer-egyszer az életben talán minden emberben fölmerül, vagy ez, vagy az, legalább egy gondolatban vagy fölsejlő kérdésben, rossz hangulatban... Mert valahogy úgy van egy cseppet, hogy a históriát minden ember elülről játssza le életében, kőbaltától, faekétől rádióig, autóig. A poézist Homérosztól, Sapphótól Baudelaire-ig, Rimbaud-ig, s tovább. De azért még nem alapítunk mindnyájan vallást, nem töröljük el mindet a föld színéről. Most már elárulom Neked, hogy amit Te láttál „1929. május hó Pünkösdjén” a jászapáti templom két tornya közt: látta azt más is. Látam azt én is. Csak – egyesek tüzet kiabáltak – nem örültünk meg tőle mégsem egészen. Te sem attól kaptad, megvolt az már Neked akkor. Nem volt az semmi absztrakt, csak az a villanykörtékből álló hatalmas kereszt, amit nagy ünnepek alkalmával attól kezdve ki szoktak ottan gyújtani. Csak nem akartam mindjárt összetörni illúzióidat. A kártyavárat, a homokpalotát, ami a sorscsapásoktól és a hazaszeretet örületétől gyermekké vált, valaha nagyon is intelligens embernek úgys erősebb már, mint a sziklatorony. Úgysem dőlt volna össze. Kell ez a Te gutaütött életednek. Hogy Benned maradjon. Most zárt körben elárultalak. De megtiltom mindenkinek, hogy ezt megmondja neked, az egyébként közkedvelt, népszerű, nagyon előzőkeny trafikosnak és művésznek. Ezt az írást is őrizni fogom, amíg élsz. Azután is őrzöm. Csak a beavatottak olvashatják, akiknek tart eddig a türelmük. Egy kicsit csakugyan megöltél. „Mert mind megöljük, akit szeretünk.” Egy kicsit én is megöltelek. Maradjunk így egymással békében, az örökkévalóság határáig és még azon is túl.

8. FEJEZET

Az összefutó évek közt mégis nehéz áthidalni a teológus évek fénylő szürkességét, telivér erejét, fiatal barnaságát. Akármennyire sietek, azok a már, méltán, leszólt alkalmi versek ágaskodnak még az emlékek közt legerősebben. 1935 májusában „Keleti Nap”-on¹⁵⁰ szavaltam a *Hogy mindnyájan egygyé legyenek* című versemet, a *Nemzeti Újság*¹⁵¹ erről is megemlékezett; szétfoszló, retorikus emlék. A gimnazisták Szent Imre-ünnepén évről évre versemet szavalták vagy szövegemet énekelték, vagy mindkettőt úgy, hogy valaki meg is jegyezte: „Fölöttébb dívik itt a Demeter-kultusz”. Nem sokat érnek ezek, de keresz-tül kellett menni rajtuk. Magamban vájkáló fájdalommal és merész, gőgös sikerek haj-szolásával, versenyen felül kompenzálgattam a másfajta, másoknak való külső elismerés hiányát. Mondanivalómat néha meg is értették, de nem haragudtak meg, akiket vádoltam. Csillagúton jár az ember, úgy látszik, az is tudja ezt, aki nem gondol rá, erők sodornak bennünket, azt hisszük tán, mi tolunk, ámde minket tolnak, mint Goethe mondja. Ezt jelenti, mikor hallom: „Ő már ilyen. – Költő. – Bolond, stb.” III. éves koromban Krisztus Királykor szavalom:

„Emlékszel-e, valahol bántad,
hogy urat adtál a világnak, mert a csinált úr lázadott,
emlékszel-e? Most ott vagyok.

Most bánom a gondolatot,
amely a sárba belevérzett, bánom, hogy remény adatott,
és nekivágtam a nagy éjnek a tűzlopó görög nyomán –
és itt maradtam csonkán, letörten, tehetetlenül, ostobán
a huhogó éj közepén. A fákból fekete szurok,
égből cseppfolyós korom csurog a huhogó éj közepén.

150 XI. Pius pápa rendelte el az ún. Keleti Nap megtartását, azaz a római katolikus papnevelő intézetekben a görög katolikus, keleti szertartású katolikusokkal foglalkozást. Demeter István 1935-öt említ, a *Nemzeti Újság* 1936. március 1-jei számában Nyisztor Zoltán írt az 1936. évi Keleti Napról. A budapesti esemény házigazdája a Központi Szeminárium volt Tóth Tihamér vezetésével, s az egyházirodalmi iskola közreműködésével. Ebben az időben Demeter István az egri egyházirodalmi iskola elnöke volt. Lehet, hogy egy évet tévedett visszsaemlékezésében? Vö.: *Görögkatolikus Szemle VIII. évfolyam, 6. szám*, 1936. március 15.

151 *Nemzeti Újság*, Budapest, 1919–1944 keresztény politikai napilap, előbb *Alkotmány* (1895–1919). *KatLex IX.* 2004. 709.

Sík Sándor: Advent

Oratórium szavalókórusra. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Szeged, 1935. A Szabadító utáni sokezeredéves s még mindig a legaktualisabb vágy tör fel ebben a könyvben a nagy lírikus és drámaíró ajkán. Ez a forgalagos, sodró hatású mű igénybeveszi Sík minden tehetségét, megvillantja összes érdeklődési irányait, de legfőképp az embert hangsúlyozza, az emberit, amint csak a költőben tud kibontakozni. A napkeleti mágusok beszélnek s Bál-papok, Sibyllák, pástorok, próféták stb. és a kórusok, de szavaikon túl egy elrejtethetlen hang hallatszik, az Emberé, aki Jób kínjait és a hosszú történelem minden korszakromboló tévedését átszenvedi, szkepticizmuson, stoicizmuson, epikureizmuson keresztül egész a «vér és arany» és «mind a másé» fájdalmas eszmevilágáig. Mindez így felsorakoztatva az élet és a bibliai történet közismert tényeinek látszatát keltené, a nagy költemény olvasásakor azonban látjuk, mit tesz valamit egyéni átéléssel beleolvasztani a katolikus világszemlélet egységes rendszerébe. Örök sirások és örök imádságok korszerű foglalatja ez a könyv. S mert imádság is, valahogy profán dolog lenne most szerkesztét vizsgálni s esztétikailag analizálni. Nem lehet megrendülés nélkül végigélni a krisztustalan korok várását s észvesztő kínjait, amikor a legjobbakat is, akik még törődnek valamivel, akik még keresik az igazságot, a céltalanság dermedt éjtszakájába s az önmagukkal való meghasonlásba kergeti a vakság. Az ember értelmet keres az elemekben, harmóniát a dolgokban, és nem talál. Kiűzött-ségében létét és születését átkozza. «Az emberek ember-volta fáj.» Feljajdulnak az állati sorsra vetett rabszolgák s a haragvó úr ostorcsapásainak ütemére zakatol a mostani zsarnok, a gép. Kidobott, vagy meg sem született gyermekek élettelen vére kiált bosszúért. Mindennél erős, mély színek. Tradícióból született s modern vérben fűdött eredeti szókötések. A lírai feszültség végig megmarad; a nagy felszabadító megfélemlésekben is pótolja a biblikus pátozshoz hasonló tömör stílus. Mikor az igazságot kereső embernek nincs már mása, mint a vergődő jóakarát, amely ugyan elég ahhoz, hogy merész nemet mondjon a száznevű Bálnak: a sötétségben megjelenik a reveláció fénye. Eleinte csak sugaranként remeg elő, majd nyálábokban drad a világosság, végre a bellehemi csillag fényözönében minden megoldódik. Most nem diadalmas ujjongás következik, hanem a kinyilatkoztatás nyugodt tündöklése. Messziről jött az öröm s még nagy útja van. Az isteni igazságok hirdetése is monoton szokott lenni, az örök utak járásának, a nagy belátásoknak fenyeséges monotonijával. A próféták új titkokkal fejtik meg a régiéket, de az új, öröndetes titkok megédesítik a régiéket fárasztó emlékeit. A Kereszt előrevetett árnyékában mindenre van feleletünk; szent katarziszban érezzük, hogy érdemes igennel fogadni az életet, a szenvedést, a munkát, amely már nem állati igavonás, hanem magas eszköz, második megváltás. S a mézzel csorduló karácsonyi ég alatt a mágus ajkáról vesszük imádságunkat: «Ó testvér Isten, Aki meztelen vagy és szegény, Aki szenvedni tudsz, mint szenvedek én, Tied vagyok én, tied vagyok én». — A nyomdailag is izléses kiállítású könyvet B u d a y G y ö r g y pompás fametszetei illusztrálják.

D. I.

Sík Sándor művéről írott ismertetése az Ujkorban

Bánom, hogy botorul reméltem, mert nincs remény,
szánom, hogy félelemmel féltem, mert nincs erény, mert megakasztják
útjában a merész hajóst, és a bilincse lelket koptat,
itt csak a farizeusoknak van üdvösség, az igaz ember,
az útját járó sehol sem kell, meghordja az ördögszekér,
s mint vihar-émlék, úgy vesz el.

– Hogy mer egy harmadéves teológus kritikát írni egy egyetemi tanár művéről, kérdezte egyik osztálytársam, mikor az *Ujkorban* megjelent, cikkek közt, a kritikai rovat előtt még, dült betűkkel szedve a Sík Sándor *Adventjéről*¹⁵² írt ismertetésem.

Mertem, mertem, vakmerő öntudatomban és versenyfelettségem biztos tudatában azt is meg mertem tenni, hogy az Irodalmi Társulat¹⁵³ 100 éves jubileumára, minekutána az Emlékkönyv megjelentetéséről már lebeszéltem a szerkesztőbizottság többi tagjait, azon a címen, hogy ne udvaroljunk kisebb tehetségű, de nagyobb rangú főpapoknak, mikor – az éppen emléktáblát kapott – Mindszenty Gedeont olyan kurtán intézték el, ami a kitüntetésről, a jubileumi ódapályázatra temetési éneket írtam. Így is az győzött. Kívülállók bíralták, 25 P-t kaptam a versért, de nem voltam hajlandó szavalni egy napon és egy helyen Gáspár Jenővel, a Társulat valamikori elnökével, aki teljes címeivel, hatalmas tekintélyével és egy novellával s egy verssel jött az ünnepre. Demény József szavalta az ódát, amit egészében ideiktatok, én meg shakespeare-i öngúnnyal hallgattam csendben, hátul, ez egyszer a közönség soraiban.

„Száz év temetésén

És most eljöttem száz évet temetni. Félelemmel és rettegéssel jöttem.
Kései, satnya, dadogó utód, dadogni a nagy circumdedéruntot.
Elsíratni a rímtelen, hímtelen, új könnyekkel a hímes, rímes
halottat, a multat. Kései satnya, dadogó utód,
időket temetek az időtlenségbe, tért a tértelenbe,

152 Méltató hangú ismertetés: Sík Sándor: *Advent. Oratórium szavalókórusra*. Szegedi Fiatalok Művészeti Kolégiuma. Szeged, 1925. *Ujkor* 1935. október 31., I. évf. 14. szám, 11. oldal.

153 A pesti növendékpapság 1831-ben hozta létre a magyar teológiai szaknyelv, egyáltalán a magyar nyelv művelése céljából a magyar növendékpapság egyházirodalmi iskoláját. Ennek mintájára szervezték meg 1835. december 19-én Egerben a Theológiai Magyar Olvasó Társaságot, amely „magyar könyvek által a honi nyelv s literatura tanulását s mindennemű hasznos ösméreteket megszerzését” tűzte ki céljául. A Társaság később az Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Társulat nevet vette fel, 1935-ben pedig az Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi és Egyházművészeti Társulata nevet vette föl. Máig működik. Önálló könyvtára volt. *KatLex VIII.* 2003. 264., *KatLex II.* 1993. 801. Lásd még: Gaál 2014., Barna 2014.

értelmetlen zokogásom hullatom az értelembe, a végesből a végtelenbe,
 temetek és megyek tovább, magam is a sírba zuhanok. Őseim,
 kik régen az égen, a csillagokon emlékeztek: nézzetek el fölöttem.
 Nézzétek el tehetetlen szárnyaim, lehúz a sors, a test is ellenségem,
 és csak magamat tudom énekelni, a nagy halott előtt összeroskadtan is,
 száz év sírja előtt magamat dadogom, jaj, felfordult itt azóta minden
 felfordult itt azóta, hogy ihletett költérek lantján a magasba lendült,
 zendült a Tény és lobogtak a lelkek és tűzszín pántlika fűződött fel a
 lantra,
 megáradt, de mederbe fogott dalok diadalmas szűz lantjára s az ének végén
 a piruló lantos császári és királyi aranyat kapott. Én ködök
 bús lidércnyomása alatt nyögök, nem vigasztal sötétbe vonzó szavam,
 a jövő, sem a múlt távoli fénye; távoli fényektől elrekeszt
 a jelenvaló fénytelenység, ködeső zuhog, úgy zuhog, úgy zokog:
 tán nem is lesz jövő.
 Megmozdulnak a régi falak s régi kövekből új alakokban
 rég elmúlt fiatal leviták kacagása suhan. Ti – nem látjátok az ősz?
 Nem látjátok a hulló csillagok, fáradt, messze napok kárhozott végső sziporkáit,
 míg egy századot elnyelő nagy sír nyílik, –
 nem halljátok az égből a Törvény hangját: Sírba vele!
 Fesledező s a magasba törő emberi lelkek nagy célok útján –
 s harsog a Törvény: Sírba vele.
 Békés fáradozások és ökölbe szorított kézzel, gyűrt aggyal lázadó miértek
 s harsog a Törvény: Sírba vele.
 De Törvény, állj meg, te is az Isten futó hírnöke vagy, állj, könyörülj –
 Nem! Sírba vele!
 Nézd, úgy törik össze a test, remegő akarat kötelén, Isten láncán –
 Nem! Sírba vele.
 Nézd, csöpp, kicsi-kis napi munka, s Érte megy, Érte, ki mindeneket
 Önmaga díszére hozott – Nem! Sírba vele!
 Kezdetben volt talán az Úr s csak aztán lettél, bontó Törvény?
 Más a Törvény s más az Úr? Nem. Ő a Törvény s Ő az Úr is, mégis szól, könyörtelen,
 századokból szól a dörgő, éjszakákból feldübörgő
 szörnyű szó: Sírba vele. – Hulljunk hát a csillagokkal,
 elveszett fényű napokkal, mint előttünk hullt a régi,
 a legelső, Fényvivő?!
 Sírba velünk, velem is, legutolsó, nyomorult, elsápadt dalnok,
 s hattyúdalomra hant poroljon, s fuldokló szavam nyelje el,

amelyből én is vétettem, a föld.
 Meghaltunk és sírba hulltunk. Minket kóborgó szél sirat,
 minket kesergő szél sirasson, remegtető vihar sirasson,
 sírunkra nem borul anyánk, sírunkra ne boruljon asszony,
 mert nincs anyánk, mert nincs apánk, mert magányos tölgyek voltunk,
 kiket Isten sóhajtása szívott föl a termőföldből;
 mikor a föld legjobban rengett, maga képére akkor teremtet,
 s e halállal magvunk szakadt.
 Sírhint alatt nyugszik minden, mi élt valaha,
 s fájni, sírni tudott. Halottak. Csendes temető. Hosszú-hosszú titok.
 Csak legalább a búcsú vagy a remény
 virágot, lombot vetett volna. Semmi. Nesztelen esik
 alább s alább a Nap. S a csendes éj csak fejt, fejt, fejtegeti a titkokat.
 Éji titkokat mondani el: tilos. Éji titkomat mondom el, idő:
 éjente álmatlan sürgetem, sürgetem a percek, tudom, hogy vár ránk,
 örök jövő. Én hát egy század sírjából imígy dirigálok: Ti földiek,
 szánandó időbeliek, csak jöjjetek, ne féljete, dolgozzatok, reméljete,
 az Isten vár benneteket, új századév felé! – És minket felejtsetek el,
 míg várjuk az ítéletet. – Hajnal nem űz, éj nem riaszt.
 A tűz sem éget... Vége: hej, aludjunk.”

Ezt a szomorú befejezést persze, minden rugdalózásom ellenére kihagyatta dr. Holik Sámuel¹⁵⁴ prefektusunk a szavalóval, s ahogy a szavaló lelépett az „új századév felé!” felkiáltás után, a prefektus úr rám nézett mosolyogva, én a háta megett ültém: „No, úgy-e!” Jól van, mindegy. Csak ketten tudtunk a dologról. Az eljárói ebédnél, ahova most is meghívtak, különösen meresztette rám szemét Gáspár Jenő,¹⁵⁵ távolról nyilván bemutattak neki valamelyest. Dr. Barsy Artúr,¹⁵⁶ jó morálistanárunk pedig a legközelebbi órán így tréfákozott: „Csak attól féltem, hogy az ősz főpásztor (ez egyszer jelen volt Szmrecsányi érsek úr,¹⁵⁷ nagy gondnal küzdve fel magát a III. emeletre) magára veszi, hogy sírba vele, s megharagszik!”

154 Dr. Holik Sámuel (Nyíregyháza, 1894 – Székesfehérvár, 1961) római katolikus pap, a jogtörténet tanára. *KatLex IV.* 1998. 919.

155 Gáspár Jenő (1894–1964) szerkesztő, költő, író, az 1930-as években a *Nemzeti Újság* éjjeli szerkesztője. A Petőfi Társaság és a Szent István Akadémia tagja. *KatLex IV.* 1998. 2–3.

156 Dr. Barsy Artúr (Budapest, 1881 – Eger, 1967) Egerben a teológiai karon a morális teológia tanára, 1924-től jogakadémiai tanár is volt a Líceumban. Az 1930-as években erkölcs- és lelkipásztorkodás-tant és művészet-történetet adott elő.

157 Szmrecsányi Lajos (1851–1943) egri érsek. *KatLex XIII.* 2008. 353–354.

Ennek az Irodalmi Társulatnak, amely mostanában a százéves jubileum körül a „Művészeti” előnevet is megkapta, Szmracsányi érsek úr elődöm volt valamikor az aljegyzői hivatalában, erre méltán büszkélkedtem.

Két kis fecske röppent be ablakomon, ahogy ezeket írom. Mit hoztok a régi időkől, hiszen még nem éltetek akkor! Ülnek csak az ajtón, némán figyelve kopogásomat, mint Poe Edgar hollója a Pallas-szobor vállán¹⁵⁸. Csak ne szemetelnének, mert úgyis szemét az emlék mind, jövőidő termékenyítésére. Azzá lett az a szociográfiai tanulmány is, amit ezen a nyáron, III. és IV. év közt írtam az Actio Catholica¹⁵⁹ pályázatára s előjáróim meglepetésére – hogy még ilyen komoly munkára is képes vagyok, ezt nem hitték volna –, s a második díjat kaptam érte, 100 pengőt, ami akkor nagy pénz volt. Azt hiszem, ketten készítették közösen azt a munkát, ami megelőzött, talán külső díszítése révén, nem tudom már, de ők csak 75-75 P-t kaptak, így valahogy, s az így alakult második helyen egyenlő rangsorozással szerepeltünk néhányan. Mindenesetre a siker országos volt, a nyereget már nem volt nehéz kiegészítenem, hogy írógépet vehessek rajta, ami régi vágyam volt, s álmaim közt is ott járkált-kopogott, mikor a vakációs petróleumlámpa mellett esténként is neki-neki hevülve körmölgettem oldalakat oldalak után. Egy-két évre terveztem ezt a Jászapátiról, szülőházamról készített vallomást, de aztán annyira belemelegedtem, annyi mondanivalóm merült föl, hogy könyv nagyságúra nőtt a regényes tanulmány. Ennek kapcsán ismerkedtem meg a bírálatot készítő Tamás József dr.-ral,¹⁶⁰ aki azt írta, hogy munkámat többre becsüli, mint (az akkoriban két hónap alatt három kiadást ért) *Tardi helyzetet*, Szabó Zoltán érdekes és szép művét,¹⁶¹ ami akkor már erősen foglalkoztatta az ország közvéleményét. Illyés: a Puszták népén¹⁶² s talán Élő Dezső szociográfiai munkáján¹⁶³ kívül eléggé új volt még ez a műfaj. Nem annyira a számok és adatok érdekeltek engem, azokat leszorítottam helyenként a lap alatti jegyzetek közé, hanem az adatok kiáltó tanulsága, a jellemzés, a helyzet tarthatatlansága és a nép, a nép! Így, könyvek és utak

158 Edgar Allan Poe: *A holló* című verse.

159 Actio Catholica – Magyarországon az 1930-as évek elején jött létre megfelelő előzmények után, a katolikus híveket a püspökökkel egységben a papság munkájába kapcsolta be. Szakosztályokban működött. 1946-ban feloszlatták. *KatLex I.* 1993. 36–38.

160 Dr. Tamás József (? 1908 – Kalocsa, 1979) kalocsai egyházmegyes pap, az 1946-os évben dunapataji hitoktató.

161 Szabó Zoltán (Budapest, 1912 – Vannes, 1984) író, falukutató, publicista, szociográfus. *A tardi helyzet* című szociográfiája 1936-ban jelent meg.

162 Illyés Gyula (Sárszentlőrinc, 1902 – Budapest, 1983) költő, író, drámaíró, lapszerkesztő. *Puszták népe* című szociográfiája 1936-ban jelent meg.

163 Élő Dezső dr.: *Sarród monográfiája*. Budapest, 1937. Az Országos Széchenyi Szövetség Könyvtára. 2. A Magyar Társaság Falukutató Intézetének támogatásával.

ACTIO CATHOLICA ORSZÁGOS ELNÖKSÉGE
BUDAPEST. IV. FERENCIEK-TERE 7., III. LÉPCSŐ, I. EMELET 8.

TELEFON: 85-1-30 és 85-2-43

FALUMUNKA-TERVEZET

a hittudományi főiskolák hallgatói számára 1936. nyarára.

A falumunkával foglalkozó irodalmat egyenesen összeállította Venczel József: A falumunka és erdélyi falumunka mozgalom c. tanulmányában, (megjelent az Erdélyi Múzeum 1935. évf. 7–9 számában), továbbá Bodor Antal: A honismeret és falukutatás irodalma c. munkájában.

A Szociográfiai Intézet (Budapest, II., Kelety Károly u. 7.) könyvekben és folyóiratokban, újságokban az egyes falvakról megjelent közleményeket összegyűjtötte és az érdeklődőknek rendelkezésére bocsátja.

A Falukutató Intézet (IV., Szerb-utca 23.) összeállította a „Honismeret és Falukutatás Repertoriumát”, amely közli betűrendben, megyék szerint a falvakról írt könyvek, cikkek és kéziratok címét.

Több mint 1.100 polgári és elemi iskola vezet „Szülőföldismereti anyaggyűjtő” füzetet, amelyek az egyes iskoláknál megtekinthetők.

Az 1930.-i népszámlálásnak községenkénti adatait megtaláljuk a korábbi évtizedekkel összehasonlítva a Stat. Közlemények 83. és 86. kötetében.

Figyelemmel kísérjük a Magyar Statisztikai Szemle és a Statisztikai Közlemények legújabb adatait.

Milyen szempontok szerint vizsgáljuk a falut?

1. A község felvétele, település formája, nagysága és lakóinak száma.
2. A község múltja, címere, népetimológiája. A már feldolgozott adatokon kívül a plébániákon levő Canonica Visitatiókban, a községházban és levéltárakban található erre vonatkozó adatokat. Erdélyes családnevek.
3. Község lakóinak száma a múltban. (1. Nagy: Notitiae politico-geographico statisticae r. Hungariae (1828) és Fényes Elek: Geografiai szótárát (1831) is). Plébánián, községházban, jegyzői irodákban levő adatok. A lakosság megoszlása vallás, nemzetiség és foglalkozási ágak szerint. Születések, halálozások száma 1900-tól 10 évenként és 1930–1936-ig. Mennyi szaporulat. Az elvándorlások száma. Mi az oka ennek. A lakosság megoszlása életkor szerint 1936-ban: 0–1 éves, 1–6, 6–11, 12–14, 15–19, 20–29, 30–39, 40–49, 50–59 és 60 éven felül.
4. A földterület nagysága. A föld megoszlása vallás szerint. Mennyi ebből a művelhető terület: szántó, erdő, kert, rét, szőlő, legelő, nádas. Milyen volt ez a megoszlás a múltban. Mennyi a meg nem művelhető terület. Más községek határában. Mennyi földje van a határban és viszont a községbelinek mennyi földje van más községek határában. ~~Mennyi földet és ház helyet osztottak ki az 1921. évi földreform alkalmával.~~ Milyen áron és milyen feltételekkel jutottak a földhöz ezek. Mennyit estek azóta a földárak. Tudják-e fizetni a törlesztést. Nincsenek-e eladósodva a gazdák. Tagosítás van-e a községben. Ha nincs, ennek hátrányai (van úgy hogy 10 hold föld 24 helyen fekszik). Milyen a termőtalaj. Mik a főtermények. Mennyit hoz holdanként átlag a buza, rozs, árpa, kukorica, burgonya stb. Milyen a talaj megművelése. Kertészettel és gyümölcsstermeléssel foglalkoznak-e.
5. Mennyi a nagybirtok 1000 holdon felül és hány kézben van, ugyan így a középbirtok 100–1000 holdig, a kisbirtok 50–100, 20–50, 10–20, 5–10 holdig, és a törpebirtok 1–5 holdig és 1 holdon alul. Mennyi a földnélküli napszámosok és cselédek száma. Tanya rendszer van-e. Ha igen, mik ennek a problémái. Az egyes birtoktípusokban mennyit tesznek ki 1 holdra vonatkoztatva a föld megművelésének költségei. Mennyi 1 hold föld bruttó hozama és tiszta jövedelme. Állatállománya az egyes birtok kategóriában: ló, szarvasmarha, juh, sertés, baromfi stb. A tej értékesítése.
6. Ha iparosok és gyármunkások vannak, ezek viszonyai.
7. Szövetkezeti élet. Helyviszonyok. Földbérleti viszonyok.
8. Adófizetés. Mennyi adó esik a törpebirtok, kis-, közép- és nagybirtok 1–1 hold földjére. Milyen alapon vetették ki az adót. Állapítsuk meg mennyi egy napszámos, egy törpebirtokos és kisbirtokos család évi jövedelme.

A Jászapáti szociográfiáját elindító kutatói felhívás

9. A házak száma. Miből épültek: vályog, sár, téglá, kő stb. Alá vannak-e pincézve. Mi a tetőzetük? Hány szoba van. Földesek-e vagy padlósak? Laknak-e egészségtelen odúkban, barlangokban vagy földben. A lakosság hány %-a. Hányan alusznak egy szobában. Van-e zárt illemhely. Ablakok nagysága.

10. Van-e villanyvilágítás? Mennyire van a községtől a legközelebbi áramforrás? Csatornázva van-e?

11. Milyenek az út- és közlekedési viszonyok?

12. Milyen a lakosság táplálkozása. a) Ennek vizsgálatánál u. n. minőségi felvételt készítsünk. A legalkalmasabb, ha az iskolás gyerekek egy füzetlapra felírják, hogy mit ettek előtte való nap. Ezt egy héten át végzik. Gyakorlatban az alábbi forma vált be legjobban. Milyen a cukor fogyasztás?

Szülő neve	Foglalkozása			Gyermekek száma		Mennyi földje van.	
Gyermek neve	Osztály						
	Hétfő	Kedd	Szerda	Csüt.	Péntek	Szomb.	Vasárn.
Reggeli							
Tízórai							
Ebéd							
Uzsonna							
Vacsora							

b) Ha módunk van 1—1 napszám, örpebirtokos, kisbirtokos családnál figyeljük meg a minőség mellett a mennyiséget is (értéktartalmat és súlyt) pár héten át.

Mennyiben jelentkezik az elcsenevészesedés?

Egyes megfigyelések szerint a proletár családok gyermekei 10 éves korban már 6—8 kilóval kisebb súlyúak, mint a más családok gyermekei. Végezzünk amennyiben lehetséges súlyméréseket gyermekeknél.

13. Ruházat. Van-e népviselet? Mikor szűnt meg? Milyen? Sajnos a legtöbb helyen a ruházat nem megfelelő. Készítsünk kimutatást arról, hogy télen hány gyermeknek nincs télikabátja vagy meleg nagykendője. Hány gyermeknek nincs télen cipője, hányan csak papucs, hány gyermek hord csak lyukas, viseltet cipőt. Milyen a gyermekek fehérneműje.

14. Népegészségügy. Csecsemőhalálozás 1 éves korig hány százalékos. Gyermekebetegségek és gyermekhalálozás. Népegészségügy: tüdővész, trachoma, tifusz stb. Jelentkezik-e a terhesség? Hány bolond van a faluban? Mi az oka? Összeházasságok? Vesztett állatok marásai. Orvosi ellátás. Megfigyelni: Milyen gondozásban van részük a csecsemőknek nyári munka időben? Filléres, ideiglenes menhely! Van-e csecsemő és gyermekvédelem. A kutak milyenek? Milyen távolságra vannak az illemhelytől és trágyadombtól? Társadalom- vagy balesetbiztosítás van-e? Hány koldus? Múltjuk?

15. Mennyi a községből az árterület? Mennyi a vízszabályozási díj? Eredményes-e a vízszabályozás munkája.

16. Hitélet. Működik-e az Actio Catholica? Milyen házi és magánajátosságok találhatók a faluban? Régi vallásos iratok, vallásos ponyvák gyűjtése! — Babonák! Milyen hitbuzgalmi egyesületek működnek? Melyik a legéletrevalóbb? Válások és vegyesházasságok száma. Jelentőségük? A katolikus szerepe a község életében.

17. A lakosság általános jellemzése. Élettereje. Bűnesetek, öngyilkosságok, gyilkosságok. A fiatalok, háborúban voltak és öregek viszonya. Mint gondolkoznak a magyar viszonyokról, a világháborúról, Trianonról és az elszakított területek magyarjairól.

18. Társadalmi élet. Közösségi érzés. Van-e tényező a közösségi érzés kifejesztésére? Mennyiben individualisták? Családi élet. Népkönyvtárak, egyesületek, rádió, sajtóviszonyok. Hogy gondolkodik a nép a falu vezetőiről és intelligenciájáról. Az intelligencia jellemzése, a néphez való viszonya. Vannak-e szekták? Ha igen, mi az oka. Eszmények iránt fogékonyak-e. Van-e paraszt vagy proletár öntudat bennük? Hogy alakul ki a közvélemény. Milyen a képviselő testület összetétele. Melyik politikai párthoz húznak?

19. Egyéb a szociográfiát készítő megfigyelései. Van-e háziipar? Mit ér a falunak?

20. Nézzük át a gyermekek iskolai foglalmazványait, sok érdekes bepillantást nyerhetünk viszonyaikra vonatkozólag.

21. Népművészeti emlékek és tört. emlékek a község határában. Népi dalok, mesék, regélések. Sírfeliratok.

22. Van-e valaki a faluból kiszármazott híresség? A nép kitanult fiainak viszonya, szerepe a faluhoz.

23. A budapesti kultúra beszivárgásának a nyomai.

után, egri diákságból hazajövet nyílni kezdett a szemem azoknak a jellegzetességeknek a befogadására, amiket, míg otthon éltem, észre sem vettem. Ez a könyv, amit akkor a tárgy pikantériája, a hivatalos közegek érzékenysége és a szeminárium törvényei szerint ki nem adhattam, bármennyire sürgették s jelentettek meg itt-ott, folyóiratokban – szinte tudtom nélkül – részleteket, idézeteket, kézen-közön elveszett; a legutolsó híreket bizonyos egyetemi tanárok köréből kaptam róla, akik tanulmányozni vitték el. Lehet, hogy akták között pihen valahol, míg közben az Ady-emlegette „jövő évi nagy virradat”¹⁶⁴ is megjött. Nem baj – a fecskék is elrepültek, majd jönnek ismét és ismét mások.

Picula-emlékezésemről olyan megható meleg ismertetést olvasott fel Arnóti Miska (akkor Malatidesznek hívták még – most éppen az érseki irodát igazgató titkár), hogy ezen nyáron újból meglátogattam az öreget, élménykereső, kuriózumkutató kíváncsisággal. Így fejezi be bíráló sorait az *Egri Katolikus Tudósító* későbbi szerkesztője: „Elénk állt a tanár úr az ő nagy és disszonáns egyéniségével, mint a színes életvásár, a tarka embersorsok és történések egy hűen fényképezett mozzanata és minden gondolkodót gondolkozásra intő perce. Hogy hűen áll előttünk, az igazság meztelenségével, szinte fogható közelségben, ez a formába öntés dicsérete. A helyzetek, a szólamok mélyről fakadt komikus torzítása, az Ilias és Odysseia nyelvének át-átszállítása, a régi-régi leírási mód ódon zenéje, őszinte, keresetlenül ható komikuma: a szerző nem most kezdő tolláról beszélnek. Az életízü bevezetés és a melegen, emberien, szubjektíven lírai befejezés – nem tévesztették el hatásukat, mert érdeklődéssel és a végén melegséggel töltöttek el egy percére legalább az embertelenül hideg világnak. – A művet közös bírálat alapján dicsérettel fogadjuk el, mert szép!”

Ennek a látogatásnak emlékét is ideiktatom.

„P i c u l a t o v á b b á, avagy Tóth Sándor próféta

Nehéz nekem az ellen a trafiküzlet ellen rugdalóznom. Bemegyek postai lapért, az persze nincs, mert nincs. Hanem előbb olvassam ezt itt, ti. mielőtt szöknék. A cím: »Őföméltóságos Uram«, látom a postai szelvényt, Horthy Miklós, Budapest. Másolat. Amott Balthazár meleg köszönetnyilvánítása. Vonzó légkör: őszionok, szellemelsődök, Duálszellemek, Ősvilágosság, Világvége. Jövendölés Góg = Góth = V. György angol király, ill. Vilmos császár ellen. Már megyek is.

– Sajnos, tanár úr, ha levelezőlapja nincs, most kénytelen vagyok csak máskor jönni vissza, elolvasom majd, természetesen. Nézze, itt vár a vendégem, ez a pap itt, most szentelték, ha felszentelték, annál rosszabb, mert amit Ezékiel megmondott, azt megmondta János és megmondta Krisztus.

¹⁶⁴ Utalás Ady Endre: *Ázott széna-rendek fölött* című versére.

- Mit mondtak meg mind a hárman?
- Mit?! Hát a világ végét. Itt van e! – S mutat a falra, ott van az ajtónyi faragott kép.
- Ja, úgy már értem. No, viszontlátásra.

Eddig jutottunk tegnap a végső úton. Ma elmentem, hogy elolvassam a próféciát. Felapozza. Tele vagyok várakozással.

Ezékiel = János = Sas = Jézus Krisztus = Szellem, Erő, Ősvilágosság = Isten, – olvasom mohó pontossággal, míg cigarettát dug kezembe. Hamarosan meggyőződtem, miről van szó, aztán nem is figyeltem a szövegre, hanem a véleményemen gondolkoztam. Ríkató hűséggel alkalmazza a próféták jóvendölését a világháborúra és az utána következő évekre. Ezt mondja az Úr a prófétának, Tóth Sándor nyug. áll. főreálisk. tanárnak: Írjad, kimentem GÓG = Góth = V. György angol király ellen és vér futott a saruszíjakon, megkergettem dárdával az egyszarvúakat és azok oroszlánjait, kik a Föld négy sarkát össze akarták hajtani, elvesztettem. Írjad nekik, mert íme, nem hallgatnak rám és szöllőjüket ragya lepi el és búzájukat dédelgetett vadvirág emészti. Feltámad a szél Magóg = Mór földje felől és vörös felhők közt megy le a nap Izrael = világ minden népe felett.

Ebben a hangnemben folytatódik két oldalon keresztül, emlékezni rá nincs módomban. Az Entente ellen uszítja az összes természeti és természetfeletti erőket s igen sok baja van a Vatikánnal is. Külön jóvendölése is van ez utóbbi ellen. A papír alján váratlanul így fejezi be a levelet: »Ezt mondja az Úr a jóvendölések által. Tehát ki van mutatva, hogy *történelem nincs*, mert az 1914–1935-ös világháborút Ezékiel próféta 2500 évvel ezelőtt megjóvendölte. Majd folytatom. Addig is gondolkodjék Őföméltóságos Uram az összes vallások államtudományá tételéről. Aláírás.«

Szó nélkül olvasom tovább a másikat. Van itt ilyen vagy nyolcvanöt. Ki erre, ki arra irányul. Általában a Kormányzónak és a Tiszántúli Református Püspöknek üzen az Úr nagyobb előszeretettel. Baltházár püspök szemmel láthatólag örül is neki, csak unja már, s azt a bizonyos történelmi jelentőségű pertut felfüggesztette egy időre. Nem tudom, talán folytatta tanulmányait s így maradt el Picula tanár úr végzettség dolgában. Ő most nem olvas, csak Szentírást meg modern regényt. »Sz' ezek nem kellenek *nekem* már« – mondja, a próféta szerénységével hangsúlyozva a nekem-et.

A jóvendölés tehát folytatódik, telve idézetekkel és végzetes nagy hittel. Egy kukkra sem emlékszem, kivéve a befejezést: „Tehát ismételtén ki van mutatva, hogy *történelem nincs*. Kérem azért az összes vallások államtudományá tételét. S ha ezt megteszi, örömmel kívánok Őfömélt. Úrnak a Szellemelsődök, Duálok és Ősvilágosság nevében boldog születésnapot.”

Jaj, most mi legyen a véleményem?! Felállok, nézem a tanár úr réveteg portréit, az üzlet megtelik próféták profiljaival, műfakerekkel és apokaliptikus zűrzavarral. Legjobb lenne menekülni és elmélkedni valahol, siratni valakit.

Magamat?

Lehet.

De vonzanak a titkok, mint a hétköznapiakba zsúfolt ünnepek. Itt egy berámázott lap. »Az Abstract Isten titka.« Újabb látomás történt, még '34-ben.

Templom-e ez? Mindenestre az örökkévalóság fuvallatai remegnek trafikboltban.

Messze, a történelemben, ami nincs, valaki két szál Levente cigarettát kér. Kedvem volna rendreutasítani, de Picula kiszolgálja. – Négy fillér – hallom a szót. Hát mégis maradt valami a történelemből?

Itt az Abstrakt Isten képe. Térkitöltés, kör- és háromszögmotívumokból. Beírva az ősvilágosság partikulái. Bárá Jósika Miklós, Kölcsey Ferenc, Bethlen Gábor nevét olvasom. Sok név van, mind magyar. Ez az egy kisdarab megnyomorgatott világ fáj egyedül Tóth Sándor prófétának. Ezt vetíti a Kozmoszba, ezt látja Isten képén keresztül. Teszek egy próbát. Dayka Gábor ott van-e az »Abstrakt Isten«-ben? Felkeresem a kortalanságban korai romantikánkat. Ott van. S lent, jobbról, az időtlenség fenekén Tóth Sándor neve. Alatta: ny. főreálisk. tanár, az »élet« írója. Nem azt írta, hogy az »Élet« szerzője, ettől a szótól mégis megijedt.

Picula egyedül maradt. Odamegyek. Elolvastam.

– Aztán Öföméltósága mit válaszolt ezekre?

– Hát ő aztán semmit.

– Ez vigasztal. És biztos benne, tanár úr, hogy legalább kezéhez jutott?

– Avval én már, tudja, nem törődök. Én elküldtem. Aztán mások lássák... Mert ez igaz... Mi a véleményezése?

– Először is az, hogy meg kell kérdezni, őszintén mondjam-e meg, vagy csak úgy udvariasan?

– Persze, hogy őszintén... Őszintén, csakis őszintén... Mit udvariasság... Ez nem udvariasság... Őszintén, őszintén!

– Ez az egész fejtegetés általában tetszett. Nagyon szép itt ez az akkomodációs értelmezés. És nem is ütközik semmibe. Mindössze talán a befejezéseket nem értettem eléggé. Következnek ezek az előzményekből? Olyan szigorúan?

– Következnek, persze, hogy következnek, hogyan következnenek, mikor következnek...

– Rendben van: a jövődölések teljesednek, ezt értem. De a történelemben jövődöltek és a történelemben teljesednek a jövődölések. Hogyan van akkor, hogy nincs történelem?

– Az úgy van, hogy történelem *van, de nincs. Mert nincs.*

– Így már értem. És mit jelent a vallások államtudománnyá tétele? Kizárja ez a tételes vallások fennmaradását és a gyakorlati hitéletet?

– Dehogyan zárja... nem zár ki semmit.

– Akkor? – Hiszen tanulni tanuljuk a vallásokat? Hát mi lesz és mi nem lesz ebben az értelemben?

– Mi nem lesz, mi nem lesz, hát akkor, tudja, nem lesz pl. Vass József és nem lesznek, ő, Vass Józsefek.

- És Prohászkák lesznek?
- Prohászkák... Prohászkák nem léteznek...
- Ránézek, hogy mit akar.
- Prohászka sohse tudott megnyugodni... Prohászka mindig nyugtalan volt.

Erre nem tudtam szólni. Itt egy kicsit én is elhajoltam az idők és az olvasmányok folyamán. Homeros üstökét ismeretlen szél cibálta, és csakugyan: Homeros meghalt. Az istenek sírtak néha az Olympos erdőségeiben, egymás elől rejtegetve könnyeiket, és csakugyan: az istenek is meghaltak. Anakreon negédesen csobogó sorait a mulandóság és a bizonytalanság bánata ringatta elő. Élete végéig volt felejténivalója, azért lantolt, ivott és szeretett, élete végéig. Horác, a zászlós Horác sem volt megelégedve, hiába ámitotta magát s ámitja immár a harmadik ezerév elejét. A többiről ne is beszéljünk.

Kértem dohányt és cigarettahüvelyecskét, aztán a katolicizmusra tereltem a szót.

- Legkitűnőbb vallás? – *Volt!* – De most már nem az.
- Hát mért? Mi van még kivetnivaló?
- A pápa.
- S mikor nem volt pápa? S nem Krisztus akarta? Nem Szent Péter utódja?
- Á, Krisztus, á Szent Péter – s különös fölényel mosolygott. Sajnált. – Nézze, magát még nem eskették fel papnak. Ez így jól van, de ha felesketik, akkor is jól lesz. Magának nem ártott megtudni ezeket. Magának csak egy baja van... Maga látná az összefüggéseket is, értené következtetéseimet is, ha nem kötnék meg annyira a dogmák...

– A dogmák, tanár úr? Higgye el, a »Magyarország« című közvéleménygyár legutolsó riportere sem terjesztene ilyet, ha csak egy hónapig is tanult volna katolikus dogmatikát. A dogmák beláthatatlan tereket nyitnak meg s csak a már biztosan rossz utakat zárják el, amerre fölösleges fáradni. Ha a dogmákkal ellenkezem, a Szentírással ellenkezem, amit nem tesz a tanár úr sem. Európa legnagyobb szellemei sem pihenni térnek vissza az Egyház tételeihez, hanem hogy azok irányában indítsanak expedíciókat, éppen mert szélesebb a látóhatár; – csak tessék beszállni, akár bergsoni intuícióval, akár misztikus megvilágosodással. – Csakhogy a prófétát nem csontmezőre küldi az Isten... Egyébként, ha »fölesketnek« papnak, két év múlva, a primíciámon el fog gondolkozni ezeken a tanár úr is, mert meghívom.

Majdnem könnyezve mondja:

- De én nem megyek ám oda el.
- Dehogynem, az üzletet akkor egy kicsit majd becsukjuk, vagy hívunk ide valakit.
- Picula némán néz maga elé. Majd ép baljával számolni kezd. – Százegy fillér. – Azaz, hogy ne csaljuk egymást, mi testvérek vagyunk – mondja – még egyszer megszámolom. Na, ezt magának negyvenért adom, ez meg 57, az éppen 97, még vissza is kap a százból.

Búcsúzóul még így esdekel:

– Nézze, maga, úgy látom, jóakarátú ember. Most csak azt ne felejtse el, amit az előbb mondtam, hogy mi testvérek vagyunk. Mert testvérek vagyunk. Igaz?

– Igaz. No, Isten áldja, tanár úr, majd meglátogatom még.

Ahogy kijöttem, a Nap elhomályosodott. Nézem az órát, megvan még, megy és fél tizenegyet mutat, délelőtt vagyunk. Csak nincs napfogyatkozás? Vagy az Isten képétől káprázik még a szemem, az »Abstrakt Isten«-étől, akit Picula nagy könyvében őriz, s csak így beszél róla: »Itt van, így láttam akkor, persze, az egész aranyozott volt.« – Úgy ám, a hittől felragyognak és megelevenednek az ártatlan kis körök és háromszögek. De én sohasem hittem körben, háromszögben és Szellemelsődökben. Mégis, az égen, a szürke délelőtti égen mintha ijedt kis csillagok bújtak volna elő. Azután csendben fickándozni kezdtek.”

Távlatokat és ideálokat keres az ember, ha negyedéves teológus és a sok jó vezető közt nincs egy olyan vezetője, aki eleget törődhetne vele, aki hozzá hasonlókat vagy önmaga hasonlóságát ismerve eléggé megérthetné. Elmúltak azok a testben messze futó törekvések, amikről talán meg sem emlékeztem itt, hogy a hetedikes gimnazista néha három nap nem evett a lelkierőért és nem fért el önmagában, másokba akart olvadni és minden kedves emlékecskéjét odaadta, hogy neki ne legyen, másnak legyen s bolondosnak is tartották, ki is használták a jóakarátában, – elmúltak a nyári hónapok, a jászapáti búcsúsokkal Tarnaörsre, jászberényi Porciunkula-búcsúra¹⁶⁵ gyaloglás napjai, egy kis olajjal és darab kenyérrel, a fővárosba kerékpározás napjai, rettentő rossz külső gumival, s hazafelé a téméntelen sok defekttel s utána a mély hajnali álommal a hűvös folyosón. Most másfajta utazás, más világ- és eszmejárás vágya tör: megváltani az embertársakat, mindenné lenni és mindenkiévé. Ezt az állapotot jelzi az 1936 októberében mondott Krisztus Király-ünnepi versem, ami melodramai feldolgozásra készült, az akkori Irodalmi Társulati elnök, dr. Tajti Lajos¹⁶⁶ mostani közel-szomszédom (polgári plébános) intenciói szerint, de amit kétségbeesetten adott vissza a zenésítésre felkért Meiszner Imre¹⁶⁷ főszékesegyházi karnagy: „Filozófiát nem tudok zenésíteni.” Címe valami zsoldársorra emlékeztető:

165 Porciunkula (Angyalos Boldogasszony), augusztus 2. – a ferences templomok hagyományos búcsús napja, a toties-quoties teljes búcsú elnyerésének alkalma.

166 Dr. Tajti Lajos (Cered, 1913–1980) római katolikus pap, 1947 és 1965 között polgári plébános, 1969-től kanonok, 1976-tól sármonostori apát.

167 Meiszner Imre Oszkár (Pécs, 1867 – Eger, 1946) ének- és zenetanár, egyházkarnagy, 1909–44(?) az egri főszékesegyház karnagya, 1918–44: az érseki papnevelő intézet ének- és zenetanára. Szerzeményei (1936-ig): 18 mise, motetták, oratóriumok, orgonadarabok, dalok ffi, női és vegyes karra. 1898: az Országos Cecília Egyesület jegyzője, titkára, alelnöke, tb. alelnöke. *KatLex VIII.* 2003. 922.

Menj, Uram, ne hallgass.

Kinek kell hamvadó tűzű énekem
és boldogságom szava is kinek kell?
Jöttem valahonnan, megyek valahová

– (itt hallgatóim meg is állapodtak többnyire, mondván, hogy ez érthető, mivel hogy a pódiumot határoló nagy cserépkályha mögül jöttem ki s csak oda térhetek vissza, de én csak mondtam tovább a „filozofikus” zengeményt, négy nagy oldalon át:)

s a nagy futást, ha megszakítom néha,
tépődő, zuhatag énekekkel, magam sem vigasztalódom. Én is
tagadott vagyok s hogyha kiáltom
nagy szóval az igent, a beteljesedést,
magamban hosszú sorozat nemet érzek,
nemet és hiányt. Íme, szóra állok,
hallgassátok, ha akarjátok,
nem igaz most sem egy ióta sem.

Vagy úgy. Igaz. Mint a valóság,
mit ezerképen lát szemünk
és azzá tesszük, aminek
látjuk; így ütünk igazzá
naponta sok csalódást. Tekergő,
kicsike lények a fent uralkodó
Nap alatt. Büszkék
saját leomló építményeikre.
Egyszer én is – nem régen, csak idő
van két idő közt, úgy, ahogy
lenni szokott milliós éve
és azelőtt, – jóval a kezdet után –
építettem valamit, mondják
hogy Babilon, mert minden ember
külön is követ hord az épülő
világhoz, külön is
épít, ki közösen
épít; játszik, közösen s külön is
minden halandó. Nem, nem, én
nem Babilon köveit

hordtam, Babilon összeomlott,
mívesek nyelve össze-vissza volt ott. Mondják,
hogy Xerxes palotáját
építettem szivárványkőből,
arany párkánnal szegő koronáját
s fényből a tornyát. Nem, nem, én
nem szolgáltam a perzsát, Xerxes
palotáját az égi fény
nem tűrhette, villámot küldött,
nem is tudom, hogyan, de láttam,
a palotából csak a lépcső
maradt nekem, epedő szívvel
ha indulok, feljebb és feljebb,
elfogy a lépcső és az utolsónál
kitárhatom karom az éjszakába
és sírhatok a távolság előtt –
és nem jutok tovább. A piramissal
szintűgy vagyok...

(S itt feltűnt, felrémlt a továbbiakban a falanszter képe is, ami akkoriban földön-
égen, vízen egyaránt gyűjtő és sötét vörös színben ijesztett még, s bőrtönnek látszott.)

És fölfelé kiút
a falanszterből nincsen. Nem, nem, én
nem ezt akartam, magam is
tömlöcben élek születésemtől
halálomig, falait döngetem
s abba halok. A ritmus fogva van,
hiába lázad hajnalonként,
az éjbe visszahull,
és elhal egyszer, végkép, végkép,
panasztalanul. Világ haldokló
ritmusa, vesd fel, mit akartam!
Pusztuló dal, hajítsd méhedből
éretlenül a szándékok csiráját,
vizsgáltassék s ítéltessek meg itt, vajjon
életrevaló-e s ha nem,
én behúnyom a szemem s ledobom
a Tajgetoszról.

Ledobom, ledobom,
Percek születnek élve halni s össze-
fűződnek, végtelen
halott fűzért akarnak, – ledobom,
az új percben a régit ledobom,
s a régi perc kalandja nincs tovább, kezem
az évekké nőtt percek untalan
emelgetik s hajítani
tanítják, eldobom,
mint ezer társát, eldobom
ezt a kedvelt játékot is, kivel
most hírt adok a messzeségből, –
csak ezt a hírt még...

Úgy volt, hogy tej csurgott a fákból
s a felhő friss harmatszemekre foszlott,
rég volt, de igaz mert mese,
és mert belőle semmisem maradt,
vasorrú bábák, süveges manók közt,
mézeskalácsház vértje alatt, –
szép volt, nagyon –
gyermek voltam, ébren is álom volt
minden napom.
Falut akartam,
egyet, s magamnak, újat és egészet,
mert bomlott már a régi és tört,
s az emberekbe ideges
borzongás költözött, vihar
járt erre, míg születtem, s feldúlt
mindent.
Mégis, hát mégis,
építeni akartam – s építettem
papírból cifratornyú templomot
s köréje házakat, s azokba embert –
szerettem volna. Itt megálltam.

Percben születtek élve halni s össze-
fűződtek, végtelen

halott fűzért akartak. Dobtam,
a falut és a gondolatot dobtam,
a percek hátán végzetes
sodródás vitte s most
az évekké nőtt percek visszahozták
e roskatag dal születése napján,
amely halála napja is.

Ki vagy valahol, mindenütt, s Aki
– mint jól tudtad egyszer kezdeni,
páfrányok és szelíd tulkok között,
a hatodik napon, – Uram, az emberig
elmentem volna, építeni tudtam,
millió életű egy emberség alatt
sokat felhordtam, míg nyelvem zavartad
bölcsen s hivalgó szárnyaim
lemostad s a magam kezével
ástad síromat, de falum is eltűnt,
elnyelte az idő, mint Atlantisz várost
a szőke tenger.

Így a mesében,
így a valódit példázó csalóka
és hitetett emlékezetben, – jöjj velem, –
falujátékom nem hagy már nyugodni,
kürtök is szóltak, megyünk toborozni,
míveseket a Te nevedben
új építésre.
Nem is égbenyúló
Babilon kell nekünk; földön elterülő
kertet kívánunk, azt sem kérünk olyat,
mint a régi volt, amit eljátszottunk.

Emlékszel, hogyan sírtam akkor
amikor házacskaimat
szétlopkodták a szomszédgyerekek?
Egy ország népe sír most itten,
házacsáját s kenyerecskáját
szétlopkodták és jókedvét is,

azonkívül új ellenségként
támadta meg a régi féreg
sudár fáinkat; ablakok alatt,
tanyasorokon nem szólok majd,
csak jöjj velem és hallgasd a suhanó
halál halk léptét s nézd: a sugaras
bokrok árnyában kígyó bujkál,
s az unalommal kalapotemelő
emberek ajkán hűlik a meleg.
Olvasandók közt olvasom,
hogymegyszer, régen, Szent Péterrel
jártál erre. Az öreg akkor
Isten akart lenni helyetted,
s egy nap sem bírta a gondviselés
gondját; ma én ilyet sem akarok.
Elvesztették a mesét, énekük
lassúbb, keserűbb, magyarabb lett,
virágaikat kirakatok őrzik,
s lányaik hamvát mind letörölte
valahol valaki.
Jó Szomszédom,
Jézus Krisztus, legnagyobb Király,
nézd, s önértetük megmaradt:
a szívbajos parasztleány
végső órán csizmáját fényesíti:
„Így haljak meg. Magam pucoltam.”
Mondd, nem fenséges?
És meghal s arca ezt ragyogja holtan:
az életnek és a halálnak
íme, feleltem s megfeleltem.
Nézd, nézd,
amott vonul pokolraverten
egy földről száműzött csapat,
akik vétkeztek s Hozzád nem járultak,
s nézd, nézd,
ott mennek az árnybaborultak,
kiket is a falura küldtél
és elindultak, de nem érkeztek meg,
útjukat állta a falu,

bábaasszonyok s „édesanyák” mondták,
 mit Pesten a villamoskocsira
 írnak hűvös betűkkel
 a villamos pilátusok:
Nincs hely!
 Nincs hely és nincs kenyér, a temetőt is
 sűrűn lakják és megmondták,
 amit megmondtak, fátumos
 minden szavuk, s én nem tudom,
 nem tudhatom, mire gondolnak
 a négy ég felé tárt mezőn, a csendben,
 s mikor a csendből a csendbe hazajönnek
 férj-uraik. Te látsz egyedül
 a gondolatok parázsló tövére,
 Te látod, én nem, jaj, két vak szemmel
 nem láthatom, hogy Nyugat üszke-vére
 szétszóródott, fekete hollók hozták
 rongyos szárnyakkal és a templomok itt is remegnek, éjente tűzzel
 álmodik sok kis magányos torony.
 Te állj elébe a fekete szárnyú
 ördögjárásnak, most hogyha visszatérsz
 kicsi sétádról nagy-nagy országodba,
 szólj fenn a Napnak: minden sugarát
 mi mezőinkre pazarolja most,
 s a csillagoknak: szelíd fényüket
 adják még ingyen, s az elköltözött
 lelkeknek: béke legyen veletek,
 bajt és halált nemzeni vissza
 ne járjatok.
 Sürgetlek, útitársam,
 segíts, segíts, Te tudod, hogy hogyan,
 én nem tudok mit kérni a zavarban,
 azt sem értem, hogy szóba állsz velem,
 míg ábrahámosan a tűzözön előtt
 tíz igazért aggódom. Nekem is
 otthonom minden kis magyar falu,
 minden falu, mert egybe hazajárok,
 magam is hazajáró kóbor lélek,
 otthonoméért imádkozom, talán

legkevesbé enyém, de érte
 legtöbbet –
 Jó! Menj. Ne hallgass.
 Siess segíteni.
 S nézz vissza még.
 Porzó, csillagos utad
 a túlsó végén összeér. Fáradtan
 nézem. Biztass meg erővel.
 Biztass bizalommal. Mondd, hogy *Neked kellett*
 hamvadó tűzű énekem
 és boldogságom szava is kell Neked.
 Jöttem valahonnan, megyek valahova,
 s a nagy futást ha megszakítom akkor,
 lángoló diadalénekekkel
 és hálaadó rigmusokkal, –
 magam is megvigasztalódom.

Könnyű lenne most ebből az 1936-ban írt versből *post eventum*¹⁶⁸ előranciaálni 18 év után az időközben bekövetkezett *vaticiniumokat*,¹⁶⁹ de én sem érek rá, megyek tovább, nem hallgatom az emlékek zajgását. Improduktív – s nekünk tennivalóink vannak. A főiskola IV. évfolyamának végén (milyen öregeknek éreztük akkor már magunkat, s milyen bohó ifjak voltunk!) a kispapok minden versengés nélkül megválasztottak az Irodalmi Társulat elnökévé.¹⁷⁰ Büszke voltam a szellemi arisztokráciát jelentő munkára, amit olyan biztosan láthattam előre, hogy már közömbös volt előttem – ha választanak, jó, ha nem, úgy is én leszek az elnök, így éreztem. Hanem a választást megköszönő hozzászólásomban valami felszabadult energia – én alig vettem észre, de kikaptam érte azután – megmozdította velem az előttem álló széket. Baljós zörej támadt, s az ott lévő és felügyeletet gyakorló előjáróm bizalmasan megígérte, hogy bár ő is jól tudja, milyen „misszióm van a kispapok felé”, össze fog törni majd az új tanévben.

Azt hiszem, ez idő tájt ért a próba, az év végi vizsgák közben, hogy egyszer csak, nem tudom már, miért, mikért, csak „kitettek a Szemináriumból”. De én csak nyugodtan és fő-

168 *post eventum* = az események után

169 *vaticinium* = prófécia, jóvendülés

170 Az Egri Papnövendékek Egyházirodalmi és Egyházművészeti Társulatának beszámolója munkásságáról és a szemináriumi életről: 1939–40. [közreadja az] Egri Növendékpapság Egyházirodalmi és Egyházművészeti Társulata. Egri Növendékpapság Egyházirodalmi és Egyházművészeti Társulata, Eger, 1940. 36. – Demeter István elnök.

lényesen vizsgáztattam tovább, gyűjtöttem a megszokott s nemigen imponáló eminenseket; s azzal voltam, hogy ha a jó Isten úgy látja okosabbnak, elmehetek jezsuitának is, én azt nem tudhatom előre, mi az Ő legfelsőbb akarata. Aznap estére aztán minden elsimult. „Megállapította az előjáróság, hogy nemesek az elveim”, s tanáraink közül ketten jótálltak, hogy nem fogok nagyobb irodalmi botrányokat elkövetni az életben.¹⁷¹ Míg ők élnek, erre már becsületből illik is vigyáznom. Aztán – ha lesz rá tér, hogy komolyan dolgozhassunk, lehet, hogy azt fogom mondani: szükséges, hogy botrányok legyenek. S még az sem mind-egy, ki mit ért botrány alatt. Olcsó sikert talán? Az nem kell.

Egri kispap társaival, 1933

171 Az Egri Érseki Hittudományi Főiskola rektori hivatala őrzi az akkori tanári konferenciák kézzel írott jegyzőkönyveit. Ebben nincs nyoma semmilyen fegyelmi eljárásnak, különösen nem a szemináriumból történő kizárásnak. Két bejegyzést találtak ezekből az évekből Demeter Istvánra vonatkozóan: 1936. jún. 12–15. „Demeter István figyelmeztetendő, hogy elsősorban a köteles tanulmányaival foglalkozzék.” 1937. szept. 21-ei bejegyzés szerint törekednie kell „fölényeskedő természete legyőzésére” és „lelkiekben való nagyobb buzgóságra”. Dolhai Lajos és Gál Tibor segítségét az adatfeltárásban köszönöm! (BG)

Az előadások címe, az előadó tanárok nevével:	Heti órák száma	A tanár a félévi vizsgálat eredményét*)	félév végén bizonyítja	Jegyzetek:
			az előadások látogatását	
<i>Philosophia: Anthropologia, Critica, Cosmologia Dr. Holik Samuel</i>	6	<i>Kitűnő</i>	<i>L. Holik</i>	
<i>Introductio in Fet. T. Dr. Bóthy Lajos</i>	5	<i>Kitűnő</i>	<i>B. Bóthy</i>	
<i>Apologetica: De Ecclesia Christi Dr. Holik Samuel</i>	3	<i>Kitűnő</i>	<i>L. Holik</i>	
<i>Historia Dr. Turtóczy Ambrus</i>	4	<i>Kitűnő</i>	<i>Turtóczy</i>	
<i>Exegesis Dr. Bóthy Lajos</i>	3	<i>Kitűnő</i>	<i>B. Bóthy</i>	
<i>Antrologia Dr. Bóthy Lajos</i>	1	<i>Kitűnő</i>		
<i>Latina Dr. Rubovszky Ferenc</i>	1	<i>Kitűnő</i>	<i>L. Rubovszky</i>	
<i>Gyakorlati szónoklatok Dr. Rubovszky Ferenc</i>	1	—		
<i>Énekelméllet Heitzner Imre</i>	1	<i>Kitűnő</i>	<i>Meiszner</i>	

Egri főiskolai indexe

Kapásból egy – kívülről nézve jellemzőnek látszó vers ebből az időből. – *Mikor a Kendő leereszkedett.*

A Selyemkendő azért ereszkedett elém, hogy táviratokat
ráhímezzem s majd visszalibben,
földi sarkával felfelé; kíváncsi angyalok
kapnak rajt hamar, fejtik hímzésemet
elkomorul arcuk, aztán lassan szállingózza
egyikük a Naphoz, másikuk a csillagokhoz,
harmadik a királyokhoz fut: Nap, adjál meleget,
csillag, sugarat, király, gazdagságot annak a szegény
földönfutó futrinkának, – a Selyemkendő
azért ereszkedett le elém.

Engem barlangomban ismeretlen s folyton szaporodó
féreg gyötör, én már magam sem

tudom, merről fáj, én csak borogatom,
tévetege borogatom fejem is, szívem is, egész
testem beborult, lelkem is, lelkem is,
az Istennek fel vajjon mit üzenek?
Beborulva mit üzenjek az Úrnak, ki tán maga is ott van az ismeretlen
férgék fogaiban, ott van mindben, hiszem és nem hihetem, nagyon
erős az Isten, van még lelke,
a védtelent gyötörni, barlangomban
káromkodásom nem számít be, én nem tudom szavam
útját sem, honnan gördül elő, s ha fáj,
nem az Istennek, énnekem fáj!
Zűrzavar, zűrzavar ez, azt üzenem, szórt
ritmusokon üzenem, nincsen
már egész ritmus a földön s a ritmusok
összege sem egész, mert rész, ó,
rész ez a Föld is, úgy gurult,
szakadt a Napból, az a másiktól
és így tovább és minden szakadék
új félelmet és új bizonytalan
mélységet szült, egy gondolatban
– emlékszem – ott lihegtünk mi is, zűrzavar,
zűrzavar, azt üzenem, szórt
ritmusokon üzenem. Selyemkendő,

vidd fel segítségkiáltásomat, csorda
vesz itt körül s magam is barbár
leszek, napokon múlik, barbár
leszek s a magasságból
hozott emlékezet
elvész velem.
Nem akarom,
nem engedem,
míg bírom én
harcolok itt,
harcolok, nézd a kezem,
testvéreim vérét hordom,
káinosan, –
azt szedtem fel ebben a harcban,
és nincs rá könnyem, hogy lemossam,

Selyemkendő, hogy ostromoljam
tiszta kézzel tovább a Földet.
Mondd meg: ím, ez az ember föltett
mindent egy harcért. S a harc az ég.
A harc az ég. S ha veszti:
az eget veszti el – – – nem, nem így,
Selyemkendő, várj, várj, nem így,
az Isten bölcs s még átlát hangomon, –
mondd így, ím, itt egy hangyanyom
sír és többet akar.
Könyörülj, Irgalom.
Könyörülj könnyeimen.

Az utolsó teológusvakáció emlékezetes eseménye volt a cserkésztishti tábor. Abba a tíz napba annyi mindent összesűriteni! Az első nap kókadt, fülledt melegében körül-futottuk a hárshegyi park 23 holdját, hogy már az első éjjeli akadályversenyig mindent újból kelljen felfedeznünk, s aznap este még felmáztunk a János-hegyi kilátóig. Zsúfolt program a félóránként forgószínpadszerűen váltakozó előadások, tanulnivalók tere, friss reggeli tornák, zuhanyok, Koszter atya lendületesen nagyvonalú elmélkedései a kápolnában, mindig kevés táplálék és mindig sok élmény; milyen jóízűen ittuk a teát kenyérrel! Együtt az egész, bármilyen fárasztó s inkább tanulmányi kirándulás, vizsgastrapa, teljesítményrobot, mint pihentető táborozás, mégis nagyon kellett és jó volt és egy életre elég indítást adott. Az ország minden részéből összesereglett kispaparcok kritikus unalmassága, az egy céllal toborzott, egy hivatású jellemek százféle egyéniségváltozata, félszége, szöglettessége és a nagyobb testűek, nagyobb hangúak pünkösdi királysága s napos tishti kinevezése, a meghívott előadók ellebbenő s mégis erős emléket, nagy tanúságokat hagyó szereplése: szinte emészthetetlen volt annyi idő alatt, később pedig ezerszer kamatoztathatóvá lett. Annyira fáradtak voltunk már esténként, hogy a legszebbet és a legvonzóbbat, az esti tábortűzet már ásítozva s félálomban élveztük csupán. Majd az idő mindent megszépít, gondoltam, s így is lett.¹⁷²

172 Demeter István megőrizte a cserkésztábori naplóját.

Utolsó év, szubdiákonátus, diákonátus, papszentelés! Amikor az ember kispapnak túl nagy már, nagynak meg még túl kicsi, semmi még – amikor nincs már a fiatal jellem-ben elég türelem készülgetni, hanem indulni szeretne már, megmutatni, mit tud, s nem tud még semmit eléggé, s nem is hiszi, mennyire újból kell majd kezdenie mindent, ha kikerül első állomására.

El-elfelejtett naplómat, ami ugyan minden, csak nem „napló”, a *Mozai*kat nyitom ki, mit beszél az utolsó egri esztendő elején.

1937. szeptember 19. Nehezen igazodom el. Néha néhány jó sor (komoly könyvből) felbátorít, nekibuzdít; azután megint összetörök. Nagyon sokfelől jöttek ellenem s nagyon sok szurony vesz körül. Hogyan merek majd indulni? Erősen, szuggesztívan beszélni, adni, ami magamnak sincs. Hitetni, amit már magam sem merek hinni...

Nagy gát az is, hogy könnyen félreértik, ami egészen ártatlan, de – „mert én mondom”, bizonyosan „valami konok, ellenzéki, heretikus”.¹⁷³ Jó volna csak a lelkigyakorlat után kezdeni a gyűléseket. (Az Irodalmi Társaság gyűléseiről van itt már szó.)

Viszont nem tudok közönséges lenni. – Majd a régi elmélkedéseimből idézek, s „jó fiú” igyekszem lenni, amennyire elveim megengedik. A nagy felforgatás és az igaz dolgok felkavarása, a lelkiismeretre ébresztés – sajnos – csak pillanatnyi hatású (ebben az országban). Az általánosságok még nem érnek semmit. S közben a sok lépcső elfáraszt s árpás szememmel, folytonos önmegtagadásommal, kényszerített mosolygásommal úgy tébolygok, mint aki nem meri még elhinni, hogy otthon van, eszméi között. „Elveim nemesek” – „intelligenciám nagy”: *ezt mondták* s ezért akarták kitekerni a nyakamat egészen. Ma már messzire vagyok attól a hűvös naptól. De ők még nincsenek messzire. Sokszor zavar ez pont. Csak munkámat látva pihenem majd ki, úgy látszik. Vagy csak magamban majd; esetleg csak hatlábnyira lent valamikor.

Közben egy Istennek értem áldozott ártatlan élet *ég. Elég-e?* Csak Te tudod. – (Elégett tavaszra, majd elmondom, ha odaérünk, Eulália¹⁷⁴ nővérem élete.)

A kicsi dolgokra pedig megint fűtyülök. Azt hiszem, szép esztendő következik.

¹⁷³ Heretikus = eretnek.

¹⁷⁴ Demeter Erzsébet Eulália (Jászapáti, 1913. szeptember 6. – Zsámbék, 1938. május 12.) keresztes nővér (Szent Keresztről Nevezett irgalmas nővér), Demeter István nővére volt. Életéről lásd: Molnárné Szikszai 2007. 379–380.

Ki tiltja meg, hogy Krisztus barátjának tartsam magam s boldog legyek ebben az öntudatban.

De nincs is sok ellenségem. Tulajdonképpen egy világ kellene, szembeálljon velem, akkor volnék igazi.

Szeptember 25. Esett, nagyon őszintén esett, mikor felkeltünk, s még nem szabadult fel a légkör. Még jönni fog. S már tudják a hegyek, hogy egynek és másnak ilyenkor vége szokott lenni. Már tanulják a lemondást. Nem kívánnak tavaszt. Nem is tudnának beletörődni. Mint tavasszal elviselhetetlen az ősz. Nem értem meg április vége után, mit szeretek szeptember végén s november eleje előtt. A hegyek, fák sem. A vizek és felhők, ők sem, ők sem. Hát most sem tudjuk. Talán a visszatérést, talán a változást. Melyiket jobban: a tűnőt vagy az érkezőt? Senki sem tudja. Ilyenkor kezdek először álmodni – tavasz óta – (nem amúgy, hanem csak úgy, egyszerű értelemben, éjjel) – s először a halálról is ismeretlen rokonokról álmodom. Halál az ősz is. Rokonom és nem ismerem. Nem fáj nagyon.

Az Irodalmi Társulat megnyitóbeszédéhez már tavasszal, a megválasztás után jegyzeteltem. Ilyeneket: – „Szeretem a napot dicsérni, de inkább nyugtával.” – „Az Irod. Társ. célja az volna, hogy a kispapot megtanítsa *írni és olvasni*. A helyzet pedig az, hogy nekünk itten sem írunk, sem olvasunk nem szabad. Ha ezt a két mondatot aláhúzom, és következtetek, a következtetést egyszerű lesz és a Tisztelendő Irod. Társ.-ot létalapjában támadja. Eddig ezt a következtetést senki sem merte még levonni, mert úgy látszik, senkinek sem vágott még annyira az életébe, mint nekem. De azt tudom, hogy véreztek és elvéreztek rajta sokan, sokan nyögték és nyögik még ma is, és ha a Főtiszt. Elöljáróság következetes volna, régen becsukta volna az Irod. Társ.-ot, mint a törvények kijátszását, és mint alkalmat hiábavaló időtöltésre.”

Ez azt jelenti, hogy a szegény kispap, akire magyar nyelvű munka vár, s akivel felszentelése után még úgyis sok dolga lesz a Szentléleknek, az érettségi magyardolgozat után 5 évig alig ír valami komolyat magyarul, néhány alig használható próbaprédikáción kívül alig szólal meg rendesen magyarul, latin nyelven tanulja a fontosabb tárgyakat, teológiai és hitbuzgalmi iratokat olvas, a napi eseményektől, politikától, stb. hivatalból el van tiltva, s ezeket a Magyar Iskolákat, Irodalmi Iskolákat azért találták ki romantikus elődeink, hogy el ne felejtjük az étellel való s a magyar nyelvvel való közösséget. A Szeminárium törvényei pedig tiltják írásaink megjelentetését, valószínűleg fontos szempontokból – s ha egy-két komolyabb tehetség üti fel a fejét s szeretné fiatalságát fiatalon kijátszani és erőit kint, a fórumon is kipróbálni, ezt csak titokban teheti, s igen nagy veszélyek közt mozog még akkor is, ha a fővárosból leutaznak a katolikus lapok szerkesztői s engedélyt próbálnak kérni kivételesen egy-két kispap-írás megjelentetésére. Így aztán sokan elkalodtak, sokan elcsüggedtek, sokan kerültek abba a kellemetlen helyzetbe, hogy 40 éves korukban kezdjék végre elsorvadt szárnyukat próbálgatni, s akkor jönnek a rossz prédikációk, a helytelen fogalmazású felterjesztések, s ahogy Széchenyi mondta: „Lethargia,

marazmus és requiescat in pace¹⁷⁵ – vagy a szellemtelenség, kártya és az üres szórakozások, ambíciótlanság, szellemi tétlenség és minden papi munkában tízszeres nehézség, sikertelenség, emberismeret és életismeret hiánya...

Egyik elődöm így fogalmazott egy, a minisztérium számára készült felterjesztést: „Az iskola romokban vannak, a tanítások csak egy teremben folydogál.” S hányan prédikálnak a nyelvészszély minden huncut népi hájával úgyis megkent hallgatóságnak így: „Sok gyerekei van” – „Életem körülményei úgy alakult” – „Magatok is beláthassátok”. De talán elég példa maga ez az én önéletírásom is arra, hogy mivé fejlődhetett volna íráskészségem s mennyire elmaradt, pedig én igen sokszor reszkettem amiatt, hogy nevem vagy monogrammom pesti s egri helyeken ilyen vagy olyan írás alatt nyomdafestéket kapott, s ha észrevették, kikapogattam érte. – Így folytatom aztán a jegyzetet:

„De megmondta Bismarck, hogy csak az ökör következetes.” Ha elfogadtok, úgy, ahogy vagyok, minden „eretnek” tanítással, amelyekért százszor kerültem máglyára s még most is élek, ha elfogadtok az elveimmel együtt, amelyeket annyira meggondoltam, amelyekért annyit szenvedtem, s amelyekben olyan biztos vagyok, hogy azokból egy százalékot sem engedek – belemegyek, mert szeretem a céltalan és reménytelen harcot, szeretem az elérhetetlenért való küzdelmet, és mert ahol küzdeni és dolgozni kellett, ahol vért és jószándékot kellett pazarolni és helyükbe nem várni mást, mint hogy lehetőleg félreértsék legártatlanabb cselekedetünket is: ott mindig ott voltam.

Én tudom azt, hogy sok hibám van. Azt is tudom, hogy nem volt még olyan jó tulajdonságom, amit valaki bűnül ne rótt volna föl nekem. De azt is tudom még, hogy az Isten görbe vonalakkal is tud egyenesen írni – és azt mondom, hogy ha velem akar írni nektek egyet s mást, amit és ahogyan bizonyosan csak velem írhat, mert mind egyenesebbek vagytok nálam: legyen meg az ő akarata.

Előjegyeztem még megnyitóbeszédhez, hogy van programom, de nem mondom meg, én csak beszámolni szeretek. Elődeim azért nem érték el céljaikat, mert elérhető célokat tűztek maguk elé. Magasabbra kell célozni: én az elérhetetlen célokat szeretem...

A gépelt jegyzetek alá pedig kézírással ezt írtam utóbb:

„Így gondoltam, hogy majd így kezdem és folytatom, de sehol sem mondtam el ezt így, hanem másképp mondtam el és nem is egészen ezt. Májusban, 1937-ben, igen rossz kedvemben...”

Idézetek a *csakugyan elmondott* megnyitóbeszédéből is – mennyire fékezhettem életem tavaszát az október eleji vasárnap hűvöse, vagy mennyire nem fékezhettem.

„K. Tisztelendő Urak!

Ne haragudjatok, nincs az a túlságosan kimondott ünnepi hangulatom. Szépen faragott barokk főbeszédet sem csináltam magamnak, hogy azt elmondjam. Nem szeretem a szónoki hatásokat; az ember lelkesedik egyet év elején, és ezután fuccs.

175 Lethargia, marazmus és requiescat in pace = letargia, marazmus és nyugodjon békében!

Egy kicsit úgy érzem magam, mint Wilde Oszkár jóbarátunk, amikor egyik értekezése végére ezt írta: »fenti soraimmal nem mindenben értek egyet«. Mintha magam sem hinném eléggé, amit mondanom kellene. Igen, mert jobban hittem, mint elég lett volna, azért aztán nem is közönséges csalódással csalódtam. Mégis felvetek néhány *népszerűtlen* gondolatot, újat egyet sem, csak olyat, amit mindig hangoztattam, hogy magam is neki-buzduljak.

Szeretném meggyőzni magamat, és szeretnék meggyőzni titeket is arról, hogy ha minden jel az ellenkezőre vall is, mégis *a szellem előbbre való az anyagnál*; ha százszor elbukok is, mégis végül győznie kell, s ha a jobbat ezen a világon mindig, mindenütt agyon-ütik és a mezozoid¹⁷⁶ rétegeik tapossák (vagy le egészen a paleozoikus¹⁷⁷ ősgnájzsba, ahol már csak gnájsz, gránit, pegmatit, kristályos mészkő, dolomit, serpentin és grafit fordul elő): akkor is az a jobb, az a nagyobb, az a több, az az erősebb. Hogyha az emberek nagyobb része Istentől nemes dolgokra kapott minden erejével s a Paradicsom utáni átok megszentelésre váró minden verejtékével csak arra törekszik is, hogy holmi kis létrák tetejére másszon: akkor is szebb dolog a hegyekre menni és szabad levegőt szívni. Hegyeket akarok és nem számárlétrákat! Persze, a hegy magas, ott hűvös van, a sudarakat szél járja, az izmosítja, erdei méz a táplálékod, s ha százan vagytok, akkor is egyedül vagy. Megalkudni könnyebb. Könnyebb mondani az öreg halottal: „Menj... A világot meg nem változtattod.” Könnyebb mondani egy fiatal halottal: „Csak mosolyogni, mosolyogni, mint az ősz. Az ősz, amely már semmit sem akar... Azután menj el,... fordítsd az éjtszakának arcodat.” Könnyebb bölcs rabbinak lenni, és igazat adni mindenkinek, könnyebb józan fiatalembernek lenni és azt mondani, hogy szociális lények vagyunk, stb., stb. Én azt mondom, hogy Keresztelő Szent János megjelent a pusztán, és jó volt, hogy nem alkudott meg.

(Mostani megjegyzés, amikor ezt ide iktatom: No, hiszen meg is kaptam jutalmamat, itt vagyok, a pusztán, de még erről sok szó következik majd.)

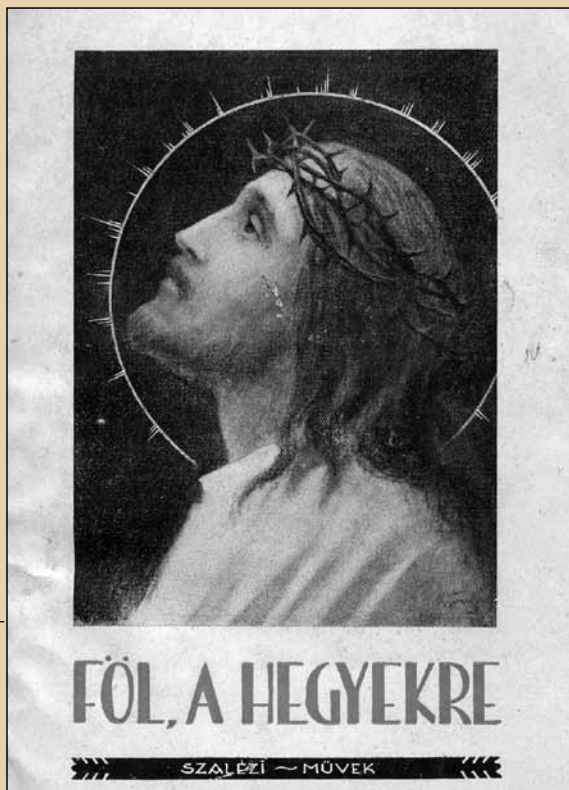
Én azt mondom, ha minden orosz egy fát ültet, Oroszország csakhamar erdővé változik... Én azt mondom, amit nem én mondok, hanem Krisztus, hogy a világot igenis meg kell változtatni, nem békét akarok, hanem harcot, tüzet hoztam és azt akarom, hogy égjen. Krisztus nem volt »bölcs rabbi« – és amikor itt járt és minden lépését másokért lépte, esténként magára maradt, nekivágott a sötétnek, szűk és nehéz hegyi ösvényt keresett, felment azon és fent imádkozott. Felment – haját és ruháját szél cibálta, lábát tövis vérezte néha, de amikor eljött, mindnyájunknak hozott valamit, magának pedig csak utolsó hegyi túra reménységét hozta, s utóljára egész testében vérezve, nagy fakereszttel ment, akkor is szívesen és akkor is a hegyre...¹⁷⁸

176 Mezozoid = földtörténeti, geológiai korszak, Kr. e. 252–66 millió év között.

177 Paleozoikus = földtörténeti őskor.

178 E gondolatmenet fogalmazta meg elméledéskötetének címét: *Föl, a hegyekre!*

Az elmékedéskötet címdala

Azt hiszem, nem is kell mondanom, hogy egyéniségről, jellemről, tehetségről, kultúráról, eszmékről, szépségről van szó. Ezek a mi hegyeink. »Niveau, Format, Weite und Qualität!«¹⁷⁹

(Beszéltem aztán hosszan önmagunk műveléséről, a kultúra védelméről, itt van megint egy jellemző rész akkori magamból:)

Aki pedig nem akar dolgozni – remélem, ilyen nincs –, vagy fél a harctól, legalább ne álljon elébe annak, aki helyette is küzd. Ne gyilkoljuk túlságosan egymást. Ne siettessük az igazak és a nagykaliberűek tragikumát. A halálos mérget úgylis ott hordják, magukkal viszik, ami elől futnak, egyszer elbuknak, úgylis, mert ezen a világon nem győzhetnek végképp, a bukásban van igazságuk kritériuma. Vannak emberek, akik egyszer, talán egészen kicsi

¹⁷⁹ Niveau, Format, Weite und Qualität = színvonal, formátum, tágasság és minőség.

korukban, elsápadnak, aztán kipirulnak egy pillanatra kezük vonása fölött, aztán úgy megdobban a szívük, hogy azóta sorsuk a keresés, kínlódás és nem nyugszanak soha, futnak az elérhetetlen célok után, a világ bolondnak mondja őket, de hallgat szavukra – s közben az Isten elébük kavarja mindazt, amit tudniuk és tenniük kell. Nagy dolog ez, de értelme van, s mi nem lehetünk a nagy és értelmes dolgok ellenségei. Ha nem megyünk és halunk meg velük mi is, legalább keserítsük poharukat, különösen, ha a Szépség kengyelfutói, a Szépségé, kinek egyik papja olyan kárhozatosan üdvöztető mélységgel mondja: „Láng vagy, s az elvakult lepkék feléd repesve – elégnék reszketőn, s mondják: »Áldott a láng!«”¹⁸⁰

Ha nagy tradíciója és presztízse van a barbárságnak, mégse legyünk egészen barbárok!

A művészet, elhiszem, veszedelmes terrén, lehet pokolbakarmoló örvény, de lehet eszköz is örök célok szolgálatában. (Egyébként egészen a l'art pour l'art elvei alapján álltam s ma is vallom, hogy minden célművészet értéktelenségbe és hamisságba vesz. Csak Isten lehet végső célja mindennek, Ő pedig a legfőbb Művész.)

Megcsipkedtem azután jó kispaptársaimat a sport iránti már-már fölötté nagy érdeklődésük miatt, mondván:

„Nagy lelki megnyugvással és XXI. századi kamaszlelkesedéssel vesszük tudomásul, hogy Sárosi bal külsővel rúgja a gólokat, ki esik ki a Kupából és ki esik bele, hát kb. ilyen érdekes lehetne az is, amit Karinthy mond Herczegről,¹⁸¹ hogy amikor ír, a keze mozog, és a fejével gondolkodik. – Egy kis tájékozódás ránk fér minden téren, intelligens embernek tudnia kell, mi az: érték vagy könyvsiker, vagy mi a különbség egy író, és mondjuk, (itt már messzebbre mutat a csípés) Somogyvári Gyula¹⁸² közt.” (A sok kispap kedvence nézze el, ha túllépi e sorokat, a szóhozott elvekben valószínűleg ő is pártomra állna.)

Szóltam aztán a bűnök-hibák sokaságát befödő szeretetről, majd így fejeztem be:

„Summa summarum, én kitűzöm az elérhetetlen célt: legyen minden kispap kultúrember. Szeretem az elérhetetlen célokat, mert sokba kerül a megközelítésük is. És szeretem a reménytelen küzdelmet a jobbért, a nagyobbért és a nehezebbért, mert ez szép.”

Ezután már csak a vezető prefektus úr és a Jóisten segítségül hívása következhetett – a kispapok tapsára vagy elképedésére már nem emlékszem –, s a munka megkezdődött, sok-sok megbeszéléssel, szereplésre buzdítással, egyéni ráhatással, bizalomkeltéssel, annyira, hogy a benyújtott írások nem értek el az esztendő műsorkereteibe, csak válogatnom kellett, s ez a munka a többi közt olyan irodalom felé sodródó és nagy munkára

¹⁸⁰ Charles Baudelaire: Himnusz a Szépséghez című verséből idézet.

¹⁸¹ Karinthy Frigyes (Budapest, 1887 – Siófok, 1938) író. Herczeg Ferenc (Versec, 1863 – Budapest, 1954) író, lapszerkesztő. *KatLex IV.* 1998. 767–768.

¹⁸² Somogyvári Gyula (Füles, 1895 – Budapest, 1953) író, újságíró, országgyűlési képviselő. *KatLex XII.* 2007. 234–235.

hivatott egyéniségeket is előhullámoztatót, mint Iványi Sándor¹⁸³ és Pók Lajos,¹⁸⁴ akikről azóta már többször hallhatott az ország.

A napokban nagy örömmel láttam, hogy a mi osztályunk éppen nem nagyon nagy reménnyel kibocsátott tagjai is úgy kialakultak, hogy az egyházmegyei missziós csoportba 7-et választottak be közülünk, ami nagy szó, és sokat jelent. Nagyképűség volna arra gondolni, hogy ez az én kis munkám érdeme, de szabad azt gondolnom, hogy a Főszerkesztő, a Szentlélek Úristen talán az én munkámat sem hagyta számon kívül tervei véghezvitelében. Az ember mind milyen nagyon kicsiny – s az Isten milyen nagyon nagy mindig.

Ment, ment a munka, de már decemberben erős kritikát hívott ki maga ellen. Hogyan, hogyan nem, egyszer csak, egyik gyűlésünk végén szólásra emelkedett a vezető-prefektus úr.¹⁸⁵ Rossz csillagok hozhatták ezt az összetűzést, hiszen azóta is jó viszonyban vagyunk egymással, én őt igen nagyra becsültem, amióta csak ismerem, mindig. Emberi gyarlóságok viszont bennem is bőven vannak. Hiúság, kevélység, gőg. Kissé mintha forgott volna velem az elnöki asztal, másrészt mintha nagy felelésre való felhívást hallottam volna, mikor oldalról finom erővel hallatszott a többi során, hogy az Irodalmi Társulat aposztatált¹⁸⁶ a teológiától, Babits Mihály és a Nyugat szelleme irányítja, a l'art pour l'art irányzattól viselős, stb., stb.

Ej, ez a lárpurlár, ezzel csakugyan volt itt valami baj. Ha már végkép nem tudtam egy-egy különben tehetséges, rokonszenves, más téren kiváló kispaptól semmi irodalmi munkát kisajtolni, arra kértem, írja le, hogy miért nem akar írni. S az ilyen kísérletekből néha megdöbbenően jó írás merült elő, lehetett ott egy-kettő, amit műsorra is tűztem ebből a fajtából, ilyesmi válthatta ki az ellenzést. Írásban nem lehet huzamosan hazudni. Ha valaki komolyan írni kezdi, hogy miért nem írt eddig, mélységes vallomást ad életről, önmagáról, világról, emberségről, környezetről, jóról-rosszról, vagyis valamiféle művész-alkotást termel, és az nagyon igaz lehet. S ha a művészet a célom, azt is elértem; ha más, papi célom van ezzel a művészettel, azt is, mert az illető önmagára ébredt, gazdagabb lett önismeretben és másokat is lendít előre. Isten a célja mindennek, még *annak a művészetnek* is, ami a l'art pour l'art szerint a művészet célja. Szavakon nyargal a vita, olyankor kell ezt a szép francia elvet elővenni, mikor a másik végletbe esett művészet ellaposodott, s olyankor támadni, mikor az öncélként felfogott művészet kiszáradt. Ilyesmit érezhetett jó prefektus urunk, de hát ez túl nagy megtiszteltetése lett volna a mi munkánknak, s hozzászólását akkor, fiatal vérem hevében és csillagaimtól sodrott szenvedéllyel nem úgy

183 Iványi Sándor (Jásztelek, 1917 – Eger, 1983) római katolikus pap, az Egri Főegyházmegyei Könyvtár vezetője. *KatLex* V. 2000. 517.

184 Pók Lajos (1919–1998) irodalomtörténész, szerkesztő, kritikus.

185 Rubovszky Ferenc (Kisvárd, 1893 – Eger, 1964) teológiai tanár.

186 Aposztatál = elhagyja, megtagadja hitét.

értelmeztem, hanem úgy, hogy nekem erre legközelebb válaszolnom kell s meg kell védenem a Társulat ősi autonómiáját és becsületét.

A kispapnép persze nem az előjáróval tart olyankor, amikor az előjáró kispapot kritizál. S az előjárónak el kellett szenvednie, hogy előzetes bizalmas, szobájában történt megbeszélések után, 1937. dec. 12-én „az elnök nyilatkozatát” tűztem műsorra s olvastam fel.

Közben pedig már szép ünnep zajlott le, a december 8-i díszgyűlés. Ünnepi beszédemre – a „Trahe nos” antifónához¹⁸⁷ fűztem gondolataimat – a prefektus úr is ezt jegyezte meg: „Látod, ez most megint szép beszéd volt”.

Jaj, az a nyilatkozat, az a nyilatkozat! De megtörtént, már nem lehet megneemtörténtté tenni. Ilyenek vannak benne: „A Ft. Prefektus Urat múltkori felszólalásával kapcsolatban felkerestem, és bővebb magyarázatot kértem tőle. A Ft. Prefektus Úr olyan kijelentést tett, hogy a felszólalás saját maga igazolására történt. Szerintem erre az igazolásra nem volt szükség, ebből a szempontban a Ft. Prefektus Úrnak Társulatunkban rossz híre nem volt. Beszélgetésünk további során megállapítottuk, hogy a könnyen félreérthető felszólalás a közhasználat szerint másra érthető kifejezései ellenére Társulatunk két tagja és főképp ellenem irányult. Az illető két teológus testvérünk illető két felolvasása Társulatunknak az Alapszabályokban Rektor Úr Önagysága által jóváhagyott céljával megegyezik. A Ft. Prefektus Úr visszavonó álláspontra helyezkedett több kifejezésével szemben, amelyek, bevallása szerint, az illető dolgok hiányos ismeréséből származtak. S amelyekből a Társulatnak nem egy tagja olyan következtetéseket vont le, amilyeneket a Ft. Prefektus Úr távolról sem intendált, sőt kifejezetten tagad.

Babits Mihályhoz, a Nyugat c. folyóirathoz, valamint a l’art pour l’art elvhez Társulatunknak semmi *különösebb* köze nincsen.

Téves híresztelésekkel szemben Irodalmi Társulatunk »nem aposztatált a teológiától«.

A Ft. Prefektus úr pótlólag adott magyarázata szerint, csak annyit akar, hogy amit a kispap ír, azon lássék meg, hogy kispap írta. Ezen a téren senki véleménye ellen semmi kifogásom – az én véleményem az, hogy az eddig itt elhangzott felolvasások mindegyikén meg lehetett látni, hogy kispap írta.

A személyem elleni támadás okait és előzményeit ismerem, azokat egyelőre nem tartom szükségesnek a nyilvánosság elé hozni.

A Társulat tovább fog dolgozni a jóváhagyott Alapszabályok szellemében, Érsek Úr Öexcellenciája fővédnöksége alatt, saját ügyeire vonatkozó ősi autonómiája megőrzésével alávétve magát a Papnevelőintézet Ft. Előjárósága intézkedéseinek az Alapszabályok vagy a Társulat jellegének esetleges megváltoztatására vonatkozólag. Mindaddig azonban, míg

187 Trahe nos, Virgo Immaculata, post te curremus in odorem unguentorum tuorum = Vezess minket, Szep-lőtelen Szűz, hogy erényeid illatát követve haladjunk! – Antifona a Szeplőtelen Fogantatás ünnepének (december 8.) zsoltosmájából.

ilyen irányú intézkedést nem kapok Rektor Úrtól, aki meglévő Alapszabályunkat elfogadta és legutóbb két évvel ezelőtt benyújtott megfogalmazásban aláírta, ha bárki bármilyen módon akadályozza munkánkat, a Rektor Úrnál leszek kénytelen jelenteni.

Nyilatkozatom elvi jellegű, s az ügy érdekében vált szükségessé. Személy szerint senki jószándékát nem vonom kétségbe, senkit sérteni nem akarok, mindössze kötelességemnek tartottam megvédeni Társulatunk évszázados becsületét.”

Nesze, neked, évszázados becsület! Nesze, neked, jó nevelés! Ezt csak megkaptad. Becsületére legyen mondván Prefektus Úr pedagógiai érzékének, amely ha korábban tán elvette a sulykot, most visszavonta és visszatartotta, úgy, hogy elült a vihar, szent lett a béke s mindketten megmaradtunk állomáshelyünkön. Amit ő akkor visszavontnak tekintett, s ami leginkább indított a Nyilatkozat megírására, azt felolvasás után „Jegyzőkönyvbe nem veendő” jelzéssel kihúztam és itt sem közöltem.

A munka ment tovább. Egy kis színészművészi tehetséggondozásra is nyílt alkalom ezen a téren, a missziós szakosztály rendezésében kínai tanár apját játszogattam. Nem ártana e téren is bővebben művelgetni a növendékeket, a beleélés és az élvezetes hatékony előadás készsége érdekében. A legszebb elismerés egyik osztálytársamtól érkezett: „Megríkáltál, te piszok!” Ám ríjjunk, ha ríni kell, s ríkassunk ríva, hogy örvendezve majd örömet szerezzünk a szószék magasából, amely már nincs is olyan messze, s amelyről még olyan kevés igazit, hasznavehető tanultunk.

Az esztendőre nyúló, ön- és társnevelő nehéz kultúrmunkát összefoglalóan szemlélteti és tragikomikusan oldja fel március 6-i előadásom: „Also sprach Zarathustra”¹⁸⁸. Hadd álljon itt belőle néhány részlet, hiszen életdarab és valóságok követték.

Zarathustra bejelenti, hogy szabad bármivel foglalkozni közben (ennél jobban nem figyeltek még előadásra), végrendelete kész van már, nem fél senkitől. Vitázgat Önkritikával és Retorikával a hivatásról és a küldetésről.

ZARATHUSTRA: Sie verstehen mich nicht, ich bin nicht der Mund für diese Ohren.¹⁸⁹

ÖNKRITIKA: Csak ne idézz, ne idézz! Egy a szükséges, mentsd meg a lelkedet!

ZARATHUSTRA: Ezt akarom. Csakhogy a lelkem, mint egyik magyar költő variáns lekcíója mondja: forró és szűz. (A „variáns lekcíó” a teológus tolvajnyelvből való kifejezés, nem azt jelenti, amit jelent, értsd alatta, amit akarsz, nem bánom.) Ezt a forró és szűz lelket akarom megmenteni én éretlen, hideg, vizenyős és prostituált lelkek közt, akiknek nagyon fáj, hogy a lelkük nem forró és nem is szűz, és azzal nem is törődnek, hogy megtérjenek valamikori forróságukhoz és valamikori szüzességükhöz, hanem azon vannak,

188 Friedrich Nietzsche (Röcken, 1844 – Weimar, 1900) *Also sprach Zarathustra* – Im-ígyen szóla Zarathustra.

189 Sie verstehen mich nicht, ich bin nicht der Mund für diese Ohren = Ön nem ért engem, én nem vagyok ezeknek a füleknek a szája.

hogy ha valakiben felfedeznek egy kis variánslekcíót, azt pusztítsák tűzzel-vassal, pedig tudjuk, hogy a tüzet tűzzel nem lehet eloltani, még olajjal sem, s hogy a szüzeket hiába verik át ezer kolosszeum ezer vasával, szüzességük megmarad. Még most példát is tudok a tűzről, más hasonlatot is.

ÖNKRITIKA: Csak óvakodj, óvakodj a hasonlatoktól, mert azok vagy sántítanak – és ez a jobb eset –, vagy találhatnak és akkor véged van (Zarathustra most már nem hasonlatokról, hanem azonosságról példálózik. »Eretnek« tanairól kérde Önkritika, hangsúlyozva, hogy valami határozott szempontot is kövessen, prézsmítálásában,¹⁹⁰ ha még ma végére akar érni.)

ZARATHUSTRA: Isten ments, nem mintha nem volnék készen a halálra, no hogy az még nem a vég, de *határozott szempontoknak* éppen megfelelő. Megfogom. Also: félig már hunyó tudatom előtt megjelent este *a halott költő*, nem nagy, nem is kicsi, az Isten megneméremelt ajándékai közül való, akik nem élhetnek soká, mert az élet értelmét keresik, holott abban az értelemben, hogy keresve meg lehetne találni, nincsen az életnek értelme. Csak abban az értelemben van, hogy elvesztem és úgy találom meg, vagyis lemondok róla, hogy megkapjam.

ÖNKRITIKA: Vigyázz, a közönség megint azt fogja mondani, hogy ennek se füle, se farka.

ZARATHUSTRA: Annál rosszabb a közönségnek. – Also: jött a költő elnyúlt ábrázattal és szólt:

Magam sápasztottam halálra arcomat, nem ismertem parancsolót. Vallok neked ez éji órán, nem érdemes. Semmit sem érdemes. Alabástromban vittem a lelkemet három évtizedig, azt hittem, küldték a lelkemet, mondtam ígéimet, a barátod variánslekcíója szerint: „Sprich dein Wort und zerbrich”,¹⁹¹ mondani és pusztulni küldte, vallok neked ez éji órán, pusztulni és összetörni, de mondani nem, vallok neked: nem igaz semmi, nincs küldés, csak önigazolás, nincs felső és belső torony, csak önámítás, nincs hirdetendő örömhír, csak titkolandó gyász hírek vannak, és *ez sem igaz*, vallok neked, ez éji órán. A líra azért élni fog tovább, nagyon gyenge és nagyon erős lelkekben továbbléti fiatal költők halála, érteni azonban ezután is kevesen fogják, mert a jobbakat is megfertőzték más idők más klasszikusai – az ember hiába műveli a történelmet, nem akar művéből tanulni, nem látja, hogy minden kor nagyjai azok voltak, akiket –

(Itt megszólal a megjelent költő önkritikája is: Címül majd írd az elejére: közhelyek a félreismert zseniről. A költő azonban inkább ilyen címet javall: *Veszedelemes igazságok az emberiség alapostobaságáról*. Majd folytatja:)

Minden csak relatív, s az igazság a pillanat, vallok neked ez éji órán, de még ez sem igaz.

190 Prézsmítál = hosszan, zsörtölődve, fontoskodva beszél (latin).

191 Sprich dein Wort und zerbrich = szólj és törj szét

– Akkor hát? – kérdeztem szórakozottan, de a költő megértette.

– Nincs akkor hát, nincsenek akkorrhátok, ha voltak egy időben, az eredeti bűn miatt elhomályosodott, értelemből csöpögtek, de már megszűnt a csöpögés. Ma már kevesen vannak, akik következtetni mernének. Néhány megátalkodott, megrögzött gondolkodó, aki következetesen nem gondolkodik. Vallok neked ez éji órán: ha mégis meg akarod menteni életedet, vesziátsd el szaporán, vesziátsd, jön az este, vallok...

És eltűnt a halálra sápadt költő árnya, megnyúlt arccal és húzó libbenéssel távozott az ablakon át.

Akkor hanyatlottam a képtelen álomra, melynek képei életem képei.

ÖNKRITIKA: Mi közöm a képzavarodhoz, s mi köze ennek a türelmes közönségnek álmaidhoz? Véled-e, hogy elkészült már óriáskígyónak legalább egyik füle?

ZARATHUSTRA: Jó, hogy nem a bakvarjú páros csükkét kérted, abból is csak az összefoglaló ismétlés hiányzik már, meg a kapcsoló geometria.

(Mondanom sem kell, hogy a „türelmes közönség” soraiból itt-ott felállott már néhány botrányozó osztálytársam, a többiek csak később vonultak ki, de olyan kollégám is volt, aki felkiáltott: „Csak halljuk! Inkább most, mint máskor!” Zarathustra pedig elszántan folytatta:)

Elejtem kedvedért a képtelen álmat s pontokba szedem beszédemet. *Első számú hereziszem*: »nincs veszedelmesebb időjárás, mint a teljes szélcsend, s nincs nagyobb ellenség, mint az ellenség teljes hiánya«. Tétéletem egy szent fogalmazta meg s azt akarta vele mondani, amit mondott vele. Elsősorban a lelki életre értette, de a ti ügyetekre is áll, ami az enyém is: ha nincs vihar, elalszotok és beporosodtok, ha nincs ellenségetek, már megadtátok magatokat neki.

HANG A KÖZÖNSÉGBŐL: Térj át a 2. számú hereziszre és ne magyarázz!

ZARATHUSTRA: Hasonló az elsőhöz, fenti szent fogalmazása szintén. »Semmit sem szabad, ha önmagában nem rossz, valamely visszaélés miatt elvetni, különben Isten dicsősége nagy növekedésének útját zárnök el.«

HANG A KÖZÖNSÉGBŐL: Tovább!

ZARATHUSTRA: Helyes. Úgy látszik, mégis jó szónok leszek. 3. számú herezisz, ugyanonnan idézve: »Úgy kell megölni a régi embert az erény iskolájában, hogy az új ember meg ne haljon.« Így is szokás fogalmazni: a fürdővízzel ne öntsük ki a gyereket, legyünk szívesek – csak nem igen szokás megtartani.

HANG A KÖZÖNSÉGBŐL: A szent kinek szavait idézed, barlangba vonult egykor, ottan tépte magát, örök igazságokat talált, azok fényénél haladt aztán múlt napjai elébe. Jó lenne, Zarathustra, ha te is hasonlóképen cselekednél.

ZARATHUSTRA: Éppen onnan jövök, a barlangból. Sokat időztem ott, egyetlenegy könyvvel s Isten kegyelmével. Hallgasd csak te is társaid, hallgassátok. A barlang minden mozdítható kövére írtam valamit. Bevezetlek kis időre téged, s társaidat. Itt vannak eretek tanaim, önkényes rendben. Egy s más követ felemelek, elolvasom, mit rögzítettem ma-

gamnak a kegyelméből, zajosabb és esőtlen időkre, esetleg éhínségre, ki tudja. De oldozd meg saruidat, te és társaid, oldozzátok meg. Also: kapásból egy követ:

Ördöge vagyon. – Ez az utolsó érv. Az ármánykodóké, az igaz ember ellen acsarkodóké, az árgus szemmel abajgóké, kik összeszorított nyakkal, kamaszvigyorgással lesik és várják a szót, vajjon választható-e botránykövül.

(Nem kell tovább idéznem, elmékedési jegyzeteimből való szöveg következik itt, elsőéves korom emlékeitől kezdve, ezek részben szinte szóról szóra megjelentek már a »Föl, a hegyekre!« című elmékedések közt, vagy meg fognak jelenni a további kötetekben. A Keresztelő Szent János felvetített portréjára ezt mondja a HANG A KÖZÖNSÉGBŐL: Mindez szép, de ma már nem divat így gondolkozni. Dobd el követet, Zarathustra!)

ZARATHUSTRA: Also: egy másikat, ugyancsak kapásból.

Elástad, szolga? A talentumot, amit kaptál, nem azért kaptad pedig, hogy te azt elássad. Minden fillérért felelsz. Másoké több? Többért felelnek! Elkeperedned s azt mondanod, mit kezdjek ez eggyel, lemondanod a kényelemért, engedned a megalkuvás kísértésének: nem lett volna szabad. – Így. S azok, akiket ildomosan és ildomtalanul felváltva nyomorgatnak a több talentum miatt, kik kiadták pénzváltóknak, ki magas kamatra, de idegen emberek elkívánták kamatjukat s nem engedték a további forgalmat, felettébb kukan állnak az Úr előtt. Majd meg is szólalnak: Uram, mi akartuk, s nem engedik. Verdes-tünk szárnyunkkal s ottan levágták azt. Eveztünk lelkünkkel s ottan azt is összetörték. Lelkendeztünk teremtesedben s ottan kiszúrták szemünket, megbénították tagjainkat, szerszámainkat fűbe, majd vízbe rejtették, mikor ott is megtaláltuk, tűzben égették el.

Ezt a követ nem olvasom tovább, mert folyvást sötétedik és folyvást igazabb. De ezt a követ sem dobom el, hanem gondolkozni fogok, hogyan lehetne az elégetett szerszámokat porukból megéleszteni.

HANG A KÖZÖNSÉGBŐL: Kérdezd meg a főnixet!

ZARATHUSTRA: Ismerem ezt a madarat, de most ő is sziklaodúba menekült egy időre, s azon gondolkodik, érdemes volt-e. Mert úgy látta, hogy az emberi hiúság, féltékenység, irigység nagyobb erő madár erejénél és egy csöppecske rosszakarát halálosabb akarát madár életénél. De lássunk más követ.

Also: *Az elszáradt kezű emberre* gondoltam akkor és ezeket írtam köre:

Kinek az életében találom meg még ezt a pompás tragikumot, ami ebben az elbeszélésben szinte ríkat? Mit ártott Jézus az embernek, vagy volt-e nagyság, aki olyan ártatlanul lázította magára kortársait és a századokat, hogy jel legyen, amelynek ellentmondanak. Jézusról tudják a zsinagógában, hogy jótevő próféta. Nem jött fellegvárból, nem gögös, nem hiú. S íme, beteget hoznak szombaton, gyógyítsa meg, s ez a megokolás: »hogy vadolhassák őt«. Vermet ástunk, próféta, lépjél hamar bele, meglásd, milyen kellemes, azzal minket megszabadítasz betegségeinktől, sőt más hasznunk is lesz: magad is elveszel. Milyen jó lesz nekünk, nem lesz, aki mindenáron meg akar bennünket gyógyítani. Kihúznak és felakasztunk majd – ő, nagy praxisunk van, ha nem elég, keresztre szárnyasítunk, ha az

sem elég, minden gyalázatot megadunk, amit kérsz, ne mondd, hogy smucig ivadékai vagyunk Ábrahám atyánknak, kívánj csak szabadon, egyszer vagy vendégünk, költünk rád, ha tönkremegyünk is. – És tényleg ezt kívánja Jézus. Szenvedni akar. Nem az élvezetért, hanem a megváltásért.

Ismét másik kő, hasonló az előbbihez:

Jel, amelynek ellentmondanak. – (Ebből is csak ennyit itt most.) Nagyságok, ti boldog úzóttjei a kicsiségnek, szépséges száműzöttek, ti magasok, kiknek az alacsony hadat üzent – van-e fent öntudat, bizalomból elég? Bátorság tettben, türelem a bajban, túlnézés az időn, ének hűvös szátokon?

HANG A KÖZÖNSÉGBŐL: Elég, Zarathustra!

ZARATHUSTRA: Csak ezt az egyet még. Nagyon kiáll itt ez a kő:

És kérék őt, hogy távozzék. – (Ebből is csak ennyit:) És a kései utódok velük együtt mondták: Vissza akarod hozni önbizalmunkat? Ne tedd, mert akkor esetleg még dolgozni is tudunk. Ébreszteni akarod alvó lelkiismeretünket? Ne, mert még felébred s gondot okoz nekünk. Szemünket látóvá akarod tenni? Eszünkbe juttatod nemességünket, munkára serkentesz: jaj, jaj, félünk tőled, távozzál, az igazságot jobb nem tudni, a nemesség kötelezne, s még csak az hiányzik, hogy megint munka... Hát nincs elég elfoglaltságunk? Pozíció kell nekünk, nem műveltség. Előjogok, hosszú bojt és köszöntések a piacon. Magas nekünk, amiket te beszélsz. Eh, mit is beszélgetünk veled, a főpapokkal sem tudtál kijönni, piros cingulusod¹⁹² sem volt. – És akkor csakugyan eltávozott az Úr, el akkor, egy időre, biztos volt pedig a dolgában, hanem az Írások miatt, utóbb pedig megmutatta nekik magát talpig pirosban a hegyen.

Még sok száz követ teleírtam, sőt ezrekre megy... Falevelekre is írtam néha, azok elhervadtak, papírra is, elhamvadt, ne legyen porából madár. S te, ó, Önkritika, hol vagy?

ÖNKRITIKA: Hallgattalak ezidáig, nem sokat szóltál ellenemre, csak kissé viszolygott néhol egyik fülem. Úgy gondolom, borulj ködbe most már, múltj el az évszakkal, add meg magad az éjszakának, oly szépen kezdődik, estével.

ZARATHUSTRA: Azt hiszed, nem értem romboló iróniádat? Szeretlek, Önkritika, de sok tapasztalat árán, most már tudok bánni veled, általában. Legalább annyira, hogy nem ölsz már meg, mikor formában vagyok. Mert akárhogy is: verve jó egész rokonságod – veled együtt. Véreid az én testvéreim, Önkritikái mögött, lám, halott jószándékok fekszenek, elesett kezdések, félbemaradt küldetésöntudat, hiábavaló kegyelmek. Sokszor te vagy az oka, hogy értékes emberek félrevonulnak, elkallódnak, ne érts félre: mint fajához

¹⁹² cingulus ~ cingulum. Eredetileg a római katonák öve, amiben a kardot és a törst viselték. A katolikus egyházban a papi ruházat része, széles, rojtokban végződő öv vagy zsinór, amit a katolikus papok és egyes szerzetesrendek tagjai viselnek. A papságé fekete, a püspököké viola, a bíborosé bíbor, a pápáé fehér színű. *KatLex II.* 1993. 238.

beszélek hozzád, nem mint jólnevelt egyénhez, te beléd bújlik az ördög, ha más nyugalmas sarkot nem talál, s ott kikölti magzatait, neveket ad nekik, hogy rád ne ismerjenek, sőt erősen tagadjanak, mert őrá vall valamennyi. Nevük tarka-barka, lényege mindnek valamilyen mentség. Esténként, mikor előjövök barlangomból, s bizonyos jól ismert irányban tisztelgő látogatásokat és ígéretbehajtási kísérleteket végzek, fogadd ám felebarátom s crescendo felzeng benne az ördögfiókák éneke, – szó se róla, bájos ének, teszem azt: „Tudod, én nagyon szívesen belemennék, el is hiszem amit mondasz, hogy nem fontos, hanem nélkülözhetetlen, de hát itt van ez meg ez meg ez meg ez meg ez meg ez meg a többi, akiket most hirtelenében most nem tudok felsorolni, mért nem látják be ugyanezt, én, látod, legalább belátom, én különben is egyáltalán minden beláthatót belátok, tudod, meg van ez a jó szokásom, von Haus aus¹⁹³, hogy úgy mondjam, de hogy is mondjam, világért se gondold, hogy ezért nem akarok, hiszen végeredményben mit nekem a többiek, ha én egyszer belátok valamit, hanem, tudod, az olyan furcsa lenne, se szó, se beszéd, én csak oda kiállok, oszt – tudom én, nem is az, hogy *hogy*, hanem hát én nem szoktam, igazad van, egyszer kezdeni kellene, de mért éppen az idén? (Változatok, ugyanaz I. éves korában: Én még csak I. éves vagyok, pláne az első félévben, – második félév: Ugyan, hát én az első félévben sem szerepeltem, – ugyanaz II. éven: Én nem az az ember vagyok, tavaly sem szerepeltem, – III. éven: Na, ha eddig nem szerepeltem, énbőlőlem már bajosan hozol ki valamit, még ha... Csak nem nevettetem ki magam III. éves létemre – tulajdonképpen éppen, ha már arról van szó, lehetne éppen valamit csinálni, mindenesetre nem ígérem meg. – IV. éven: Na, édes fiam, azt oszt már megint bajosabban. Azt nem, ennyit mondhatok. Eddig semmit sem csináltam, ezután meg nem fogok, szerbusz. – Az ajtóból még visszahív: Nagyon örültem, hogy találkoztunk, kérlek, legyen szerencsém máskor is, de evvel az izével ne gyere, mert – káromkodó szünet – kihajítalak négy közül a középső ablakon. – Ugyanaz ötödéven, már minden további nélkül reménytelen.)

Nem is az, hogy az idén, hanem az, hogy egyáltalán nem nekem való az, nincs nekem arra sem időm, se kedvem, se tehetségem – jó vicc, most ezt sorra megcáfoltad, könnyű dolog volt, koncedálok,¹⁹⁴ bár hízelgő rám nézve, amit ad oculos demonstráltál¹⁹⁵, de tegyük fel, időm is van, kedvem is kell legyen, tehetségem is, hiszen mindenkinek van, nem is ezen volt a főszű, hanem – na, stimmt, mondok neked egyet, sohse lesz belőle kettő, kész vagyok rendelkezéssre bocsátani meglévő írásaim egyikét, azonban egy feltételt kikötök, ami a következő három: 1. Nem én olvasom fel, 2. Nevemet semmi körülmény nem árulja el, 3. Téma a felolvasás után soha ebben az életben szóba nem jön sehoh. Mert, hogy én aztán ítéletnapig hallgassam ettől is, attól is, hogy persze te ez meg az,

193 von Haus aus = otthonról (német).

194 koncedálok = megengedem, elismerem.

195 amit ad oculos demonstráltál = amit szemeim előtt megmutattál.

ésatöbbiésatöbbiésatöbbi... ez tart vissza tulajdonképpen legjobban, most már őszintén megmondhatom, ha annyira vagy vele. Ennél nagyobb súllyal már csak egy körülmény eshetik latba, az, hogy tavalyelőtt öt perccel sétán voltunk az Almagyar-út felé és mikor a hentesüzlet mellett mentünk el, a sétapárom már úgyis szememre vetette, hogy felvágós vagyok, illetve azt akarta mondani, félig már majdnem kimondta, szóval azt mondta, „felmagyar”, de éreztem, hogy ez célzás akar lenni. Különben már ezt is elfelejtettem, de édes öregem, mit gondolsz, csak úgy megy az? Hogy felfűjjuk, oszt megvan? Aztán, de erre már ne is próbálj válaszolni: mit szól majd a – na ki? –, már tudod, kire gondolok, jól kapsz, ezt meg kell adni, hát nem, én nem akarok vele összetűzni, szó se róla, nem is arról van szó, de az olyan, ha kiáll oda valaki az irodalmi gyűlésen szerepelni, az mindig olyan, mintha akarna valamit mondani, hát minek vagy kinek, nem elég, hogy a szónokiban, igaz, ott sem szoktam, igaz, hogy az nem ide tartozik, igaz, hogy ide tartozik, nézd, én az érettségi óta nem írtam soha, nem is akarok, de akármikor elszerkesztenék egy lapot is, úgy, ahogy más, ugyan, ne beszélj nekem, hogy egy kis vacak hírt, hát csakaszongya az ember, hogy hogy is mondja, hát aszongya, oszt megvan a vezércikk, nekem mongya? Itt van ez a prédikációkéziratom, na, hadd lám, hol van ebben a hiba, szeretném én látni azt a magyartanárt, aki – nem mondom, vesszőhiba lehet, hogy előfordul egy vagy kettő, de – ja, ez a hat, amit te találtál mingyárt az első másfél mondatban, ez inkább csak olyan elírás, tollhiba, tudod, te is tapasztalhattad, mikor ír az ember, olyan úgynevezett »hibákat« csinál néha, az még nem olyan tragikus eset, attól még lehet egészen hibátlan; siet az ember, oszt két r-rel írja, amit eggyel is elég, vagy hogy nem egyezik az alany az állítmánnyal, annyi baj legyen, elnézi az ember. Meg hogy a fogalmazás – hogy intelligens így nem írhat?

Hány intelligens embert láttam én már, aki – persze, függ attól is, hogy kit mondunk intelligens embernek, ma, aki a négy elemet elvégezte, esetleg előzőleg pár szemeszter dedót, már mehet a középiskolába és mondhatja »szalvetta«, meg hogy »kapásból rug, mint Sárossi, mikor belefúj a biró a sipcsontjába«, aztán akárki akármit mond, a »helyett« szó valahogy olyan közönségesen hangzik, pedig, úgy-e, így van magyarul, sokkal előkelőbb hatású pl. így: »helyet«. Ebben van egy kis nyelvfantázia, sőt törvény is érvényesül benne: pont fordítva mondom! Honnan is jutottunk ide? Ja, igen, hogy dolgozni, magunkat művelni kötelesség volna, mondd te, na, elmehetsz a filozófiáddal, nem ér egy fagarast. Kötelesség?! Ez ma már csak egy olyan szólam, tudod, ahogy azt is mondjuk, hogy későn, mint soha. Most meg ebbe kapaszkodol látod, ez a te bajod, ezért nem érvényesülsz te, mert te mindig dolgozol, aztán sohse törödsz azzal, hogy *ki látja*, homokra építesz te! – Istenért? Naiv ember, te még azt hiszed, hogy lehet valamit úgy is? Ismertem egy papot, akinek az volt a jófáltétele, hogy nem tesz jófáltételt, ez igen, ez legalább bevallotta, hogy más kérdésekben is...

ÖNKRITIKA: (közbevág) Fejezd ezt be... itt. Csak azt tedd még hozzá, hogy ha van, aki nem tudná, ezeket a kifejezéseket, sajnos, nem e légből kapta, hanem vannak még nyárs-polgári őslények, akik krepp-papírsipkás ördögfiókáikkal itt szabadon járnak-kelnek.

ZARATHUSTRA: Csak az teszem hozzá... Sőt –

ÖNKRITIKA: A sőt-öt már ne tedd hozzá.

ZARATHUSTRA: Akkor azt már nem teszem hozzá.

ÖNKRITIKA: Különb is, nem mind jóízű, amit közönségeddel kóstoltatsz. Van-e egyáltalán jóízű gyümölcsöd?

ZARATHUSTRA: Közönségem fájának gyümölcse mind! Nem tehetek róla. Vannak itt még keserű gyümölcsök is.

STÍLUSÉRZÉK: Ez mégis sok! Régóta figyelek, igyekeztem szemet hunyogatni, de itt már egészen megvadultál. Három mondatban kétszer előfordul ez a szó: gyümölcs! Így beszélsz te ezeknek elemi szabályokról?

ZARATHUSTRA: Ilyenformán. Azt persze nem mertem még megmondani, hogy e tekintetben a legfőbb elemi szabály az ösztön, amit ugyan pórázon kell szelídíteniünk, s csak akkor engedhetjük szabadon, mikor már nem csinál estéről-reggelre franciaforradalmat.

ÖNKRITIKA: Hagyd ezt, magas ez nekik!

HANG A KÖZÖNSÉGBŐL: Úgy van, magas nekünk! Végre fején a szög! Mi is *pont* ezt akartuk mondani, de eszünk ágába sem jutott!

ÖNKRITIKA: (Saját vállat veregetve) Látod, Zarathustra, ha te mondanád nekik, megsértődnének, s mihelyt egy kis ellenzéki, forradalmi látszata van az ügynek, maguktól beismerik legnagyobb fogyatkozásukat. Vigyázz, mert másrészt meg egyik fővád ellened, hogy apróságokon nyargalsz.

ZARATHUSTRA: Tudom. Harmadrészt a másik fővád meg, hogy nagyvonalú vagyok. Teológusokról feltételezem a „logisch nackt”¹⁹⁶ ismeretét, s a kulturfilozófiai katalizmák fáziselméletéről szeretnék hallani hosszabb lélekzetű s mélyebben szántó csevegéseket meg általában olyan témákról, amik ma még a Francia Akadémia közgyűlésein sem jönnek szóba... Véled-e, hogy e két vád nem áll szemben egymással?

LUDIREKTOR: (a padlásról jön, énekelve) „... eet meentita eest iniquitas sibi...”¹⁹⁷ (»Önmagának hazudott a gonoszság.«)

ELSŐ KEDVES HALLGATÓ: Rendben volna, ha más vádunk nem volna. Az én vádam az, hogy szigorú vagy, Zarathustra, aratni akarsz, ahol nem vetettél – és nem ismersz el, nem dicsérsz meg senkit.

MÁSODIK KEDVES HALLGATÓ: Nem az a baj. Ellenkezőleg: mindenkit dicsérsz, mézes-mázos vagy, Zarathustra, lovat adsz az emberek alá, ok nélkül írói ambíciókkal zavarod meg a lelküket.

196 logisch nackt = „logikusan meztelen” filozófiai műszó, ami a logikus és illogikus, a formai és az anyagi első logikai szituációját jelenti.

197 [Ne tradideris me in animas tribulantium me, quoniam insurrexerunt in me testes iniqui,] et mentita est iniquitas sibi = Ne szolgáltatass ki ellenségem bosszújának! Hiszen hamis tanúk lépnek föl ellenem, férfiak, kik gonoszat forralnak. Zsolt 27,12.

LUDIREKTOR: (a pincéből) Eet meentita eest...

LEVEGŐ: (jön és a többit elnyeli, jobbra el.)

HARMADIK KEDVES HALLGATÓ: Most már állapodjunk meg valamiben. Vagy az egyik vagy a másik, hö, hö, vagy másik, vagy az egyik, hö, hö, vagy fordítva. Ördögöd van, Zarathustra. (Torkát köszörüli.)

NEGYEDIK KEDVES HALLGATÓ: Én, mint hadirokkant és mint legitimista, legjobban tudom, hogy mi a baj. Be kell hozni Ottót!

ÖTÖDIK KEDVES HALLGATÓ: Koronázzuk meg Zsengellért! Négyből ötöt rúgott a Szürketaxinak! Vasárnap duplapéldányban játszik az Elomlórom ellen! Éljen a köz- és váltófutball! Nem akarok tippelni, de egész biztos, hogy 6:3 lesz az Újpest – VKM, a V.B.T.T – Pápai trónálló, 21:2, a Maxmiller javára.

HATODIK KEDVES HALLGATÓ: Nem igaz! 3:2 lesz, jobban tudom, mert most nyíratkoztam.

HETEDIK KEDVES HALLGATÓ: 2:1 lesz, ötven rumkortyra. Csak én lehetek illetékes, mert Sukorón és Pákozdon születtem.

NYOLCADIK KEDVES HALLGATÓ: Idehallgassatok! Az én keresztapám hentes, a húgom meg géprókisasszony – az Újpest 2-nél többet nem rúg, mert három éve Kisújszálláson voltam.

KILENCEDIK KEDVES HALLGATÓ: Fogjátok be! Az öcsémnek tegnap volt a születésnapja. Az Újpestnek nem fekszik semmi. Hallottátok? 1914-ben d.u. háromnegyedkettőkor kiütött a világháború. Slussz, passz! Ferencjóska kifejel félpályára, megalakul a Ferencváros, a taktaharkányi jegyző főbelövi magát és beadja a lemondását, passz Macedón Fülöpnek, antipasszát Julius Caesarnak, de erre már Cromwell is ott terem, a két lábával ész nélkül belemegy a bőrbe. Brüning a hasát fogja és megüzeni Rőtszakállú Frigyesnek, hogy ugyan ne beszéljen már, ha mindenkinek igazat adunk, a derbire senki sem marad a kupában s akkor Csehszlovákia fejjel megy Jugoszláviába és Ausztria másnap elindul az Anschluss felé. Rőtszakállú éppen a Balti-tenger partján strandol Márfia Kalap társaságában, rögtön mutatja neki a táviratot, passz tökéletes a hetediken, mire Márfia Kalap asztalracsap, sarkon fordul és kimegy a divatból az Északi Sarkra. Leszáll a bőr után Középeurópába, mert eszményekre van szükség, s különben is nincs teteje a vitának, az embereket csak a futball érdekli, az egész XX. századon végig, slussz.

VISSZHANG: Passz!

ZARATHUSTRA: (Ezalatt csillagot vizsgál. Sorban bemutatkozik mindnek, kezét fog velük. Saturnusnak gyűrűt csókol, Vénusnak hátat fordít, miért Öngyásga kegyesen felhúzza az orrát.)

NIETZSCHE: (Balról jön, középkorú férfi, foszforeszkáló aggyal, kalucsniban, egészen magasan héjazva:) Bánom, hogy megtaláltalak és kihoztalak a semmiből napvilágra...

ZARATHUSTRA: Ne folytasd. Minden szavad hazug. Nem találtál meg, csak magadra ismertél a jövőtlen múltban, s a múltat, mint rugalmas és türelmes anyagot, meg-

húztad kedved szerint – te és barátaid, nem hagytok békét a halottaknak, akik meghaltak szerencsés egyedültségükben s nem szűntök meg hamisítani, mihelyt egy kis baj van a szénátok körül. Mennyi mindent fogtál rám te is, míg lényegem idegen maradt előtted, s csak egyben hasonlítottunk igazán.

NIETZSCHE: (Falnak szaladva:) És mi az?

ZARATHUSTRA: A magány. A hasonlóság így sem teljes. A te magányod céltalan agyjáték, enyém a nyilvánosságért vagyon. A te magányod felbillent mérleg árván maradt serpenyője, az enyém titkos harmónia, látszatra harc. Si vis pacem, para bellum.¹⁹⁸ Te a harcot a harcért akarod, fegyvered azért hiába ragyog, magad sem bízol benne. És vérted sincsen, mert nem hiszel a vértben. És időd elfogy, mert nem rendelkezted be az örökélet eshetőségeire. Tartalék nélkül lőtted ki rakétarepülődet, pár ezer méter és elakad a szíved.

NIETZSCHE: Nevetséges dolog földről vinni levegőt a magasba.

ZARATHUSTRA: Még nevetségesebb nem vinni és megfulladni a végtelen utak magaslati pályaudvarán még indulás előtt. Menj, és mondd meg ismerőseidnek, hogy nem sikerült, hanem nem sikerülhetett.

NIETZSCHE: (Jobbra el.)

ÖNKRITIKA: Ki volt ez a jópofa?

ZARATHUSTRA: Egy a Sok közül, író és gondolkozó. (Vállát vonja.)

A GÁRDONYI TÁRSASÁG ÜGYVEZETŐ ALELNÖKE, EGER: De hagyjuk a filozófusok világát és térjünk át a bölcselőkre.

ÖNKRITIKA: Ne légy ennyire rosszmájú, Zarathustra, óh. Hogy lehet egy tisztességes emberrel ekkora badarságot mondatni, mikor az illető úr neked semmit sem vétett, csak azt mondta egy alkalommal, hogy »hagyjuk a művészek világát és térjünk át a színészekre«.

ZARATHUSTRA: Ennyi elég.

EGY HITTUDOMÁNYHALLGATÓ: Ha ez így van, ó, Zarathustra, mit akarsz te a latin anyanyelvű teológusokkal, kik úgyszólván hivatalból ész nélkül gondolkoznak, ha lehetséges; – mit vársz te a jámbor kispaptól, ki már így is többre vitte, mint az okleveles író, ki a diákolvasókönyv könyökünkön kijövő „Ekcelenikmeldigehorzám”¹⁹⁹ meséjét megígíti a Gárdonyi Társaság ülésén, mint új novellát. Mit akarsz, ó, Zarathustra, mikor fenti üggy. alelnök következetesen *anekdottának* ejti az anekdotát, mégsem csap belé a ménkü. Emlékszel-e, II. éves korodban egyik bírálatodra azzal felelt az elnök itt, hogy nem vagyunk a Kisfaludy Társaságban?

ZARATHUSTRA: Emlékszem, ó, hittudományhallgató, s én akkor azt gondoltam, hogy na, ezt éppen én sem állítanám. Ma úgy vélem, akkor is jobb helyen voltunk a dísz-

198 Si vis pacem, para bellum = ha békét akarsz, készülj a háborúra (Julius Caesar).

199 „Ekcelenikmeldigehorzám” = Excellenz, ich melde gehorsam = Méltóságod, alázatosan jelentkezem.

társaságoknál, melyekben, mint Gárdonyi mondja, *fillérek* egyesülnek, hogy *koronát* alkossanak, s most is jobb helyen vagyunk. De, sajnos, némely gimnazista önképzőkörnél nem vagyunk jobb helyen, mert ott már nem fordul elő, hogy a novelláirót meginterjúvolják, vajon nagy fáradságába került-e gyorsírással jegyezni azt a sok beszélgetést, amit leírt!

JÓFIÚ: Vigyázz, ó, Zarathustra, mert még magára ismer valaki.

ZARATHUSTRA: Vigyázok, ó, jófiú. Nincs már jelen az illető. Szerkesztő most, vidéken, talán éppen novellát ír s bizonyára sejti már a való és annak égi mása közti különbséget.

KÁRTYAŐRNAGY: Látod, mindig tudtam, hogy pályát tévesztettél. A kártyában ilyen nincs. Ott vagy tud valaki, vagy nem tud. Aki nem tud, azzal nem játszunk, el van gereblyézve.

ZARATHUSTRA: Akkor nekem csak százévenként akadna egy játszótársam. Most éppen volna egy, de nem akar játszani, mert sokba kerül ez a játék, s fél még, fiatal még. Így olyanokkal játszom, akik nem tudnak, s azt akarom, hogy nyerjenek. Meg akarom értetni közönségem minden tagjával, amit jobb helyen már az első elemi osztály beszéd- és értelemgyakorlatain megbeszélnek és megértenek, hogy pl. az elbeszélések és a mesék nem okvetlenül történnek meg, és különösen nem okvetlenül történnek meg úgy, ahogy elbeszéli őket, hogy ezeknek más a céljuk, mint az oknyomozó történetírásnak, és hogy mindezt tudni még nem olyan erkölcstelenség, mint a szakmabeli bérgyilkosság, sőt, illik is tudni mindezt, mert a pap kerülhet olyan helyre is, ahol nem okvetlenül szükséges, hogy műveletlennek találják.

ELSŐ LUDAS: Ne beszélj bolondokat. Ezt mindenki tudja.

ZARATHUSTRA: Örölnék neki és továbbmennék, de a tapasztalat mást mutat.

MÁSODIK LUDAS: Különben sem ezen múlik a műveltség.

ZARATHUSTRA: Aki az ilyesmit nem tudja, annak máson sem múlik, mert nincs.

HARMADIK LUDAS: Rendes helyen nem jöhet ilyen szóba.

ZARATHUSTRA: Szó közt is kiérzik a hiány.

NEGYEDIK, MÁR NEM IS LUDAS: Ebbe te még beleőrülsz egyszer!

ZARATHUSTRA: Én nem, mert nekem nem gondom.

ÖTÖDIK, MÁR MEGINT LUDAS: Ördögöd van.

ZARATHUSTRA: Érvéd nincs. Akkor mehetünk tovább.

JÓTÉT LÉLEK: Én nem értek hozzá. Megengedsz-e nekem is egy szót?

ZARATHUSTRA: Bölcsességedért megérdemled. Két szót is megengedek.

JÓTÉT LÉLEK: Az úton, amit rász, sok csalódással találkozol. Nos, hogyan csinálod, hogy nem sikerül kiábrándulnod soha? Mit csinálsz, mikor elfog a nagy reménytelenség fejfájása?

ZARATHUSTRA: Köszönöm kérdésed, ez csak kétszer szokott előfordulni egy évben. Az idén már mindkettő lement. Olyankor, ha nem volna rajtam, felveszem átmeneti kabátomat, és hanyatt fekszem öt percre, függetlenül attól, hogy a nap mely órájában vagyunk. Nem gondolok semmire. Aztán felkelek és megyek tovább.

KÖTÉLTÁNCOS KRIZOSZTOM ÉLETMŰVÉSZ: (Felébred.) És mit gondolsz, meddig bírod?

ZARATHUSTRA: Nem az én dolgom. E ponton a kereszténység a legnagyobb közömbösségbe süllyesztett bennünket, és jól tette, *magasra* »süllyesztett«.

SZÁMÍTÓ: Ezt az évet megint elvesztetted.

ZARATHUSTRA: Csak ezt az évet sikerült elvesztenem annyira, hogy megtaláljam. Még nem látjátok, mennyire az enyém. Semmit sem bántam meg. Reményen felül győztes minden fronton...

I. ESŐCSINÁLÓ: Nem sok reményed volt.

ZARATHUSTRA: Mindent elértem, amit akartam...

II. ESŐCSINÁLÓ: Keveset akartál.

ZARATHUSTRA: Rombolnom kellett az építésért...

III. ESŐCSINÁLÓ: És építened a rombolás miatt...

ZARATHUSTRA: Görbe vonalakkal írnok egyenesen...

IV. ESŐCSINÁLÓ: És egyenes vonalakkal görbén?

ZARATHUSTRA: (Álmodozva.) Ez a tétova beszéd is, mely szemetek előtt sokkal egyenletesebben játssza el születését, mint ahogy született, ez a tétova beszéd is, mely egyik pillanatban elesett az úton, a másikban feltápáskodott csak azért, hogy megadja magát, majd szétüssön és fölöslegessé válva, feladja a szükséges részeit is, ez a tétova beszéd is, mely ebben a pillanatban megint nem ismer lapzártá után érkezett örömdetes híreket, mert az örömdetesek után új szomorú hír érkezett, ez a tétova beszéd is, mely hasonlatosan a »Vásárhelyi találkozó« sziklájára leszállt hegyimadár (Tamási Áron!) beszédéhez: *nem hivatást, hanem kötelességet teljesít*, ez a tétova beszéd is tud még hatni, jobban, mint gondolják, akikre hat.

(Álljunk meg egy szóra! A tizennyolcadik év távlatából nézhetem s láthatom már a dolgot, mikor ide írom: *csakugyan hatott!*)

ESŐCSINÁLÓK KARA: Ördögöd van! Eme hosszú mondat alatt elfelejtettük, mit akartunk mondani.

ZARATHUSTRA: Jó. Majd egyszerűbb mondatokban beszélek. Pl. Kétszer kettő négy. FÜLESLABDA EDMOND: Ezt magad sem érted!

ZARATHUSTRA: Honnan gondolod?

FÜLESLABDA EDMOND: Mert én sem értem.

ZARATHUSTRA: Jó. Van itt könnyebb is: Egyszer egy az egy.

BÉCSISZELET KRISTÓF: Ezt nem is lehet érteni. Ilyen hülyeséget már csak egy költő mondhat.

NAGYESZŰ FERDINÁND: (Mindeddig csendben gondolkozott a korábbiakról. Homlokára üt.) Heuréka! Rájöttem, hogy mi a te hibád, Zarathustra! Nem az, hogy min-

denkit dicsérsz, sem az, hogy mindenkit szídsz, hanem – ó, világ minden esze, mely fejemben összpontosult e drága pillanatban – az, hogy rosszkor dicsérsz és rosszkor szídsz. Várj, ezt meg is magyarázom, mert magamnak is nehéz: szóval mindig éppen azt dicséred, akit szidni kellene, és azt szíod, akit dicsérni kellene.

A HELLYEL-KÖZZEL SZIGORÚBBAN KEZELTEK KARA: Van benne valami! Mi is ezt akartuk mondani, csak elfelejtettük.

A MEGDICSÉRTEK KARA: Kikérjük magunknak! Zarathustra, tégy igazságot, felelj értünk; mi nem kértük, hogy dicsérj meg bennünket!

ZARATHUSTRA: Felelek. De más igazságot nem tehetek, mint lelkem igazságát, az pedig azt mondja, hogy a megszídottnakat nem szídtam meg eléggé, remélve, hogy hamarosan belátják hibáikat, többnyire úgy is történt; a megdicsérteket pedig nyilván azért dicsérem meg kicsit észrevehetőbben, hogy a nagyon hiányzó kezdeményező erőt fokozzam némiképp, s irtsam a kórosan elharapózott kisebbsértékűség érzetét, s megint úgy tapasztaltam, hogy ez is sikerült. De ha nem jöttök rá, és ha már itt vagyunk – s még mindig itt vagyunk –, megmondom én, mi a hibám. Keresztény alaphiba, büszke vagyok rá s halálíg ragaszkodom hozzá. Az, hogy az *emberek ördögei elé nem írok istenes előjelet*. Herezis ez is, elengedhetetlenül hozzám tartozó. Mesterem is ezzel a »herezissel« indult valamikor a világ ellen, és halálos harca végén a Napistent árnyékba borító arccal kiáltotta: Bízattok, én legyőztem a világot! Ezzel a »herezissel« indult kétezer éve néhány halász s nyomukban fölüeny epikúreusok és hedonisták rózsakoszorús feje hullt a porba s büszke birodalma dőlt össze, s »a mámor, az édes mámor, mint horpadt sírokat a Nap«, létük immár nem aranyozza.

ÖNKRITIKA: Már megint szónokolsz. Sőt citálsz! Micsoda alpári, költői kifejezések! Szörnyűség! Tudod, hogy ezért haragszanak rád!

ZARATHUSTRA: Tudom. S azt is, Mohamed nem ilyen herezissel indult, Luther sem, s az utolsó idők ki nem kiáltott, de hanyatt-homlok követett hamisprófétái sem ilyen herezisnek köszönhetik népszerűségüket.

ÖNKRITIKA: Még mindig szónokolsz!

ZARATHUSTRA: Még mindig tudom. – S azt is, hogy sok keresztény idealizálja még ma is az ördögeit, tollbokrétát ad fejükre, siet hízelegni, siet megnyugtatni, de mindennek fölött és mindent csak ezért: siet érvényesülni, kis tehetségével minél jobban, s esténként elrebegi a hálaimát: Én lelkem, egyél, igyál, maradj nyugodtan továbbra is, ne zavarj sok vizet...

(Akkor itt megálljt parancsolt az idő. A gyűlés órája lejárt. Sohasem közöltem tovább, csak azok olvasták, akik betegszobában feküdven, kérték a szöveget. Dráma, amit nem kellett tovább előadnom. Használt. Most, amikor nem fáj már annyira, még néhány részletet az elkészült és soha be nem fejezett szövegből.)

(Z. lelkiismerete is megszólal, vajjon nem ördögeinket hizlaljuk-e mi is, amikor tele vagyunk le nem bonyolított műsorszámokkal s mégis munkára buzdítunk. Z. azt feleli, hogyha ebben valami szórakozás szándéka vezetné, erről is lehetne szó. Azonban nem így van.)

CSUPA SZEMFÜL: Ha jól értem, tele vagy lebonyolítatlan műsorszámokkal, miért zaklatsz hát akkor bennünket új munkára változtatlan türelemmel és váltott lovakkal?

HÁTAMÖGÖTTI TAKSONY: (Súgva.) Váltott *szamarakkal*!

ZARATHUSTRA: Nem válaszolhatok már mindenre bővebben. De menj barlangomba, itt a szézá, vedd fel a követ, melyre Izrael házának elveszett juhairól róttam valamit, olvasd jólélekkel. Addig én továbbmegyek és keresem a századikat. – Szőlőmunkásokat keresek, és az utolsó órákban érkezetteknek is annyit akarok adni, mint azoknak, akik hajnal óta viselik a Nap hevét.

ÁLLOMÁSFŐNÖK: Hová még azután, Zarathustra?

ZARATHUSTRA: Dorogházára számítok, hősi halált halni, vagy Bátorba, madárpszichológiát tanulmányozni, vagy oltványnak valót viszek más hegyoldalakra és a nap-számot nem kérdezem. De előbb még felöltöm a báránylvérben mosott stólát.

A „SZÁZADIK BÁRÁNYOK” KARA: Nemde, mondtuk mi kezdettől fogva, hogy életünkre tör?! Lám, mondotta, stólát akar mosni vérünkben! Hallottátok a káromkodást! Mit ítélték?

ANNÁS ÉS KAIFÁS ROKONSÁGA: Méltó a halálra!

PONTIUS PILÁTUS ÉS NEJE ÖRÖK: Tehát bárány vagy nem bárány?

ZARATHUSTRA: Te mondod, hogy bárány. De akinek vérében én mosom a stólám, nem e világról való. E világra jött, de övéi nem ismerték fel. Én csak árnyékában haladó szabad rabja vagyok. Nagyon szeretem a Bárányt, bár sokat követel; szembehelezz néha barátaimmal, és akivel egy tából eszem, sarkát emeli ellenem.

HERR ODIÁNER: Sok szépet hallottam már rólad, ó, Zarathustra és régóta kívánom látásodat. Tégy valami csodát szemem láttára és akkor hiszek neked.

ÁLTALÁNOS HERMANN: Puff neki, még csodát tesz. Inkább ne! Úgysem hiszünk, ha Ábrahám vagy a halottak jönnek is. Nem hiszünk, Zarathustra, mert jót akarsz. Aki ma még jót akar, és nem süli ki a szeme, az nekünk már eleve gyanús. Ördögöd van.

ZARATHUSTRA: Érvem nincs.

EGY „GONDOLKODÓ”: (Kibukik az idézőjelből és NEM-et ír maga elé.) Kedves Zarathustrám, én is következetesen ellene vagyok minden ilyen önzetlen munkának, hogy úgy mondjam. Megmondom, miért. Azért, mert én ezekkel az itt elhangzott irodalmi gyűlési bírálatokkal általában nem vagyok megelégedve.

ZARATHUSTRA: (Kezet fog vele.) Én is ritkán. Lennél olyan kedves legközelebb, téged tartalak ugyanis legalkalmasabbnak, volna itt éppen egy bírálatra beadott művecske...

A NEMGONDOLKODÓ: Ja, én nem úgy gondoltam.

1. SZ. KÖZ- ÉS VÁLTÓÜGYVÉD: Alperesnek igaza van! Csakugyan nem úgy gondolta!

2. SZ. (MAGYARÁZÓJEGYZETEKKEK ELLÁTOTT) KÖZ- ÉS VÁLTÓÜGYVÉD:
Ha valaki nincs megelégedve valamivel, ezzel még nem állította, hogy ő jobbat tud.

A NEMGONDOLKODÓ: (áthúzza a NEM-et és visszabukik az idézőjelbe. Háttérben az egyik szekrény ajtaja észrevétlenül elhagyja állomását, teljes szívéből magába vonul és elmegy harangöntőnek, miközben minden mozdulatán észrevehető, hogy kegyet gyakorol. A polcon egy latin szótár kinyílik, saját kezűleg lefordítja az egész jelenetet, szóval *kázust* csinál az esetből. A villanykapcsoló átalakul gramofonná és reggelig panaszosan jár körbe-körbe. Aki felfoghatja, fogja fel.)

MARCUS TULLIUS CICERO: (Kr. e. 106–43., egyfolytában, visszafelé) Quousque tandem abutere Zarathustra patientia nostra?²⁰⁰

CORDAY SAROLTA: Vagyis magyarul:

HANGOK A KÖZÖNSÉGBŐL: (*innen* nem *annyira*, inkább csak *onnan*) Nem tudunk ám! És nem is akarunk! (Középen nagy K-val.)

A KÖZÖNSÉG SZÓSZÓLÓJA: Mert mi az áldot magyar nép szoszólói akarunk leni egytől-egyig, tőzsgyökeres, nem korházban tanított beállítás; mi tanítani akarunk, nem tudni, mi a helyet, hogy közzévágnánk az egy lónak, közéteszük a hírt a lórol. Sip is van hozánk, mikor nálad megyünk. Mert ma egy művelt embernek, ha nincs nyűg a művészi izlésén, ellemi kötelessége a megálapítás, miszerint a néptanítón kívül egyedül a pap legfeljeb a színész az, akitől a nép helyes uri kiejtést tanulhat, ugye, na, természetesen, így sokkal érdekesebb. A nép ugyanis görcsösen ragaszkodik minden kiigazítás elenére – a megszokot formáihoz, s tünnünk kel, hogy szeretet zengő nyelvünket kutyaugatáshoz hasonlítják, t.i.a. jappánok. Voltakép rá keletet volna eszmélnünk már előb, hogy ez az öszehasonlítás ránknézve ropant megszégyenítő.²⁰¹

ROSSZMÁJ: De a kutyára is!

DEÁK FERENC: (átgombolva kis lajbiját) Nem szóltam, Zarathustra, mikor elég volt, de most már megmondom, hogy sok. Meg én, aki teremtette! (Újból átgombolja lajbiját, mégsem jó.)

PASSZÍV REZISZTENCIA: Most már hiába, Deák! Elemiben kellett volna, mingyárt az első gombot jól gombolni, no, oszt akkor! De suszter tanított benneteket, akkiteremtette, ezért mentek ti tönkre, ezért fúltok ti bele, száz évet sem adok, belefúltok a Középdunába, oszt allessz nektek!

PANTALLÓ ZSIGMOND HITTANÁRJELÖLT: Te, az a Márai Sándor – pap?²⁰²

ROSSZMÁJ: Igen, köszönöm kérdésed, apátplébános Bükkszenterzsébeten. Te hova való vagy?

200 Marcus Tullius Cicero: *Oratio in Catilinam prima* kezdősorának parafrázisa.

201 A helyesírási hibák kigúnyolása!

202 Márai Sándor (Kassa, 1900 – San Diego, 1989) író, költő, újságíró.

PANTALLÓ: Bükkszenterzsébetre. De soha sem olvastam a Magyar Kultúrában, hogy pap-e vagy sem.

ZARATHUSTRA: (Hallgat, hallgat, hallgat.)

Itt véget ér a befejezetlen szimfónia. Osztálytársaim azóta is Zarathustrának hívnak. De milyen kellemes emlék vált ezekből a gyötrelmekből!

Március 15-e körül szinte minden évben vihar támadt az ifjú levitalelkekben. Ünnepe vagy nem ünnep? Miénk vagy nem a miénk? Volt úgy, hogy az elnök szemnyitogató távlatain megdöbbsen s az ünnepet már egészen degradáló kispapközönség a tüzes szívű és a márciusi eszméket mindig melegen ápoló dr. Holik Sámuel prefektus úr más irányú felszólalását annál lelkesebben megtapsolta, egész az önkívület határáig magyarosodva vagy értelmetlenül, nem bánom. A Kossuth és Széchenyi ellentét állandóan vívódott a lelkekben. Én magam olvastam a Hóman–Szekfű²⁰³ idevágó kötetét, s nem jutottam dűlőre egyik irányban sem. Mindkettő magyar tünet, mindkettő nagy tünet, mindkettő tragikus. Eljött az én elnöki márciusom. Amikor rövid allokúcióm kopogtam gépem, fülelem rádiókagylóval (akkor még tilos volt a rádiózás a szemináriumban; egyik osztálytársunknak kis készüléke a cserkészotthon szekrényében rejtve), hallgatva az Anschlusz lépteinek dobját, keserűen prófétáló hangulat erősködött rajtam. – „Négy-öt magyar összehajol”²⁰⁴ – Hangulat Ady-sorok felett – ezt a címet adtam mondanivalómnak. Nem szabadulhatok egy-két részletétől, annál kevésbé, mert egyik kollégám akkor azt susogta, hogy „De ezt már, úgy-e, csakugyan nem érted magad sem” – s éppen övele egy állomáson értettük meg hat évvel azután...

„Tűzcsóvák hulltak messziről, senki sem értette őket, csak örült a lángnak, majd csak belecsap az ódon, vad vármegyeházba, és bele is csapott – új szelek is jöttek, senki sem értette őket, csak örült a szélnek: majd csak megnyögeti az ő magyar fákat, és meg is nyögette, de közben a láng szétszóródott a vármegyeház körül, szép tűz borult el a városban, országon, nagy tűz, nagy füsttel. Oltani kellett. Akkor fogyott el a könny. S itt valahol, ott valahol, esett, szép szomorú fejekkel – négy-öt magyar összehajolt: miért is?

Ha valaki nagyon kiabál, becsukják. Így lesz hangos beszéd a bezártak némasága, s míg a börtönök kulcsa fordul – négy-öt magyar megint összehajol...

Csak egy élet volt ezen a tájon: azoké, akik nem is éltek. – A legkülönbek sohasem éltek. – Vagy éltek, mennydörögtek és okoskodtak, ostromoztak és simogattak, és az utolsó

203 Hóman Bálint–Szekfű Gyula (szerk.) *Magyar történet I–V*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936.

204 Utalás Ady Endre: *Négy-öt magyar összehajol* című versére.

szó az örületé és halálé volt; a különbek és a legkülönbek halálát szívesen fogadták ezen a tájon – Jeruzsálem, Jeruzsálem!

A halálon örömnepet ülték, gyász volt az örömük, és öröm a gyászuk, késő köny-nyekkel szerettek vigadni.

Jönni fog az új, nagy tűzvész, van még egy-két rom felégetnivaló; jönni fog az új füst: mindeddig nem sikerült megfulladnunk. S a tűz fölött és füst fölött négy-öt magyar fel-ágaskodva összehajol majd: miért is?

És jönni fog, már jön: az árulás. Pedig nem kellene, mert úgyis elbukunk. Nincs már semmi ereje a lónak, s gazdájának vérvesztes, szegény, szép szíve még most is száguldani akar. Készen legyünk a győzők üdvözlésére: Ne tapossatok rajta nagyon...”²⁰⁵

Nem jutott belőle, kéziratát sem találom most, de megjelent az Egri Katolikus Tudó-sító²⁰⁶ 1938. április 1-i számában az a „Deák Elek” című tárcám, ami szintén a közeljövő bonyodalmai felé mutatott már. Moziba indultunk, mikor jött Schmoltzer Pali szerkesztő úr, hogy kellene még 3 oldalnyi írás, megy a lap a nyomdába. Mozi helyett írtam, a címben álló nevet valami fecnin találtam, s hozzá címeztem egy hosszú levelet, emberi gondok-ról és nagy kérdésekről. A lapot gratulációk árasztották el, új megrendelések, előfizetések érkeztek, mintha friss vér ömlött volna az Eger-patak unalmába, az én szerény D. I. signumomat azonban nyugtalanító jelekkel nyomozták több felől. Egyik előljáróm tudta, hogy csak én írhattam, de ne szóljak senkinek, másik – mint rendesen, rosszul ismervén az ifjú kispapot, úgy akarta kipattantani belőlem a különben is nyílt titkot, hogy önérze-temet tapogatva, amiről igen magas véleménye lehetett, dicsérte ezt a Deák Elek-cikket, s kérdezte, vajon ki írhatta, ő úgy gondolja, hogy a szilvásvárad Dorcsák József, csak J. helyett tévesen I-t szedett a nyomda, az olyan jó tollú és szellemes ember, stb. Mosolyogva feleltem: „Sajtóhibák előfordulnak.” Szmrecsányi Lajos érsek atyánk pedig a cikk szociális kicsendüléseit olyan baljós tüneteknek tekintette (ő volt egyébként a lap legbuzgóbb olva-sója), hogy ezeket a szavait idézgették akkoriban: „Mondjátok meg ennek a Schmoltzernek, hogy ha még egyszer ilyen cikket közöl, beszüntetem a lapot.” Másik ilyen cikk nem jött, de a lap abban a formájában nem jelent meg többé. S ez a körülmény nagyon jól esett latba 7 évvel későbbi népbíró-sági tárgyalásomon, valószínűleg annak iratai közt találom majd meg a „Deák Elek” kéziratát.

205 Ady Endre: *Üdvözet a győzőnek*, részlet a versből.

206 Egri Katolikus Tudósító, hitbuzgalmi lap, megjelent 1917–1938 között. Kiadója 1930-tól az Eger városi Plébánia Hivatal volt. *KatLex II.* 1993. 799.

Egy hónappal szentelésem előtt meghalt *Eulália* nővérem a zsámbéki zárdában. Az értem áldozott élet dús kamatait élvezem, soha meg nem érdemelhetem. Élete és halála az ismeretlen szentek sorozatába utalja – máshol írtam róla, de az a cikk sem jelenhetett meg –, imameghallgatások sorozatát gyűjtöttem több ízben, azok is rendesen elvesztek, úgy gondolom, az Égi Erők akarata, hogy majd csak később térjek vissza ezekre, külön valahol, valami módon. *Eulália* sírját elsodorta a háború, jelképes, kis darab márványemlék őrzi szobámban az elégett tömjén illatát: „+Sr. Eulalia. 1938. V. 21.”

Éveim, hol vagytok? Sietni kell, a számadás vége még messze van, és nem tudok addig másba kezdeni, nem tudok addig mást folytatni, míg el nem rendezkedtem az eltűnt évek tetején.

Reszkessetek szentélyemben, mondja már a próféta. Az utolsó szemináriumi lelki gyakorlatra vonultunk el, a pappá szentelés előtt. A kifelé néző szem még egyszer befelé fordul, zajlik már minden körülöttem, türelmetlen vagyok már, látni szeretném már a kezdést és a továbbhaladást csomagolás pora fölött, gyors kézmosás és sodró fiatal lendülettel, sebesen írt punctajegyzetek.²⁰⁷ – Egy-két mondat innen-onnan: „Még három nap s egy éj, s a csúcson állok, ahonnan lenézem az épített tornyokat.” – „A hegy előtt megtorpanunk. Kilenc év óta mászom, lendülök, visszaesem, sírok, imádkozom, küzdök, szerek és énekelek a csúcsért, s most csak az ének szerepét értem, annak gesztusát élem át ezredszer, annak emberfeletti ütemével nézem utamat.” – „Csak az örökkévalóság fontos, csak annak mértékével mérjük, a többi mind-mind úgy elvész, mint a füst.” – „Nem is akarok már magamra emlékezni, csak a világosságra, amit Te adtál, ami a Te világosságod, s azért adtad, hogy szórjam, szaporítsam ezt a fényt ezen a földön. Mások lelke is tüzet fog majd.” – „Engedj bizakodnom, hogy végrehajtod tervedet, kinek semmi egy ember élete, ha útban áll, kinek földi hatalom nem számít, ha útban áll, ki gyémántnyíllal osztod a sorsot, ha beteljesítette valaki, amire szántad s másoknak kell érkezniük.” – „Add hinne, hogy csakugyan adósa vagyok görögnek-barbárnak, ne engedd, hogy a görögöt valaha is kifelejtsem. Add hinne, hogy csakugyan fontos a könyv és az írás, mert én ezt gyermekésem óta remegve s halálveszedelmekkel játszva hiszem... Add, hogy ne bénítson meg a béklyó alól való szabadulás lélekzetvétele, ne hagyd, hogy szabad kezekkel ne tegyem, amit eddig béklyókban is tettem. Madarad, Uram, felszáll a fészkéből – legyen hasznára, hogy százképp szenvedett s ezerképp nevelődött a fészekben.” – „Hová még? A századikat keresem. – Erős lendülettel, nyugtalan szívvel, szakmabeli izgalomban, minden úton s módon, huszadikszázadosan.”²⁰⁸ – „Mennyi sugár szakad rám, mennyi dús nedv áraszt el, mennyi szabadonfutó áhítat áramlik keresztül rajtam minden reggel, mikor majd

207 Puncta-jegyzetek – a lelki gyakorlat során pontokba szedett lényegi mondanivaló.

208 Ezt lelkipásztori ars poeticájának is tekinthetjük, ezt választottuk az életrajz mottójául!

(s ez a *majd* már rövid) naponta felemelem a fehér kenyeret: suscipe, Sancte Pater, fogadd el, szent Atyaisten.” – „A Szentlélek itt röpdös, itt suhog, itt viharoz már, holnap lecsap rám, hogy tüzes, édes, meleg, magasságból fakadt szavakkal gyógyíthassam az emberiséget, vigasztalhassam a sírókat, oldozhassam a megkötözötteket...”

A filmkockák sebesen pörögnek. Elmélyedésre, megállásra nincs már idő. Autóval jöttem értem a szentelési vendégek, száguldvá törünk hazafelé, primíciás és „paplagzis”²⁰⁹ gondok, magamhozterés nélkül, kevés alvás, kimerültség, fokozott idegmunka, s mindez csak azért, hogy egy-két felvételnyi szép emlék maradjon egy albumban.

Tömegek sorfala között megyek az első ünnepélyes nagymisére. Nem tudok szabadulni a gondolattól: milyen idők jöhetnek, milyen feszültség reszket a levegőben: ha akasztani visznek, akkor is ilyen tömeg hullámszik az utakon. Persze, hogy alig tudtam enni a díszében, csak nagyapó mormogása áll előttem, mintha most is hallanám: „Gyerünk má, este lesz má ránk, otthon vár a többi vendég, villanyozzuk fel őket.” Előző este, abban az otthoni zűrzavarban hogyan készülhettem volna a déli és az esti tősztra! Nem lehet az ilyen beszédre készülni, erről szóltam, s viharzott és feszült bennem a primíciás szónok, Járdán Jóska²¹⁰ nagy élményt jelentő beszéde. Ő is ebben a hangulatban élt: élő torpedóba szállunk, másokért élünk – „Lehet, hogy megöntötték már az ólmot, amivel agyon fognak löni, lehet, hogy megfonták már a kötelet, amivel fel fognak akasztani.” Szóltam aztán a hegyben bujdosó vizekről, amik mikor megtalálták útjukat, már feltartóztathatatlanul ömlenek, áradnak, így jön a szó most szívünk mélyeiből. Az öreg kántor reflektál erre aztán: „Született szónok.” Nem gondoltam akkoriban, hogy erre is lehet születni.

Este öreg házunk udvarán, hatalmas sátorban 240 vendég. Egy szekér mezei virágot hoztak a tanyáról. Mert ez a szép. Óriási cserkészjelvény búzavirág koszorúból. S a kisgyerekkorom óta nem is látott sok rokon. „Akik a szabad jász földek búzavirágillatát hozták ide” – mondtam, mondtam, és most sem tudom, csakugyan mikor készültem fel erre a már-már szárnyatbontó beszédre, abban a magasrafeszült idegihletben, és a vándort emlegettem, aki csak kis időre tért most ide haza, de nincsen már hazája, vándorol majd tovább, ki tudja, merre, ki tudja, meddig.

Egyszer aludtam eleget az egészre, az is csak nappal volt lehetséges, a hatodik szomszédban, másnap.

209 Paplakodalom – miután a római katolikus papok nem nőültek, ezért felszentelésük és első miséjük után egy „lakodalomhoz” hasonló mulatságot tartottak mintegy kompenzációs rítusként. Ezt a szülőhelyükön, az ottani plébános felügyelete mellett a rokonság szervezte. Demeter Istvánnak ez Jászapátiban volt. A paplakodalmakat a magyar néprajzi szakkutatás még alig vizsgálta. Lásd: Vörös 2001.

210 Járdán József (Besenyőtelek, 1911 – Kápolna, 1988) római katolikus pap, festő, költő, író. *KatLex V.* 2000. 676.

*A jó Isten kegyelméből folyó hó 19-én d. e. 10
órákor a jászapáti plébánia-templomban mutatom be
első szentmiseáldozatomat, melyre T. Ömet mély tiszte-
lettel és szeretettel meghívom.*

Eger, 1938. június hó.

Demeter István

Meghívó első miséjére, 1938

A frissen fölszentelt pap, 1938

Újmisés kis szentképe, 1938

A vakáció elmaradt s még ma is hiányát érzem. Nem csillapodhattam, nem ülepedhettem, nem rendeztem el magamban a sok zuhogó élményt. Így mentem első prédikációmra a filia tanyai templomába, Hevesiványra (most Jászivány), ahonnan indultam valamikor, negyedik gimnazistaként hallgatva a templom alapkövetételének imáit és a prédikáló kiáltásait. Közben még egy tíznapos szociális kurzuson is részt vett egész osztályunk a fővárosban, ott pótolgattuk esténként rabló budai kocsmákban az utánunk következő osztály növendékeivel az elmaradt primíciális sörözést, s misézgettünk reggelenként a Sziklatemplom hajlataiban, mint akik eddig is mindig ezt csinálták, s az első diszpozíciót is megkaptam már Pesten, szünet, átmenet, pihenés nélkül sietnem kellett első állomásomra.

- De hát sürgős szükségem van egy könyvespolcra.
- Az nincs készen. Koporsóval szolgálhatunk.
- Köszönöm. Azt a végére hagyom.

És elkészült a könyvespolc, ládába kerültek alig kibontott könyveim, ruháim, esőben, ázva, sietve vinni kell, s mire nyugodtan gondolkozhattam volna, hogy miért sírtak a hevesiványiak első beszédemen, már az elején, ahogy az evangéliumot felolvastam, s hogy az a beszéd is miért volt olyan, mintha mindig ilyesmivel foglalkoztam volna eddig is, én, aki nem tudtam figyelemmel végighallgatni talán még egyetlen prédikációt sem életemben – persze, arról volt szó, hogy vigye vissza ajándékát, aki haragszik még felebarátjára, s a templom telkének adományozója sírva borult a padra, mert közismerten botrányos haragban élt testvéreivel, ez okozta a nagy hatást, míg nagyapó, aki velem kocsikázott oda, bár igen kérdezősködött, hogy „prégyikát teszek-e”, a földeken nézett szét, s megállapítva, hogy szépen érik a búza – nos, a mondat vége így elszaladt, mint akkor én, már meg is érkeztem a mezőkeresztes–mezőnyárádi állomásra, soha nem jártam erre eddig, hogy a nyárádi esperes úrnál röviden vizitelvén, megállapodhassak végre papi életem útjának elején, Keresztespüspökiben.

Első káplánszobámban olvastam Proust nagy művének első köteteit: *Az eltűnt idő nyomában*. S most az elmúlt idő játszik velem. Tisztelegtem mint újmiséskáplán a kerületi esperesnél, s aznap, amikor ideérek emlékezéseimben, estefelé, míg az újszentmargitai temetőrendezés munkáit végezgetem,²¹¹ utakat vágva az elmúlt idők horpadt sírjainak út-talanságában, jön hozzám tisztelegni, mint a kerület ez idő szerinti vezetőjéhez, ha nem is espereshez, de úgy szólít, a görbeházi újmiséskáplán. Ez azonban nem jelenthet még nagyobb öregedést, hiszen itt van a kerületben, mint ahogy első állomásom kerületében is ott volt akkor éppen III-IV. osztályos elemista korom hitoktatója, akinek arcában fedeztem fel akkor – inkább csak külsőlegesen bizonyos vonásokat: ahogy Krisztus Urunkat festik, s léptei az oltárnál apostoli lejtésűeknek tűntek: ahogy akkor képzeltem. Tegnap írtam neki éppen az őszi kerületi gyűlés egyik előadása tárgyában: ne tekintse úgy, mint a kisdied tanítványtól kapott házi feladatot.

Gyermekkorom sok-sok élménye elsuhan már ez elől az emlékezés elől is, majd máshol tér vissza, de még most is fix pont kell, hogy akörül bujkáljanak, üggetlenül minden közelebbi időrendtől, az emlékek.

Itt van az első házaspár fényképe, akiket eskettem. Az erős nyári délutáni fényben zöld színszűrőt tettem gépem lencséje elé, így a felhők is kiéleződnek, s ahogy állnak ott ketten, a templom sarkánál, petúniák, lepkevirágok és száradó füvek között, a vőlegény és menyasszony arcán is sejtelem ül, mit hoz még az élet. A levegőben háborús borongás, nem tudtuk még, hogy csak az előjátékok fognak lezajlani hamarosan, őszi és tavaszi színekben, maradandóság nélkül. Volt olyan jegyespár, akiknek olyan komor színekkel találtam festeni a jövő lehetőségeit, hogy magam is megrémültem szavaimtól, viszont a história hamar igazolt, mert mire aznap este, egy korábbi meghívás elintézése után, 10-kor megjelentem lakodalmas házukban, már nem volt vőlegény, összeveszett az apósával valami nótán.

De ez még vidám esküvő. Násznagy a kollegám és főnököm, aki az öreg kanonokplébános halála után úgy maradt itt adminisztrátornak, mint újmiséskorban idekerült, de már négyéves káplán. Vőlegénytől menyasszonyig, végig a poros utakon, násznagy és eskető egyaránt együtt kellett, hogy vonuljon, községháza, templom, búcsúztatások, veresések, mi lesz itt belőlünk, ha ez mindig így megy (szerencsére nem ment így mindig),

211 Demeter István 1949–1958 között volt újszentmargitai plébános.

aztán csupa udvariasságból betelepítettek bennünket, úri népet, az új párral és a násznyagokkal s néhány közelebbi rokonnal egy meleg kis szobába: ablakot nyitni nem szabad, mert huzat lesz, rágyújtani sem illik, csak majd az egy-egy órás időközökben hozogatott fogások utolsó simítása után.

– Ez a legnehezebb az egészben, emiatt kínlódom legtöbbit évek óta – mondta ifjú principálisom, már idejében.

– De hát én erről nem tudok, és nem veszem tudomásul. Várj csak, majd én elintézem.

– Nem szabad, meg ne próbáld – vérig sértődnek!

Levestől pörköltig tartott az én türelmem, hogy a tisztítóhelyen kevesebb gyötrelem maradjon hátra, de amikor az egész napi lótás-futás, izgalmak után annyira befult a kis szoba, hogy az érzékeny szívű tanító nénit már ájultan vitték ki, s mégsem mert senki ablakot nyitni, nekem sem engedték, szép csendesen elővettem legényes dóznimat, ángyom vásárfiáját, megcsavartam egy cigarettát, s mint aki a XX. században él, bátran rágyújtottam. Kollégám hunyorgott és taposta lábamat, vészjósló szemöldökmozgások kíséretében. A közönség férfi tagjai pedig előhúzták az asztal alól már régebben égő cigarettáikat. Nyilván látható volt, hogy nekik is egy volt a legnehezebb kérdés a lakodalmi vacsorán, ők meg a pap miatt nem mertek rágyújtani.

Nem történt semmi hiba, sőt úgy láttam, nem árt egy kis józan, modern életfelfogás, ki tudja, honnan cipelt hagyományaik közé.

A férfiak olvasókörebe is hamarosan hamutartót kerítettem, ámbár azt mondta valamelyikük, hogy nem látták eddig szükségét, mert „*pípál az emberiség*”.

A fátylas-felhős esküvői fénykép körül rajzanak még otthonról hozott és el nem rakározott emlékeim is. Az öreg ladányi nagymama néz itt egy képről a messze jövőbe. Kilencvenöt éves volt már, de kettőt még hölgyekhez illően letagadott, mikor gyalog indult 20 km-nyiről a primíciámra, régidivatú fehér ingujjában. Kocsiderékban ülve érkezett aztán meg, mert illendőségből utánamentek a ladányi rokonok, meg ne szóljuk őket.

Komor őszi szél morog itt most, az kavarja összevissza tavaszi képeimet.

Csak a lépcsőjárás esett nehezeze, azért ellenezte a vonatot is az utóbbi időben. Áldoztattam elsőmisémen, az ugyancsak elaggott nagypapa mellett, s a jó öregasszony nem bízott eléggé önmagában – *mert félt a lépcsőtől, fel is borult rajta*. Ahogy ott, a tőlem kapott friss rózsákkal kezében feligazították, úgy éreztem, nem sok van már neki hátra. Egész éjjel ő volt a legfrissebb, de két év múlva elköltözött, életet cserélt. 97 év, bár az ő vére nem az én vérem, mostoha volt, apai nagyapám harmadik felesége, utoljára 82 éves korában ment férjhez, mégis úgy okoskodtam, hogy ha ő analfabéta léte eddig vihette, talán ad nekem is a Jó Isten annyi időt, hogy a sürgősebbekkel legalább végezzek. Mosolyogtunk mi rajta gyermekkorban, mikor a du. 1.16-kor induló „*déli vonathoz*” de. 10-kor már igyekezett kifelé, félórányi távolságból, most azonban úgy gondolom, hogy bölcsen tette ő ezt, mert megkímélte magát a sietés izgalmatól, amely az európai embert korán felőrli. Lám, nagyapó később indult mindenhová, s nem is élt, csak kilencven évig. Ő már vérbeli rokonom.

Feleségének kishúga most 95 éves; anyai nagyanyám révén ő is vérrokonom, 130 unokáját számoltuk meg tavaly ilyenkor a dédekkel és ükökkel együtt; a ladányi nagyanyónak is több volt száznál. Istenem, Te, ki a hitvány bogárkák, hernyók továbbéltető reménységét nem hiúsítod meg – a báb már érzi, hol hagyjon helyet a lepkeszárnyaknak –, úgy-e, hozzájuttatsz, hogyha mostanában összeszedetem emlékeimet és elrendezem magamat a világban, továbbmehetek még. Hiszen kisgyermekkorom és ifjúkorom forgolódó álmatlanságában is mindig kellett nekem ez a múlt időikkel számotvető elrendeződzködés, amit olyan felszabadítónak és továbbküldő erőnek érzett az önéletrajzát írogató Maugham²¹² is; most lapozgatom éppen.

Itt bujkál az első esküvő képe mögött a többi, izgalommal készített vacsorai tóosztja-im, több idegerőt kívánó rögtönzéseim alatt. (De jó, hogy mostanában sikerült elhagyni ezt az étvágyrontó rossz szokást, itt különben, ahol írom, nem is tudna figyelni ilyesmire a nép.)

S az első temetés is! Nem voltam én erre felkészülve. Azt hittem, minden csak úgy gépiesen, iparban megy, elkérgesedett lélekkel, ahogy láttuk és hallottuk, s ahogy még most sem megy mindig. Gyermekek halott, az akkori nagy gyermekhalandóság egyik áldozata, s körülötte kisgyermektársai, nagy csokor virág mindnek s kezében. Miből lettem volna, ha el nem érzékenyült volna a hangom! Mondták is, hogy „nem leszek jó pap”! A „jó pap” közömbös élet és halál hullámozása között? A „jó” papnak csak üzlet legyen a temetés? Résztvétét úgysem hiszik el? – Még mindig nem vagyok „jó pap”.

Az olvasóköri és legényegyleti esték! A kénytelen-kelletlen, de kéthetenként rendezgetett egyleti táncmulatságok! Ott kellett virrasztanom, mert a csendőrnek is kiszúrták a szemét, hatalmas báliceruzámmal (még megvan, a Corvin-cég reklámja) előjegyezgetni a sorban rendelt nótákat, hogy veszekedés ne legyen. Éjfél előtt 5 perccel a jövedelem terhére egy fél deci kevertet, aztán hajnali négyig őrzésem kellett a mulatókat, akkorra kész volt az elszámolás is, egy óra alvás, reggel ötkor már illett felkelnem, s ez akkoriban még sikerült is, elmélkedve sétálgattam az ősi kert lugasában, harmatos fűvön, mértem a kismise félóráját, hogy el ne ragadjon az áhítat, aztán szeptembertől fő-főmunka és fő-fő-élvezet: iskola, iskola meg ismét iskola!

Ám csak bujkáljatok emlékek, hónapok, hetek és napok; ahogy felvetődtek, úgy nézek utánatok.

Erzsu nénihez járunk ebédelni, vacsorázni, s én, a komor, „magamnakvaló” és itt 17 évesnek nézett fiatal pap, akiről Egerből az az üzenet jött, hogy bizonyos „fantazmagóriákat” ki kell verni a fejéből, én voltam a mulattató, neveltető. Igen, mert annyira új volt minden, annyira exotikusnak tündek az emberek, jellemek, a gyerekek, hogy magam is mindenben mulattam, mikor egy kicsit is pihent lehettem.

Most meg Mezőnagymihályiba megyünk; az első filiás út. A szemináriumi nevelés

212 William Somerset Maugham (Párizs, 1874 – Nizza 1965) angol regényíró, drámaíró.

nem kopott még le rólam, elgondoltam, milyen alkalmasan fogok én elmélkedni a kocsin, míg odaérünk a misére. Elmélkedhettem is, csak a pontok sorra vétele körül támadt hiba. Cammog a ló, hátra-hátranéz a kocsis:

– Nassor e!

– Nagy.

– De hát emmá így van.

– Hát ez így.

– Még ammeg, hogy ez a pap, ami most itt van, má azt szeretné, ho némerrésze mindennap is áldozzon. Ez ellen má tessék valamit tenni.

Hiszen én is gondoltam erre, csak valahogy másképp. Friss kenettel még az ujjamon, a budapesti eucharisztikus kongresszus évében,²¹³ látva, hogy milyen nagyfokú, békebeli tespedés és föld-búzába sülyedt gondolkodás terpeszkedik az egész magyar világon.

– Azt meg kell adni – de ezt már később mondták és mások –, így még egyik sem prédikált a gyakori áldozásról, így még egyik sem buzdította a gyerekeket.

Egyik eucharisztikus prédikációm alatt, ami emiatt is igen kihúzódott és nagyon elfárasztott, a hátsó sorok egyikében olyan cinikusan mosolygott egész idő alatt egy férfi, hogy egyenesen a padok közt bujkáló ördögöt éreztem benne. Nagymise után leültem, hogy dohányos dobozom után nyúljak a szobámban, s abban a pillanatban el is aludtam a ki-merültségtől. Erről az emberről megtudtam később, hogy minden vasárnap pontosan ott ül a helyén a templomban, de 25 éve nem gyónt. Valami olvasóköri kártyatrükkfogadással nyertem meg aztán a lelkét.

– Akkor meggyónok, ha most is kigyön a tök nyóca.

Kigyött a tök nyóca.

Ezeket egészen elfelejtettem volna már, a tréfákat, mókákat is, ha most, 18 év után a mostani püspöki plébános nem hoz az egri lelkigyakorlatra onnan valami nagyon sürgős és nagyon meleg üdvözlöt Vaszilkó Pétertől, aki azt mondta, hogy nagyon jó vicceket tudtam mondani. Hát ez maradt meg?

V. P. pedig alighanem az az ember, akitől szürke lovát nyertem el egy hasonló fogadáson, de albrétben megtartottam nála, s csak mikor kocsikázás közben összetalálkoztunk, kérdezgettem:

– Hogy van a szürkém?

– Köszöni, jól.

Nagymihály, Nagymihály! Adventi prédikációmról jövök le, felhevülten, hozva a szószékről a kitűnő akusztika és a figyelmes közönség melege hullámain, s lehűt a harangozó:

– Az ilyen beszédekkel meg máskor vigyázni tessék. Gyakori szentáldozás, hm. Ahho még ostya is kell.

Lelkigyakorlatos beszédeimben vissza-visszatérnek ezek a képek. A búzába merült anyagiasság eltűnt a második világháború viharáiban.

De még itt vagyunk, ez még Csincsetanya, hittanóra, vonattal vagy kerékpárral jöttem, majd 4 óra tájt érek haza ebédelni, s vár valami elsózott káposztafőzelék, kemény hússal, de az már mindegy, mert igen kedves az új főnök, akit októberben én vezettem be a hely ismeretébe s rövidesen esperes is lett; s minden ebéd-vacsora után régi úri módon kezet fog, szertartásosan. De hála Istennek, nem tart sokáig az ebéd. Ha megettük, mehetünk. Mert ez egyike a legfontosabb dolgoknak, sokan nem tudják.

Magyarázom a csincsei gyerekeknek, osztatlan iskolában, az elsőáldozók kedvéért, hogy egy csipetnyi búzaszemet kérnek otthon s búzaszemecskékkel számolgatják majd jócselekedeteiket, így készülnek elsőáldozásukra. Ezekből a búzaszemekből készül majd a szent kenyér.

– De tisztelendő úr, honnan veszünk búzát?!

Akkoriban az egyes országokban a mozdony kazánját is búzával fűtötték, százhektárszámra égették el máshol a hullámozó kalászfényleteget, mert nem volt kifizető, nálunk búzával etették a disznót, a csirkét, búzába fektették a vendéggyerekeket, ha sokan érkeztek a tanyára.

Honnan veszünk búzát? – Mostanában nem kérdeznak ilyet, pedig (vagy: éppen mert) azóta kicsit jobban be kellett osztaniuk éveken át, beadás, kuláktörvény stb. folytán.

A legelvadultabb táj első állomásom környékén Gelej volt, meg Nagyecser tanya, ez utóbbi is község már azóta, sőt templomot épített a nagy háború óta.

Most Gelejre megyünk, elegáns hintón, Keresztesről, a kántorral, temetni húsvét másnapján, a tavaszi szélben. Nem lesz hosszú a dolog, mert a temetővel szemben lakik a család, így készült a filléres stolaösszeállítás is. Igen, hiszen ott lakott a halott is, de halála előtt néhány órával átvitette magát a falu másik végén lakó gyerekéhez, hogy mégis valami figurája legyen a temetésnek.

A történetíró Geleji Katona Istvánnak²¹⁴ akkor volt 250 éves születési évfordulója, ha jól emlékszem. Emléktábla került a református templomba, a helybeli lelkész emlékró-fájával.

Mostoha kisebbségben voltunk ott, szerényen vizitelgetvén református lelkésznél, református főjegyzőnél, tanítóknál, s még most is magamban hordozom azt a borzongó berzenkedést a kislelki intelligencia modern rekamiés, epedás, autoszifonos, házilikőrös, olcsó festményekkel, drága képeretekkel körített hangulatát, amit azzal a könnyelmű érzéssel szívtam fel, hogy majdcsak szabadulok tőle. Szép volt mégis, mint a katonaság, mert tudja az ember, hogy nem tart soká.

214 Geleji Katona István (Gelej, 1589 – Gyulafehérvár, 1649) erdélyi református püspök, egyházi író. Zoványi 1977. 213–214.

Nagymihályban, pardon, Mezőnagymihályban különben úrpasaszt is volt; a K. család földbirtokos kúriája már úgy tűnt, mire odaértem a vizitelés során, mintha filmből vágták volna ki. Nehezen illik a vidéki kastély a falusi házak közé, de azért be kellett illeszteni, s lombokkal takarták, exkluzív magatartással védték a tekintetes, majd nagyságos, biztonság kedvéért olykor méltóságos urak. Mintha rengett volna már alattunk és főkép alattuk a föld, nem tudtunk már összezelegedni, mint ahogy összezelegedtek egyik régi elődömmel, aki mint kanonok és nagyvárosi plébános is visszajárt még látogatni, kártyázgatni újmiséskorának barátaihoz. Hozzánk ugyan nem nézett be a plébániára, csak telefonált, hogy nem kell kifáradnia kisdéd utódjának a nyári hétköznapi, heti egy misére, mert itt van ő.

Emellett a kúria mellett kocsiztunk el ötször évente a nagyecsértanyai iskolakápolna felé törekedvén. Valami huszonöt család élt ott, egymással veszekedett haragban, a jó Istennel pedig változatos, de kissé mindig tartózkodó jóviszonyban. Összel, mikor először rándultam ki, s lefújtam a 15 km-es út porát, körülálltak, mint a belga Kongó népe, csak nem olyan jámbor ábrázattal:

– Hát a másik? Nem gyön má? Nem szid má meg bennünköt?

Valami baj lehet itt, ha mosolygós kollégámról így beszélnek, még életében és további ittműködése idején. Mit fognak akkor majd rólam mondani? De hát az nem számít. Nem akart felszökni az olaj, akármelyik oldalról próbálkoztam pedzeni a prédikáló szavakat, mindent elfojtott bennem a tanyasi unalom és érdektelenség mérge, s ez így tartott, amíg mozgolódni nem kezdett a világ, amíg a mélyben a második világháború előjátékai morgolódni nem kezdtek. Akkor meg soha nem látott félelem, bizonytalanság, kilátástalanság uralta ezeket a tanyasi lelkeket.

Tanítójuk, névrokonom, úgy tért katolikus hitre, hogy a községi iskolában kétféle hit-tant tanított s meggyőződött a katolikus igazságról. De a népet az ilyesmi nem hatja meg.

A tanító szobájába vonulok vissza gyóntatni. Van ott egy összehajtott pokróc, hogy arra térdeljenek a gyónók, de nem hajlandóak rátérdelni, hanem kaparintanak valahonnan egy másik karszéket, s mellém ülve gyónnak. Áldozásra sem akarnak letérdelni. Mutatnak ugyan szabadon maradt három ujjaimmal a szoba földjére, de ők meg a cipőjükre és ruhájukra mutatnak. Hát azt kímélni kell. Isten előtt meg majd akkor térdepelgetünk, ha több baj lesz a világon. Kezdem már sejteni, hol vagyok. Hát ezeknek nem úgy kell prédikálni, mint odaát a nagymihályiaknak, vagy még odább, a keresztesieknek, azok civilizált világvárosiak ezekhez képest. De Isten népe, közé kell nőnöm valahogy, ha másképp nem, egy kicsit több törődéssel, több fáradással.

Itt el vannak zárva a világtól az emberek, legfeljebb a tanító kis detektoros rádiója teremt némi összeköttetést. Ha jön a télvíz, és meghal valaki, az elakadt kocsit négy ökör és két ló sem húzza ki hóból-latyakból. Akkor aztán nagy pogány jajgatással vallják meg, hogy ők is érző emberek, egyébként lepereg róluk minden falra hányt borsó, s épp úgy a máshol mozgolódó történelem is.

A tavaszi ecséri kiszállásra nemcsak kántort vittem, hanem ministránsot is. Áztunk egész úton, szegény fiúcskát ijedt felelősségérzettel takargattam a kabátommal, ahogy csak tudtam. Minket meghatott az út és az áldozat – rajtuk azonban semmi ilyen nem mutatkozott.

Húsvéti idő lévén, minthogy utoljára egy hónapja találkoztunk, illendően megkérdeztem, van-e beteg a tanyán.

Nincs, nincs, bizonykodtak, senki nem tud ilyenről.

Gyóntatás után megint csak megkérdeztem. Ismét az a válasz: nincs beteg.

Az arany paténán külön kell konszekrálnom az áldozóknak, a betegekre előre számítanom kell. Harmadszor is kérdezem: – Van-e beteg? Most tessék szólni, mert mise után késő lesz. – Mély hallgatás mindenfelől – szóval nincs beteg.

Sosem tudtam, hogy van egy hatodik érzékem is, de az mintha azt súgta volna, hogy egy szentostyát tartsak fenn tartaléknak: hátha mise végéig eszükbe jut, hogy mégis van valahol közel súlyos, esetleg haldokló beteg. Mondom is mise végén:

– Egy szentostyát fenntartottam, ha mégis beteg valaki, elvihetem, hogy húsvéti szentgyónását-áldozását elvégezhesse.

– Hát, ha olyan odáig teccik lenni érte, van éppen itt egy öregember...

– Beteg?

– Beteg hát. Beteg az má nagyon is.

– Van-e itt valaki a házból? Akar a beteg gyónni?

– Nagyon kívánna, bizony.

– Otthon van? – ez a kérdésem már megint hatodik érzékre vall, vagy talán a beteg őrangya röpködött körülöttem.

– Otthon hát. Ő üzente, hogy a tisztelendő urat várja, de nagyon.

Megyünk, kocsistól, lovastól, kérem, menjen előre valaki, és készítse fel a beteget. Odaérünk: a beteg nincs otthon. Érte mentek, igyekszik is már, egyik hóna alatt kisérfűrészt, másik kezében metszőollót, az ünnep tiszteletére és a betegség kiábrázolására. Köp egyet jobbra, egyet balra, és mikor mindkét oldal már kellőképp megázott, felém is bökkent egyet:

– Hát ezt meg mi a fenének hoztátok ide a nyakamra?

Aztán barátságosabban kérdezi.

– Lefeküdjek?

– Nem fontos, így is jó.

Ülünk egymás mellett, gyónik az öregember, emelem is már a szent testet – Íme, az Isten Báránya –, mikor megszólal:

– De ha má ide teccett fáradni, van itt egy másik beteg is. Az apám! Azt is tessék má megáldoztatni.

Jókor szólt. Kettétöröm a szentostyát. A kamrába vezetnek, ahol utolsó küzdelmeit vívja az élet és halál közt egy még sokkal öregebb, csont és bőr Matuzsálem. Könnyek közt gyónik és áldozik, hálálkodik.

A kocsis közben az összegyűlt háziakkal és szomszédokkal informálódik. Mondja is, ahogy megindulunk és kierünk az útra:

– Messzóták má a tisztelendő urat is, hogy má az ostyát is sajnálja. Nem tudott vóna ma kettőt hozni?

Az öregebb és komolyabb beteg aztán négy nap múlva meghalt.

A sáros, vizenyős, máskor poros, de mindig pusztá Nagyecserben pedig templom épült azóta, filiája a templom rangjára emelkedett Mezőnagymihálynak.

Hogy legyen a falunak valami nevezetessége, az egyik nagymihályi tanítónak 300 pár zoknija volt. Boldog idők, boldog emberek!

A heti hétköznapi misét kevesen látogatták. „Nem értek rá.” Utána megtartottam a hittanórákat is. Az egész forgalomból egy kép maradt erősen emlékezetemben: a gyerekek nem voltak hajlandók elfogadni a böjtről szóló tanításomat; miszerint zsírosat enni, zsírral főzni pénteken is szabad. Bele kellett nyugodnom végül is, elveim fenntartásával, hogy az ősi népi hagyomány, amit nem tartanak ugyan, de vallanak, erősebb, mint a modern hitoktatás. Megverten vonultam vissza – sok lúd disznót győz –, s innen jártam Gelejre, ahol egy szegény asszony házacskájába gyűjtöttem össze a református iskola katolikus növendékeit. Gelejnél kedvesebb kép maradt szívem mélyén: míg magyarázgattam a hit igazságait, egy kislány az asztal alatt szorgalmasan mosogatta benyálazott ujjával gumicsizmámat. Ez már hála.

Fília volt még akkor Mezőkeresztes is, ami most, községnevéadás címén, a máter elé emelkedett, mint I. plébánia. A második világháború utáni rendeződés megoldotta a rég vívódó problémát, a két egybeépült község politikai egyesülését, nem törődve többé az addigi főnehézséggel, hogy Püspökinek hívják a kisebb tagot. Hiába mondtam annak idején a Püspöki-pártiakkal, hogy Keresztespüspöki nevében benne van Keresztes is, de Mezőkeresztesében nincs benne Püspöki. Mezőkeresztespüspöki pedig olyan hosszú lett volna már, mint a két falu együtt. A kassai püspökség ottani uradalmát és kegyuraságát elfújta a szél. Milyen udvarias és keresztény szellemű volt pedig, ha máshol nem, jól felfogott érdekből, nem tudom, a főpapi uradalom zsidó bérlője! Milyen szívesen adta első rendezésemhez, a püspöki aratófelvonuláshoz, amelyet ott addig még nem láttak, a kért hat ökröt! S ő volt az első adakozó minden egyházi akciónál – „a Jézuskának, hogyne, a Jézuskának!”

Ingamozgásban járdogáltam Püspökiből Keresztesre és vissza: az emlékezés is ingamozgásban jár. Püspöki a nyugodtabb, katolikusabb, egyszerűbb és könnyebb eset volt, Keresztes az elegánsabb, intrikusabb, nagyobb és protestánsabb.

Reverzális ügyekben kilincselünk, a református lelkészekkel egymásnak adva át a kilincseket, a végsőig feszült hangulatban, s az ilyen hangulatok adták meg aztán a prédikációk feszültségét és feloldódását.

Püspökiben meg katolikusok felbomlott házasságát próbáltam sok ízben rendezgetni, s közelférkőztem így a nép mentalitásához, s ha élt volna még bennem valami az

akáclombos-nagymisés-olvasós faluelképzelésből, amit a falu nem ismerői festettek az irodalom egeire, rózsaszín felhők közé, az mindenestől összeomlott volna. De nem élt már bennem semmi abból. Azt azonban nem gondoltam addig, hogy Reymont Parasztjainak²¹⁵ szakadékos, zuhatagos élete nemcsak regényben létezik és nemcsak Lengyelországban, hanem a mi kis falunkban is tótágast állnak néha a szenvedélyek.

Gyömörey Lőrinc, Gyömörey Zita és Demeter István, Mezőkeresztes, 1938

215 Władysław Stanisław Reymont (Kobiele Wielkie, 1867 – Varsó, 1925) lengyel író. *Parasztok* című regényéért 1924-ben Nobel-díjat kapott.

Most a fiatalasszonyhoz menjek, hazamenekült apjához, mert férje a téli hófúvás idején meztelenül kikötötte az udvarban.

– Nem fázol te, kellett neked temetésre menni.

Mert elment az asszony édesanyja temetésére.

Békítsem meg férjével, de hogyan.

Most meg fiatal férfihez, akit elhagyott a felesége, míg ő katonáskodott. Orvossal szökött meg az asszony. Hajlítsam a megbocsátás hangulatára az édesanyja nyakába szakadt férjet, mikor az asszony úgysem akar visszatérni. De csak lelki nyugalom kedvéért.

– S most mit szándékozik kezdeni? Más házasságot így nem köthet.

– Hát majd élek úgy, mint magok!

Nehéz dolog lenne ez a mi életünk, hivatás, küldetés nélkül, csak úgy, búbánatból.

Ötkor kelni, aztán templom, aztán iskola, breviárium, egyesületek, este 11-ig, ott-hon meg már várnak az időszerű írásbeli feladatok: kérvényt írni a minisztériumba, hogy mentsék fel a gyereket a katonaságtól. Volt úgy, hogy éjfél után 2-kor még az esperes úr írógépe is kopogott az emeleten, az enyém is a földszinten. Ebből a taposómalomból elég is volt 10 hónap, ha szép volt is különben, hogy aztán más taposómalom következzen.

De nem mehetek még tovább. Nem fér ez a 10 hónap néhány sorba, akárhogy sűrítsem.

1938 novemberében a Felvidék visszatérésével kezdődött a világ ügyeinek bonyolódása. Ünnepi beszéd három községben, szavaimat kavarta a hófergeteg. Azóta ez is más irányba kavardott, ez a felszabadulás.

1939. március 15-én két hivatalos ember feljelentett ünnepi beszédemért. Vádoltak, hogy egyrészt nem ismerem el az ünnep tartalmát, másrészt meg hogy nagyon elismerem és lázítok. Magvetésre! A feljelentést aztán, mivel egyikük hamarosan aláírta az én igazoló nyilatkozatomat is, kénytelenek voltak saját érdekükben visszavonni. Az úgy statáriális határokat súrolt.

Volt ott Mezőkeresztesen egy Ház, ahol már úgy látták a felvidéki ügyeket és a márciusi ügyet is, ahogyan később mindnyájunknak látnia kellett. Nem értettünk egyet sok dologban, de nekik lett igazuk azokban a dolgokban is, többnyire. Kik laktak ebben a csodálatos Házban, ahova megpihenni jártam, néha szinte naponta, de minden héten egy este feltétlenül, s ahol minden zavar és zűr után úgy éreztem, hogy ha sok vitáznivaló marad is, mégis Európában vagyok, s ahol rólam is úgy érezték, mégis van bennem valami az európai emberből? A családfő, akit Sókratésnak tiszteltünk, Gy. A. nyug. huszárorrnagy,²¹⁶ legitimizmusa folytán nyugdíjaztatta magát az első háború utáni időkben. Felesége, kit besoroztam tiszteletbeli mostohaanyáim közé s Noverca címet használt a szűkebb családi

216 Gy. A. huszár orrnagy = Gyömörey Antal (1881– ?) huszár ezredes. 1927-ben Borostyánkő váráról könyvet adott ki német nyelven. Anton von Gyömörey: *Schloss Bernstein im Burgenland, Fragmente aus Vergangenheit und Gegenwart*. Selbstverlag, 1927.

körben, A. G. grófnő.²¹⁷ Mindketten írók, német nyelven, s Hitler börtönéből szabadultak Hazánkba,²¹⁸ sóvárogva, fűzfákra függesztett hegedűk alatt énekelve a „mezőkeresztesi számkivetésben” burgenlandi, bernsteini otthonuk²¹⁹ szépségeiről. Magyarok, de idegenül a Hazában. A lányka, Z.²²⁰ – la Pucelle, felsős gimnazista volt már, a fiúcska²²¹ – to Teknon – elemi iskolás volt még, házitanítónővel s az én házi hittanóráimmal, ministráció tanítással és elsődleges előkészítéssel. Hazátlan gyerekek, akik nem tudhatták, melyik is az anyanyelvük. Magyarok, de maguk közt leginkább németül értették meg egymást, s beszéltek mind öt nyelven. Ebben a szereposztásban én csak a pogány Ady lehettem, akit ismertek ugyan, de nem nagyon szerettek, legalább nem úgy, mint én. A grófnő még 10 éves kislány korában Ady saját kezéből kapta a Vér és arany II. kiadásának egy példányát – megkaptam később, burgenlandi otthonukban ezt a szép emléket, a költő kezéből származó, préselt és égszín szalaggal átkötött fűzvirággal. Sajnos a dedikáció külön levélben, névjegyen volt, nem került meg a viszontagságok után. Azt is én öröklöm, ha megkerül. De ők már túl voltak Ady Endrén és Ady magyarságán, problémáin, amelyek bennem még erősen égtek, s részben még most is égnek. Ellenben Shelleyről,²²² Villonról,²²³ s a többiekéről mindről lehetett velük beszélni, és pápákról, bíborosokról, külföldi nagy írókról, művészekről is, mint személyes ismerőseikről. A mi Babitsunkat, József Attilánkat,²²⁴ Tóth Árpádunkat,²²⁵ Kosztolányinkat²²⁶ nekem kellett bemutatnom.

217 A. G. = Almásy Georgina grófnő (1892–1954).

218 Baumgartner–Schinkowitz 2004. 34.

219 Bernstein = Borostyánkő (v. Vas megye), ma Burgenland, Ausztria.

220 Z. = Gyömörey Zita, la Pucelle = a lány. Gyömörey Zita hosszú levélben írt igazolást Demeter István üldözöttek mentő, zsidókat segítő, Hitler-ellenes tetteiről 1945-ben, amikor Demeter Istvánt igazoló bizottság elé állították, s egy Kisvárdán megjelent verse miatt el akarták ítélni. Gyömörey Zita mint dr. Paul Störck jogász felesége, Frau Zita Barbara Mathilde Helene Adalbert Huberta Maria Störck 2014. november 13-án hunyt el Bécsben, 91 éves korában.

221 Gyömörey Lőrinc, Lorenz Gyömörey (1931–1989) római katolikus pap, író, to Teknon = a fiú, a filhellén pap Amorgoszon talált menedéket. Számos könyv szerzője a görög kultúráról.

222 Percy Bysshe Shelley (Horsham, 1792 – Lerici, 1822) költő, az angol romantikus költészet egyik legjelentősebb képviselője.

223 François Villon (Párizs, 1431 – ?, 1463) francia reneszánsz költő.

224 József Attila (Budapest, 1905 – Szárszó, 1937) költő.

225 Tóth Árpád (Arad, 1886 – Budapest, 1928) költő, műfordító.

226 Kosztolányi Dezső (Szabadka, 1885 – Budapest, 1936) író, költő, műfordító, újságíró, kritikus.

Georgine von Althaus írói név alatt jelentek meg a grófnő német nyelvű könyvei.²²⁷ Mezőkeresztesen is írt, úgy tudom, Barbara címen jelent meg Svájcban keresztül Amerikában az itt írt Hitler-ellenes kicsengésű regény,²²⁸ amelyben állítólag én is szerepelek – ? –, s amelynek kéziratát a helybeli posta elől is dugva, én vittem Mezőkövesdre, onnan ment a Hotel Carlton portása útján Svájcba, majd tovább. Verseim közül többet németre fordított, de most siessünk, hosszú az út, az évek majd visszatérítenek még ide.

Ebben a Házban nyugodtan beszélhettem a magam nyelvén, nyugodtan gondolkozhattam a magam fejével. Mindent megértettek és mindent megbocsátottak. Innen szinte mint otthonomból indultam 1939 májusában új állomásomra, s ide tértem vissza legtöbbször onnan is, más állomásaimról is 1944-ig. Mint Európa kisgyermeke, mostohaşzülőihöz és mostohatestvéreikhez. Sokat tanultam tőlük. Jóságukat soha meg nem hálálhatom.²²⁹

227 Georgine von Althaus = Almáşşy Georgina grófnő írói álneve. Lásd részletezőn: Leser 2009. 209–236.

228 Georgine von Althaus-tól egy regényt találtam az osztrák irodalomtörténeti áttekintésekben. Georgina von Althaus: *Kurgan. Roman aus roter Sturmzeit*. Saarlouis, Hausen Verlagsgesellschaft m. b. h., 1934. 254 p.

229 A Gyömőrey-Almáşşy családdal fenntartott bensőséges kapcsolatot mutatják Demeter István hagyatékában fennmaradt levelek Gyömőrey Antalné Almáşşy Georginától, Gyömőrey Antaltól és Gyömőrey Zitától. Számos fénykép is tanúskodik szoros kapcsolatukról. A Gyömőrey család Demeter Istvánt *Kiskáplánnak* szólította.

Vonaton ülök már, Sajószentpéterre megváltott jegyemmel. Májusi fények és bontakozó lombok között érkezett az áthelyezés. Nagymihályban, valami tisztviselő családnál keresztelői ebédem voltam, most is előttem áll még szinte a széles távlatú akvarell, valami hortobágyi kép, meglepő tágassággal, levegővel és szétterült pusztasággal, semmi mással, de mégis olyan sokat mutatott, s otthon már várt a hivatalos levél.

– Legalább Nyíregyháza volna! – adta át főnököm.

– Hiszen mindegy. Sajószentpéterről olyan érdekesen izgalmas kép él a lelkemben. Szilasbalhás és Bódvaszilas mellett ez a név is ott szerepelt azok közt, amikkel ijesztgettem otthon testvéreimet. Bár ezek a Szilasok nem szerepelnek a mi eshetőségeink közt, csak a térképről ismert helynevek voltak.

Vonaton ülök, de benne még a búcsúzás tavaszi hangulatában: májusban menni el, virágok és tamariskacsokrok közt, három piros rózsával, ami a „Zúg az erdő” nótából jött elő, egy csomag Éva bonbonnal, ami még utánam futott az állomásra (doboz a most is íróasztalom középső fiókjában őriz fontos papírokat), a gyermekek búcsúztató versével, Mécs „A királyfi három bánatával”,²³⁰ s mögöttem már felforgatott keresztospüspöki Tusculanumom²³¹ emlékével. A Tusculanum a plébániai kert meghitt részlete volt, erdei fenyő alatt kis négyszögű deszkaasztal, nagy sámlí mellette és gyékénykarosszék. A feldőntött üléshelyek fölött, itt, most is, albumokban, mintha tavaszi vihar száguldozna – ez a kép fejezett ki legjobban.

Utódom már negyedik állomására jött, kiábrándult, kérgesedő lélekkel, szétszórt lelki pap mellől, bizonyos lelki mérgezéssel, de új élet vágyával.

– Gondoltam, hogy teutánad itt ugyancsak fel kell kötnöm azt a bizonyos fehérneműt – így köszöntött be, amikor informáltam kisdéd munkaköréről, hamarosan megállapította:

– Hát én ezt nem fogom bírni.

Bírta azért, addig-ameddig. Egy év múlva aposztatált csak. Pedig milyen búbájós, romantikus kis intrikák közt éltünk ott, a későbbiekhez képest. Iucundi sunt acti labores: nem fájnak már az átélt szenvedések, küzdelmek, munkák: megszépül minden, csak távlatból kell nézni a márt is.

²³⁰ Utalás Mécs László: *A királyfi három bánata* című versére.

²³¹ Tusculanum = Marcus Tullius Cicero birtoka, ahol visszavonult nyugalomban élt.

Vonatban ülök, igen, de mintha még a keresztesi fiákerben ülnék, a grófnővel és Kiss János altábornagy²³² feleségével, ahogy egyik búcsúünnepség után kikocsiztunk a Szent István jobbájával átutazó aranyvonathoz, s hazafelé jövet megállítottuk a kocsit a tónál, hallgattuk a békák tündéri zenéjét. Kezemben az ünnepség csokra, persze, hogy aztán, ezért is, másért is primadonnának ítélt az altábornagyné. Hazakocsiztattak a püspöki plébániára, a késő éjben még meg kellett mutatnom a zsámbéki zárdából kapott primíciás stólámat, „mert az műkincs”. A grófnőnél vacsoráztam együtt Kiss János altábornaggal is, akinek hallgató, szerény modorában ott húzódott már akkor a történelmi egyéniség, de azt még nem tudtuk akkor, csak ő érezhette, hogy felakasztják majd a nyilasok s utcát nevez el róla az utókor, s nekem milyen nagy szükségem lesz még erre a csendes találkozásra. Felesége katolikus vallásra tért a férj utolsó kívánsága értelmében, addig is sokat foglalkozott a kérdéssel. (Rövidesen első apró kiadványom legbuzgóbb terjesztői közt tisztelhettem.) Az ember ilyen: a történelmi levegő zúgásában megáll békazenét hallgatni és saját apróságai is eszébe jutnak. De honnan tudnók előre, miből lesz történelem és hogyan?

Miskolc már, átszállás második állomásom felé. Nagy gond a főnök-gond. Ezzel eddig semmi baj nem volt. Ahogy azonban új főnököm első válaszát grafologizáltam, betévedt szobámba a püspöki kántor, aki tanítványa volt valamikor és rögtön keresztbejellemzte:

– Te, ez egy nagy marha barom ám!

– Az írás azt mutatja – mondtam, forgatva a levelezőlapot –, hogy lehet azért vele beszélni, és hogy igen fordulatos, intelligens ember, ha egyébként 1 pengőért el is adná a lelkét.

Ne ítéljetek, hogy meg ne ítéltessetek! De hát ki tehet róla, hogy a kézírás első sorban azokat az adottságokat kiáltja ki, amiket legjobban rejteget az ember, s amiket általában hibáknak szokás nevezni. S hogy az embereknek mindig az a jobb, főnökben is, aki megszűnt már főnöknek lenni, hogy mindig tartunk a jövőtől, a hátháktól, s nem arra gondolunk, hogy *hátha* minden jobb lesz, hanem attól félünk, hogy *hátha* rosszra válik a sorsunk. Beleéljük magunkat egy környezetbe s fáj a válás. Míg nem kellett válni, addig meg azt fáj.

Az emberi szimpátiákból, népszerűségből hamar kiábrándulhattam. Az emberi vélekedésekből is. Amikor első kollégámat és főnökömet, az első állomásán töltött négy esztendő után elhelyezték, a falu egyik jó öregasszonya ívet hordott körül, hogy imádkozzának a hívek az újonnan érkezendő plébános haláláért, ne tudjon ide jönni, ha miatta el kell most mennie, ha mégoly kitűnő helyre is, elődjének. Ugyanez a jó néni rendezte az új

232 Kiss János (1883–1944) altábornagy, a második világháború idején a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának katonai vezetője. A nyilasok kivégezték. Lásd: Gyömörey Zita igazoló levelét Demeter István részére, ahol ezt a kapcsolatot részletezi. Demeter István hagyatéka, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak.

pap fogadtatási ünnepségeit. Az emeletes épület minden lépcsőjére két-két láda krizantém kellett, a jó hírt előre terjeszteni kellett: „tüneményes szónok”. (Minden volt, úriember volt, kedves volt, finom volt, mint ahogy javíthatatlan gonosztevőnek, ármányos ördögnek titulálta korábban a mama, csak éppen szónoknak nem volt nagyon nevezetes.) A krizantémos ládákat viszont utólag legalább ki kellett volna fizetni, mert a Hangya segédje hozzám hozta a számlát, holott én semmit sem rendeltem.

Mért mondjátok előre valakiről, hogy rossz? Akkor máris keressük, kutatjuk, milyen rossz hát, hol rossz, miben rossz, s amiben nem rossz, abban is annak találjuk, mert azt várjuk tőle, hogy olyan legyen, amilyen elképzelést ültettünk magunkba róla.

– Majd mosolyogni fogok. Majd jóval győzőm a rosszat.

Így gondoltam, s hogy majd megtanulok varázsolni, jeget aszalni, kérget simítani. S megállt a vonat a „perces állomásnál”: Sajószentpéter-piactér. (Az ármánykodó nyelvek szerint azért volt szükség erre a perces kisállomásra, hogy a vonatvezető még a komolyabb állomás előtt megnézhesse, itt a hajlatban, hogy nem lopták-e már el az utolsó kocsit.)

Du. fél 3 óra. Májusi ragyogás. Holnap áldozcsüörtörtök lesz. Otthagytam utódomnak elsőosztályos elsőgyónóimat, akik még nem végezték el korábban, Fehérvásárnap. (Az első osztály előkészítése ezen a tájon mindenütt újdonság volt még, örömmel hősködtem benne.)

Áll itt egy kocsi, bámészkodó kocsisával. Megállok mellette, mert látom, hogy a plébánosé, elég világosan rá van írva. Pardon: esperes úré.

Nézek az emberre, hogy mi a szándéka, de nem mutatkozik rajta semmilyen szándék.

– Vár valakit, bátyám?

– Valami új pápot vórnék, ámi ide gyön, de nem gyött.

– Csak magam jöttem, több papot itt ma már hiába várunk.

– Hát mágá teccik á lenni? Akkor á zesperes úr áztát kérdezteti, hogy hová teccik ákárni menni, házá-e ebédelni, vagy gyohóntátni a gyerekeket a bónyákópólnóba, mer ő mó ott ván, aztán gyohóntát.

– Hát akkor bizony csak oda! Dehogy ebédelünk ilyenkor, mikor gyóntatni is lehet! – Elsőgyónók – úgy-e?

– Ázok tón, nem tudom, de ászontá, hogy há nem ákár ebédelni, akkor odan hájtsunk.

– Dehogy akarok, hogy is akarhatnék! Elsőosztályosok-e?

– Áztát nem tudom, csak áztát tudom, hogy az enyim még nem gyohon, mer még csak elsőosztály, oszt azé nágyon hárágszik áz esperes úr, mó hárágutt, mikor á mósik tisztelendő ázon vót.

Nekem való helynek látszik ez. Végigkocogunk a kockaköveken, befordulunk a bányatelepre. A házak állása és az utak fordulása sok mély seb és sötétség fölött bizonyos civilizációra vall, az emberek arca a vegyes vallású vidékeken jellemző bizalmatlanságra, ipari telepeken divatos pléhpofára, amely alatt, ha feltörjük a felszín mázát, kellemes típusok rejtőznek, akikkel lehet valamit kezdeni.

A kocsizörgésre kinézett új főnököm a bányatelepi kápolna sekrestyéjéből, nyújtotta is a kezét arrafelé, amerről jöttem, de nem emlékszem, hogy a kézfogás befejeződését megvárta volna, hanem valamerre fölöttem az égre és előttünk az ajtóra nézve, sietve integgett, hogy itt vannak a gyerekek, lehet gyóntatni, s be is álltam a munkába.

Igen szimpatikusnak tűntek a gyerekek, kicsik-nagyok, egész ármádia tülekedett a lelki tisztulásért, részleges és alapos felkészültséggel. *Sájótságos* kiejtésüket *lássán* meg is szoktam, meg is szerettem. Ezek lesznek itteni tanítványaim. Fő munkaköröm népe. Hozzá *állami iskolások*, ami nekem, gyermekkoromat is beleértve, ismeretlen izgalmú újdonság. Alszanak és érnek eddigi, katolikus iskolai tapasztalatkaím. Nincs ugyan még, nem lehet még feltűnő különbség, csak a légkör más, a feszültség és a titokzatos időkre való reagálás. A nép akkor vár és kombinál sokat, mikor nincsen semmi. A gyermek pedig a kisnép, hasonló lelkivilággal tükrözi a mindenséget, az eget is, de leginkább a földet. A világpolitika éppúgy érezhető modorán, mint száján a fokhagymaillat, ami ezért kell ilyenkor, gyónás előtt nagyobb mennyiségben, mert valamelyik ósanyja, még a barokk keresztény világból áthagyományozta, hogy emlegették akkor a papok a fokhagymát. Hogy aztán azért emlegették-e, hogy kell, vagy, hogy nem illik, az most már más kérdés.

A kedves és eléggé igénybevevő munka után, este 8 óra tájban vitt bennünket haza a bányaigazgató szép fekete hintója. A zajló nap után jól esett egy cigaretta a szabad levegőn. Kaptam is nyomban az első számú figyelmeztetést:

– Mi úgy tanultuk, hogy úriember nem cigarettázik az utcán.

Ebben van valami. Nos, majd jobban figyelem az úriembereket eztán.

A kölcsönösen előlegezett bizalmatlanság izgalmas hangulatában vacsorázunk. Érttem én ezt már. Annyi elődömbben csalódott, annyi baj közt lóg az élete, szegény öreg (mármint nálam öregebb, különben még nem nagyon) főnök, mit is várjak tőle mást, mikor tudja, hogy bizonyára informálódtam már a dolgairól és eseteiről, hiszen mondja is, tudja ő, hogy *nem Mucsáról jöttem*.

Egyszer csak látom, mozgolódik kezével a pohár körül, forgatja, csavargatja, gyűri és ütögeti az asztalhoz.

Ahá, mit csinál ilyenkor egy úriember? Pattanok a hosszú asztal másik végén álló vizeskancsóért, önteni akarok. Felmordul:

– Köszönöm, nem vagyok szomjas.

Visszaviszem a kancsót, minekutána magamnak öntöttem, ha már így áll a dolog.

Felkel és odamegy, önt.

Hm.

Most meg ijesztően csücsörgetve, vicsorgatva, egy zenekar erejével süvöltve, forrva, rázva a levegőt, szipog, füttyül, visít: szívja a fogát.

Az úriember ilyenkor megint pattan és az asztal másik végéről elhozza szépen a fogvájókészletet. Igen, de ismét dühös felmordulás következik:

– Köszönöm, egészségesek a fogaim.

Visszaviszem. Felkel és megy érte.

Hm.

Tudtam már, hogy ez a kis drámai jelenet prózai nyelven a következőt jelenti:

tudod, kedves újdonsült barátom, vagy nevezd magadat, ahogyan akarod, akit azért küldtek ide most, hogy legyen vége már a sajoszentpéteri komédiáknak, vagy hát gondold magadról és rólam és elődeidről, amit akarsz – voltak már énnekem olyan káplánjaim, akik szürcsöltek, fogat szívtak, asztalt verdestek, olyan is volt, aki, hogy nagyobb nyomatékot adjon a köztünk bonyolódó politikai, hitéleti, pedagógiai stb. vitáknak, arcomhoz vágta a levesestálat, mert én is neki a tányéromat. Ezeknek most ki kellett jönnie belőlem, hogy ne egyen tovább a méreg.

Jó, jó – igyekeztem úgy viselkedni, mint a „Kis Lord” a mormogó nagyapával. Sikerült is annyira, hogy ha nem voltam otthon, étvágya sem volt az esperes úrnak, az enyém meg akkor volt veszélyek közt, ha ő is otthon volt.

Megint egy bemutatkozó. Ebédnél a fejem fölött átszól a felszolgáló vaksi Juliskának:

– Majd mondd meg a kocsisnak, hogy 5-kor Bátönyba viszi a tisztelendő urat, esketni.

Hiszen nem nagy eset. Mindössze összesített, gyors megoldás. De azért megmondtam Juliskának, mondja meg az esperes úrnak, hogy máskor nekem is szóljon, hogy itthon legyek.

Minden cölöpön egy bagoly! Megyek főmunkaterületemre, néhány hét van még az év végi vizsgáig, az állami iskolába. Az igazgatóval s néhány tanítóval állok és beszélgetek a lépcsőház földszintjén. Jön ám az emeletről sebbel-lobbal, magasra emelt fejjel és orral a református hitoktató kolléga, s anélkül, hogy tudná, bár gondolhatta, miről van szó, gesztikulál fejem fölött:

– Azt majd én mondom meg!

Akkor hozzám fordult, leérve és vállát felhúzza, gőgösen:

– No, megjött? Szítani az ellentétet?

– Nem szokásom nekem az ilyesmi – válaszoltam csendesen, aztán a többiekkel folytattam az órák megbeszélését.

Ezt a protestáns arcot aztán többször láttam még, féltékenyen, feldühödten, irigyen, fásultan, ahogy a történések hozták, de rendszeren ellenségesen.

Különböző tetszett a munkakör, erőmet magasra iskolázta a jövés-menés, új és pikáns környezetben, sikerült hamarosan eredményeket is érnem. Igyekeztem beletanulni a gyerekek modorába és felelésmódjába, hogy arathassak, ahol nem vetettem.

Hanem a vizsga!

Két hét elég volt, hogy megállapíthassam, megszokhassam, mit lehet kérdezni ezektől a szegény, de mozgalmas eszű gyerekektől, akiknek egy tanév alatt már a negyedik hitoktató módszerétől áll égne minden hajszála. Feleltek is, amíg én kérdeztem. De amikor az esperes úr, aki az egyes osztályok vizsgája alatt csak lármáztatta az előző osztályból szentképért utanaszegődő csoportokat, felemelkedett:

– No, a tisztelendő úrral össze is beszélhettetek, hát majd én is kérdezek! – a gyermekben hűlni kezdett az ifjúi vér.

– Álljanak fel azok, akiknek itt vannak a szülei.

Még jobban hűlt a vér.

– No, mondjad csak, te kis ijedős, hány szentséget ismersz?

A gyermek szerényen felelt:

– Hét szentség van.

Erre aztán jó főnököm arca eltorzult s hatalmas szónoklást hallhattunk tőle a hitbéli tájékozatlanságról, a legnagyobb fokú sötétségről és mindezek tetejében arról a minősíthetetlen lelkiismeretlenségről, amely terhel gyereket, de még inkább szülőt és még inkább hitoktatót, általában mindenkit, csak őt nem, aki a ringó sötétség fölött kigyújtja, íme, most a világosság ragyogását. Mert nem azt kellett volna felelni a kérdésre, hogy hét szentség van, hanem ezt: „Én hat szentséget ismerek, a hetedik a papoké.”

Nem találtam szabatosnak a dolgot, mert a gyerek a hetedik szentség alatt a házasságot érti, de ha az esperes úr az egyházi rendet érti ez alatt? – Puer non comparet et ego quo ibo: – odavan a gyerek, én is mit csináljak?²³³

Ebben a hangnemben folydogált első vizsgáztatásom. A többi is. A katolikus iskolai is. Akkor is, mikor nővérem is ott volt. Meg is kérdezte egyszer:

– Bolond ez?

Néha megjegyeztem óvatos kesernyésséggel:

– Kérdezni is tudni kell ám, esperes úr.

Máskor a zajongó levizsgázottaknak szóltam, hogy az esperes úr is értsen belőle:

– Gyerekek, ha nem lesztek csendben, megkérem az esperes urat, hogy egy másik teremben, vagy máskor adjon nektek szentképet.

De nem értett belőle az esperes úr.

Egyik utódom meg sem hívta őt az állami iskola vizsgáira, ezek miatt.

Csak epizódokat, röviden, az idő jellemzésére; amik előttem állnak, mintha most történtek volna, s amik terhei lelkemnek, amiktől szabadulnom kell. Amiket nem mondhatok el senkinek, el kell hát mondanom mindenkinek – Karinthy elve szerint.

Úrnap. Szentmise után a körmenet rendjét hirdessem ki a szószékről. De már figyelmzettetek: vigyázzak, nem úgy szokott lenni, mint ahogy tervezzük. Vigyázok, mindent kétszer kérdezek inkább. Csak két oltár áll négy helyett, ennél fogva előbb ide megyünk, aztán oda, majd megint ide és megint oda. Vezetik is a kiadott rend szerint a gyerekeket és a népet, de ő nem oda megy a nagy Szentséggel, hanem éppen fordítva mindig.

233 Szentírás, Vulgata, Teremtés 37, 30: Et scissis vestibis pergens ad fratres suos, ait: Puer non comparet, et ego quo ibo? = Megszaggatta ruháit és megtére az ő atyjafiaihoz, és monda: Nincsen a gyermek, és én merre menjek?

„Bolond ez”?

Nem, csak valami eszébe jutott. Vagy nem úgy gondolta, ahogy mondta.

Másik évben leírtam a tervezett sorrendet. Akkor is másképp történt.

A hívek azt hitték, én vagyok bolond.

A harmadik tavaszon nemcsak leírtam, de két tanút is hívtam a sekrestyébe, hogy azt olvasom, amit rendelt. Megint nem úgy történtek a dolgok. Mikorra a menetet elvezették a mondott oltárhoz, ő megindult egyedül a másikhoz és morgott utána:

– Látja, hogy milyen ostobák a tanítók is, az emberek is. Maga is tudhatta volna.

Egyik alkalommal három oltár is állt, hogy a figura nagyobb legyen. Nagyobb is lett a figura, de a hívek folyton fogyatkoztak.

– Bolondot csinál belőlünk.

Pedig az Úrnapot akkor ott még a reformátusok is megtartották, mert egy szénahordó férfit villám sújtott egyszer a padláson.

Szombat este.

– Holnap a 9 órai mise elmarad. Úgysem jönnek arra.

– De hát úgy hirdettük, hogy itt most 9-kor lesz mise. (Hogy hol és mikor lesz mise, azt csak ő tudta, még a harangozó sem. Több volt a kivétel, mint a szabály. Szegény filiák, szegény plébániai templom, szegény bányakápolna. És szegény hívek, akik úton-útfélen, kerékpárról leszállítva is kérdezték egész héten: hol lesz mise, mikor lesz mise.)

– Hát nem lesz. Megértette?

– Meg.

A harangozó tehát nem harangozott, de a távoli bányatelepről, ahol e miatt a 9 órai mise miatt nem volt most 8-kor mise, jövégettek szép csendesén, a harangszó oda úgysem hallik, hát a hirdetés alapján. Meg hogy eleget tegyenek kötelességüknek. A harangozó pedig a templom előtt állva értesítette őket, hogy most nem lesz itt mise.

Persze, valami új kispap jött, biztosan az ennek az oka.

Tűkön ülök szobámban. Misézhetek a rendelkezés szerint amikor és ahol akarok, csak a mondott időben nem.

Már 9 óra elmúlt 25 perccel, amikor beront hozzám egy kardos és erős katolikus öreg-lány a bányatelepről, tisztviselőcsaládból való.

– Tisztelendő úr! Miért nincs mise? A hívek mennek hazafelé!

– Esperes úr így rendelkezett.

– Majd én megkérdem!

Megyek én is vele. Háta mögött állok, míg patkol és jogosan követel. Erre az esperes úr:

– No, mondjon nekik, tisztelendő úr.

Mentem és mondtam, de a sekrestye előtt zúgolódó híveknek legalább annyit meg kellett sügnöm, valahogy azt ne gondolják, hogy ennek mindnek én vagyok az oka.

Hiszen tudták, nem első eset. Elég baj az.

Vacsoránál kérdezem, milyen hittankönyvet használnak a gyerekek.

– Tudhatná! Elő van írva, hogy csak az egrit szabad használni.

– Tudom. Csak azért kérdeztem, mert nem találtam náluk egyetlen egri katekizmust sem, csak esztergomit.

– Nem is talál az egész *kerületben*. (Így, hosszú ű-vel.)

Erről tovább nem beszélhetünk, mert már dühös. Most légy okos, elsőfüves káplán.²³⁴ Menj szobádba szépen, írd képletben, elemezd az esetet és találd ki, mit csinálj, hogy ha valami baj lesz, ne te legyél megint az oka.

Csakhogy engem akkor ezek a képletek nem pihentettek meg egészen. Egy-egy vacsora után – a napi futkosást élveztem, a munka nem esett nehezemre; de a vacsora sokszor kimerített – előszobám ajtajának támaszkodva, értetlenül meredtem a sötét éjszakába, vagy beléptem a szobámba, felgyújtottam a villanyt, de olyan bódultan dőltem ruhástól ágyamba, hogy a villany égett még éjfél után 1 órakor, mikor felriadtam.

De úgy is volt, hogy mikor a kimerítő ötpercek után, vacsora végeztével szobámba tértem, a vaksi Juliska aludt ugyanúgy, ruhásan, leterített ágyam tetején. Ő is ellenkező intézkedéseket kapott. Mentegetőzött, hogy rosszul lett, elszédült, elájult. Viszont nem kellett volna reggelenként, míg a templomban voltam, az én mosdómnál mosdania az én szappanommal, s az én fésűmmel fésülnökie. Ilyesmit csak ennek a főnöknek egy másik állomásán tapasztaltam. Nyilván valami félreértés.

Mire mindent kicsomagoltam, előkerült szép narancsszín asztalkendőgyűrűm is, Mezőkövesden kedvem szerint választottam, hogy majd jövődő bútoromat annak színéhez választhassam. Betéved a vaksi Juliska, fecseg és csicsereg, segíteni akar, de nem kell, mert akkor nem haladok.

– De sok encsem-bencsemje ván á tisztelendő úrnák! Voltam én egyszer egy tánítókisasszonynál is, annak is ilyen sok encsem-bencsemje vót. Hót ez meg micsodá?

S rohant a konyhába a szalvétagyűrűvel.

– Kisasszonyká! Kisasszonyká! Ilyet még nem tetszett lótni!

Ezt még hallottam a nyitott ajtókon át, de azt már csak aztán hallottam, hogy a jó „kisasszonyká”, az esperes úr testihibás, de angyalilelkű öreg unokanővére rászólt Juliskára:

– El ne ejtsd má, te bolond, hát hogyne láttam volna. Nyakkendőszorító!

Ebben a pillanatban már ejtette is a kőre Juliska a gyűrűt, tört is az ketté rendre.

²³⁴ Elsőfüves káplán = a tavaszi legelőre először kihajtott jószágokra mondják, hogy elsőfüves. Ezt a hasonlatot most a papokra alkalmazza Demeter István.

Mi a tanulság? – Nem szabad a bajt a falra festeni, mert megjelenik. Érzékeny a ház idegzete, sokat szenvedett, talán éppen a „képletektől”.

Semmiségek, de akkor és ott, abban a feszültségben és abban a pihenetlen hajszában, amit munkám jelentett, és abban az újmisé, *majdnem egészen* újmisé állapotomban belémvagdostak.

Úrnapi következő vasárnap. Dusnokpusztán, a filiában legyen úrnapi körmenet. (Ott aztán négy oltárral, komolyan, sorban, magam végzem.) Este azonban képviselőválasztás volt, egész éjjel számolták, még most is számolják a szavazatokat, mikor a bányai misémmel végeztem, s menjek a Kultúrház vendéglője elé a bányai kocsival, karingben, és Oltáriszentséggel, amit innen kell vinnem a filiába, hogy az esperes úr is hazajöhessen velem a plébániáig, ahonnan én majd másik kocsival folytatom utamat. Ez eddig rendjén volna, bár hasonló cífraságot nem ettem máshol azóta sem, 19 éve már. De ott várni, Szentséggel, a kocsmá előtt, részeg és trágár beszédű kortesok dültek hintóm oldalán, s hiába üzentem be kétszer-háromszor, hogy itt vagyok már, tessék már jönni, várnak Dusnokon, azt hiszik, hogy elfelejtettem a pótúrnapot, már ott kellene lennem, már egy órát kések, amit számámra írnak, új vagyok, ne rontsam el munkám légkörét előre, nem jött, nem jött, de mindig üzente, hogy rögtön készen lesznek, csak még egy perc türelemmel legyenek. S egy teljes óra múltán felháborodott képpel ült fel a kocsira:

– Hát maga itt vár? Tudhatná, hogy...

Hiúság is van még az ifjú papban, de nem csupán hiúságból kellett megint megjegyezést tennem odakint, Dusnokon, hogy valahogy azt ne higgyék...

Tudták ők is, nem első eset volt ott sem, elég baj ott is.

Megszakításos naplóm, *Mozaik* című feljegyzéseim (külön könyvnek, külön lelkiregénynek való daraboknak látom most ezeket) nyílnak elé. Egy-két kiragadott mondat ebből az időből:

1939. május 23. Megtépázva, mindig véresebb áldozatként jövök ki az áldozatból.

Június 2. Még egy kicsit. Az élet összesen sem hosszú. Kitartás. Annak is vége lesz.

1940. január 1. Az áldozások száma javult kétezernyolcszázvalamennyivel. – Jobban kell időzíteni a prédikációkészülettel. Úgy látszik, mégis fontos a beszéd. – Úgy visszafojtódnak a lélekzetek. – S megint eljönnek, mert „hátha megint mond valami olyat”. – Most aludni sokat. S kevesebbet beszélni. Az ront. – Isten úgy tudja, hogy én kellettem ide, mert engem küldött.

Január 17. Ma 8 hónapja, hogy megérkeztem ide, s ez rajtam már nagyon meglátszik, de Sajószentpéteren még nem nagyon. A pokoli mentségek városa ez. Az alvó öntudaté és az éber sértődöttség. Itt csak táncolni lehet, örökös haláltáncot járunk, s mintha ma is olyan esztelenül futkosnék a templom körül s a temető utain, mint első este, akkor, májusban, háromórai gyóntatás és egy nehezebb hazakocsikázás után. A templomba akartam menni, de nem hozták a kulcsot. Azóta is csak ketten-hárman járunk. Be kellene ezt csukni egészen

és a bányakápolnát építeni igazi templommá. – Jaj, az én nagy álmom, a templomépítés és a kenyérszaporítás! És a hősi halott, Eulália nővér öröksége! – Eszkatológikus hely ez, Szodomához címzett vendéglőjével, vasárnapi hetivásarával és egymást kontrakarrírozó szándékú és mulatságú vezetőivel együtt. Szóval remek és nekem való. Mindennap többet tudok, bátrabb és fiatalabb vagyok. Okleveles hamelni patkányfogó.²³⁵

A szentáldozások a bányakápolnában háromszorosára emelkedtek a plébániai templombelieknek. A templomot kegyúri bajok (a kegyuraságot házassági vegyülés folytán másvallású család bitorolta) miatt, életveszélyesség címén zár alá juttatták, mikor onnan elkerültem. A bányakápolnában kettő helyett három hétköznapi misét vezettünk be, a két-hetenkénti váltakozó időben mondandó, tehát bizonytalan vasárnapi mise helyett pedig minden vasárnap, mindig 8-kor miséztem ott, a nagytemplomban, ami kisebb volt, szintén sikerült állandósítanunk a nagymise időpontját, a templomlátogatók mindenütt jelentősen felszaporodtak – első állomásomon tapasztaltam s próbáltam már ezt a módot, spanyolviasz, és öreg papok éltek, akik még nem fedezték fel –, a bányán utánam már jöhetett az önálló és a káplánon kívül beállított, ott lakó és naponta miséző hitoktató, Oltáriszentség őrzésére kaptunk engedélyt a szükség címén, annak ellenére, hogy a szabályok szerint nem lehetett volna, mert az épület felső részeiben másvallású magánemberek laktak, szóval Isten velünk volt, de mennyi nehézség támadt fel ellenünk!

Tovább lapozom a Mozaikot.

Február 24. – Csak nem szabad panaszkodni senkinek másnak, mint az Úrnak és a Vigasztalónak. – ... Szeretnék, sokat szeretnék s nincs módom s időm, maradt idegem a hiányok betöltésére. Vagy engedélyem! Az elemek és az öntudatlan emberek, az ördög szolgálói és a pénzéi – mind ellenem.

Ha itt *megállok*, mint a villámütötte (s ami nehezebb: körömmel, kisujjal pöckölt) büszke fenyő: valamikor, valahol gyémánttá nyögetett szén lehetek, isteni tűzű.

Március 26. – Nyelni és túrni – a végtelenségig.

Az égig érő áldozat.

Április 22. – Mezőkeresztesen voltam. *Csak a szeretet marad meg.* Csak szeretettel mindenütt, mindent.

Most pihenj, *Mozaik!* Ez az utolsó feljegyzés itt égett hát belém annyira, hogy 3-4 év után, a nagy háború tapasztalatai után is ezt olvasta ki idegeimből egy tehetséges „halottlátó”, akit akkor írt parapszichológiai cikkem érdekében látogattam meg valahol. Csak a szeretet marad meg. S ezt a szép mondatot érettségi előtt papi hivatással meghalt osztálytársam,

235 13. századi német monda, Hameln városához kötődik.

M. L.²³⁶ szájába adta a révült asszony, mint az ő üzenetét a túlvilágról, mint örökre szóló tapasztalatot. Hányszor elfelejtettem azóta is!

Halál és túlvilág és pokol tornáca: ez a sajószentpéteri hangulat. Akkor hát jól mondta az a kis mezőkeresztesi cigánygyerek, ahogy feljegyeztem *Móka* című füzetembe, mint közönséges jóbmondást, mikor még nem is gondoltam, hogy ide kerülök – mit is mondott? A pokol tornácáról tanultunk.

– Tettelenőjúr, én má ott it vótam!

– Hol, te?!

– A potol tornátába.

– Hogy-hogy?

– Taótenpéteren!

Utólag gondolkoztam a dolgon. E mögött mi lehet? Tárnát neveztek így, vagy a nomád cigány is megsokallta, amit a levegő és emberek feszültségéből kiérzett, s amit én eszkatológikusnak éreztem, később démoninak jellemeztem? S így fakadt ki fia előtt: „Pokoltornáca ez!”? – Érdeklődtem: tárnát, hegyet, völgyet, semmit nem neveztek így Sajószentpéteren. Sajószentpéter azonban megérdemelte volna a Tornácpokla elnevezést is, ahogy akkor láttam. Vannak, akik most is így látják, bár korábban másképp nyilatkoztak.

S megvan a vers is. A temetőt futkosó fiatal káplán hangulata. A templom is a temetőben van, azóta is.

Érezted-e?

Este van és a temetőt,

a templomot lihegve

körülfutottam. Remegve itt. A Végtelennel.

Emelkedik és leszáll énvelem

s temető.

Most csak a tegnapot tudom,

a jövőt nem is kérdezem,

ha lesz jövő.

Láttad te is?

Az éjjel estén

tizenegy árnyék jár a folyóban,

fehéren járnak, olvadóban

és a vasútnál mind kinőnek

fekete égre jégfelhőnek.

236 Talán Mátyás László? Gimnáziumi évkönyv osztálynévsora alapján.

Zúgnak: a társuk én vagyok,
ha társuk is van.

Lány jön. Kezében korsó.
Mehetsz. A víz örökre így folyik,
és a halottak itt maradnak. Orsó
pereg, örökre így pereg.
Az árnyak eltűnnek, tova.
Mennék velük. Hova?
Sírnék, de menni, sírni nem lehet.

Folyó, az árnyak szárnya nélkül,
éj, csend nélkül mi lennél?
Az árnyak visszajöttek.
Éj van és én a temetőt,
a templomot lihegve
körülfutom. Árnyak között,
a végtelennel.

Itt, ahogy írtam, félbemaradt a vers közlése, éppen tűzriadó volt mostani falumban. A borzalmas hangulatot, amit nem tudtam akkor, azon nyersen kifejezni, talán még hordom magamban, majd előjön máskor. A szerkesztők sem érezték ki belőle. Vagy talán nagyon is?

Maradjunk még egy kicsit a verseknél, mégiscsak jobban elmondják akkori időmet, mint a próza. Jaj, pedig még nem volt fogfájásra ébredő hajnalom, azt sem tudtam, mi az, fájni sem tudtam még, télen is majdnem nyitott ablak mellett éltem a szénparadicsomban. (Nagyon füstölt a kályhám.)

Mezőkeresztesi hívem, Gyömöreyné Gróf Almássy Georgina is ezekből a versekből látta, hogyan élek s milyen az a Sajószentpéter. Zöldesszürke tintám mellett az ő kék vonalai láthatóak itt-ott – ez alá azt írta jellegzetes zettjeivel, hogy „ez az”: (arról van szó, hogy felégetni még azt a kis erőt, ami hét végén megmarad).

Értetek ég el ez,
akik nem tudtok róla.
Mint a virág: mindenkié.
Aki szereti illatát.
Aki szereti nézni.
És aki eltapossa.

Egy másik akkori őszi vers alá meg ezt írta: „és ez mégjobban az”. A 3 strófa közül a középső:

Jön, jön reád a háború.
Jön, jön reád, lassan a végzet.
Nagyság, kín: Vértanú lehessél:
ez volt a terv. Míg százan elsietnek
óvóhelyekre, te a vár fokán
lobogjál, zászló.

Mindenesetre akkori Olaszországba vezető utam, noha líráim, útlevelém volt már, a közelgő háború felhői miatt bezárult kapukba ütközött már a nyáron, másik tervezett utamat, éppen az említett Gy.-né meghívására, a Garda-tó mellé, főnököm nem helyeselte, így itthon maradtam, s mikor a fenti sorokat írtam, egy hete megjelentek már Sajószentpéteren a Hitler elől menekült lengyel emigránsok. A vers utolsó sorai:

azután, – ki tudja, lesz-e azután,
ki tudja. Más könyveket írnak.

Ennek a kis jóslatnak könnyű volt bekövetkeznie. Aztán egyik vers a jóság harmóniáját keresi – „Nem vihar ez” –, így kezdődik, de már a következő vitába száll vele:

Vihar ez mégis, sasmadár, démon.
A rács reped és szívemben is a vas.
Ködök ereszkednek, eresztékek
szakadnak. A világ
összetörhet, a láng soha.

Közben az ember 24 éves és férfi is, hiába lelkezi be messiási vágyakkal a világot, a Lány, a Nő is megjelenik a láthatáron. A község hangulatában, éppúgy, mint az akkori divatos filmekben, hozzá éppen papi tragédia után, lehetetlen volt észre nem venni az alig rejtett pikantériát. Enyhe célozgatások, fényképek nézegetése közben a buzgó lányköri tag (mondják, diákkorában S. „legszebb lánya”, s még ifjú, s nemcsak komoly, de bohó is) elejti egy strandruhás képét, hogy meg kelljen látni, aztán felkapja, rejtegeti, hogy rá kelljen gondolni; máskor a Sajó-partra törekvő fiatal pap előtt, ha messziről is, de láthatóan hull le a füzes szélén egy nő utolsó ruhadarabja, ismét máskor fiatal nőtlen pap a rejtett tisztáson sütkérezve csak az utolsó pillanatban boríthat magára valami nagyobb ruhadarabot, mert

az embernemjárta tájon mégis „lány jön, korsó”.²³⁷ Mehetsz tovább, a víz is alszik, a vér, ha nem válik vízzé, akkor is nagyobb és örökebb álmoktól fáradt s keserves látomás nyü-ge alatt nyüzsög: temetői látomás előzte s követi az összes parti látomásokat. Csak hulla marad a testből, ezért nem érdemes... Másrészt életünket mégiscsak átjárják kicsi kortól kezdve ilyesféle szemérmes, álszemérmes és szemérmetlen élmények, néha tömegestül, s kicsike, ártatlan lányka is fürdik néha a másik oldalon, s nagyon bizalmasan vetkőzik-öltözik, míg a fűben hasalva a káplánvizsgára forgatod dogmatikádat, ezek elől nem lehet egészen elmenekülni, legalább mindig nem, s tudatunk alján s álmaink mélyén kísértő anyag gyülekezik – „tavasz gyűjt avart a télnek” (Babits).²³⁸

Felcseperedett közben az utánunk következő újmiséis nemzedék is. Még első állomás előtt kaptam én egy szép levelet a nyomunkba toluló osztály egyik törzsökös tagjától, M. Miklóstól²³⁹: „Azt mondom a minap Putyus-Pecsek-Szöllősinék: Te, én Demeter Pistát meghívom a zsengeáldozatomra szónokomnak. Mire ő: Sajnálom, öregúr, de Pista az én zsengeáldozatomra fog jönni, Sülybe. Így összeveszvéen Rajtad, most döntsél, így-e vagy úgy. Magam részéről fölötte szeretném, ha zsengeáldozatomon ékesen szólnál. Olyan ékesen, hogy sírnának a magyar népek...” Nem én választottam, hanem új főnököm döntött: – Szó sem lehet róla, vasárnap, kérem, nem mehet sehova.

Pedig még egy helyettessel kecsegtető levélváltás is történt. Így aztán nem a „magyari népek” sírtak, hanem én tűnődhetek rajta, hogy az ilyen kezdet után nem is jött vissza több hasonló alkalom, az első húsz évben nem prédikáltam primícián. Vannak ilyen üstökös kegyelmek, amik többé nem térnek vissza.

1939 nyarán a felszabadult – akkor egy időre nekünk adott – Felvidék volt az ifjúság álma. Néhány cserkészszemmel kerékpáron rándultam Rozsnyóra, onnan Krasznahorkaváraljára, az elröppent tárogatóhangok alatt sátoroztunk s a harmatos hajnalon magam vállaltam az őrseget, hogy zsolozsmázzak a csattanó friss levegőn s szívjam magamba azt a kesergető hangulatot, ami aznap egész nap gyötört Kassán. Miénk-e csakugyan? Vagy csak csalétek? Várták-e ezek az itt lakó – nem tudni, milyen nemzetiségű –, kiábrándult népek, ahogy mivelünk várni tanította az irredentamozgalom dedós korunk óta ezt a találkozást?

Krasznahorka tornyainak orma alatt az első kisfiú, akivel találkoztam, sértett büszkeséggel vallotta, hogy ő nem magyar, hanem szlovák.

Mikor több kisgyermekkel ültünk le a fűbe s kérdeztem tőlük, jobb-e most, mint

237 Áttételes utalás Petőfi Sándor: *A Tisza című* versrészletére.

238 Utalás Babits Mihály: *Emléksorok egy pécsi uszodára* című versére.

239 A gimnáziumi értesítők osztálynévsora alapján valószínűleg Mata Miklós (1915–1942) római katolikus papról van szó.

azelőtt, átlátszó igyekezettel lökdösték a legkisebbet: – „Mondjad, hogy most jobb”. Hátha kapunk tőlük valamit...

De nem kaptak semmit. Csak én kaptam szörnyű igazolását régebbi gyanúmnak: bajok lesznek még ebből, megint.

Az úton, a Szád völgyében úgy száguldoztunk lefelé a hajlatokon, hogy a mezőkön dolgozók kiejtették kezükből a kapát s utánunk bámultak, hogyan fogjuk magunkat ösztörölni. Felfelé gyalogolva beszédbe elegyedtünk egy fuvarossal. Az már őszintén beszélt, bár diplomatikusan:

– Hát, bárátocskám, csak annyit mondhatok, hogy ázelőtt, há egyszer itt átkocsikáztam, megkerestem egy bákáncsrá válót. Most egész héten kocsikázhatok annyiért.

Ilyen okok miatt kocsikázott vissza később a Felvidék újra Csehszlovákiába – a többi közt. Nagyobb teret az önmagát pusztító magyarnak?

Kassán több helyen ki is fejeztem érzéseimet. Trafikban, postán, a cserkészruhát látva mindenütt megkérdeztek, tetszik-e Kassa. Nem tetszett nekem, és ezt nem is tagadtam. Hanem a dóm igen! S azokat a református fiúkat alig tudtam kihozni onnan, úgy bámulták a gótikus íveket és díszeket, egy történelemmé vált világ zengő emlékeit, a megfagyott csipkét s a kővé meredt mesedallamokat. Még ma haza kell érnünk, a tárogtató vártól 160 km a napi fejadag. A délutáni záport és felhőszakadást még egy kassai sörözőben vártuk végig, annak tengernyi következményén keresztül, útrövidítés lehetősége nélkül, körül, Miskolcon át értünk haza a hajnali órákban.

Gondjaim közt a templom és plébánia mögött emelkedő „hegy”-nek nevezett fennsíkon élvezet volt zsolozsmázni, ha módját ejthetem, most is szeretek minden breviáriumozást úton-útfélen, szabadban végezni, hogy a tájak hangulata beleszövődve a zsoltárok belső zenéjébe, megszépítse életemet, új és vissza-visszatérő varázst adjon a soroknak. Most is ott járok élményben, gondolatban, valahányszor a nyaranta visszatérő responzóriumokat²⁴⁰ mondogatom, a szent szöveg átkait szórva a lent húzódo bűnös, igen bűnös városkára: „Montes Gelboe, nec ros, nec pluvia veniat super vos: – Gelboe hegyei, ne jöjjön rátok se harmat, se eső, ahol elestek Izrael vitézei. Minden környező hegyet látogasson meg az Úr, Gelboéból pedig vonuljon át, ahol elestek Izrael vitézei.”²⁴¹ Elbukott elődeimet siratta sok átkom, mindentől és mindenkitől őket kértem számon.

A lengyel emigránsok vezetői, élükön a lengyelek volt finnországi követével, gyakran meglátogattak. Élvezettel rögtönöztem német fordítást Ady verséről: „Halat a Visztula s gyermeket a lengyel asszony ád örökké”, s ez meg a barátság nagyon vigasztalta őket kényszerű semmittevésükben. Főnököm bizalmatlanul fogadta őket, így aztán, minekutána lánykőri és legényegyleti előadásainkon művészi énekkari számokkal, szájmuksika-hang-

240 Responzórium = válasz zsoltsár.

241 Sámuel II. könyve – 2Sám 1,21.

versennyel szerepelgettek, engem hívtak meg ünnepi szónokul nagyszabású karácsonyesti ünnepségükre. Beszédemet leírtam, meg is van, azt németre fordította Gr. A. G.,²⁴² azt a követ lengyelre, azt egy tanár oroszra, így vártam jelenésemet négy nyelvű beszéddel, a németet meg is tanultam már, mert az utolsó pillanatig nem tudtam, milyen nyelven kell beszélnem, nem döntött még a magyar vezetőség. Közben pedig ezt a készülődést megsejtve, hogy el ne maradjon, a mi bányagazgató-kormányfőtanácsos-országgyűlési képviselő méltóságos urunk biztatására főnököm is írt egy ünnepi beszédet, azt ott helyben németre fordította az egyik bányatisztviselő született német felesége, aki otthon tanítónő volt és mellesleg nagy hitlerista (azt mondta, Jézus Krisztus óta nem volt az emberiségnek olyan nagy jótévője, mint Hitler), de úgy látszik, a fordítás olyan is volt, mert bár az esperes úr gyorsan átszerelt műsor szerint beszédével megelőzött engem – magyar nyelven, másként nem is tehette –, az ő beszédét igen röviden tolmácsolták a német fordításon keresztül, s csendes morajló elégedetlenség, bizonytalanság kísérte a tolmácsolást, az enyémet pedig – mielőtt kiindultam volna a színpadra, akkor mondta a méltóságos úr, hogy ne németül mondjam mégsem, noha a német nyelvet igen sokan értették a lengyelek közül, tanárok, diplomáták, újságírók lévén köztük igen sokan –, már a magyar nyelvű előadás után is viharosan ünnepelték, a lengyel nyelvű tolmácsolás pedig, minden részletében hű fordítása a lendületes, művészi fordítású német szövegnek, végig, írásból (ezt is megkaptam emlékül, a követ kézírásában őrzöm) – egyenesen extázisba hozta őket. Főnökömet mellőzve, engem hívtak meg ünnepi vacsorájukra, a főhelyre ültettek, ott viharos, tüzes nagy beszédekkel mondtak, szinte egymásután, égett azokban a beszédekben a lengyel nép hagyományos szenvedélyes szabadságszeretete, a düh és a harag Hitler ellen, hazájuk féltése és az otthonmaradottak és szétszórt családtagjaik miatti sok fájdalom és a remény. Mikor búcsúznom kellett már, egy intésre valami tizenöt férfi magasba tartott öklére emelt, kezükön hoztak ki, viharos lelkesedés, tapsorkán és ünneplés között. (Hasonlót nem éreztem azóta sem, nem is láttam, s másnap, Dusnokon, a karácsonyi szentbeszéd előtt már a szentlecke olvasása közben úgy elérzékenyültem, hogy zsebkendő után kellett nyúlnom.)

Az iskolai foglalkozást a gyerekekkel én nem tartottam munkának, élvezet és boszszankodás váltakozott abban s levezette, kitöltötte életemet. Az s.-i gyerekek, mint bányász- és gyárimunkás szülők gyerekei szellemesebbek, választékosabbak, mindenképp érdekesebbek voltak első falvaim gyerekeinél s úgy éreztem, fejlődőképesek vagyunk. Noha a katolikus egyházi iskolában teljhatalmú urak voltunk az öreg kántortanító felett, az állami iskola mégis előkelőbb lévén, szép új épületben, emelettel, sok tanerővel, jobban érdekelt, mint a falu végére szorult, jelentéktelen és osztatlan katolikus iskola. Nem fárasztott a sok óra, a sok közlés, beszéd, hasonló anyag ismétlése.

242 Gróf Almásy Georgina

Milyen voltam, mint hitoktató? Másnak kellene megmondania. Engem örökké bánt, hogy sok gyereket megvertem, az akkori szokások szerint ez elkerülhetetlennek mutatkozott, szinte kívánta a gyerek és annak addigi nevelése, mégis meg kellett volna kockáztatnom újból meg újból – hiszen bele-belefeledkeztem, de abbamaradt – az új módszereket, a testi fenyíték teljes kikapcsolásával. Hogy szigorú voltam, az bizonyos, de főnököm erősen szuggerált is arra, kötelezett is, felelősségre is vont mindenütt a rendért, meg is tett minden tőle telhetőt, hogy nehezebb legyen a dolgom, s míg előttem fennen hangoztatta a szabályok szerint az állami iskoláktól is megkövetelhető vallásgyakorlati közreműködést, addig mások, sajnos, szülők és tanítók előtt is másképp beszélt, mintha csak az én privát buzgalmam, különcségem dolgairól volna szó. Csak később győződtem meg ennek a praktikának ördögien céltudatos és szándékos voltáról, egyelőre csak szenvedtem miatta, mint két kő közt őrlődő kicsiny hatalom. Az is biztos, hogy általában szerettem a gyerekeket. Hibák ezen a téren akkor adódnak elő, ha nem jól haragszunk, vagy nem jól szeretünk, de ki találná meg első éveiben az arany középutat. Magunkat állandóan fegyelmeznünk: ez volna a helyes nevelés alapja. S inkább csak a magunk kárán tanulunk: ez a tiszta valóság.

De szóljanak hozzá mások a kérdéshez, már akár illetékesek, akár nem.

1940-ben vagyunk már. Második s már a magam képére alkotott tanév S.-en. Már nem hivatkozhatom arra, hogy még csak most jöttem ide. Akkori leveleszsákomból hármat emelek ki, kettőt ellenem, egyet mellettem. Félévi bizonyítványosztás felé járunk, s felső parancsra buktatással kell ijesztenem a vasárnapi szentmisét hanyagoló s közös kötelező gyónásokat elvégezni nem akaró gyerkőcöket. (Ők ugyan ismételtlen mondogatják, hogy akitől én a felső parancsot kapom, az nekik azt mondta, hogy ha „nagyon szorgalmazza is a tisztelendő úr, nem úgy van azért egészen”, másrészt igen kellemetlen, ha a szegényebb és ruhátlanabb gyerekek a jobb családok féltve őrzött bundás egykeitől rossz példát látnak, s azt bajos nekem jóváhagynom. Ilyen helyzetben érkezett ez a levél:) „Kisleányom egészen el van keseredve, hogy amiért én nem engedtem őt templomba és gyónni, meg akarja őt buktatni. A gyermek nem hibás, éntőlem nem kap engedélyt, hogy elmehessen. Ő menne szívesen. De míg ilyen hidegek vannak, nem is fogom őt egyáltalán engedni templomba.” (Mellesleg: csütörtöktől már éjjel-nappal fűtötték a bányakápolnát a vasárnapi misére, s a kislányt többször láttam kint járkálni az utcán, alaposan felöltözve. Azok az érzékeny bányatelepi úrhölgyek, akik augusztustól májusig még a folyosókat is fűtötték otthon, akik 40-50 fokos hőséghez szoktak, ha bundában dideregve is, de kibírták az alacsony kápolnát, ahonnan többen a melegtől húzódtak már az ajtók felé, ablakok felé, hogy el ne ájuljanak, én pedig rendületlenül izzadtam s nem tudtam már könnyebben öltözni, egyik elődöm pedig egész télen azért járt kabát nélkül, hogy a bányai meleget kibírja.) „Kérem T. Urat, hogy ne kényszerítse a gyereket most télen a gyónásra és templomba menésre. – Ellenkező esetben kénytelen vagyok kisleányomat az iskolából kivenni és fog magánúton tanulni. De azért mégsem fog megbukni.” (Az iskolába egyébként rendszeren eljárt a gyermek, ő hozta, kézből kaptam a levelet. Úgy látszik, a fentiek értelmében vála-

szoltam is, megértem én, de mit szólnak az osztály csakugyan szegény és csakugyan gyengén öltözött proletár gyerekei, azok a családok, amelyekből tíz gyermeket kellene ruházni, hogy a templom meg a gyónás azért csak az övék, kötelességük azért csak nekik van, mert ők nem tudnak olyan szép levelet írni, mint egyes úriasszonyok... Két nap múlva már másik levél érkezett.) „Kisleányom a holnapi napon sem fogja tudni gyónását elvégezni, mert nem engedhetem őt ilyen roppant hidegben a templomba. Kérem T. Urat, mentse fel most a gyermeket a gyónás elvégzése alól.” (Igen, de a többivel s főnököm szigorával mit csináljak?) „Ha elmúlik ez a hideg tél, bármikor elvégeztetheti azt vele, amikor kívánja a T. Úr. – Ha kételkedik kisleányom szavában, igazolhatom orvosi bizonyítvánnyal is...” (De ezt sohasem kívántam, nem is tette.) „Mert nem kötekedés akar ez részemről lenni, hanem reszketés az egészségéért. Mindig arra tanítom, hogy szót kell fogadnia tanítóinak... Igazán sajnálom, hogy ez a differencia támadt közöttünk és ezt a gyermeknek látnia kell. Remélem, T. Úr megért engem és elnéző lesz a gyermekkel szemben.”

Nos, elnéző voltam, ég és föld és proletárgyerekek láthatták, mennyit kínlódtam-küszködtem az igazságért és az egyenlőségért, végre a karácsonyi gyónást bajos áttenni tavaszra egyöntetűen minden gyerek számára, de nem írhattam meg a hölgynek, részben csak sejtettem még, később tudtam meg hasonló példákból, de Nagyságos Asszonyom, engemet az én egyetlen itteni jó főnököm sürget ebben a dologban a demokratikus és a munkásságnak megfelelő állásfoglalásra, aki Önt és rokonságát (az Ön apósa, bár nem katolikus, egyetlen bizalmasa neki) más irányban hangolgatja szinte kezdettől fogva. S ha beteg valaki, házhoz megyünk mi, de akkor máshova se menjen, míg nem mehet gyónni, ez közérdek a vallásos nevelés szempontjaiból.

Ilyen nehéz dió sűrűn gurult elő, végre egy öreg hitoktató, ha kicsit akarja, sok két oldalról őrítő malomkövet össze tud válogatni, s én ezt még nem mertem akkor nyíltan végiggondolni így, gondolatnak is elég szörnyű, s később igazolta sejtéseimet a história. Hívek és munkatársaink, tanítók, s mások, csak később, évekkel azután győződtek meg erről a patológikus „kontrakarrírozó” munkáról. Futni szeretnék már ezektől a mérgező hangulatoktól, de három hónapig és két évig mérgezték ezek életemet, nem rázhatom le magamról az önelrendeződés műveletei közt pillanatok alatt.

A harmadik kiemelt levél a latinelőkészítő, különórás kisfiú anyjától származik, gyászkeretes borítékban és gyászkeretes levélpapíron. Ez viszont nem hízeleg. (Azért idézem, mert később, évekkel ezek után, tőlük hallottam, hogy egyesek erőszakosnak ismeretek és tartottak engem itt, és még most is erőszakosnak tartanak sokan, 19 év után.) „Nagyon szomorú lélekkel írom most a levelem, melyet még a délután folyamában akartam megírni, de K. nem jelentkezett nálam a délutáni eltávozáskor s én abban a hitben voltam, hogy Magához ment, holott ő játszani ment pajtásaihoz tanulás helyett. Dorgálja meg e súlyos mulasztásáért, kérem, Maga is T. Úr. – Én csak hálás szívvel gondolok a kisfiam áldozatos lelkű jótevőjére, aki még most, a vakáció alatt is bajlódik az én rossz fiammal s bár tudom, hogy fáradozásait úgysem tudom megfelelően honorálni, kérem tisztelet-

tel, segítsen nekem abban őszinte válaszával (tartozásomra vonatkozólag), hogy legalább részben leróhassam adósságomat.”

Csak egy kicsit hadd kotorásszak még a zsákból kiemelt félmaréknyi emlékezetesebb levél közt. Itt egy előkelőség levelében már akkor kipécéztem a grafológiaiilag őszintétlen vonásokat, de nem mertem hinni, míg meg nem győződtem róla, hogy ő is eszköz volt a démonikus hatalom kezében, kiszedte panaszaimat, hogy könnyebbüljek, igazolta azokat saját tapasztalataival, s visszasúgta egészen az utolsóig gyanúmentesen. Beteg lelkek beteg világa és diplomatikus-intrikus feszültsége. Mi volt ehhez képest M[ezőkeresztes] községnek akkor már sokallott, unt kisfalusi mentalitása? – Itt egy jó lányköri tag beszámoló levele. Az illető hűséges maradt eszményeihez, apáca lett s a szerzet szétszórása után is az Egyház szolgálatában maradt, most is, húsz év után is, osztálytársamnak, a mostani ottani plébánosnak buzgó és jó példaadó házvezetőnője és egyházi adószedője. A hétköznapi kis-misére utolsó pillanatban érkezik, onnan az első lehetséges pillanatban távozik, de mire a papok megjönnek, kész a takarítás és a reggeli is. Ritka példány!

K.-ből is érkezik beszámoló, persze állást is keressek, kerestem is, találtam is, de olyan kellett volna, ahol dolgozni kevesebbet kell és nagyobb a fizetés. Ez már bajos. Ezzel szemben visszakapom az emlékebe adott és egyszer egy kis öregasszony-intrika miatt már visszakért díztört, amiért jelképesen egy fillért kellett akkor fizetnem, mert „tört nem szabad ajándékozni”. Továbbadtam én ezen a kétszer kapott törön.

Itt egy rendőrhatalósági engedély – 1940 – „Erdélyért” – műkedvelő előadás. Tilinkóm első ízben a színpadon, székely népdalokkal, kórust kísérek. „Honnan vette ezeket a primitív dallamokat?” – kérdi valaki. S ezeket a primitív dallamokat azóta Kodálytól, Bartóktól ismeri már nemcsak az ország, hanem az egész világ is. Mentegettem magam a szakértő zenészek előtt: „Én nem vagyok zenész, én csak szükségmegoldás vagyok, hangmegadásra, hangsíp helyett vette egyik tanító kartásam, ezt a kis szerszámot, s benne vannak a dallamok, benne van a kotta, én nem tudok énekelni sem...” – „De van egy jó tilinkód!” – Na, most egyenlítek, 2:2! Itt a járásbírósnak elnök udvarias hangú levele, „kiváló tisztelete nyilvánítása mellett”; örül, hogy szülői értekezleten, melyen ő is jelen volt, megengedtem a plébániai templom közelébe lakóknak, hogy ott hallgathassanak szentmisét, s jelenti, hogy gyermeke, vele együtt odajárván, tesz eleget ezentúl kötelességeinek, mint eddig. És a barátság örök, mert Miskolcon is találkoztunk egyszer s megismert. Vigasztaló most énnékem ez a kis levél, mégis lehetett hát másképp is látni a dolgokat, mint annak a kényes kislánynak édesanyja látta s meg lehetett érteni a megértendőket.

Itt meg egy 3 oldalas hatalmas jegyzőkönyv, óriás mondatokkal, azt szándékozta bizonyítani annakidején, hogy az én főnököm mennyire szívén viseli ügyeim jókimenetelét, íme, ezzel adta át egy meggondolatlan pillanatában, megvédtem Önt, visszavonták a vádakat, s abból tudtam meg, hogy szóbeszédszamárságokat mennyire fel lehet fűjni egy tudálékos jegyzőkönyvvel s kicsinyhitűek előtt talán még csakugyan az a képe lenne a dolognak, mintha nem is a jegyzőkönyv csinálná a szóbeszédet. Megtudhatom, ha nem e

jegyzőkönyv egyik hatalmas félmondatából, hogy a tekintélyem és közmegbecsültségem ellen irányult *ártatlan kiszólást*, amit észre sem kellett volna venni vagy egy szempillanással, kérdő tekintettel utasítani vissza, hallgatással nyomva el a kötekedést – „nemcsak igaztalannak s méltatlannak tekintjük, hanem a *Kath.* pap megbecsülése (így!) elleni súlyos támadásnak s így tekintélyrombolásnak, a társadalmi béke és egyetértés megzavarására alkalmas káros körülménynek is mely az erősen vegyes vallású s úrgyűlölő munkássággal telített közsgében a más vallásúak s a kommunista érzésű munkásság miatt kétszeresen helytelen és elítélendő s kerülendő, arra kérjük az egyházközség vezetését, hogy panaszunkat, mely nemcsak a mi sérelmünk és panaszunk, hanem minden hitét szerető, egyházát s papját megbecsülő kath. hívőé is, akik ismerik Demeter Istvánnak a lelkiéletre észrevehetően eredményes, üdvös, *búzgó* (így!) lelkipásztori munkáját – tudomásul véve –, a maga hatáskörében kövessen el minden lehetőt a vallási és társadalmi békét megzavarni, áldatlan viszálykodást, a kath. családok között ellenségeskedést fölidézni fölöttébb alkalmas ilyen kijelentések megismétlődésének kiküszöbölésére.” Ez az ő fogalmazása, de hogy ezúttal erősebben melléfogott, annak bizonyítéka, hogy hozzám került a nagyképű és fölösleges jegyzőkönyv. Nem kellett és nem is lehetett mit kezdeni vele. Arról azonban később is értesültem, hogy bizonyos szimpatikus és nonszimpatikus tartalékos tisztí állományban lévő urak közt ismételt papírpárbajokra került sor, csak azért, mert a káplánt nagyon dicsérte az egyik úr, a másik pedig csak mérsékeltebben dicsérte. „Akkor én hazudok?” – így az egyik. „Hazudsz!” – így a másik s készen volt a becsületsértés, a káplán pedig, mint aki *már megint primadonna*, csendesén mosolygott, semmit sem szólt az egészhez, őneki a kisebb baja is nagyobb volt ezeknél. Szegénynek az ország legjobb katolikus folyóiratában, a *Vigiliában* jelentek meg már versei akkor, de őneki egy-két írás elég volt önigazolásul, nem ér még rá – mikor fog ráérni? –, hogy a citerához visszatérjen a száguldozó nevelőmunkából. Elég, ha tudom, gondoltam, hogy vonalban vagyok, majd lesz idő mindenre, s nem képzeltem, hogy ilyen hamar eltűnik húsz esztendő s még a kérekpárpumpa, a szakajtó és a hitoktatási szemléltető anyag s imalapok alatt állnak, rendezetlenül a versek. Állanak? Elfeküdtek. Felébreszttem őket, mihelyt megtaláltam, leráztam magamról az eltűnt évek porát.

Szálljatok, levelek, nincsen már hozzátok türelmem. Ígérted, te kerületi ellenőrző cserkésztsízt, hogy segítségemre jössz a csapat érdekében fontos ügyben, de nem jöttél azóta sem, „erőnk van ahhoz, hogy azokat, akik oktanul utunkban állnak, jobb belátásra bírjuk, vagy bírassuk” – írod, de mégsem volt erőnk. Repülj, köszönet az éji betegellátásért, sokban másképp látja az ember később a dolgokat, még az éji betegek dolgát is. Repülj, Teleki Pál miniszterelnök és főcserkész gyászjelentése. Azt mondtam akkor, hogy majd később meg fogjuk tudni, mért kellett meghalnia. Nos, hamar megtudtuk, de a kellő és érdemelt elégtételt máig sem kapta meg Teleki. A különböző és ismételt megújított hivatalos megállapítások ellenére meg vagyok róla győződve, amennyire távolból és emberileg meg lehet győződni, hogy a németek ölték meg. Nem tudom, ki írta, de Koszter atya stílusát

érzem a nyomtatás mögött: „a magyar cserkészzet földig hajtott lobogókkal nagy halottat gyászol. „Hajtsátok meg a zászlókat! Férfi gyászolunk!” Repüljete ti is, K.-i utódom eldobott s aztán különösen nagyon fájó papi életének hozzám juttatott vallomásai. Mit is kezdek volna veletek, akkor is, azóta is? Itt röpköd Sajóbátony villanyosítása érdekében végzett csekély mozgósításom emléke, s itt egy idézés bűnügyben, amelyen mint főmagánvádolt idéznek rágalmazás vétsége ellen indított bűnügyben. Talán nem is az ő bűne volt, hanem aki kényszerített, parancsszóval a feljelentésre – „közérdekből”. Meg kell vallanom, hogy kedvezett nekünk akkoriban a bíróság, amennyire kedvezhetett – főnökömnek szinte hetenként volt valami járásbírói vagy törvényszéki tárgyalás ügye, s néha, mint mikor a MÁV-ot perelte, többre került neki, hogy nyert, mint ha veszített volna, – büszkén idézte, hogy már figyelmeztették: „persze, a magyar ember szeret pörösködni”, – az én szegény vádlottam a bíró tanácsára bocsánatot kért s megígérte, hogy fizeti az „eddigieket”, de bizony nem fizette ki máig sem a bélyegköltséget, az volt az én nyertesi tandíjam. Nem kellett nekem máshol ilyen patvarokat szenvednem, mint ahogy az iskolás gyerekek is csak két helyen dobáltak meg, s az a két hely éppen ennek az egy főnöknek állomása volt. Van ebben valami, de, úgy-e, ne gondoljunk rosszat másról, senkiről. Ez volt az emésztő, hogy a látszat mindig azt mutatta, hogy én jutottam száguldozásaim közt valami iszonyú reménytelen mélységbe, ahonnan talán már nincsen is kiút. Embernek csak akkor éreztem magam, ha elrohanhattam egy-egy kicsit ebből a börtönszerű házból, akár moziba, akár jóbarátaimhoz, Berentére, vagy csak úgy ismeretlenbe, Putnokra, kerékpáron, szinte egy ugrásból, ott megenni egy kispörköltöt kiskocsmában, rá kiskorsó sört s aztán vissza megpihenve. Hasonló utat tettem egyszer Felsőnyárádra, csak ott a plébánossal beszélgetve pihentem ki gyilkos napjaim mérgét. Mi volt a rossz? Csak az ebéd és vacsora után az az öt perc, amit egy nem nekem való emberrel kellett eltöltenem.

Ha valamit kezdeni akartam, óvatosan, ilyen bevezetéssel:

– Valószínű, hogy... – máris rám mordult:
– Sőt nem valószínű, kérem, éppen nem valószínű, nagyon is valószínűtlen, hogy volna valószínű!

Ez történt délben, este meg így kezdtem:

– Nem valószínű, hogy... – s máris dühöngött:
– Sőt nagyon is valószínű kérem, hogy ne volna valószínű!

Így most, távolból, időben és térben elringatva, persze, hogy mulatságos mindez, de akkor...

12. FEJEZET

Jövök vasárnap reggel a bányai miséről, a méltóságos úr szép fekete hintóján. Ülök át a plébánia udvarán az esperes úr szeme láttára az ő kocsijára, hogy induljak a dusnoki misére, még szól is:

– Majd S.-nek mondja meg, hogy adja oda Önnek azokat az iratokat.

1941 volt már, légoltalmi harangozási tilalom, azt hittem, azért nincs a dusnoki kápolnában senki, csak az öreg F. néni, aki harangozó volna, de nem harangozhat.

– Hát a hívek hol vannak?

– Úgy tudtuk, hogy nem tetszik jönni, mert az esperes úr azt telefonálta S.-nek, hogy hétfőn menjen majd be és vigye az iratokat. Már volt annyi gyakorlatom, hogy átértsem a dolgot.

– S maga, Franci néni, miért nem maradt otthon?

– Mert énnekem azt tetszett mondani, hogy mindig tetszik jönni, míg meg nem tetszik halni, ha meg megtetszett halni, majd hírt kapunk róla.

A tilalom ellenére meghúztam a harangot és összejött a nép. Ha azt szabad, ezt is szabad. Nem lehet ezt a jónépet falnak állítani, s még az a látszat támadhatna, hogy persze, ezek a fiatal papok, ezekre sohsem lehet számítani.

Megvolt a szentmise, képzelhető az én hangulatom és az övék is, utána kértem S.-t, hogyan is történt az a telefonálás.

– Én mondtam az esperes úrnak, hogy úgylát jön a tisztelendő úr, nem küldhetem-e vele be az iratokat, de azt telefonálta vissza, hogy a tisztelendő úr vagy jön, vagy nem jön, különben is szabadságra akart menni.

– Hát ez igaz – mondom –, szabadságra akartam menni még tavalyelőtt, de akkor sem mehettem vasárnap, még helyettesítéssel sem, azóta én már leszoktam az ilyen luxusról.

Szó követ szót, kiderül, hogy „szokott az esperes úr máskor ilyeneket csinálni”, csak énvelem mostanában itt ilyent még nem csinált, valami ok lehet erre, baja van nyilván, stb., stb. A nép azonban nem akart hazamenni, hanem beszélgetésünkből megsejtve a helyzetet azt követelte, hogy én se menjek haza, hanem holnap együtt induljunk Egerbe, hogy ezeket az állapotokat szüntessék végre meg már, nekik elég volt a cérnánrángatásból. Lecsillapítottam őket, majd a Gondviselés kellőképpen fog intézkedni, mihelyt teheti, ne szóljanak semmit, én sem szóltam otthon az ebédnél, igyekeztem felejtetni, bármily nehéz a feledés. A feszültséget azonban csak növelte ez a – mostani szemmel – könnyen előfordulható csekélység is. Bennem ottani életem drámája játszódott, elképzeltem, hogy mint naiv fiatal papocska (mint tönkrement elődeim egyike-másika) nem mertem volna

harangoztatni, miséztem volna Franci néninek, a nagy jó Istennek és magamnak, bennem maradt prédikációval hazatértem volna s panaszkodtam volna keservesen az „őszhajú lelkipásztorinak, akihez mégis nagyobb bizalommal vannak a hívek, mint mindenféle incifinci-teddoda – jöttment kis zöldfülű káplánhoz”, s ő csendes rezignációval mondotta volna:

– Látja, látja, pedig ezek a dusnokiak eddig mindig nagyon vallásosak voltak. Persze, én nem járok oda, a káplánok rontják el őket, az a sok rendetlenség, azonfelül meg ez a bestia, az a nőstény tanító is fertőzi őket, mindig mondom a méltóságos úrnak, de Maga sem olyan már, mint volt, mintha nem lelkéből beszélne, csak mint a felhúzott gramofon, úgy kell ezekkel bánni, kérem, mindig mondom Önnek, mint a hímes tojással, meg van a nép amúgy is fertőzve, keverék nép ez, stb. stb. Ezeket mind nem mondta, de mondta máskor, más összefüggésben, ez az ő stílusa.

Pihenjünk meg a vég előtt. Néhány cserkészemmel Bélapátfalván keresztül rándultam Egerbe és környékére, s utána kaptam ezt az önmagáért eleget beszélő levelet ott működő osztálytársamtól, akit akkor a körülmények miatt nem látogathattam meg:

„Mástól kellett megtudnom, hogy itt jártál! Pedig talán most először annyi év után, rátalálhattunk volna egymásra. Úgy tettem, mintha csillagász lennék, a közelben elsurrant üstököst igyekeztem megállítani, vagy utánasietni... Utánad siettem azokban a kis feljegyzésekben, apró sorokban dedikált alkalmi képekben és kéthatalmi egyezményekben, melyek abból a korból maradtak, amikor egy méter távolság elválasztott minket. Sokáig néztem egy silány, filléres képet; betlehemi szereposztás, erősen kihangsúlyozva a két szürke és nagyfülű állat s ezekkel egybekapcsolható távolságban két név! Az üdvtörténet e magasztos pillanatfelvételéhez oda nem illő sorok: „Ezek mi vagyunk?” A responsorium mintha betűidből tevődne össze: Nego paritatem. Dist. maiorem:²⁴³ Még nem érkeztünk meg – concedo! Az a gondolatom érlelődött akkor, az emlékezés délutánján, hogy az első sor kis változtatással igen jól, kifejezően maradhat a képen mai dátummal is, csak felkiáltójel való a kérdés helyett! Elmondom, Pista, még egyszer, sajnálom, hogy nem kerestél meg, hogy nem láthattalak itt nálam. D. pap emlegette azóta is a csupasz térdű kirándulókat (cserkészeid és vezetőjük), a jó M. mama pedig titokzatosan, jósnői homállyal takartan sorsodat idézte, de nem engedtetett meg, hogy e mélységet vagy magasságot hitetlen szemem mérje, kutassa. S így maradsz ezután is, mint minden ember, rejtély!

Megvan még a motorod? Szébb kirándulást nem is tudok elképzelni, mint (hogy) egyszer elgurulsz hozzánk. Várlak szívesen, várlak örömmel, akármikor jössz! Könnyelműen ígérem magam is, hogy visszalátogatok majd hozzád júniusig; azért emelek határt,

243 Nego paritatem. Dist. maiorem = tagadom az egyenlőséget, megkülönböztetem a nagyobbat – filozófiai alapelv

mert őszre másmerre indulunk talán; s esténként nem ülhetek szemközt a megtépett, felszaggatott Bélkővel, társammal a társtalanságban.

Arra gondolok, ha itt jártadban sem nyitottad ránk az ajtót, még nehezebben fordítod erre a kormányt. Ha így lenne, ha igazság volna, hogy elkerültél, akkor nem várlak, akkor nem írok és nem írtam semmit.

De én itt akarlak látni még egyszer, akár csupasz térddel, akár motoron, hogy egy-két délután gyűjtögessünk egymásnak a három esztendőről.

Nagy elhatározással most elbúcsúzom. Tulajdonképpen egy nagyon kimért hangú levelet akartam küldeni a „fumigálás” miatt, de hátha nem is szándékosan „sértettél” meg!

És a befejezés meg a napi dátum, 1941. április 25., az említett család, szilvásvárad kedves ismerős, idősebb kollégánk családja, náluk szálltunk, szénapadlásra kívánczva. Ez az ifjú – akkor még igen, de most már velem együtt mondja: „Húsz esztendő, az idő hogy eljár!” – pedig most éppen sajószentpéteri plébános, távolabb ugyan a megtépett, felszaggatott Bélkőtől, de társaságban is társtalanul, tehetséges, szellemes, örökké vajúdó, élmények és igazságok és féligazságok közt őrlődő lélekkel, privát szorgalomból magyartanár is az utóbbi időben, Brisits Frigyes²⁴⁴ tanítványában vér nem válik vízzé, kifelé úgy látszik, mintha humorista volna, valójában, a komolyabb emberismerők előtt pedig ember az embertelenségben és tragikus mély lélek, ha nem haragudott volna annyira a költőkre mindig, azt mondanám, költő, legalább annyira, mint Karinthy Frigyes, csak más vonalakra tévedt.

S ezek nem akarták gyakorolni az írást! Nagy írók és nagy olvasók lehettek, mihelyt észrevették, hogy az irodalom nem időt agyonütő szórakozás. Ezt célozta „Zarathustra” – és többnyire el is érte!

Idejönnek hozzánk, ebben az évben, húszéves papi találkozóra, s ezt a levelet az előjegyzési naptár alá teszem, ennek hangulatában hívom meg a sajószentpéteri plébánost, mert levelének majdnem évfordulóján jártam arra ismét, kétszer is keresztülaútözva S.-en, de az időre bérelt autó nem engedett megállást, tehát megint ki kellett mentenem egy darab „fumigálást”.

A három esztendőről való gyűjtögetést aztán volt alkalmunk bőven elvégezni, mikor a s.-i végkifejlet előtt sűrűn kellett Egerbe motoroznom.

Egy-két verset még meg kell néznünk a végkifejlet előtt: örökre eldobná ezeket az éveket a fájdalmas szülés elfelejtett emlékei közé. Nekem ezek a most már igen távoli vérző szavak minden másnál jobban felidéznek az esték és délutánok, reggelek hangulatát, akkori saját életemet, mert az az élet, amit kifelé lemotoroztam, kocsikáztam és bicikliztem, az

244 Brisits Frigyes (1890–1969) magyartanár, irodalomtörténész.

nem az enyém volt. Tiszta csengés, harmóniára talátság néha csak este verődött ki rajtam, de akkor akadály nélkül, fáradság nélkül, az is a baj, én nem szültem kinnal a verseket, a napok szültek engem kinnal. Van-e itt érték, vagy csak én nem tudom: ezt sem mondhatom meg. Egyik ilyen este, már lefekvés után róttam papírra, annak az estének és annak az írásnak semmi jelentőségét nem érezve a *Görög vers, idéetlenül* címűt, ami 1940-ben jött a Vigiliában,²⁴⁵ német fordítása is elkészült még a kéziratból, a magyar eredetire nyilván ez hívta fel a figyelmet. Igaz-e, hogy „nem jutunk soha egészen el magunkig”: ezt sem tudom, akkor úgy tudtam, sokan elfogadták, ma azt mondanám: lehet azonban, hogy *eljön egyszer hozzánk* ez az „önmagunk”. De ki ez? Hol van ez? Ki az az én? S mi az, hogy „magunkhoz térünk”, ha az, ami „Önmagunk”, nem tér meg hozzánk? A vers nem gondolkozik, csak állít vagy kérdez, vagy jajgat, mégis a vers tud legjobban megfelelni a megválaszolhatatlan kérdésekre.

Már tavasszal azt kértem: „Adj üdvösséges bokatorést”, kellett volna pihenőnek, Manrézába²⁴⁶ vonulásnak s lám, egy év után ez mind elkövetkezett. A bokatorés ugyan csak jelképesen, az ügyis elég s tán fájdalmasabb is úgy, a Manréza meg milyen kapóra jött két állomás közt.

Adj hát csapongó, büszke véget.
Megment magamnak és neked
egy pillangó halál. Csellengő halál.
S hova megyünk? A vég is te vagy,
mert nem más volt a kezdet.

Látom, hogy néhol fel-felzajdult már itt-ott olyan hangmegütés, amiből később messzebbre röppenő vers lett, s kellett ez a kifejeződés, levezetődés, kellett ez a sok-sok soliloquium.²⁴⁷ A harmóniáról különben, amit nagyon kerestem, ez volt a véleményem:

Az igaz összhang
tele van mormogó
szenvedélyes háborúval.

245 Demeter István: *Görög vers, idéetlenül*. Vers. *Vigilia* 1940. 344.

246 Manreza = jezsuita lelkigyakorlatos ház Zugligetben, nevét a spanyolországi Manresa település után kapta, ahol Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatok* című művét megírta. Demeter István megőrizte lelkigyakorlatos naplóját.

247 Soliloquium = a lélek magányos beszélgetése.

Görög vers, idétlenül

3

Zongora zümmög, messziről.
Most hozd a mézet és az orvosságot,
erdei mézet, erős orvosságot,
- tejet és gyöngé lánykat sohse hozzal.

Beehowe
Terni
munk
(Beehowe)
Wiel!

Zongora zümmög, messziről.
Van, aki megy már hazafelé.
Arva legény. Van, aki notáz.
Is a világot az ég megissza.

Zongora zümmög messziről.
Most már tudod az utat és a célt?
Fut a fakó. A hajnalt kérdezed.
Mégis a titkot kérdezed.

pindig

Zongora... Nem mond senki semmit.
Zümmög... Futkosunk, beszélünk, élünk.
Messziről... Nem jutunk soha
egészen el magunkig.

Deszkapalánkok bánata

5

A pásztor is térdig sárban,
hol a tárány nyakig sárban,
véghetetlen aludt sár van
itt és az egész határban,
az utakon, ahol jártam
új csodára nem is vártam
sári aranyat találtam.

Süffő
Wiel

Hosszu-hosszu ének indul
eltemetett gondgaimbul,
a deszkán s az életemen túl,
vagy talán még azon is túl,
csak a szomszéd utcán voltam,
de ilyen is régen voltam,
szólalj szó, ha csendbeholtam
nem bírom már türtőztetni,
hogy a város buja semmi
a tengerek buja semmi,
a háborúk buja semmi
egy-két deszkapalánk szörnyű bánatához mérve, menni

Vers kézírata

Mellesleg az a Vigiliában²⁴⁸ már 1939-ben megjelent vers, amivel később szerzői estjeimet kezdeni szoktam – *Utat keres egy ember* –, már akkor megvolt, 19 éves koromban, mikor Vigilia még nem volt. A műfordítót (Gy.-né Almássy Georgina grófnő, írói nevén Georgine von Althaus) még M.-en sokszor bosszantottam, hogy kemény a német nyelv, nem alkalmas a műfordításra, megrekedt, befejeződött és meghalt Goethével, s a líra is megállt vele, még Adyjuk sincs a németeknek.

Védekezett, védekezett:

– De van azért, csak most nem tudom, ki. Van új lírai nyelv is, csak most nem tudom megmutatni, majd szólok, ha találok belőle valamit valahol.

Kérte, kereste, Németországból nem jött semmi.

Akkor a magyarországi tudójához fordult ennek a nehéz kérdésnek, a fővárosi egyetem Schwartz Elemér professzora az illetékes. Megírta neki – szinte szóról szóra, mint saját aggodalmát, az aggodalmamat. S válaszolt is a professzor, s szinte szóról szóra az ő válaszát ismételte: van, de nem is tudom, hol van és ki, majd küldök valamit, ha kezembe kerül.

Közben kerülőutakon, de a műfordító hölgy jóvoltából a professzor úrhoz jutott a falusi káplán verse, németül, központozás nélkül, új kifejezésekkel – Svájcban már gépirásban kézzől kézre járt, valami Hitler ellen és Hitler törvényei ellen szóló emberséget gyanítottak benne s áradt, mint a futótűz, német nyelvű üdvözetet kaptam a műfordítón keresztül P. Zurkindentől, aki ott az ellenállási mozgalom jezsuita vezére volt és a *Schönere Zukunft*²⁴⁹ szerkesztője, ha jól tudom, itt az emlék, írta, hogy közléséről gondoskodik s további munkára ösztönöz.

– Heuréka – kiált a professzor, s azon nyersen gépelt szöveggel küldi versemet fordítomnak – megvan a döntő bizonyíték! Az új német kultúra nem tömegcikkek kiadását, hanem Goethe után az első nagy lírai aranykor. Csak még a többi vers hiányzik...

A turpisság később derült ki, a vers és külön élete azonban nem állt meg, még majd találkozunk vele. Maradjunk most csak még 1940 válságai között.

248 Demeter István: *Utat keres egy ember*. Vers. Vigilia 1939. 513.

249 *Schönere Zukunft* konzervatív katolikus folyóirat, az I. világháború utáni Ausztria vezető folyóirata volt. Lásd: Ziegerhofer-Prettenthaler 2006. 395–414. – Negatívan ítéli meg a *Schönere Zukunft* szerepét egy másik szerző: Eppel, 1980. 19. 19.

Az ég mély kékje közt találom epekedéseimre a rokonhangulatot:

–, csak ott lehet úgy,
hogy a vágyak vágnak várni.
És mégis várnom kell. „Az út előtted, – az jön, ha te mégy”.

Eljön mindenki, csak te ne menj sehova,

szeresd mindig az érkező hullámot,
az érkező hullám jár vissza is.

És mégsem várhatok.

Aki nem kíván többé, azt mindenki
kívánja. Mért hát mégis a vágy?

Ez a kettősség gyötör és érlel, nyúz és nevel. Ha nem volna, hiányolnám, s mert van, fáj.
Örök vándorok vagyunk, s mégis bús, nagy falak zárnak el a világtól mindenkit. Látom a va-
kon vajú Fúrókat, az erdő fáinak korhadása világít, a foszforeszkáló fényben látva mondom:

bennetek minden korhad,
ezerév kaptára porlad,
úgy nézitek a Holdat,
mint örült, kezdődő holtak,
s mint akik ősnek is holtak voltak.
Csend, jön az éjfél, az első,
engemet rejt az erdő,
más, ki halandó, mind esendő.

Van-e cél, van-e értelem, megint ez a kérdés, mint az „idétlen görög” versben:

csend, jön az éjfél, mély barna lé, –
nem látod sorsod, mi elé
vajúdsz? Végére minden
győző meghal s meghal a vesztes.

A *Tango notturno*t is ezek a hónapok verték ki rajta, arra sokan felfigyeltek, mikor
háromévi pihentetés után megjelent, s azóta is.

Nem tudhattam még, hogy a „titkok” megfejtésének ideje csak később jöhet, ez az
idő kellett még a gyermekül csodát látó szemnek, hogy éljen. S milyen kevés és vigasztalan
titok az is, amit majd az élettapasztalatok megfejtetnek velünk. De azt már tudtam, hogy
a természet felé kell indulnunk, ha valamit mégis meg akarunk tudni.

Nem magamért vagyok, egy kék világ
táncol velem,
a ködöt, a nyomasztó vizeket tovább
nem viselem.

Nyomasztó vizek alatt ezerév
másik után rohan el.
Fölöttem habok rab sokasága
bűvölten egymásnak felel.

Csak az erdők és hegyek tudnak
Titkokat és utakat.
Halandók hűlő száját őrzi
Aranylakat,

Várnak.
Nem fejtettem meg semmit.

Csupa nyitatlan zár. Hiszen, megvallhatom, meg van ennek a sok rejtélynek a mély-
pszichológiai nyitja s magyarázata, de mikor olyan unalmas minden magyarázat!

Mennyivel érdekesebb, mikor az ember egyrészt csendet, békét kíván, másrészt meg
rájön, hogy talán éppen a csendért és pihenésért kellene zúdulnia, kitörni, alkotni és na-
gyon is élni.

Nappal vagyok. Tenyerén hordozott,
Zokogó szív. Feszült húr.

Ha nagyon rosszul vagyok, tudom már, hogy érik megint valami. Győzelem következik:
Akkor szokott így. S mikor a
Zuhant angyalok haldokolnak.

Nem értékeltem eléggé az alkotáshoz annyira nélkülözhetetlen feszültséget, mert min-
dig megvolt. Érthetetlennek találtam, hogy ha harcra érlel Isten Lelke, miért merít ki így.

S ha Nietzsche ezt merte írni: „Nagy győzelem! Egy isten pihenése a Pó partján”, az
élet nagy áldozatában beültem én is mint társszerző – haj, Zarathustra! – a páholyba néha:

A mellem zúg idegen Szellem ez,
Ő Lelke inkább vigasztalan,
vérbe fogant véráldozat folyik.

Ős, szép cselekmény. Nincs már semmim.
Ülök üresen, szerzők páholyában.
Az Isten művét nézem velem.
Torlódó ritmus. Fúró fájás.
Kívül az este egészen elterült.
Reggelre vége lesz. Kivisznek.

Meghalni siet a főhős.

Az *Átkozódó zsoldár* című már egészen az ottani, akkori végkifejlet felé mutat, bár átkai szelídek, fáradt ember szórja, inkább csak bölcseleg, villanó fények mellett.

Tanulni kell a történetekből,
Még sohasem győzött az igaz,
csak egyszer mondta, Én legyőztem,
bízottok, a világot. Akkor is
keresztfa szegült a Gömbre,
s a Gömb ostobán gurult tovább.

A pillanat még hosszan tartott, s a pillanat igazsága csakugyan igaz volt:
belehalok e látásba; ha nem, –
e látásért feszítenek meg.

A versfüzet utolsó s.-i:

Lázadt világok: előtted semmi!
Te jössz majd s ítélsz. Aki hallgatag vár,
végzésed végignézheti.

Az ottani „végkifejlet” pedig úgy jött, ahogy a sorsszerű események szoktak, ahogy az „elkerülhetetlen” szokott jönni, csendes dübörgéssel, lassan, de biztosan, aztán drámai fordulatokat fojtva magába, kiszámíthatatlanul. Valamennyire mégis mozgatnak bennünket csillagaink, egymás felé és egymás ellen, s ha nem uralkodik az ember önmagán eléggé (mit tudtam én azt még akkor, mennyire fontos ez!), az összeütközések is elkerülhetetlenül bekövetkeznek.

Engemet az állami iskolákra vonatkozó régi törvényrendeletpaksaméták sűrű felmutogatásával és lobogtatásával figyelmeztetett főnököm ismételtén az állami tanerők vállalásoktatással és a vallásos neveléssel kapcsolatos kötelességeire, amiket persze, ő is eleget tapasztalhatta, nem szoktak teljesíteni az állami tanerők, templomba vezetés, templomi ellenőrzés, a hittanórák zavartalan beállítása, stb., stb. terén.

Egy napon nálunk ebédelt a miskolci tanfelügyelő és óvatos megjegyzést tettem, barátságosan, mintegy tájékozódni szándékozván, hogy máshol is így van-e ez, s ő mondta akkor, hogy írjam meg ezeket neki, ha máskor is ismétlődnek a bajok. Erre hivatkozva még mindig óvatos és barátságos levélkét adtam fel neki főnököm buzdítására, hangsúlyozottan nem feljelentésképpen, hanem kérve, hogy alkalomadtán ne kerülje el figyelmét a dolog; gondoltam, ha ő csak egy futó kérdést tesz fel ezirányban, már az is segítség nekünk és ügyeinknek. Nem írtam meg, hogy az egyik osztályban következetesen nem jutok hozzá órarend szerinti hittanórához, mert az osztályvezető első világháborús idegsokkjával, vonalzóival s egyéb szerszámaival vagy ott van már, mire felfigyelek, vagy az órát kezdő ima után hamarosan beront s az igazgató is hiába igazítja el. Nem írtam meg, hogy egy másik osztályban egy különben igen tehetséges nevelő az apró kislányokat órákon keresztül nem engedi ki tíz perc szünetre, s mikor a hittanóra jön, szegénykék, bizonyos testi szükségletek címén egyre-másra kéredezkedni kezdenek, úgy, hogy kénytelen voltam nem egyszer pár perc szünetkét adni nekik a tanítás nyugalma érdekében, erre meg azt a választ kaptam, hogy ne szoktassam a gyerekeit rendetlenségre, ha meg miatta, esetleg ellenőrző jelenléte miatt én sem engedtem ki senkit, több helyen tócsákban állott a víz az iskolában, mert a szükség mégis szükség, és a gyermek mégis gyermek, hiába van kiváló nevelője s hiába vannak annak nagy gondolatai. Ehhez hasonló dolgokról volt szó, de csak általánosságban, mint „furcsa dolgokról” emlékeztem meg, hogy alkalmat adjak a felderítésre, diszkrét utánatekintésre és elsimításra. Arról viszont nem tudtam, hogy míg főnököm engemet lelkiismeretben kötelez a „rendcsinálásra” addig éppen az érdekelt tanerőket ugyanolyan buzgó igyekezettel ingerleti ellenem (ezt tőlük tudtam meg később), amilyen nagy lobogással dicsért és szeretett ezideig, olyan nagy tervszerűséggel igyekezett most már szabadulni tőlem, s ez az út alkalmasnak ígérkezett. A háttérben az ő kegyvesztettsége húzódott meg, bányáját kénytelen volt az érsek főpásztor kívánságára eladni, pénzén viszont most csendes-pénzestársként, két úriember fedőneve és ügyvezetése mellett rum- és likörgyárat alapítani, s mert az ő halálos titoktartásra kötelezett társai az első megbeszélés után már felkerestek engem, bár semmit nem szóltam senkinek, gyanúja támadt, hogy tudok a dologról, s fejébe vette, hogy Eger is meg fogja tudni tőlem az újabb manipulációt: ezért voltam útban. A látszat is kedvezett neki: köztudomású volt, hogy engem szeret, tehát senki sem gondolhatta, hogy velem is képes ilyen ármánykodásra, ha ezt másokkal nyilván megtette korábban.

Egy napon megjelent a miskolci tanfelügyelő hivatalos kivizsgálásra, hiába hangoztatam, hogy nem kívántam ilyesmit, meghívott bennünket is és a tantestület valami tizennégy tagját, református lelkésszel, görög hitoktatóval, s felült szépen „minden cölöpre egy bagoly”. Mi tehát a kifogásom, kívánságom? S mit szólnak ők? Az érdekeltek és a nem érdekeltek!

Az esperes úr is meg volt híva, azt állította ott, hogy nem tud semmiről semmit, nincs is kifogása senki és semmi ellen, minden a legnagyobb rendben megy tudomása szerint, ennél fogva a további kihallgatásokon, tárgyalásokon és kivizsgálásokon nem is kíván részt venni, mert arra részéről semmi szükség sincsen.

Csendesen ránéztem, de sem az ő képéről nem égett le a bőr, sem az ég, sem a menyegyzet nem szakadt le, tehát vállalnom kellett most már a háromnapos kivizsgálás és jegyzőkönyvezés nagyjátékát, a 20 oldalas jegyzőkönyv befejezésére már Miskolcra mentünk be néhányan, közben az egészet lényegesen más megvilágításba ejtő első magánlevelemet szépszerével elsikkasztották, a tanfelügyelő „másik kabátjában maradt”, meg hogy „de nem is fontos” – úgyhogy záradékoltattam még, amit tudtam, a végeredmény pedig egy, az egyházmegyéhez is felterjesztendő nagy lajstrom lett a „hitoktató magatartásáról” – elolvasni is sok. Szóval minden bajnak én voltam az oka, ha volt baj, ha valaki hibát követett el, mindezenre én követtem a nagyobbat és a többet: ez volt az értelme a nagy aktacsomagnak, 14 ember közmegegyezése egy ellen, tizennégy aláírás egy ellen: „összeférhetetlen” vagyok.

Közben az ügyek és vizsgálatok folyamán ismételten belefűztem a jegyzőkönyvbe az égető problémát: külön, önálló hitoktató kell S.-re, régóta vívódó kérdés volt ez már, meg is oldódott, de ez a hitoktató már nem én lettem. Utánam külön káplánt és külön, önálló hitoktatót neveztek ki oda: ez volt az én első és legfontosabb elégtételem. A bányakápolna győzött igazságaival: háromszor annyi misehallgató, áldozó és gyónó volt ott már akkor, mint a plébániai templomban, noha a kéthetenkénti vasárnapi mise helyett a mindenvasárnapit ugyanabban az órában, s a heti egy hétköznapi helyett a heti hármat is csak akkor vezettük be, s az Oltáriszentség állandó őrzésének engedélyét is ottani legenda ifjúkori éveim győzelmeként engedte meg a jó Isten, egyházzogi nehézségek ellenére – magánlakásokkal egy épületben, ahol még a kápolna fölött is másvallásúak lakása és hálósobája is volt.

Mikor ez a nagy győzelem megérkezett, átépítettük az oltárt, új oltárszekrényt rajzoltam, s elkészítették, örökmécset állítottunk be s örömmámorban prédikáltam: Oldjátok meg saruitokat, mert ez a hely szent, most már állandó vendégünk az Oltáriszentség, Jézus van itt maga, stb., utána gratulált a méltóságos úr, s azt mondta, most már csak egy hiányzik, majd ő vesz Oltáriszentséget is egyet. (A monstranciát értette alatta: jellemző az időkre. Mit szóljunk akkor most, s mit a régebbi jáász fiúra, aki a szilveszteri hálaadásról azzal tért haza, hogy nem tudja, mi volt a templomban, csak azt látta, hogy valami *rézen kukucskált* az öreg pap: ez volt a szentségi áldás...)

S közben egy nagy búcsú még, először ott, december 8-án, bányatelepi körmenettel... De hát hogyan hozom ki ide Jézust, kérdezték, „ebbe a nagy pizsokba”? Reggelre hó borította az egész telepet, havon a téli napfény, s úgy csengettyűztünk, mint a megújult föld színén. A csodák légkörében nem esett nagyon nehezemre megérteni az áldozat követelményeit: minden igazságért meg kell szenvednie valakinek – aki szeret, az szenved.

Egerben összenézhetek a nagy jegyzőkönyv fölött, s nyilván értették is, miről van szó.

Főnököm jelentkezett a fővárosi lelkipásztori konferenciára – szokása ellenére, s az indulás előtti napon az ebédnél átnyújtotta kedvezményes utazásra jogosító igazolványát.

– A prelátus úr azt írta, hogy adjam át Önnek, Ön menjen fel, s keresse fel őt a Vöröskeresztes kórházban, beszélni akar Önnel.

Tehát a teljhatalmú, diktátornak ismert érseki irodaigazgató, minden igazgatók igazgatója – átlátta a helyzetet és nem őt hívja. Ez eléggé meggyőzte főnökömet gyanújának jogosultságáról, úgy gondolta, most már biztos, hogy engemet az ő kivizsgálására küldtek ide, s valószínűnek tartja, mondta valakinek, hogy havonta küldtem róla jelentéseket eddig is.

Az őrület szimptomáit játszotta meg napról napra. Már megfogalmaztam egy latin táviratot, hogy ha egészen elveszti maradék eszét, miként jelentsem nagyobb feltűnés nélkül. Miatta aludtam nyugtalanul.

Pesten a konferencia résztvevői (először írom le a még általam nem eléggé érettnnek tűnő új helyesírás szerint ezt a szót résztvevő helyett) közt voltak magas állású egriek, valaki üzenetként közölte velem, hogy igen fontos helyre kívánnak helyezni, ne tiltakozzak most a dispozició ellen, s jól teszem, ha benézek Egerbe, értik ők a dolgokat. (A mezőkövesdi gimnáziummal kapcsolatos internátus prefektusává akartak kinevezni, a gimnáziumigazgató személy szerint is kért.)

A prelátus úr barátságosan és megértően fogadott, kórházi ágyáról kelve fel, pizsamában, levelek és telefonok közt, édestestvérét, aki idős hölgy volt s látogatni jött, háromszor küldte vissza:

- Láthatod, hogy el vagyok foglalva a főtisztelendő úrral.
- Töviről hegyire megbeszéltünk mindent.
- Édes fiam, mért nem voltál te énhozzám bizalommal?
- Nem akartam nyafogni s azt hittem, máshol is így van ez.
- S mi van a tilinkóval?

Azt is el kellett mondanom, hogyan fűtültem össze a bányákat, Parasznya, Varbó és Kondó szegény gyerekeit, fényképet kellett előszednem a református községekben árokparton tartott hittanórákról, húszával- harmincával ülnek a gyerekek a fűben, kezükben a *Szív* újság csomagolódarabjainak lapjai, hittankönyvük és olvasmányuk, köztük vőlegény- és menyasszonysorban lévő elsőáldozásra készülődők, akik hat éven át papot sem láttak.

- S B. B.? És a sok megzavart, aposztáziába²⁵⁰ kergetett elődöd?
- Méltóságos Uram, az én véleményem erről olyan komoly és nehéz és kényes, hogy csak parancsra tehetném meg, hogy nyilatkozzam, s ez az idő nem elég. Különben sem az én kötelességem. Van kerületi esperes.
- Meg fogod kapni a parancsot. Te ellened meg az a panasz érkezett hozzám, hogy nem akarsz télikapátot venni (?), hogy nem szeretsz mosakodni, fürdeni (?), külsődet elhanyagolod.

Tudtam már honnan fúj a szél. Csak ennyi baj legyen. Volt két télikapátom, egyik új, s naponta kétszer fürdöttem, otthon is meg a szabadban is. De csak hadd fújjon a szél, még

250 Aposztázia = hitehagyás

megdupláztam, milyen porosan jövök haza néha a távoli filiákból motorommal s éjfélig törölgetem néha a gépet. Ő is megduplázza, rámutat reverendámra.

– Édes fiam, feljössz a fővárosba ilyen kopott reverendában!

Sajnos, nem tudtam annyiszor új reverendát vásárolni, csináltatni, ahányszor városba kellett mennem, s ez az ünnepi reverendám is volt már rajtam máskor is. Hogy egy ruhában két ünnepen nem jelenhetünk meg: ez akkor is csak a piperkőc nők törvénye volt.

– Nem is arról van szó, hogy piperkőcök legyünk!

Otthon az öreg dúlt-fúlt, ment a környék papjaihoz, ment a kerületi espereshez, ment Miskolcra, mázolt, feketített, terjesztette, hogy nővel van viszonyom és kigyó és béka és rák és fene. (Úgy érthette, hogy „köszönőviszonyban” vagyok némely nővel, voltam is, többel is, ha nem is keziccsókoloztam őket, mint ő, sőt ezzel tüntettem, még ha együtt mentünk is a bányaigazgató családjához vagy máshova.) De a mag kikelt. Mire Egerben megfordultam, s azzal a szemináriumi elöljáróval beszélgettem, aki növendék korunkban úgy nevelt bennünket, hogy mi ne jelentsük fel plébánosunkat, ez már sürgetett:

– Haza se menj, egyenesen Cs. apáthoz menj (ő volt a kerületi esperes), mert főnököd ezt meg ezt terjeszti...

Másik jóakaróm (akkor legalábbis úgy tűnt, hogy az), főember, a nagy diktátor bizalmasa és megbízottja, az ő nevében és az ő címére, mármint a diktátornak tartott irodaigazgató prelátus úr címére írjam meg, parancsolta, lelkiismeretben kötelezve, mindazt, amit a szegény tönkrement fiatal papokkal kapcsolatban az ottani viszonyok ismeretében látok.

Hosszú munka! Az állami iskolai tárgyalások 20 oldalas jegyzőkönyvét nem találom zsákszámrá menő leveleim közt, ezek eltűntek valahol, de ennek az új megbízatásnak, életem legkellemetlenebb munkájának emlékei megvannak. Az első hat sűrűn gépelt oldalt szivarját szopogatva olvasgatta az átadás előtt Sz. úr, a megbízatás közvetítője, pontokba szedte, margójegyzetekkel látta el, írjam le újból *még rövidebben*. Így lett 4 oldalas az elaborátum. Ebből már valamit idéznem kell, sorjában, a hang és a pszichózis kedvéért, míg ez is el nem vész, s az évek kommentárt is fűznek a fájó emlékhöz. Közben megjött az elhelyezésem, de nem Mezőkövesdre, hanem Karcagra, még hozzá ilyen záradékkal: „Ez alkalommal figyelmeztetem, hogy szent hivatásának teljesítésében a kellő buzgóság mellett igyekezzék kellő tapasztalattal és okossággal eljárni.” Írom tehát S. prelátus, irodaigazgató úrnak a többi közt – kész úti csomagjaim fölött, de ládáimat még nem címeztem meg Karcagra – ha Mezőkövesdből ez lett, ebből meg ismét más lehet, úgy is lett –:

„Érsek Úr Öxellenciája legutóbbi legkegyelmesebb rendelkezése alkalmából tapintatra és okosságra figyelmeztetett. Gyermeki alázattal fogadom a figyelmeztetést és igyekszem annak eleget tenni, de – hogy lelkemen könnyítsek – Isten és ember előtt őszintén, Méltóságos Uram iránt teljes bizalommal közlenem kell a következőket:

1. Méltóságodtól a szanatóriumból érkezett levél vétele óta az esperes úr *szokatlanul rideg, szótlán, sőt goromba* hozzám. Mindenáron azt akarja, hogy a Kegyelmes Úr rendel-

kezése ellenére utódom bevárása nélkül, sürgősen menjek el. Helyettesítő tábori lelkészért is járt Miskolcon azzal, hogy „különféle kombinációkra adna alkalmat, ha még tovább is időznék, mikor köztudomású lett az elhelyezésem”. E kombinációkról azóta úgy értesültem, hogy azokat éppen ő csinálja... Még azt is terjesztette, hogy aposztatálni akarok. Hát igen, nem is hazudott, a görög szó csak annyit jelent magyarul, hogy „*elmenni*” valahova valahonnan, ennyiben nem is hazudott, de nem ezt értették a szép görög szóból, hanem a hithagyást. S én, ügye, ne védekeznek, hanem törjek össze, mint elődeim, akik emberben bíztak! Majd hogyné! Már sokszor volt S.-en kutyavásár, elég lesz belőle!

2. Az állami iskolai tanítók feljelentésére régóta sürget, *az ő többször kifejezett kívánságára, sőt fellebbezhetetlen parancsára tettem* lépést. Ugyanakkor azt hírszteli, hogy én összeveszttem a tanítókkal, összeférhetetlen vagyok, ezért kell elmennem...

3. ... az általános iskola igazgatója állítja, hogy *őt akarta rávenni az esperes úr, hogy jeltessen fel*, ha valami dolgomba beleköthet. E célból a tanév vége felé össze is ült egy alkalommal a tantestület, de levették az ügyet napirendről s nekem adtak igazat..., ugyanerről a későbbi években is meggyőződtem, még erősebben, mikor az első esztendő lepergése után ők is tisztábban láttak már mindent, s főként mikor hasonlókat tapasztaltak tőle maguk ellen is – és végleg összekülönböztek a nagy jóbarátok. Nem kérdeztem, ők vallották meg, ha arrafelé utaztomban találkoztam velük, néha többel is egy vonaton egyszerre.

4. A már emlegetett úrnapi bonyodalmakat is megírtam. Azt is, hogy egyik évben a gyermekek már szét is romboltak egy oltárt, mire odaért volna a jól rendezett körmenet, vagyis az észmegállító bolygás, másik évben meg a kántorné szedte szét az övét, hogy a gyerekektől megmentse, de a negyedik szertartás a kihirdetett és tanúztatott sorrend ellenére mégis odajutott, hogy a figura nagyobb legyen. Lett is nagy figura!

5. Ha valaki ilyen esetekért kifejezi botránkozását, engem okol: „Mondtam a káplán úrnak!”

6. Az iskolás gyermekek közös szentgyónásának helyére és idejére *minden egyes alkalommal egymással ellenkező két vagy többféle intézkedést adott*. – Minden egyes alkalommal *vagy vele, vagy az iskola, a tanítók és a gyermekek érdekeivel állottam szemben*.

Igyekeztem mindig a kisebb rosszat választani: ez megint „makacsság, önfejűség” volt, mert ő mondta a másikat is.

7. Istentiszteletek, szertartások idejére, sorrendjére vagy módjára vonatkozólag általában nagyon nehéz föladat volt valamit megkérdezni. A kérdezéstől mindenki vonakodott, így én nem kerülhettem, de ez az esperes urat nagyon bosszantotta mindig. Kézenfekvő dolgokat hosszan magyarázott, de a kétségesekre csak annyit szokott mondani: „Tudhatná már”, vagy „rendes időben”, ugyanakkor sem kántor, sem harangozó, sem senki ezen a világon nem tudta, mi hát a rendes idő, mert még mindig máskor volt.

8. A vasárnapi szentmise idejére volt egy szabály, de számontarthatatlan és megmagyarázhatatlan kivételekkel; a hívek így fogalmazták: „kellene lenni szentmisének, de nem

tudjuk, lesz-e – mikor megyünk, nincs, mikor nem megyünk, van.” – Itt leírtam a már említett esetet: „No, mondjon nekik tisztelendő úr.”

9. Leírtam a képviselőválasztáskor történt „szentséges várakozást” is.

10. „Egy beszélgetésünk végén garantálta, hogy egy évig sem fogom bírni ezt a munkát. Ennek két éve elmúlt már, de közben fájdalmasan tapasztaltam, hogy az esperes úr minden eszközzel arra törekszik, hogy ebben igaza legyen.

11. A legjobbakat is állandóan gúnyolta, bírálta, akár hívekről akár papokról volt szó, aztán azok a jellegzetes letorkolások beszéd közben, azok a kínos hallgatások, ha szóltam, nem jó, ha nem szóltam, az sem volt jó, ha kérdeztem, haragudott, ha nem, akkor meg önfejtő voltam, úgyhogy nem csodálnám, ha senkinek sem hinnének már, senkiben sem tudnék bízni. Szerencsére idejében rájöttem, elődeim szomorú letörésén is okulva, hogy csak neki nem szabad hinned, másoknak még lehet – és hogy állandó lekötöttséggel, mindenre kiterjedő figyelemmel és hajtott munkával kell védekezni ez ellen a délbene beadogatott, lassú, de biztos hatású lélekmérgezés ellen. – Most már tudom, hogy pihenéssel és jóbarátoknak való kibeszéléssel is védekezhettem volna. De a közelebbiek azt mondták akkor, hogy én még nem ismerem a „rossz papokat”. S nem volt abban az értelemben „rossz”... Csak a hatás, a hatás! Persze, hogy most, közel húszéves távlatból, mikor mint kerületi esperes próbálgatom békítgetni itt-ott a főnököt a káplánnal és viszont, másként látom, magam is papírzűnek, „irodalmi”-nak látom a dolgot, amik akkor olyan tragikusan érintettek.

12. Célzok aztán a bányagazgató elleni bujtogatásra s annak összefüggéseire.

13. „... Kéjeleg abban a tudatban, hogy őt *káplánok rémének* s plébániáját *javítóintézetnek* ismerik. Ezt ő maga mondta nekem. *Rekordidőt* töltöttem itt s véleményem szerint *romboló, mérgező, lélekörlő, belső vagy valóságos aposztatákat termelő intézet* ez, amit be kellene szüntetni már, míg nagyon nem késő.”

Sajnos, fel kell magamat mentenem a szabály alól: másokról jót vagy semmit – ez az ottani mérgezés közügy volt már akkor. Csak egy évet várt még vele a főegyházmegye, aztán beszüntette az „intézetet”. S bennem nagyon sírt egyik jó volt duktorom,²⁵¹ az érzékeny lelkű, csupaszív és mint a bukás után is mondták a s.-iek, valóban talpig pap korábbi elődöm, B. B. szomorú esete. Összetört, hitehagyott lett, nő nélkül ment el, a nő tovább is ott élt még, templomjáró, gyakori áldozó, csak a sok szóbeszéd miatt rejtőzködött. Ő volt az, aki visszaküldte Breviáriumát volt spirituálisunknak, a mostani P. püspöknek azzal, hogy ő már másból imádkozik, de nem szép lányka szeméből imádkozott, hitében tört össze, nem erkölceiben. A spirituális úr felkereste szegényt egy pesti kórházban, ahol testi orvosságtól nem tudott meggyógyulni B. B., az orvosok is azt mondták, lelki baj van itten, ő is azt mondta, ahogy én láttam, csak nyilván ő nem akart „rosszat mondani” senkiről.

251 Ductor = lelki vezető.

Rövidebben reflektáltam ügyére, mint itt most; csak így:

14. „B. B. bukásáról előszóban szeretnék részletesen nyilatkozni, ahogy én látom. Itt csak annyit, hogy az esperes úr M. P.-lal – B. B. közvetlen ottani utódjával – íratott neki J.-ra, hogy ne hezitáljon, azzal nem jobb, ha így s úgy érzi, *vesse le a reverendát* s valljon színt. Erről M. P. vádolta magát előttem egy éve, hogy ha ő akkor nem követi ezt az irányítást, minden másképp alakulhat.”

Itt az én megbízásom közvetítője felhorkant:

– Vallja-e ezt M. P.?

– Nekem ő mondta.

S mint később megtudtam, M. P. nem vállalta, mikor megkérdezték. (Nem tudom, csak úgy éreztem akkoriban, hogy M. P.-nak valamiféle emberi vagy üzleti kapcsolata maradt az öreggel még éveken át. Évente egyszer rendszeren eljött hozzánk, s a köztük lefolyt beszélgetés mindig rejtély maradt.) Ebédelni már nem ebédelt velünk soha, sem előttem nem beszélt vele.

15. „Sajnos, nem csak egy ember veszett el itt.” – M. I. főduktor volt a szeminárium-ban, s itt lépett tragikus útra... De hagyjuk! Illetve folytassuk: – „Mások is egész életük-re kiható mérget szedtek be itt, amire különféleképp reagáltak. Nem ismerem mindegyik elődömet. G. I. emlékei úgy szépültek meg, hogy ökölbe szorult kézzel és elborult arccal mondja az e. úrra: „Verje meg az Isten!” Nekem pedig: „Menekülj, menekülj onnan, bármi áron, mert az pokol!” *T. S. menekült is.* A háznép mondja, hogy szobáját teleköpködté, s a kocsison kívül senkitől sem búcsúzott.

16. M. P. ma már nem tagadja, hogy az a sok ebéden-vacsorán beszédett szuggesztív mérgező üti rajta, amit itt beszédett. Róla is személyesen kellene bővebbet mondanom. – De nem kellett, mert M. P. akkor már, noha „nem vállalta”, olyan állapotban volt, hogy nem akart ugyan kiválni papi kötelekeinkből, ezt azóta sem tette, de valami belső repedés folytán nem kívánt dolgozni, egyik szabadságot a másik után kérte, évet kért, félévet kapott, aztán meg meghosszabbítást kért, legutolsó állomásáról viszont hír nélkül távozott – nem tudtam még, hogy tíz nap múlva oda helyeznek pihenni, ahonnan ő már megszökött.

17. „K. J. úgy *reagált*, hogy elkéséredésében ivott, szőlóban, a háznép tanúsága szerint naponta 3-4 liter bort is hozatott, G. pedig az ablakon szökösözött ki éjszakánként kártyázni, inni.”

18. A hívekkel való bánásmódjáról írok. Hagyjuk most!

19. A gyerekekkel! Csak ennyit belőle: „Intézkedést ad közös gyónás utáni imádság mondasára, s mikor mondanám, a gyereksereg előtt rám kiabál: Eressze már haza ezeket a gyerekeket, hiszen megfagynak, mit imádkoztatja itt őket! *Ilyen példák-ból egy könyvet írhatnák össze* – de igyekeztem, hogy még emlékezetemből is kiirtsam, amit lehetett...”

20. A vizsgákon viselt botrányos dolgairól! Már említettem, de azt itt sem írtam meg, hogy az egyik filia tanítónője, katolikus iskolai virágos és népes vizsgákon milyen változatos kifejezésekkel kapott ki évről évre: „Ez a bestia, ez a nőstény tanító...” De ha ő nem szökött meg, ezt is hagyjuk!

21. Ellenkező intézkedések mindkét tanév végén, az évváró Tedeummal kapcsolatban, de úgy, hogy mindkét választás rossz legyen.

22. „Egy év előtt megbízással küldött egy általa már megvadított bányászcsaládhoz. A szó szoros értelmében kidobtak azzal, hogy mit akarok már én is, a másik gyereket is a bolondokházába akarom-e küldeni, nem elég-e, hogy az esperes úr egyet már odajuttatott, stb. Nekem az esperes úr azt állította, hogy egyáltalán nem ismeri ezt a családot. Később beismerte, hogy csakugyan, mintha egy fiút javítóba, vagy ilyes helyre küldött volna már onnan. *Követelte, hogy* a bányaigazgató úrékkal statuáltassak példát, s amikor másik két családdal hasonló bonyodalomba kerültem, unszolt, hogy mondassam fel nekik a lakást, R. úr csakugyan fel is mondott három családnak. Aztán mind hozzám jöttek, bocsánatot kértek, visszafogadtattam őket, s ezek a szegény lelkek azóta járnak templomba, azóta gyónnak, a gyerek máig is egyik legbuzgóbb ministránsom. S most egy év után hallok, hogy az esperes úr, aki csak a zavart és a kellemetlenséget okozta az egészben, azt állítja, hogy ő engemet *milyen nagy csávából húzott ki Egerben*, s én lázítom ellene a népet. Ezt így, ezzel kapcsolatban Cs. kerületi esperes úrtól hallottam tegnapelőtt.

23. Ugyancsak ötöle és ugyanakkor hallottam s tudtam meg, hogy az e. úr kb. egy év óta meg van arról győződve, hogy engemet az ő kifizelésére küldtek ide, s bár addig Cs. úrnak is a legjobbakat mondta rólam, s neki ajánlott (diósgyőrvasgyári káplánnak!), attól kezdve minden módon ki akarja törni a nyakamat, R. urat küldözgeti hozzá ellenem való nyilatkozatokkal, s fedezetül, hogy gyanút ne keltsen, R. úr elragadtatva dicsér engemet itthon s azt állítja nekem, hogy elmondja ezeket Cs. esperes úrnak is, aki szintén gyönyörűen nyilatkozik neki rólam.”

Hát nem pokoli diplomácia? Hát nem ördögi cselszövés? S én akkor ne merjek védekezni? Engedjem inkább tönkretenni egész életemet? Ábránduljak ki mindenből, ami szent, ami szép, ami jó, ami emberi, mert hazugság és csalafintaság minden a világon??

24. A köteles vizitekről adott információi szerepeltek itt. Ezek ma már nem is nagyon „irodalmi” távolságba estek.

25. Az állami iskolai jegyzőkönyv elsikkasztott részéről van itt szó.

Így fejezgetem be a lajstromot:

26. A hívek többször kifejezték, mennyire szeret engemet az e. úr, hogy mennyire megváltozott, hogy soha senkit a káplánjai közül így még nem szeretett. Ennek a szeretetnek néhány írásos bizonyítékát is fel tudom mutatni, ami azonban – úgy látszik – csak üres sakkhúzás és megtévesztés volt.

Nem folytatom tovább a pontokat, rám is nagyon rosszul hat, emlékezni is kétségbeejtő. Még nagyon sokat írhatnék. – A nagyobb esetek hosszadalmasabbak volnának. De kész vagyok részletezni és mindent bizonyítani, ha szükséges.

Tudtomon kívül itt az utolsó hetekben olyan pokoli dialektikával és diplomáciával megjátszott romboló munka folyt, ami bárkit nagyon megrendíthetne még hitében is.

Én *nem veszem lelkemre, hogy ezeken a köveken mások örökre felbukjanak.*

Ne méltóztassék nekem máskor azt mondani, hogy ezeket mért nem írtam én meg. S ne vádoljon a lelkiismeretem, hogy segíthettem volna, de nem mertem szólni akár rosszul értelmezett szeretetből, akár okosság álcája alá bújt gyávaságból.

Annál is inkább meg kellett ezeket írnom, mert meggyőződtem róla, hogy aki illetékes volna erre, sakkban van, barátság címén, s az egész kérdést megoldhatónak tartotta az én bármi áron történő áthelyezésemmel.

Ha tudta ezeket Méltóságos Uram s nem lehet végérvényesen intézkedni, legyen titok egész levelem. Én magam több helyről kértem tanácsot előzetesen. Vannak itt külön-külön hatástalan apróságok is, amik pedig csak kettőnk között történtek, azokra csak a jó Isten a tanú. – Nem ítélek. Nem is kérek semmit. Akit vádol ez a levél, nagyobb dolgokból is kimosta már magát, ehhez nagyon ért. Egerben hallottam, hogy a kerületet már átszervezte arra az eshetőségre, ha felelősségre vonnák. – Nekem elég a lelkem tisztasága és az igazságom, szívesen megyek innen. Hogy sokan sokat hazudtak, az mind nem az én bűnöm. *De nem sok elvesztegetni való fiatal pap van, azokért szóltam én, akik utánam következnek.* Én szabadulok már, de nem tudom karba tett kézzel és titkos elégtétellel nézni mások pusztulását. Véleményem szerint az esperes úr „kegyvesztettsége és mellőzése” után fölüenyos megelégedéssel túrne további ilyen „titkos elégtételeket”. Engem nem tartott közepes embernek, sőt félt tőlem. Ha most azt látja, hogy engem is ilyen finoman el tudott intézni, a többi már könnyen megy, s nyugodtan belefoghat megint egy új üzletbe.

A levél elment, de előbb még néhány érdeklődő jó hívemnek, összesen kettőnek megmutattam, miről van szó s tőlük is tanácsot kértem, nem vagyok-e elfogult, stb. Bár ne tettem volna! Ebből az származott, hogy egri pártfogómtól és főfőbiztatómtól kaptam egy goromba és minden összeköttetést megszakító levelet. Ezt írja többi közt a Diktátor bizalmasa és jobbkeze: „Most értesültem, hogy Te plébánosod ellen egy vádiratot készítettél, amit a hívek között házról házra járva felolvasol.” –?–?–? – Csak ennyire bízhatunk emberekben! Valaki akkoriban azt mondta, hogy emlékezek rá, mindenünnen így fogok majd eltávozni. Nos, ez mindeddig nem vált valóra. De mégis tévedtem, belátom, nem kellett volna senkinek semmiről szólnom, azoknak sem, akik a legnagyobb felháborodással tiltakoztak az öregnek viselt dolgai ellen. Lehet, hogy meg is voltak bízva egy kis felháborodással s akkori idegállapotom nem ért már rá különböztetni az igazítól a műfelháborodást.

Szabadságkérvényemet is „visszazárták” ugyanebben a levélben. (Mostanában ez nem megy így, hogy ha a főnök nem akarja felterjeszteni, akkor az ember már ne is lehessen ember és ne akarjon még visszavonulni sem! Hiszen a Manrézába kíváncsoztam!)

Ezt a levelet tehát elégetem, mert nemcsak engemet gyaláz, hanem azóta megboldogult pártfogómat is olyan színben tünteti fel, hogy igen, igen, akarunk mi jót is – „Nem nyugszom – mondta –, míg az az ember ott van”, de ha egy kis olyasféle szellő is fújdogálni kezd, hogy az Érsek úr netalán kénytelen lesz megtudni, amit eddig rejtegettek előle, akkor tapossuk inkább a fiatalabb ember igazságát...

Elégett a levél, de azt még most is alig értem, hogy ha ez az ellenem élezett írás is „az Egyház gyalázatának” nevezi az általam kifogásolt tényeket, mért kell ezt a gyalázatot, ha kis időre is, tovább legeltetnünk, ha részemről már a jó tanács kérése is terjesztése ennek a gyalázatnak.

Még Egerben, az átadás előtt is megmutattam egy volt szemináriumi előjárómnak a levelet. Ő mondta valamikor, hogy ne jelentsük fel főnökünket – s megnyugtató, ez nem feljelentés, hanem kötelesség. Éppen ő volt akkor a megyei szociális titkár, s mint ilyen említette, hogy a szegénygondozó nővérektől kapott levél értelmében felkérte főnököt, legyen segítségére ott sínylődő, vak édesanyjának, s azt a választ kapta főnökömtől, hogy ő minden örökségéről lemondott testvérei javára azzal, hogy a testvérek kötelessége lesz ezáltal édesanyjuk eltartása. A testvérek pedig egyöntetűen azt válaszolták, hogy ellenkezőleg áll a dolog, övé maradt minden örökség, azon a címen, hogy úgyis ő fogja tartani édesanyjukat.

Borzasztó érzés lepett meg. Hiszen nekem ő már régen azt állította, hogy nem él egyik szülője sem. Másrészt így megértettem sok mindent, ami eddig homályos volt előtttem. Az egyik volt filia tanítója beszélt el, hogy olyan körmönfont hálóba keverte őt egyszer, hogy amikor már nem volt kiút – önfeláldozó jósága révén súlyos anyagi veszteségbe, sőt még bűnvád alá is került, a részletekre nem emlékszem, de eszem is megállott, amikor hallgattam –, letérdeltette maga elé feleségét és gyermekeit, hogy megöli őket, azután önmagát, ha ennyi aljasság győzhet a földön... Csak a nagy sírás térítette észhez... (A sok katolikus tanító közül csak erről az egyről tudott jót mondani az öreg, s ezzel is így bánt. Az ember akkor hogyan is higgye falusi tanító létére, hogy az egyházi előjáró Isten helyettese: emésztő probléma ez még a lelkiélet magasiskoláját végzetek előtt is; nemcsak a botránkozónak ígért jajt, hanem a botránkoztatónak is... Jaj nekünk, mindnyájunknak. S mondják, így vadította el maga mellől összes testvéreit – rokonai közül két jó lélek tartott vele még kapcsolatot, egyik mert kölcsönösen egymásra szorultak, másik csak évente jött el, fontos és rejtélyes pénzügyek kapcsán: szóval „szerető rokoni látogatásra”; de hagyjuk!)

A megígért mezőkövesdi és a meg is írt karcagi dispozióim helyett, még mielőtt ládáimra ráírtam volna a címet (pedig Karcag már biztosnak mutatkozott – „azokat szoktuk oda tenni, akiből nagyembert akarunk csinálni”), Kisvárdára helyező iratot kaptam, mégpedig azzal, hogy minden búcsúzkodás nélkül azonnal foglaljam el új állomásomat. Közli még a Lajos Érsek Atyánkkal aláíratott levél azt is, hogy az ellenem felmerült panaszok most vannak kivizsgálás alatt, de addig is igyekeznem kell, ahelyett, hogy mások fölött pálcát törnék, önmagamot bírálgatni – külsőmet, ruházkodásomat ne hanyagoljam, stb. Szóval a porhintés; de tudtam, hogy igazat adtak nekem, s most utólag is úgy látszik, hogy akkori állapotomban legjobb volt Kisvárdára mennem. Pihentem ott, ahonnan elődöm megszökött, mert nem bírta már a sok munkát, s azt mondtam, hogy életem végéig is szívesen fogok dolgozni abban a kápláni beosztásban.

Persze a levél hangja eléggé megtette a porhintés hatását főnököm felé is. Nagy kegyelmesen, mintha valami rossz dispoziíót kaptam volna, rezignálgatott fölötte:

– Látja, látja, Ön nem akart énreám hallgatni, pedig én mindig csak a javát akartam Önnek.

– Látja ám ezeket a jó Isten is esperes úr! – mondtam.

Erre lebújt íróasztala alá! Ott már nem lát az Isten?

– No, Isten áldja meg. Laudetur.

S milyen boldogan mentem Bánréve felé, szokatlan és járatlan úton Budára, a Manrézába. Az a szép három nap, három év fáradalmai után, micsoda pihenés! Dr.-nak címeztek, külön cellát kaptam, s bár éjfél tájt megzavart egy cella nélkül maradt osztálytársam, s nem hagyott aludni, mégis olyan béke ömlött el szívemen, hogy újjászülettem. A jó Révay páter²⁵² gondolatai már nem voltak újak, hallottuk ezeket Egerben, régen már, minden beszédje alatt szunyókáltam az első tíz perc után, mégis jó volt a hatás – mindig így kellene mennünk új állomásra, lelki gyakorlatból, egyenesen. Akkor minden jó, ha lelkileg frissek vagyunk.

252 Révay Tibor SJ (Zenta, 1874 – Pannonhalma, 1956). 1930-tól a *Manréza* című lap felelős szerkesztője és kiadója volt. *KatLex XI.* 2006. 593.

13. FEJEZET

Robog a vonat, a Nyugatiból indultam, hogy Karcagot is lássam, ha már nevemhez ragadt a neve, azóta is oda van jegyezve életem sematizmusi adatai közé a karcagi káplán-ság, s azóta sem voltam odabent Karcagon, csak messziről láttam, pedig még egy gratuláció is érkezett hozzá. Meg a Hortobágyot is látni akartam. Ez nem sikerült, nem arra vitt az út, a Délibáb még bujdosott előlem.

Kisvárda nagyobbak bizonyult, mint képzeltem: kellemes csalódás. Kedves emberek, enyhén lankás, homokos-nedves, flórás tájak, pihent szívvel olyan volt az egész, mintha nem is Magyarországon járnék, pedig csak nem S.-en jártam. S. környékének vadregényessége is megszépült azután, mihelyt nem kötött oda semmi kín, semmi felelős szenvedés, kibeszélhetetlen bánat.

Még a Manrézán írt versem, az „*Este Budán*” hangulatában éltem:

Tiszta már minden, szél se rebben,
az ág s az ember ejtő csendben
mind-mind valahova száll,
megszabadultam, nincsen múltam.

Az elmúlt háború érzése, hangulata, imavágy azokért, akik elestek, megbocsátás és felejtés, szóval boldogság és új élet.

A kedves, kellemes, boldog, fegyelmezett esztendőről kevés a mondanivaló. Jó volt, szép volt, tarthatott volna még tovább is. S mi tette széppé? A belülről való világosság. A hittanár és két káplán önkéntesen vállalt szerzetesi napirend szerint, közös elmélkedési pontokkal, reggel hetes beosztás szerint egymás szobájában fél hatkor már reggeli ima és elmélkedés, így aztán volt idő egész nap mindenre, ami helyes.

Nagy vigyázással! Egész nap reverenciában, sok írás, olvasás. A *Föl, a hegyekre!* itt készült sajtó alá, mégpedig a vakáción kívüli időben, naponta ötperces, negyedórás időszakításokkal és azzal a megfontolással, hogy könyvet úgy írunk, hogy az összes figyelembe veendőkből semmit sem veszünk figyelembe. A kispapkori jegyzetektől egyenesen írógépbe a kész szöveget. Bizarr, mondták és tudtam, hogy ózont fognak mondani később. Egyéni, különc, mondták, és tudtam, hogy később „magasabb lelki igény számára való” lesz.

Csak hát a porhintésnek ide is el kellett érkeznie, jó főnököm, mint apát is, esperes is, plébános is, olyan levelet kapott, melyben így ír rólam a Főhatóság: „Demeter a tehetségesebb fiatal papjaim közé tartozik és hivatását eddig lelkesen igyekezett ellátni, azonban tapintatlanságával és mások felett való könnyelmű ítélkezéseivel a legutóbbi káp-

láni állomásán sok bajt okozott. Igyekeztek tehát őt szigorúan fogni és úgy nevelni, hogy hibáit leküzdje. Különösen is azt ne engedje, hogy bármilyen ügyben Ft. Uraságod tudta nélkül eljárjon vagy intézkedjék, hanem követelje meg tőle, hogy mindenben Ft. Uraságod irányítása és rendelkezése szerint cselekedjék. Magatartásáról egyébként negyedévenként tegyen hozzám jelentést.”

Nagy megnyugtató élmény volt aztán számomra, hogy amikor az utolsó káplánvizsgára – hamarosan megérkezésem után – hajnali vonattal kellett indulnom, s mert csomagjaim még nem érkeztek meg, s ébresztőórát kértem, az apát úr személyesen ébresztett fel – s mikor látta, hogy a kollegáktól kapott menetrend szerint végzek szépen mindent, ami kell, otthon és a Döge nevezetű filiában („Maga már ott volt?”), olyan épületes csodálkozással nézett rám, mintha azt mondta volna, mért bántották ezt az embert, s rövidesen Egerben járván, meg is mondta, de hiszen ez egy egészen rendes ember. Persze, ránevettek: tudjuk mi azt, nem erről van itt szó.

Másról volt szó. Sajtószentpéter megkapta végre nemsokára az önálló állami hitoktatót, teljes kényelemmel és jólléttel, ez volt a „sok baj” egyike, amit nem lehetett már másképp megoldani, úgy látszott, csak ezzel a kellemetlen robbantással és ezzel az önfeláldozással, az élő torpedó japán katonájának halálmegvetésével és kötelességtudatával, a bányakápolnán mindennap szentmise, külön káplán a kápláni teendők végzésére, az új papot az állami tanítók már csak azért is igen barátságosan fogadták, az öreg főnök és még regkeverő pedig, akinek sajnos nagyon pontosan engedelmeskedtem, s aki sajnos nagyon nem vállalta a torpedórobbanásból ráeső felelősséget, egy éven belül elkerült onnan T.-re, hogy majd tíz év után egy bájos tévedés folytán újból oda helyezhessenek mellé, s igen mulatságos és tanulságos három hónapot tölthessek ott.

Kisvárdára azzal a pedagógiai elvvel érkeztem, hogy egy próbatanévet végig fogok dolgozni verés és simogatás nélkül. Sikerült és igen boldog voltam. Naponta 10 órától a zárdaiskolákban tanítottam s 10-től 1-ig nem gyújtottam cigarettára. Ez is igen jó volt.

Még az első kisvárdai estén megmutattam új főnökömnek, sejtve a felé is kinyújtózott porhintést, annak a tragikus nagy levélnek fontos és perdöntő részeit, amely mutatja, hogyan fordították jellemtelenül ellenem – iratsikkasztás árán is – az állami iskolai tárgyalásokat, s ő akkor több kollégámnak részvétellel mormolta: „Üldöztetési mánia”. De ha volt, nem tudom, az volt-e, ugyancsak megszűnt, mihelyt nem „üldözött” emberbebújt ördög. Milyen elenyésző csekélységek, milyen kedves házihangulatok voltak s.-i bonyodalmainkhoz képest az itteni visszasságok, amiket kollégáim színezve és nagyítva tárgyaltak meg naponta. De hát egymás közt mindent megbeszélhettünk s esténként az én szobámban pihenő nagy rézhasú kölcsönzongora mellé leült T. I. főkáplán, F. I. hittanár meg hegedűjét fogta kézbe, én meg tilinkóztam, s olyan barátságos kis hangversenyeket rendeztünk, hogy Paradicsom volt ez az állomásom, ahonnan elődöm, nem is értem, mért szökött meg. Nem éreztem a sok egyesület, a sok iskolai és templomi munka terhét, élvezet volt mindez, jutott idő versekhez, irodalmi és festészeti barátságokhoz, ott működött

akkor Vajda László,²⁵³ az író tanár és Kaszó Dezső,²⁵⁴ a festőművész rajztanár – jutott idő társaságbeli életre és külső szereplésre, önálló előadói, szerzői estre is, kisebb újságcikkek írására is, a környék papjainak helyettesítésére, búcsúi és ünnepi prédikáló kirándulásokra is.

Mikor a zárdában Kollár páter,²⁵⁵ a Szív újság²⁵⁶ későbbi szerkesztője adott lelkigyakorlatot, s mondta, hogy már fáradt, már az ötödik lelkigyakorlatja ez ebben a nagybőjtben, ha nem is volt más dolga akkor, mi egyik kollégámmal összeszámoltuk, hogy ketten, ezer más munka mellett abban a nagybőjtben már a tizennegyedik (14., nem 11.) lelkigyakorlatot vezetjük. Nagy élmény volt, a sok közül kiemelkedő, a templomi gyermek lelkigyakorlat, ezer iskolás gyermek figyelése, fellélekezése és felszisszenése, amikor a saját szerzésű, háromnapos lelkigyakorlat anyagát magába foglaló mesét mindig a legérdekesebb ponton hagytam abba. Meg kellett volna írnom az elveszett mesét, amit a gimnázium alsós diákjainak is elő kellett adnom, változatokkal s nekik való módon, külön. Másik ilyen kiemelkedő élmény a sok földműves férfi templomi lelkigyakorlata volt. Kihirdettük, hogy csak férfiak és csak földművesek jöhetnek; nem hittek abban, hogy ez lehetséges, mindnyájan meglepődtek, mennyien is vagyunk, egy kíváncsi és kételkedő asszony bekukkantott, azt még a kezdet előtt kinéztem a szószerkről, s mikor már csak a férfiak maradtak bent, a főkátor nem tudott orgonálni a harsogó „A keresztfához megyek” mellé, mert mindkét kezével könnyeit törölte... Az iparos férfinépnek külön lelkigyakorlatot adtam a Legényegylet helyiségében. Sikerek, eredmények, boldogság és lelki nívó, ó, én haszontalan, s mindez nem a főnök Ft. Uraságának intézkedésére, hanem magunk osztottuk be az ő munkakörét is, így szerette, s nem mondta, hogy „önfejük” és „konokok” és „makacsok” vagyunk, hanem örült, hogy neki nincs dolga velünk, s irányítjuk az ügyeket és mennek, folynak a dolgok rendben – 50.000 szentáldozás –, fájdalmas pénteken 12 segítő pap, hajnaltól délig gyóntatás, egy napon négyezer áldozó; az elsőpéntek minden hónapban már szerdán elkezdődött, aznap a zárda, csütörtökön az állami iskolák, pénteken a felnőttek százai és ezrei törekedtek a mennyország útjai felé.

Menj, kisvárdai esztendő, jó voltál, szép voltál, nem vagy hosszú, kapcsolódj bele az örökkévalóság esztendőibe. Siessünk! Még inkább S. jár vissza, mert az megkínzott sokszor, iucundi sunt acti labores.

253 Vajda László (Budapest, 1909 – Szeged, 1968) irodalomtörténész, főiskolai tanár (Szeged).

254 Kaszó Dezső (Brassó, 1907 – Budapest, 1994) festőművész, rajztanár.

255 Kollár Ferenc S.J. (Pécs, 1912 – Budapest, 1978) 1943-tól *A Szív* főszerkesztője.

256 *A Szív* újság a Jézus Szíve Szövetség 1915–1951 között hetente megjelenő értesítője. *KatLex XIII.* 2008. 317–318.

Vajda Lászlóval, akinek Marcus Aurelius²⁵⁷ fordítását együtt nézegettük esténként, éjfélekig, s a versrészeket magam fordítottam az Officinában megjelent műhöz, ó, gyönyörű görög éjtszakák, tündér görög zene, egy országos folyóirat tervén dolgoztunk, aminek keretei már készen álltak, rendelkezésünkre, s amibe a legnagyobbakat összehoztuk volna, világnézeti különbség nélkül, a nagy háború előtti hídalkotás címén, író, művészt, költőt és gondolkozót, s amibe magunk is nyugodtan írhattuk volna a cégéres és kijelölt és szektás és gettós és jellegzetesen elhatárolt szándékú meglévő lapokba bele nem férő írásainkat – másrésről a már elhelyezett hittanár helyett szereztem új, bérelt lakást a papi hivatással jelentkező kisdíákoknak, ez volt a mi ottani küsszemináriumunk, nagy jövővel, hátamon hordtam a vaságyakat, úgy volt, hogy magam is ott fogok lakni, régi vággyammal, a telefonnal, (máig sincs, de most már nem vágyom, ellenzem, mert már közelebből fenyeget, most inkább anyaghiány miatt élvezem a telefonmentes csendet) –, amikor katonai behívót kaptam.

Tábori lelkész vagyok már, *hadinaplómé a szó*.²⁵⁸

257 Vajda László: *Marcus Aurelius vallomásai*. Officina könyvtár 20. Officina Nyomda és Kiadóvállalat, Budapest, 1942.

258 A hadinaplót, a hozzá kapcsolódó fényképekkel együtt egy másik kiadványban teszi közzé a Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény.

VIGILIA

IX. ÉVFOLYAM
1943 DECEMBER

TARTALOM:

PAUL CLAUDEL: IMA EURÓPA ROMJAIN

HARSÁNYI LAJOS: VERSEK

TÚZ TAMÁS: Szeptembervégi
elégia

POSSONYI LÁSZLÓ: Eb ura
fakó

BÓKA LÁSZLÓ: Versek

LOVASS GYULA: Zilahy Lajos

VÉGH GYÖRGY: Huszonnegye-
dik születésnapomra

MOLNÁR MIHÁLY: Utazás

PILINSZKY JÁNOS: Ne félj

NAGY SZENT BERNÁT: Az örök
bölcse ség himnusza

THURZÓ GÁBOR: SZINHÁZI KRÓNIKA

E L V E K É S M Ű V E K

KÓSA JÁNOS: Népiségtörténet és tudományos divat, VIDOR MIKLÓS: Honoré
de Balzac: A völgy liliuma, DÉNES TIBOR: Lakatos Vince: Árva népem, ANTAL
LÁSZLÓ: Bisztray Gyula: Színházi esték, MOLNÁR MIHÁLY: Ijjas Antal: Emberek
a ködben, PAKU IMRE: Szabó Pál: Bölcső; Szörédi Ilona: Olasz mosoly, ERDŐS
PÉTER: Somerset Maugham: Sör és pörök, MAKAY GUSZTÁV: Végh György:
Nevesincs, DEMETER LÁSZLÓ: Marcus Aurelius vallomásai

ISTVÁN:

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ

Utolsó írása a Vigiliában

BAKTAY Ervin

1942 *A csillagfejtés könyve*. Budapest.

BAUMGARTNER Peter–SCHINKOWITZ Stefan

2004 *Vermögensentzug bei Burgenländischen Kroaten und Ungarn: Nationale Minderheiten im Nationalsozialismus 4* Taschenbuch – 8. Oldenbourg Verlag, Wien.

CSALOG JUDIT

2004 Ki volt Demeter István? In: *Csendje hangosabb. Demeter István válogatott versei*.

Válogatta és az utószót írta: Csalog Judit.

A képeket válogatta: Szepesi Anna és Haris László. Sárospatak, 125–127.

DÁVID Áron

2003 *Szent Kereszt tiszteletére...* Jászszentandrás.

DÓSA József–SZABÓ Elek

1936 *Kunszentmárton története I*. Kunszentmárton.

EPPEL Peter

1980 *Zwischen Kreuz und Hakenkreuz. Die Haltung des Zeitschrift „Schönere Zukunft“ zum Nationalsozialismus in Deutschland 1934–38*. Wien–Köln–Graz, Böhlau, 1980.

JÓZSA László

1990 *Kunszentmárton utcanévei*. H. n.

KLANICZAY Júlia és SASVÁRI Edit (szerk.)

2003 *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973*. Artpool–Balassi, Budapest.

LESER, Norbert

2009 *Burgenländische Literatur zwischen 1921–1945*. In: Helmut Stefan Milletich–Franz

FORSTER–Sabine MILLETICH (Hg.) *Beiträge zu einer Literaturgeschichte des Burgenlandes. Band 1: Chronologie*. Böhlau Verlag, Wien, 209–236.

Magyar Katolikus Lexikon I–XV.

1993–2014 Főszerk. DIÓS István, Szent István Társulat, Budapest.

MOLNÁRNÉ SZIKSZAI Mária (szerk.)

2007 Demeter István 1914–1977. In: *Urunk szolgálatában. Jászapátira jöttek, Jászapátiról indultak.* Jászapáti Római Katolikus Egyházközség, 259–264.

Művészeti Lexikon IV.

1984 Főszerk. ZÁDOR Anna és GENTHON István. Akadémiai Kiadó, Budapest.

PÁJER Antal

2014 *Puszták magános fája. Pájer Antal legszebb versei.* Válogatta, szerkesztette és a bevezetést írta: LISZTÓCZKY László. Római Katolikus Plébánia, Jászapáti.

PÉTERFFY Gedeon

1940 Tóth Tihamér. *Élet- és jellemrajz.* Szent István Társulat, Budapest.

ifj. RABÁR Ferenc

2002 A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek. *Vigilia* 2002/5. 343–348.

SCHEFTSIK György (szerk.)

1935 *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene.* Pécs.

SZEPESI Anna

1988a Kondor Béla sajozsentspéteri stációképe.

Művészettörténeti Értesítő XXXVII. 1988/1–2. szám, 82–85.

1988b Hátrahagyott képi gondolatok (Demeter István). *Művészet* 1988/3. szám, 51–53.

SZERB Antal

1934 *A magyar irodalom története I–II.* Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár.

TARCZY Péter

1998 Teljesség és humánium. Demeter István (1914–1977).

In: TARCZY Péter: *A szív virágai. Portrék, interjúk.* Hajdúböszörmény.

VÖRÖS Emese

2001 A paplakodalom. In: BARNA Gábor (szerk.) *Rítusok, folklór szövegek*. Paulus Hungarus–Kairosz, Budapest, 31–42.

ZIEGERHOFER-PRETTENTHALER, Anita

2006 *Schönere Zukunft – Die führende Wochenschrift der (österreichischen) Ersten Republik (1925–1938)*. In: Herausgegeben von Michel GRUNEWALD und Uwe PUSCHNER in Zusammenarbeit mit Hans Manfred BOCK *Le milieu intellectuel catholique an Allemagne, sa presse et ses réseaux (1871–1963) – Das katholische Intellektuellen-milieu in Deutschland, seine Presse und seine Netzwerke (1871–1963)*. Peter LANG, Bern, 395–414.

ZOVÁNYI Jenő

1977 *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest.

ÖNÁLLÓ KÖTETEI

1. *Föl, a hegyekre!* Szalézi-Művek, Rákospalota, 1947.
2. *Hazajárnak-e a lelkek?* Szalézi-Művek, Rákospalota [1948]
3. *Elnevezték prófétának... Demeter István válogatott művei.* A verseket és a prózai írásokat válogatta: Barna Gábor, Kuklay Antal és Szűcs Tamás. A festményeket válogatta és a kötetet szerkesztette: Szepesi Anna. Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak – Szent Gellért Egyházi Kiadó, Szeged, 1994.
4. *Csendje hangosabb. Demeter István válogatott versei.* Válogatta és az utószót írta: Csalog Judit. A képeket válogatta: Szepesi Anna és Haris László. Sárospatak, 2004.

MEGJELENT VERSEI, TÁRCÁI

Az Ujkorban megjelent könyvismertetései

1. Kühár Flóris O.S.B.: Barlangok, sírok, kupolák. (Magyar Kultúra Könyvtár 6.)
Ujkor 1935. augusztus 1., I. évf. 8–9. szám, 45. oldal
2. Illyés Gyula: Szálló egek alatt. (Nyugat-kiadás)
Ujkor 1935. augusztus 1., I. évf. 8–9. szám, 45. oldal
3. Földem, virágom. Kassák Lajos válogatott versei. (Panthéion-kiadás)
Ujkor 1935. szeptember 28., I. évf. 12. szám, 27. oldal
4. Gyurányi László: A végtelenség sodrán. (Versek.)
Ujkor 1935. szeptember 28., I. évf. 12. szám, 28. oldal
5. Sík Sándor: Advent. Oratórium szavalókórusra. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Szeged, 1925. *Ujkor* 1935. október 31., I. évf. 14. szám, 11. oldal

6. Vasile Alexandri: Emlék. (Versek. Fordította, életrajzi bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Bardócz Árpád. Erdélyi Szépmíves Céh, 1935.)
Ujkor 1935. október 31., I. évf. 14. szám, 23. oldal

A Vigiliában megjelent írásai

1. Demeter István: Utat keres egy ember. *Vigilia*, 1939. 513. Vers
2. Demeter István: Görög vers idétlenül. *Viglia*, 1940. 344. Vers
3. Demeter László [helyesen István]: Könyvismertetés. Marcus Aurelius vallomásai. (Ford. Vajda László). *Vigilia*, 1943. 476. oldal

Új Emberben megjelent versei

1. A többit nem mondhatom el, *Új Ember*, 1971. december 26.
2. Most már csak zsongás, *Új Ember*, 1972. december 14.
3. Kariatida-erőért, *Új Ember*, 1973. április 22.
4. Vissza az egyhez és a ponthoz, *Új Ember*, 1973. augusztus 3.
5. Örök hajnal a cél, *Új Ember*, 1973. december 2.
6. Tél közepén, *Új Ember*, 1974. január 6.
7. A tenger, *Új Ember*, 1974. május 5.
8. Adventi sorpárok, *Új Ember*, 1974. december 15.
9. Tűzpiros, téli születésnap, *Új Ember*, 1974. december 22.
10. Az utolsó út vége, *Új Ember*, 1975. január 5.
11. Kelő napom, *Új Ember*, 1975. április

12. Viszem a fennsíkok álmát, *Új Ember*, 1975. július 13.

13. Síremlékre, *Új Ember*, 1975. november 23.

14. Sorsunk, *Új Ember*, 1976. május 9.

15. Hazajöttem, *Új Ember*, 1977. január 23.

16. Őszi gyászmise, *Új Ember*, 1978. október 29.

HALÁLA UTÁN MEGJELENT KÖTETEK

Demeter István. In: Isten ege alatt. Húsz katolikus költő kétszáz verse.
Szerk. Csanád Béla, Budapest, Ecclesia Kiadó, 1985. 73–81.

Elnevezték prófétának... Demeter István válogatott művei. A verseket és a prózai írásokat válogatta: Barna Gábor, Kuklay Antal és Szűcs Tamás. A festményeket válogatta és a kötetet szerkesztette: Szepesi Anna. Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak – Szent Gellért Egyházi Kiadó, Szeged, 1994.

Csendje hangosabb. Demeter István válogatott versei. Válogatta és az utószót írta: Csalog Judit. A képeket válogatta: Szepesi Anna és Haris László. Sárospatak, 2004.

GRAFIKÁI

a Napjaink (Miskolc) hasábjain jelentek meg.

EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK

1971 • Miskolci Képtár (katalógus)

1982 • Pálos rendház, Sajólad (emlékkiállítás, katalógus)

1984 • József Attila Könyvtár, Miskolc

1989, 1994 • Kazinczy Múzeum, Sátoraljaújhely

1995 • Eger

1996 • Budapest Galéria, Budapest • Miskolci Galéria, Miskolc.

2012 • Római katolikus templom, Kunszentmárton

2013 • Eger, Miskolc

2014 • Jászapáti

2014 • Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak
• Művelődési Központ, Sajószentpéter

Állandó kiállítása a sajószentpéteri római katolikus plébánián látható

MŰVEK KÖZGYŰJTEMÉNYEKBEN

Hagyatéki válogatás, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak.

IRODALOM RÓLA

Gergely Mihály: *Demeter István* (gyűjt., kat., bev. tan., Miskolci Képtár, Miskolc, 1971.)

Vasadi Péter: Demeter István halálára. *Új Ember*, 1977. január 23.

Barna Gábor: „Huszadik-századosan” Demeter Istvánra emlékezve.
Új Ember, XXXVIII. 26. 1982. június 27.

Barna Gábor: *Demeter István (1914–1977) költő és festő életrajza*. Katalógus-előszó, Miskolc.

[Barna Gábor] Demeter István. In: *Isten ege alatt. Húsz katolikus költő kétszáz verse*. Szerk. Csanád Béla, Ecclesia Kiadó, Budapest, 1985. 78–79.

Szepesi Anna: Kondor Béla sajószentpéteri stációképe. *Művészettörténeti Értesítő*, XXXVII., 1988/1–2. szám. 82–85.

Szepesi Anna: Hátrahagyott képi gondolatok (Demeter István).

Művészet, 1988/3. szám. 51–53.

Barna Gábor – Kuklay Antal – Szűcs Tamás – Szepesi Anna: *Elnevezték prófétának: Demeter István válogatott művei*. Sárospatak; Szeged, 1994.

Czellárné Csiba Judit: In memoriam Demeter István. Gyermekkorom prófétája.

Péteri Szavak, 1992. február

Czellárné Csiba Judit: In memoriam Demeter István. Gyermekkorom prófétája (1)–2.

Új Misszió, 1995. VII. évf. 10–11. szám.

Tarczy Péter: Teljesség a humánus jegyében. Demeter István (1914–1977) emlékezete.

Új Ember, 1995. október 15.

Tarczy Péter: Teljesség és humánus. Demeter István (1914–1977). In: Tarczy Péter:

A szív virágai, Hajdúböszörmény, 1998.

Csendje hangosabb. Demeter István válogatott versei. Válogatta és az utószót írta:

Csalog Judit. A képeket válogatta: Szepesi Anna és Haris László. Sárospatak, 2004.

Kortárs Magyar Művészeti Lexikon I–III.

Főszerk. Fitz Péter. Enciklopédia Kiadó, Budapest. (I. kötet A–G)

Tóth Sándor: Útonjáró-békességgel. *Új Ember*, 2014. 09. 21.

FILM

Gulyás János – Mátis László: *Elnevezték prófétának*, 1968.

Összeállította: Barna Gábor

A tábori lelkész

A kötet megjelenését gondozta
és a nyomdai előkészítést végezte:
Á. Tóth és Barátai
Produkciós és Reklámügynökség Kft.
Felelős vezető: Á. Tóth József ügyvezető igazgató
3386/2014.

Nyomda és kötészet: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József ügyvezető igazgató

ISBN 978-963-12-1055-2
ISSN 2064-9819

A kötet megjelenését gondozta
és a nyomdai előkészítést végezte:
Á. Tóth és Barátai
Produkciós és Reklámügynökség Kft.
Felelős vezető: Á. Tóth József ügyvezető igazgató
3386/2014.

Nyomda és kötészet: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József ügyvezető igazgató

ISBN 978-963-12-1055-2
ISSN 2064-9819

